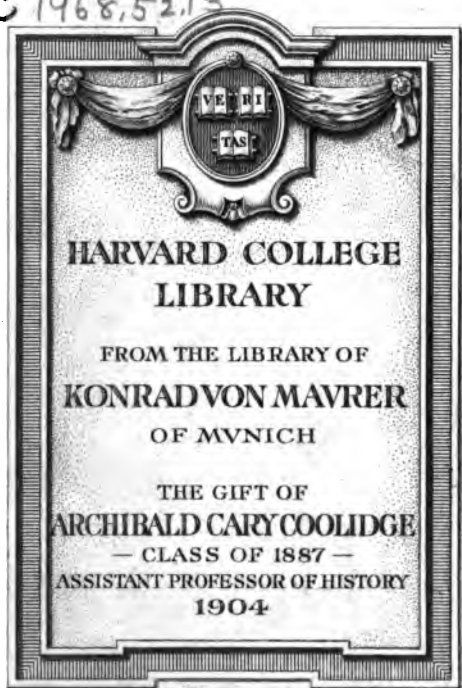

HD WIDENER
HW RMGZ K

VE RI
TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

Contents

1. Lind, P. E. Christendommens indflydelse paa den sociale forfatning fra dens stiftelse til Justinian. Kjøbenhavn. 1852.

2. ——— Christendommens indflydelse paa de occidentalske folkeslags sociale forhold fra aar 500 til 814. Kjøbenhavn. 1858.

Christendommens Indflydelse

paa den sociale Forfatning

fra dens Stiftelse til Justinian

oplyst

af Kirkefædrenes Skrifter, Conciliebestemmelserne og de keiserlige Love.

Et Bidrag til Kundskab om Christendommens Virkninger i Almindelighed.

Af

Lic. P. E. Lind,
Præst.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Boghandler Th. Lind, St. Kjøbmagergade Nr. 4.

Trykt hos J. C. Scharling.

1852.

Fortale.

Om Christendommens heldbringende Indflydelse paa Udviklingen af de sociale Forhold, om dens Virksomhed til at skaffe Mennesket den Ret, der tilkommer ham som Menneske, er der, som om Christendommens udvortes Virkninger i Almindelighed, talt og skrevet særdeles meget.

Historikeren har ogsaa mere Grund til at gjøre opmærksom derpaa, end til at skildre Feltslag, der Intet have forandret, eller fortælle om Konger, der Intet have udrettet; og Theologen, saavelsom enhver, der meddeler Underviisning i Christendommen, er paa det Stærkeste opfordret til at henvise dertil; thi han besidder deri tildeels det Mirakel, der skal vække Opmærksomhed for Læren, det Tegn, om hvilket Herren siger: „hvo, som troer paa mig, de Gjerninger, som jeg gjør, skal han og gjøre, og han skal gjøre større end disse“ (Joh. 14, 12).

Men besynderligt er det, at Beviset for, at Christendommen virkelig har havt en saadan Indflydelse paa den sociale Forfatning, ikke vides endnu at være ført. Man finder meget Derhenhørende omspredt i forskjellige Skrifter, man finder isærdeleshed Raisonnements og Declamationer; men ikke Beviset*). Og overflødigt kan det dog umulig kaldes: mange af dem, der fornegte Troen, negte ogsaa ganske eller tildeels Christendommens store og lykkelige Virkninger i udvortes Henseende, og udlede dem, rigtignok uden al Sandsynlighed, af en Oplysning,

*) Dette gjælder ogsaa om Tyge Rothes værdifulde Skrift: „Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa“. Hovedmanglen hos denne Forfatter bestaaer i, at han er altfor ubekjendt med den ældste Tid.

der ikke afhænger af Christendommen, eller af en vis Naturnødvendighed.

Et af de bedste Skrifter i denne Sag er den bekjendte Jurist Troplongs: de l'influence du christianisme sur le droit civil des Romains (Paris 1843). Men heller ikke han har skaffet et Beviis tilveie. Han forsikkrer (p. 109): ce furent les évêqves, les Peres de l'eglise et les conciles, qvi donnèrent l'impulsion réformatrice et accélérèrent sa marche. La jurisprudence dut moins ses perfectionnements à ellemême qu' à la théologie. Men hans Forsikkring mangler den fornødne Styrke; thi medens han er særdeles vel bevandret i Skriften, kjender han kun lidet til Kirkefædrene og næsten intet til Concilierne.

Det Skrift, jeg hermed forelægger Publikum, og hvis Tendents, at skulle, om endog kun for et Afsnit af den christelige Historie, afgive et Beviis for Christendommens Virksomhed til Omdannelsen af de sociale Forhold, i Ovenstaaende er antydet, har, som Læseren let vil overbevise sig om, uagtet sit ringe Omfang udfordret et meget vidtløftigt Studium. Det drager saa Meget for Lyset, der er værdt at kjende, at jeg tør gjøre Regning paa, at det vil vinde nogen Paaskjønnelse; og da det tillige kan ansees for et Forsøg i en ny Retning, tør jeg forlange Overbærenhed med dets Ufuldkommenheder.

Formen vil maaskee synes Nogle afskrækkende: jeg citerer uafladelig og citerer ordret. Men jeg beder Læseren erindre, at jeg vil levere et Beviis og sætte ham istand til selv at dømme. Tale Kjendsgjerningerne ikke, har jeg Intet at sige; og ere de tilstrækkelige, er alt Raisonnement overflødigt. Den ordrette Citation har det for sig, at den undgaaer al Fare for at forvanske og tilsteder nu og da et Indblik i Personligheder og Forhold, hvilket gjerne tages med. Jeg troer, at et nærmere Bekjendtskab med Bogen vil vise den, der i Begyndelsen følte sig frastødt, at Formen maatte blive, som den er; og beroliger mig derhos ved den Erfaring, at det er „Excurserne" med deres sammenhængende Rækker af Citater, der have skaffet

Beckers „Gallus“ og „Charikles“ deres Anerkjendelse. Imidlertid har jeg ikke vovet at citere i Originalsprogene, men hvad denne Side af Referatets Paalidelighed angaaer, indskrænket mig til i Noten at anføre Texten til de Steder, jeg fandt særdeles vigtige eller mærkelige, eller ikke var vis paa, ikke at have misforstaaet, saavelsom til alle Vers.

Som en Mangel ved mit Arbeide kan jeg nævne, at i Indledningen det hedenske Princip om Menneskenes ulige Værd og ulige Berettigelse ikke er gjennemført. Men denne Mangel grunder sig paa, at jeg savnede et Forarbeide, som ikke skal affordres Theologen, men Philologen.

Anordningen har jeg truffet saaledes, at Kirkelæren deles i to Perioder: fra Kirkens Stiftelse til Constantin og fra Constantin til Justinian, og Lovgivningen ligeledes i to: fra Constantin til 375 og fra 375 til Justinian. Jeg deelte Kirkelæren i disse to Perioder, fordi dens Selvstændighed i den første, paa Grund af Omstændighederne, ikke kan betvivles, men en Paavirkning af Lovgivningen i den anden i Et eller Andet idetmindste er tænkelig. Jeg deelte Lovgivningen i to Perioder for Overskuelighedens Skyld, og udstrakte den første til Aar 375, at Indvirkningen af Kirkens Lære i et længere Tidsrum kunde iagttages. Ved sjette Kapitel blev en ringe Afvigelse fra den sædvanlige Anordning nødvendig.

Troplong stræber at gjøre en Anskuelse gjældende, der, om ikke ganske ny, dog neppe forhen er udtalt saa bestemt, den nemlig, at Christendommen længe før Constantin, paa Senecas, Marcus Aurelius' og Epictets Tider har begyndt at indvirke paa den romerske Lovgivning (p. 55 sq. p. 70 sq.). Han erindrer om (p. 87), at Septimius Severus betroede sin ældste Søns Opdragelse til den christne Proculus, at Alexander Severus tilbad Jesus Christus ved Siden af Abraham og Orpheus, og siger blandt Andet: la raison répugne à admettre, qve le christianisme et la philosophie aient marché parallèlement, l'un vis-à-vis de l'autre, sans se toucher en certains points. — — La philosophie n'a pu avoir le privilége de

rester plus en dehors de l'influence du christianisme qve la société elle-même, qvi le recevait par tous les pores. Upaatvivlelig har han Ret, men at udfinde disse certains points er vel at ansee for umuligt. Heller ikke gjorde den romerske Lovgivning fra Seneca til Constantin saa store Fremskridt i human Henseende, at dette, om det kunde lykkes, maatte ansees for særdeles vigtigt. De bestaae væsentlig i nogle Formildelser i Slavernes Kaar og een eller tvende Indskrænkninger i den faderlige Magt. Jeg har derfor ladet denne Sag udenfor Omtale.

Iøvrigt skal jeg gjøre opmærksom paa, at man hos Troplong vil erholde adskillige Oplysninger, navnlig med Hensyn til Qvindens Stilling, som jeg ikke har kunnet tilegne mig.

Og hermed være denne Bog overgivet i deres Hænder, der elske Christendommen og glæde sig over dens Seire, og i deres, der efterspore Gangen i den menneskelige Udvikling. De kunne, som jeg har antydet, finde Mangler ved den; men de ville ikke lægge den hen uden Tilfredsstillelse.

Den 28de April 1852.

P. E. Lind.

Indledning.

Første Kapitel.

Den sociale Forfatning hos Romerne under Keiserne til Constantin.

Som Hedenskabet i Almindelighed manglede ogsaa den hedenske Oldtid, i hvilken Christendommen begyndte at udbrede sig, Erkjendelsen af Menneskenes lige Værd. Det viser sig i alle de Forhold af Menneske mod Menneske, hvor den physiske Overlegenhed skal vige for den paa Erkjendelse af menneskelig Lighed begrundede menneskelige Ret: i Forholdet mod Barnet, mod Qvinden, mod Tjenerstanden, mod den Ulykkelige; endelig ogsaa i Regentens Forhold til Undersaatten.

1.
Faderens Forhold til Barnet.

Den romerske Borger besad et uindskrænket og stedsevarende Herredømme over sine ægtefødte Børn. Vel turde han ikke dræbe et nyfødt Barn, med mindre det var vanskabt, og selv da kun med Jagttagelse af visse Former; men Børneudsættelser forbødes aldrig og betragtedes ikke som straf-

bare[1]), og vare henimod Constantins Tid med hver Dag blevne almindeligere i Provindserne og især i Italien[2]). Paa Forum, i Senatet, i Leiren nød en romersk Borgers vorne Søn de samme offentlige og private Rettigheder som hans Fader: i sin Faders Huus var han en Ting, ved Loven sammenblandet med Løsøret og Qvæget[3]). Eiendom besad han ikke; Faderen kunde tage fra ham, hvad han frivilligt havde givet ham; og hvad Sønnen erhvervede sig ved Arbeide eller heldige Omstændigheder tabte sig umiddelbart i Faderens Eiendom. Dog traf Octavian og nogle følgende Keisere den Bestemmelse, at Sønnen maatte raade over hvad han erhvervede sig i Krigstjenesten: deres Hensigt var dermed at vinde Soldaternes Hengivenhed. Virkelige eller indbildte Forbrydelser af sine Børn, hvad enten de vare begaaede i det offentlige, eller det private Liv, kunde Faderen straffe med Slag, Indespærrelse, Forviisning, Lænker og Tvangsarbeide, endog med Døden[4]). Han kunde, saafremt en høi Grad af

---

1) Walter, Geschichte des römischen Rechts. Bonn 1846. 2. Deel, 3. Bog, 8. Kap. I Grækenland, skjøndt det var mildere sindet end Rom, vare Børneudsættelser udtrykkelig tilladte af Loven. Aristoteles forkastede ἀπόθεσις og anbefalede ἄμβλωσις (Misbyrd). Udsatte Pigebørn faldt især deleshed πορνοβοσκοι i Hænderne. Becker, „Charikles". Leipzig 1840, 1. Deel pag. 21 og 115.

2) Gibbon. Romerrigets Fald. Kap. 14.

3) Gibbon. Kap. 44.

4) Troplong (p. 259) og Andre paastaae, at Fædrene allerede i 1., 2. eller 3. Aarh. efter Christus mistede deres Ret til at straffe Børnene paa Livet. Elphanius (Troplong p. 259 Noten) negter det, og Sagen maa vistnok ansees tvivlsom, saafremt man ikke har stærkere Beviser end Rescriptet af Alexander Severus til Artemidorus (Cod Justin. 8, 47, 3. Aar 228), der lyder saaledes: „Hvis din Søn er i din Magt (o: ikke løsgivet), har han ikke kunnet afhænde Ting, som vare erhvervede for at tilhøre dig. Viser han ikke den

Tvang drev ham dertil, sælge sine Børn[5]). Og han var ikke blot Herre over sine egne ægtefødte Børn, men over hele den Slægt, der gjennem lovlige Ægteskaber paa den mandlige Side nedstammede fra ham. Adoption gav samme Ret, som det naturlige Ægteskab.

En Søn kunde løsgives af den faderlige Magt; men denne Løsgivelse var forbunden med endeel Omstændigheder.

2.

Qvindens Stilling. Ægteskabet. Sædeligheden.

I lang Tid blev Manden agtet for Besidder af sin Hustru, og hans Ret over hende var den samme, som en Faders over sin Datter. Dog udkrævedes hertil, at Giftermaalet var sluttet confarreatione, usu eller coëmptione; confarreatio var en Offring, usus et Aars Hævd, og coëmptio et forstilt Kjøb. Var hun Manden utro, eller beruste hun sig, kunde han i egen Person fuldbyrde Dødsstraffen paa hende; han kunde, som Plutarchs Beretning om Cato viser[6]), overlade hende til en anden Mand; han kunde uden Vanskelighed skille sig ved hende, hvilken Ret man dog ikke veed, at nogen romersk Borger i Republikens første Aarhundreder

---

Ærbødighed, han skylder sin Fader, kan du tugte ham med den faderlige Magts Ret; fortsætter han sin Ulydighed, kan du bruge et strængere Middel og overgive ham til Provindsens Præfect, der vil fælde den Dom, som du forlanger".

[5]) Den gammel-romerske Ret at sælge sin ugifte Søn tre Gange og sin ugifte Datter een Gang var efterhaanden gaaet af Brug. Diocletian (Cod. Justin. 4, 43, 1) afgiver den, i Forhold til den herskende Tænkemaade, besynderlige Erklæring, at det er manifestissimi juris, at Forældrene hverken kunne sælge, pantsætte eller bortgive deres Børn.

[6]) Cato overlod sin Hustru Marcia til sin Ven Hortensius.

har benyttet[7]). Alligevel indtog den romerske Ægteqvinde en værdig Stilling i Huset[8]).

Men heri skete der i sildigere Tider en Forandring, og Miskjendelsen af Qvindens Værd gjenfindes meest kun i Miskjendelsen af menneskelig Værd overhovedet. En saadan røber sig i Sæedernes Fordærvelse og navnlig i Ægteskabets Vanhelligelse og Betydningsløshed. Efter de puniske Krige blev Forholdet mellem Mand og Hustru løst[9]), og Skilsmisse let for begge Parter. Ganske intetsigende Grunde, det blotte Lune var nok for Manden til at forstøde Konen og for denne til at forlade Manden[1]). Den eneste Hindring,

---

7) „Han havde nemlig i Konen en Slavinde". Gibbon Kap. 44.

8) Becker, „Gallus" Leipzig 1838. 1. Deel p 20. Ikke saaledes hos Grækerne. Charikles 2 p. 416: Es ist unleugbar, daß in dieser Zeit (den historiske) und gerade in dem Mittelpunkte der Civilisation die Frauen durchaus als ein untergeordnetes, von der Natur im Vergleiche zu dem Manne den Fähigkeiten des Geistes wie des Herzens nach vernachlässigtes Geschlecht, untüchtig zum öffentlichen Leben, leicht zum Bösen sich hinneigend und in der Hauptsache nur der Fortpflanzung des Geschlechts, auch wohl der Sinnlichkeit und anderen Zwecken des Mannes dienend angesehen wurden." P. 417: „Wenn Euripides der Iphigenie das Geständniß in den Mund legt:

εἷς γ᾽ ἀνὴρ κρείσσων γυναικῶν μυρίων,

so ist dies, wenn man nicht etwa ein arithmetisches Exempel daraus machen will, in der That die tief eingewurzelte Ansicht des griechischen Alterthums". Samme Forfatter siger, at de vare umyndige hele deres Liv, fik næsten ingen Underviisning, holdtes til de bleve gifte under Laas og Lukke, havde ogsaa da kun liden Frihed, og vare i det Hele taget indskrænkede til deres fra Mandens adskilte Værelser. Dog gjælder dette ikke Sparta, hvor Miskjendelsen af Qvindens Værd viste sig i den Frækhed, hvortil hun opdroges.

9) Besiddelsesret over Konen (manus) erhvervet confarreatione, faldt bort under Tiberius; den samme Ret erhvervet usu og coemptione ophørte i det tredie Aarhundrede efter Christus. Walter 2, 3, 5.

1) Saaledes var Ægteskabet bleven anseet i Grækenland allerede

Loven lagde i Veien, bestod i, at den, der var Skyld i Skilsmissen, led nogen Skade paa sin Formue[2]). De Fraskilte stod det frit for, atter at indgaae Ægteskab med hinanden[3]). Da Letheden ved at opløse Ægteskabet nedbryder den gjensidige Tillid og opflammer enhver ubetydelig Strid, bleve Skilsmisser i allerhøieste Grad hyppige. Juvenal taler om „otte Mænd i fem Aar;" Seneca og Martial hentyde ligeledes paa Ægteskabets vidtdrevne Løshed[4]); og Svetonius fortæller, at Messalina, Keiser Claudius' Gemalinde, engang under dennes Fraværelse, offentlig indgik Ægteskab med en ung Mand ved Navn Cajus Silius. — Til Ægteskabets Nedværdigelse, ved at undergive det Gjerrighedens Tilskyndelser, bidroge de vigtige ved lex Julia Papia Poppæa til Ægteskabet knyttede borgerlige Fordele[5]).

Men havde ogsaa i denne Henseende, som hermed er antydet, ved den Tid, Christendommen begyndte at udbrede sig, det Særegne for største Delen tabt sig i det Almindelige, vedblev dog Lovgivningen at vidne om den særegne Miskjendelse af Qvindens Vard. Saaledes kunde en gift Mand

---

flere Aarhundreder før Christus. Men hvad enten Manden forstødte Konen, eller denne forlod Manden, var Skilsmissen altid beskæmmende for Konen. Charikles 2 p. 488. 489.

2) Octavian ønskede at gjøre Skilsmisserne mindre hyppige og gav en Lov, der forstærkede Ægteskabets Forbindtlighed; men han formaaede ikke at sætte den igjennem; Folket forkastede den med Larm. Det var sidste Gang, at Folkets Stemme hørtes. Gibbon Kap. 44.

3) Walter 2, 3, 7.

4) Gallus 1 p. 23; Gibbon Kap. 44. — Aar 224 rescriberede Keiser Alexander (Cod. Justin. 8, 39, 2): libera matrimonia esse antiqvitus placuit; ideoqve pacta, ne liceret divertere, non valere; et stipulationes, qvibus poenæ irrogentur ei, qvi (qvæve) divortium fecisset, ratas non haberi constat.

5) Disse findes opregnede hos Troplong p. 169 sq.

have en Frille (pellex), medens Ægteqvinden, der gjorde sig skyldig i Hoer, straffedes med Pengemulkt og Forviisning, saafremt fem Aar ikke vare hengaaede, inden Klagen kom for Retten, eller Manden ikke havde tilgivet Konen[6]). Fremdeles havde Konen og Qvinden overhovedet kun en indskrænket Arveberettigelse. Det er her uvedkommende, at Konen ikke arvede Manden; thi en tilsvarende Lovbestemmelse var rettet imod denne[7]); men hvor intet Testamente var, kunde qvindelige Agnater ud over Søstrene ikke arve[8]); og lex Voconiana, der forbød at gjøre et Fruentimmer, var det endog sin eneste Datter til Arving, formildedes af Octavian, ikke af Agtelse for Qvindens Ret, men for at fremme Folkeformerelsen[9]). Miskjendelsen af Qvindens Værd lader sig endelig ogsaa spore i

---

[6]) Walter 2, 5, 3. — Om Forholdet i Grækenland siger Becker (Charikles 2 p. 481): Hinsichtlich der Verpflichtung zu gegenseitiger ehelicher Treue fand zwischen Mann und Frau selbst vor dem Gesetze eine grosse Ungleichheit Statt. Während der Mann darin von der Frau die strengste Unverbrüchlichkeit forderte und jede Verletzung dieser Pflicht schwer ahnete, gestattete er sich gar oft wollüstigen Umgang mit Hetären oder den noch schändlicheren Missbrauch —. Wird auch solche Lebensweise nicht gerade gebilligt, so gereicht sie dem Manne doch auch eben nicht zum schwereren Vorwürfe; und am wenigsten wird sie als Bruch der Ehe betrachtet. — — Desto strenger wurde die Untreue der Frauen beurtheilt. — — Bei der Eingezogenheit und der strengen Obhut, unter der sie standen — — fand man doch allerhand Mittel den Mann zu taüschen — — und man siehet wohl, daß in dieser Art gar viel gesündigt werden mochte.

[7]) Dette er iøvrigt tilstrækkeligt til at bevise, at Mandens og Qvindens Forhold til hinanden i Ægteskabet var ikke agtet for et inderligt. (Gans, Erbrecht. Berlin 1825. 2 p. 363).

[8]) Walter 2, 3, 18.

[9]) Montesqvieu L'esprit des lois. Liv 26, c. 6.

det saa hyppige Concubinat — en lovlig Kjønsforbindelse [1]), ved hvilken Manden kunde tage den til Concubine, som det ikke anstod ham [2]), eller var ham forbudet at indgaae Ægteskab med [3]) — og i Begunstigelsen af Skjøgelivet [4]).

3.
Slaveriet.

Man havde i den romerske Stat ikke frie Tjenestefolk, men Slaver.

Paa den Tid, vi have for Øie, blev den gamle Grundanskuelse, at Slaven, som enhver anden Ting, er Herrens

---

1) Ved lex Julia Papia Poppæa.

2) For Patronen ansaaes det f. Ex. anstændigere at leve i Concubinat med sin Frigivne, end at gifte sig med hende.

3) En Romer kunde kun gifte sig med en Romerinde; Forbindelser med Latinere, peregrinæ og servæ vare naturlige. Walter 2, 3, 7.

4) Lenocinium var tilladt; der udkrævedes blot, at Vedkommende ikke vare fribaarne, og at de anmældte deres Forehavende hos Ædilerne. Walter 2, 5, 3. — Enhver popina var at ansee for et ganeum. Gallus 1, p. 234. — „Ganz anders als die Meinung der neuern Zeit urtheilte das Alterthum über das Liebesverhältniss junger unverheiratheter Männer zu den meretrices. Ein solches Verhältniss hatte für den jungen, unverheiratheten Mann nicht etwas anstössiges. Kein Vater trägt Bedenken ihm seine Tochter zur Frau zu geben" etc. Gallus 1 p. 53. — Cicero siger (pro M. Coelio c. 20): „Vil Nogen, at man skal forbyde Ungdommen at have Concubiner, saa negter jeg ikke, at han viser en alvorlig Tænkemaade; men han afviger deri ikke alene fra vor Tids Sæder, men ogsaa fra vore Forfædres Sædvane og Brug. Thi naar er dette ikke skeet? Naar er det dadlet? Naar er det ikke taalt?" Neander, Denkwürdigkeiten aus der Geschichte des Christenthums. Berlin 1823. 1. Deel, 1. Hefte p. 174. — Rom efterlignede heri det gamle Grækenland: „Es ist wahr, daß die Hetären hauptsächlich der Mittelpunkt der gesellschaftlichen Vergnügungen der Jugend waren". Charikles 1 p. 110. —

fuldkomne Eiendom, med hvilken han kan handle ganske som det behager ham', formildet[5]). En lex Petronia, maaskee allerede under Octavian, forbød under Straf efter eget Godtbefindende at sælge en Slave til Kamp med de vilde Dyr, om han ogsaa havde forseet sig[6]). I denne Aand udkom derpaa ved Hadrian og Antoninerne Lovbud mod Slavens vilkaarlige Henrettelse overhovedet[7]); de underjordiske Fængsler afskaffedes, Castration erklæredes for en offentlig Forbrydelse[8]), og det tillodes Slaven at klage hos Øvrigheden over utaalelig Behandling[9]).

Det bør ogsaa anføres her, at lex Scatinia, der satte en Mulkt af 10000 Sestertier paa at bortføre en fribaaren Yngling, blev ugyldig i Tidens Løb paa Grund af Forbrydelsernes Mængde; og at af de første femten Keisere var Claudius den eneste, der holdt sig fri for *παιδεραστία*. Gibbon Kap. 44 og Kap. 3 Note 40. — Ogsaa heri var det gamle Grækenland Mønster: „*παιδεραστία* fand in solcher Allgemeinheit Statt, daß Niemand mehr etwas Strafbares oder Schimpfliches darin erkannte". „Der Staat selbst verpachtete jährlich die auf solches Gewerbe gelegte Abgabe." Charikles 1 p. 347. 361. 366. Smlgn. Plato om Lovene, 8. Bog.

5) Qvidqvid dominus indebite, iracunde, libens, nolens, oblitus, cogitans, sciens, nesciens circa servum fecerit, judicium, justitia, lex est. Dette er Udtrykket for den gamle Anskuelse. Gallus 1 p. 125.

6) Walter 2, 3, 2. „Eine lex Petr. und mehrere darauf sich beziehende Senatusconsulte".

7) „En af Private længe øvet og ofte misbrugt Ret." Gibbon Kap. 2 — Pollion, Octavians Ven, kastede Slaver i sine Parke til Føde for Fiskene.

8) Ved Domitian.

9) Antoninus consultus a qvibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qvi ad ædem sacram vel ad statuam principum confugiunt, præcepit, ut si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur. Institutiones lib. 1. tit. 8.

Men ligesom den Straf, Herren led, naar han mod Lovens Forbud dræbte sin Slave, ikkun var ringe[1]), og Loven selv ikke fremgik af Agtelse for Slavens menneskelige Værd, men, som en af Antoninerne udtrykker sig, af Omsorg for, at ødsle Herrer ikke skulde tilsætte deres Eiendom[2]), saaledes vedbleve Slavens Kaar at vidne om, at han betragtedes som et fra Herrens Art forskjelligt Væsen. Hans ægteskabelige Forbindelse var anseet som et dyrisk Samliv, og Forbrydelserne: Blodskam[3]) og Ægteskabsbrud kunde ikke forekomme i hans Stand. Slavindens Børn vare Alle Slaver[4]). Slaven besad ingen Eiendom; men hvad han ved Gaver eller paa anden Maade erhvervede tilhørte hans Herre[5]); dog gjorde denne i Almindelighed ikke Brug af sin Ret; tvertimod var det Skik at love Slaven hans Frihed, naar han havde bragt sine Sparepenge til en vis Sum[6]).

---

1) Antoninus Pius bestemte: qvi sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, qvam si alienum servum occiderit. Institutiones 1, 8. Straffen var formodentlig en Mulkt, lig Slavens Værd.

2) Male enim nostro jure uti non debemus, qva ratione etiam prodigis interdicitur bonorum suorum administratio, eller: expedit enim reipublicæ, ne qvis sua re male utatur. Gans, Erbrecht 2 p. 342. — „Da næsten alle Folkeslag vare forenede under een Herre, blev Slavetilførslen sparsommere, og Romerne maatte tage deres Tilflugt til Forplantningens mildere, men langsommere Middel". Gibbon Kap. 2.

3) Dog bleve i Tilfælde af hans Frigivelse de af hans Forbindelser opstaaede Slægtskaber betragtede som Ægteskabshindringer. Walter 2, 3, 2; smlgn. 2, 3, 6.

4) Født blev Slaven ifølge den almindelige Regel, naar Moderen i Fødselens Øieblik befandt sig i Slaveri. Sammesteds.

5) Grundsætningen lød: qvodcunqve per servum acqviritur, id domino acqviritur.

6) Walter 2, 3, 2.

Herren havde en stræng Tugtelsesret og brugte den hyppig [7]). Mildere Straffe vare til Exempel: Stokke-, Riis- eller Pidskeslag; haardere: Brændemærke og Ophængning ved Hænderne med Vægter bundne til Fødderne, hvortil føiedes Hug. Men Slavens haardeste Straffe bestode i de udtænkte Mishandlinger, han meget ofte ved de ubetydeligste Forseelser og blot paa Grund af sit Herskabs Lune blev Gjenstand for. Iserdeleshed udmærkede Qvinderne sig i denne Henseende, fra hvis Pyntebord de Slavinder, der hjalp dem ved Paaklædningen, sjelden kom bort, uden at være slaaede, forkradsede og stukne med Naale [8]). Herren kunde sælge sin Slave. Salget skete underhaanden, eller Slaven fremstilledes paa Torvet, afklædt, paa et Stillads, med en Tavle om Halsen, hvorpaa hans Navn, hans Haandværk, hans legemlige Feil og mulige Forbrydelser vare angivne [9]). Som et Træk af Slavens Fornedrelse fortjener det endnu at anføres, at Her-

---

7) Die Strafen für Vergehen der Sklaven waren mannigfaltig und mussten natürlich bei der wachsenden Zahl, da sie immer schwerer zu übersehen waren und dem Hernn mehr und mehr entfremdet wurden, an Strenge zunehmen. Man schaudert, wenn man lieset, welche Behandlung die Sklaven oft wegen geringen Vergehen erfuhren; aber man darf auch nicht übersehen, daß nachdem Jahrhunderte hindurch, man möchte sagen systematisch, die Demoralisation und tiefe Erniedrigung dieser Menschen bewirkt worden war, man eine, den Freien an Zahl weit überlegene, durchtriebene und verwegene Klasse vor sich hatte, die nur durch aüsserste Strenge in Ordnung erhalten werden konnte. Gallus 1 p 125 sq.

8) Sammesteds.

9) En smuk Slave var meget kostbar. Vi kjende Priser paa Slaver fra 40 Rbd. til 12,000 Rbd. Gallus 1 p. 104. — Den hæderlige M. Cato havde brugt at sælge sine Slaver, naar de vare blevne gamle i hans Tjeneste. Neander, Denkwürdigkeiten 1, 1 p. 200.

ren ofte sikkrede sig Portnerslavens Nærværelse, ved at holde ham lænket i Nærheden af Gadedøren[1]).

Foruden at Herrens Sindelag bevirkede en stor Forskjel i Slavernes Vilkaar[2]), var der ogsaa den, der gjaldt ifølge Loven; saaledes vare mancipes eller frifødte Børn, deres Fader havde solgt, ikke uden alle Rettigheder[3]).

Slavernes Antal var meget stort. Under Octavian synes man at have antaget, at ti Slaver udgjorde et ringe Antal for den, der levede i taalelige Omstændigheder[4]). I følgende Tider voxede denne Fornødenhed; der var Mange, der havde over hundrede, og Adskillige, der havde flere tusinde Slaver, hvorfor Seneca taler om en Slavemængde, større end Krigshære, og Plinius om Legioner af Slaver[5]). Paa Claudius' Tid var hele Slavetallet i den romerske Verden idetmindste ligesaa stort som de Fries[6]).

Slaven blev fri ved Lovens Bud, naar han angav Gjerningsmanden til visse Forbrydelser; ligeledes ved en Lov af Claudius, naar hans Herre havde udsat ham paa Grund af Sygdom eller Alderdom[7]); eller han blev fri, og dette skete hyppig, ved en Bestemmelse af sin Herre. Herren

---

1) Gallus 1 p. 34.

2) Der var Slaver, der havde Tilladelse til selv at holde en Slave. Sammesteds.

3) Walter 2, 3, 5.

4) I Grækenland havde tidligere Forholdet stillet sig omtrent paa samme Maade. Charikles 2 p. 35.

5) Man havde derfor ogsaa silentiarios o: Slaver, der sørgede for Stilhed i Huset. Om Slavernes Inddelinger og Bestillinger see Gallus 1 p. 104 sq.

6) Gibbon Kap. 2 regner 20 Millioner Borgere, 40 Millioner Provincialer og 60 Millioner Slaver.

7) Walter 2, 3, 2.

frigav per vindictam, en offentlig Ceremonie, eller per censum, Indskrivelse i Borger-Mandtallet, eller per testamentum. Da under Octavian Frigivelserne paa Grund af Letsindighed eller Forfængelighed skete altfor meget i det Store, forordnede lex Ælia Sentia, at en Herre, der ikke var tyve Aar gammel, kunde ikke give, og en Slave, der ikke var tredive Aar gammel, ikke modtage Friheden[8]); og derpaa en anden, lex Fusia Caninia, at Tallet af de Slaver, en Herre maatte frigive, skulde staae i Forhold til den Mængde, han besad, og ikke være større end fem af ti, ti af tredive, femogtyve af hundrede, o. s. v. Ligeledes gjaldt denne Lov, at naar Flere vare Medeiere af een Slave, blev han kun fri, naar alle samtykkede[9]).

Den Frigivne var paa det Strængeste forpligtet til at vise sig taknemlig imod Patronen. For Overtrædelse af denne Pligt var der forskjellige Straffe, og fra Claudius' Tid blev det tilladt at støde utaknemlige Frigivne tilbage i Slavestanden. De under Slaveriet opstaaede Slægtskabsforhold vare Ægteskabshindringer, men havde ellers ingen retslig Gyldighed for den Frigivne. Han levede i en vis Ringeagt, var udelukket fra civile og militaire Æresposter, og Marcus Aurelius erklærede endog Ægteskab imellem Senatorer eller Senatorers Efterkommere og Frigivne for ugyldigt[1]).

Til at see, hvor rodfæstet Slaveriet var, og hvorledes det var bygget paa Miskjendelsen af menneskeligt Værd,

---

[8]) Dog formildedes dette saaledes, at han kunde faae Latinitet eller Frihedens ringere Grad. Walter 2, 3, 3.

[9]) Sammesteds.

[1]) Walter 2, 3, 4. 6. 7. Gibbon Kap. 2.

vil det tjene at gjøre sig bekjendt med nogle Yttringer af Aristoteles og Plato.

Aristoteles[2]) betragter Slaverne som tilhørende en „anden Art." Dette gjælder, forsaavidtsom de af Fødsel ere Barbarer; thi Barbarerne ere „Trælle af Naturen" og kun indbyrdes iblandt sig „fribaarne og frie," medens Grækerne ere „fribaarne og frie i sig selv og allevegne." Digterne have derfor Ret, naar de sige: det er billigt, at Græker herske over Barbarer[3]). En fuldstændig Familie bestaaer af Slaver og Frie; men Slaven er kun et besjælet Værktøi, en besjælet Eiendom[4]), og adskiller sig med Hensyn til Nytten, han gjør, kun lidet fra Huusdyret. Dog er han et Menneske, og der kan imellem ham og Herren finde Venskab Sted.

Plato[5]) vil, at den, der dræber sin egen Slave, skal rense sig ved et Offer og dermed være fri for Brøde, og at den, der i Vrede dræber en Andens Slave, skal betale Eiermanden det dobbelte af Slavens Værdi; men naar en Slave i Vrede dræber sin Herre, skulle den Dræbtes Paarørende gjøre med ham hvad de ville, kun ikke lade ham leve[6]), og

---

2) De republica lib. 1, cap. 1—2.

3) *Βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός.* — Aristoteles bemærker, at der er nogle, der ansee det for unaturligt at herske over andre og paastaae, at Loven og ikke Naturen har sat en Forskjel imellem Slaven og den Frie. Han oplyser, hvorledes dette er rigtigt med Hensyn til Grækere, der ere blevne Slaver ved at fanges i Krigen. Det var formodentlig ogsaa dette, hine „nogle" meente.

4) *Ὁ γὰρ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, τὸ δ' ὄργανον ἄψυχος δοῦλος — — καὶ ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον.*

5) De legibus, lib. 9. Ed. Astius. Tom. 7 p. 189, 193, 194, 197.

6) *Πλὴν μηδαμῇ μηδαμῶς ζωγροῦντας.*

dermed være rene; og naar en Slave i Vrede dræber en anden Fri, skulle hans Herrer overgive ham til den Dræbtes Paarørende, og disse da være forpligtede til at slaae ham ihjel, paa hvilken Maade de iøvrigt ville[7]). Fremdeles giver Plato den Bestemmelse, at en Slave, der ved at forsvare sig dræber en Fri, skal behandles som Fadermorder[8]).

4.

Forhold imod Ulykkelige.

Menneskeligt Værd miskjendtes ikke mindre udenfor Huset, end i Huset. Til at oplyse dette skulle vi anføre nogle Træk af Forholdet imod Fremmede, naar disse trængte til Skaansel eller Hjælp.

Som Krigene overhovedet førtes med stor Grusomhed, saaledes truedes de Overvundne paa Forfatning, Eiendom, Frihed og Liv[9]). Krigsfangen ansaaes for Seierherrens ubetingede Eiendom[1]) og gjordes til Slave. Endog den fra fjendtlig Fangenskab løskjøbte Romer blev den Romers Slave, der havde beviist ham denne Velgjerning, indtil han havde aftjent Løskjøbelsessummen[2]).

Debitoren blev Creditorens Slave, til Gjælden var aftjent. Ogsaa kunde Trediemand under samme Betingelse afkræve Faderen hans Barn som Skadeserstatning[3]).

---

7) Ὁι δὲ ἐξ ἀνάγκης μὲν θανατωσάντων τὸν δράσαντα, τρόπῳ δὲ ᾧ ἂν ἐθέλωσιν.

8) Ἐὰν δὲ ἂν δοῦλος ἐλεύθερον ἀμυνόμενος ἀποκτείνῃ, καθάπερ ὁ κτείνας πατέρα τοῖς ἀυτὸις ἔνοχος ἔστω νόμοις.

9) Montesqvieu 24, 3.

1) Charikles 2 p. 27.

2) Walter 2, 3, 5.

3) Walter 2, 3, 5. 8.

Uægte Børn og de, der vare fødte i et for Retten ugyldigt Ægteskab havde juridisk ingen Fader[4]), og Staten tog sig ikke af dem. Man manglede ligesaavel Opfostrings- og Waisenhuse, som Hospitaler og milde Stiftelser; og Hieronymus fortæller, at Oprettelsen af de første Pleiehuse for Syge vakte almindelig Forundring iblandt Hedningerne[5]).

Forbrydelser og hvad der henregnedes dertil straffedes haardt og umenneskeligt. Paa de Fornemmere anvendtes især Forviisning og Halshugning; de Ringere lemlæstedes, hensattes i Bjergværkerne, hængtes, brændtes, korsfæstedes. Med Dommen til at arbeide i Bjergværkerne og med Dødsdommen fulgte Nedstødelse i Slavestanden og dermed Ægteskabets Ugyldighed og Formuens Confiscation; Formuens Confiscation ledsagede desuden Landsforviisnings- og Deportationsdommen[6]). Fængsel som Straffemiddel kjendtes næsten ikke[7]); men Varetægten var i Almindelighed barbarisk.

---

4) Walter 2, 3, 8.

5) Epist. 26. — Fattige Borgere i Rom og i Italien nøde Kornunderstøttelse af Keiseren. Under Octavian understøttedes af omtrent 4 Millioner Borgere 200,000; under Antoninerne, da Borgernes Tal var steget til over det dobbelte, understøttedes der 600,000. F. A. Wolf: Von einer milden Stiftung Trajans. Berlin 1808. Slaveriet udelukkede altsaa ikke Pauperismen.

6) Walter 2, 5, 4 og 3, 2.

7) Romerske Borgere turde ikke indespærres paa Livstid. Slaver kunde for Livstid belægges med Lænker og derpaa sendes tilbage til deres Herrer. — Den Sætning, at Straffen skal forbedre, er ogsaa udtalt i Oldtiden (Plato om Lovene 12. Bog Tom. 7 p. 373). Plato har endog Ideen til et Forbedringshuus (10. Bog. T. 7 p 295). Han vil, at de, som af Taabelighed, ikke af Ondskab, nære den Tanke, at Guderne ikke bekymre sig om Menneskene, skulle inddømmes idetmindste fem Aar εἰς τὸ σωφρονιστήριον og i denne Tid

En Straf, der ofte anvendtes, var ogsaa at kæmpe paa Theatrene med Dyr eller Mennesker. Dog toges især deles hed Krigsfanger dertil. Disse Kampe, der tildeels vare hellige og forsaavidt havde Charakteren af Menneskeoffringer, udgjorde Romernes kjæreste Forlystelser. Et utroligt Antal Mennesker fandt i dem deres Undergang. Under Titus, „Menneskeslægtens Lyst og Glæde," skal der i een Maaned være faldet 20,000 Gladiatorer; og allerede før han blev Keiser, gav den retsindige og duelige Gordianus offentlige Skuespil, hvor undertiden 500 og aldrig færre end 150 Par Fægtere fremstillede sig[8]. Endnu Aar 300 lod Constantin efter en stor Seier over Frankerne og Alemannerne adskillige af disses Fyrster og mange fangne Krigere kaste for vilde Dyr i Amphitheatret i Trier[9].

3.

Regentens Forhold til Undersaatten.

De eneste Frie i det gamle Rom — som andre Steder, hvor der gaves Frihed — vare Borgerne; men i Keisertiden gik Friheden aldeles tilgrunde, da Borgernes Rettigheder usurperedes af Keiserne, og Alt gjordes afhængigt af disses Vilkaarlighed.

Som Befalingsmand over de romerske Krigshære, Folkerepræsentant og Udfører af Senatsbeslutningerne (Tribun

---

ikke tale med Andre end Statsopsynsmændene ἐπὶ νουθετήσει τε καὶ τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ ὁμιλοῦντες. Har denne Straf ikke virket, foreslaaer han, at de henrettes.

8) Gibbon Kap. 7. — Marcus Aurelius skal have forsøgt paa at gjøre Gladiatorkampene mindre blodige. Ritters Note til Cod. Theod. 15, 12, 1.

9) Gibbon Kap. 14.

og Consul), Forstander for Religionsvæsenet og Opsynsmand over Romernes Sæder og Formuesomstændigheder (Pontifex og Censor), havde allerede Octavian en næsten despotisk Magt. Despotiet fuldstændiggjordes under Septimius Severus. Paa hans Tid foredroge Jurister og Historieskrivere den Lære, at Keiseren ikke havde sin Anseelse ved Fuldmagt, men ved Senatets uigjenkaldelige Frasigelse fra sin Magt; at han var ophøiet over de borgerlige Loves Tvang; at han kunde uindskrænket byde over sine Undersaatters Eiendom og Liv, og handle med Riget som sin Fædrenearv. Det traadte aabenlyst frem og forkyndte sig som bestaaende Regjeringsform under Diocletian. Han gav sig i alle Love og offentlige Dokumenter Navn af dominus, hvilket Ord oprindelig ikke betegner Fyrstens Forhold til Undersaatten, men Huusbondens til Slaven [1]). Han antog Diademet, hvilket fordum var bleven betragtet som Caligulas vanvittigste Handling, betroede Opsynet over de indre Værelser til Gildinger, gjorde Adgangen til sig vanskelig, kaldte sig ogsaa numen og forlangte Nedkastelse til Jorden og sin Persons Tilbedelse af enhver, den Fornemme som den Ringe, der fik ham i Tale [2]).

---

1) Plinius havde allerede givet Trajan denne Titel. Tiberius vægrede sig ved at modtage den.

2) Gibbon Kap. 3 og 5 og 13. — Hegel, Historiens Philosophie 3, 3, 1: „Keiserens Villie stod over Alt, for den var Alt lige. De Frigivne, som omgave Keiseren, vare ofte de Mægtigste i Riget; thi Vilkaarligheden lader ingen Forskjel gjælde. I Imperatorens Individ er den particulaire Subjectivitet kommen til fuldkommen maalløs Virkelighed." — „Saavidt Menneskene vide paa den bekjendte Jord, er der ingen Villie, der ligger udenfor Imperatorens Villie. Men under denne Enes Herredømme er Alt i Orden; thi ligesom det er, saaledes er det i Orden, og Herredømmet bestaaer netop deri, at Alt staaer i Harmonie med den Ene."

Thi Despotiet befæster sig ved Forgudelse af Despotens Person, og alle Roms Keisere gjorde sig selv til et Slags Guder [3]). Allerede Cæsar havde antaget en Plads iblandt Roms Skytsguder. Octavian tillod kun nogle Provindsstæder at oprette Templer til hans Ære [4]), og overlod det til sin Efterfølger at sørge for hans offentlige Forgudelse. Men Dio Cassius beretter, at det Navn, han antog — Augustus — skulde betyde, „at han var noget Mere end et Menneske“ [5]); og ifølge Senatets Beslutning blev saavel ved offentlige som ved private Gjestebud en Libation bragt ham [6]). Hans Eftermænd gik videre. Følgende Træk ville nærmere charakterisere denne Ryggesløshed. Marcus Aurelius lod sin skamløse Gemalinde Faustina efter hendes Død optage iblandt Gudinderne og udvirkede et Senatsdekret, ifølge hvilket unge Folk af begge Kjøn skulde gjøre Løfter ved hendes Altre. Sønnen Commodus, der allerede i sine første Drengeaar havde viist Afsky for alt Godt, og som Keiser kæmpede 735 Gange offentlig som Gladiator og ofte udgød Blod i sit Pallads og i Fægterskolen, dyrkedes, medens han levede, som Gud. Caracalla, der havde dræbt sin Broder Geta og under Benævnelsen af Getas Venner ladet 20,000 Personer af begge Kjøn henrette, gav Broderen Plads iblandt Guderne

---

3) Alexanders Efterfølgere og de romerske Overøvrigheder i Asien vare hyppig blevne tilbedte med Offre og Feste som høiere og ringere Guder.

4) Ved hans Død klagede man dog: **nihil Deorum honoribus relictum, quum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. Tacit. ann. 1, 10.**

5) Creuzer, Abriss der röm. Antiqv. p. 293. Ὡς καὶ πλεῖόν τι ἢ κατ' ἄνθρωπον ὤν.

6) Sallus 2 p. 244.

og erklæredes selv for Gud, da han nogen Tid efter var bleven myrdet [7]).

Andet Kapitel.

Det nye Testamentes Lære om de sociale Forhold.

Støttende sig til Jødedommen, hvis sociale Forfatning i Overeensstemmelse med den mosaiske Lovgivnings guddommelige Oprindelse i Modsætning til Romerstatens har et Præg af Humanitet, fremtraadte Christendommen med den Beslutning at fuldkaste Hedenskabet og blive alle Menneskers fælleds Religion. Thi ved sin Himmelfart sagde Herren til dem, han havde udvalgt sig: „Mig er given al Magt i Himlen og paa Jorden. Gaaer derfor hen og lærer alle Folk og døber dem i Navnet Faderens og Sønnens og den Hellig-Aands. Og lærer dem at holde alt det, jeg har befalet Eder. Og see, jeg er med Eder alle Dage indtil Verdens Ende."

Alligevel udtalte Christendommen sig i sin oprindelige Skikkelse kun lidet imod de bestaaende sociale Uretfærdigheder, og hvo, der flygtig betragter den og holder Opmærksomheden fæstet ved dens Bud om Barnets, Hustruens, Slavens og Undersaattens Underdanighed [8]), kunde fristes til at antage, at den med Hensyn til hine i det Væsentlige forholdt sig

---

7) Gibbon Kap. 4 og 6.

8) Matth. 15, 4 — Ephes. 5, 22; Col. 3, 18; 1 Pet. 3, 1; 1 Cor. 14, 34; 1 Tim. 2, 12 — Ephes. 6, 5; Tit. 2, 9; 1 Pet. 2, 18 — Rom. 13, 1—3; Tit. 3, 1.

passiv, og kun forlangte dette af sine Bekjendere, at de skulde lide og taale.

Dette er imidlertid paa ingen Maade Tilfælde.

Christendommen, saaledes som den prædikedes af Jesus og hans Disciple, forjog for det Første det Mørke, hvori de sociale Uretfærdigheder havde fundet Leilighed til at udvikle sig, og forkyndte Menneskenes Lighed. De nedstamme fra eet Par, saa at Ingen kan rose sig af en særegen høi eller guddommelig Oprindelse [9]). I Hovedsagen ligne de hverandre: de ere Alle Syndere og hjemfaldne til Fortabelse. Men Naaden er ligesaa almindelig som Synden: Guds Rige, der er Livets Maal, staaer aabent for enhver, der angrer og omvender sig. Adgangen dertil er givet ved Jesus Christus, der ikke anseer Alder eller Kjøn eller Stand, befaler, at Børnene skulle komme til ham, underviser Qvinder saagodtsom Mænd, og kalder det, som er ypperligt iblandt Mennesker, en Vederstyggelighed for Gud. Han selv, den eneste Høie, Midleren imellem Gud og Mennesket, Guds Søn, kom ikke, for at lade sig tjene, men selv at tjene, og var lydig til Døden paa Korset. Forsaavidt han opnaaer sin Villie med Menneskene, blive de Eet i ham, blive de Qviste paa ham, som er Træet, blive de Lemmer af det Legeme, hvis Hoved han er; og der sporges ikke længere, om de ere Mænd eller Qvinder, Frie eller Trælle, Jøder eller Grækere eller Barbarer; thi Forskjellen forsvinder i Ligheden [1]).

Dernæst gjør Christendommen Kjærlighedens nye Bud

---

[9]) Matth 19, 4; Ap. G. 17, 26. 28.

[1]) Joh. 17, 21 — Joh. 15, 5 — Rom. 12, 5; 1 Cor. 12, 12. 27; Ephes. 1, 10. 23 — Gal. 3, 28 — 1 Cor. 7, 22 — Col. 3, 11.

til øverste Regel for sine med Alle af Naturen og med de Troende af Christus til en Eenhed forbundne Bekjenderes Vandel. Allerede Moses havde befalet, at elske Næsten som sig selv; men dette Bud kunde kun forstaaes om at elske sin Ven og hade sin Fiende. Christus gjør det mosaiske Bud til et nyt Bud, ved at kræve en Kjærlighed, der ligner hans, og ved at forklare Ordet „Næste“ som Navn paa den, der til en vis given Tid er os nærmest; og dette nye Bud ophøier han til øverste Regel for de Christnes Vandel, ved at erklære Efterlevelse af det for Eet med Efterlevelse af alle Bud [2]).

Endelig giver Christendommen paa denne Grundvold særegne Forskrifter med Hensyn til de sociale Forhold, og antyder med større og mindre Bestemthed deres forestaaende Omdannelse. Faderen skal endog vogte sig for at opirre sine Børn [3]). Qvinden er Mandens Ære (ↄ: hun skal repræsentere ham i Huset), og han skal elske hende, som Christus elskede Menigheden. Han tør ikke forstøde hende, uden hun har bedrevet Hoer; og blot at see paa en Qvinde med ureen Attraa er for ham det samme som at gjøre sig skyldig i denne Synd [4]). Herren skal bevise imod Trællen, hvad ret og billigt er, vidende, at han har en Herre i Himlen, der ikke anseer Personer [5]). Barmhjertighed mod Syge, Gjældbundne, Fængslede, Fremmede [6]) og alleslags Nødli-

---

2) Matth. 5, 43 — Joh. 13, 34 — Luk. 10, 33 — Matth. 22, 40; Luk. 10, 28; Joh. 15, 12 — Rom. 13, 8; Gal. 5, 14; Jak. 2, 8; 1 Joh. 2, 10.

3) Ephes. 6, 4.

4) 1 Cor. 11, 7; Ephes. 5, 25; Matth. 5, 32; Matth. 5, 28.

5) Col. 4, 1; Ephes. 6, 9. Stedet 1 Cor. 7, 21, hvis Betydning er omtvistet, kan ikke anføres her.

6) Matth. 25, 36; 18, 23; 25, 35; Hebr. 13, 2. 3.

dende, saavelsom mod angerfulde Syndere indskærpes paa det Stærkeste. Som Undersaat skal den Christne gjøre Forskjel imellem Pligterne imod Gud og mod Øvrigheden, og i Collisionstilfælde anvende Reglen, at adlyde Gud mere end Menneskene; men har han Magt til at befale, skal han være, som den, der tjener[7]).

Der laa i alt dette den fuldeste Paastand om en Omdannelse af de sociale Forhold[8]). Vel undlod Christendommen ikke i disse at anerkjende den naturlige Overlegenhed paa den Side, den fandtes, og at fordre den anerkjendt af sine Tilhængere; vel prædikede Christendommen heller ikke Emancipation i nogensomhelst Retning — den havde da ikke været den sande Religion og var formodentlig gaaet under, efterat have fremkaldt Uroligheder og Oprør — men den meddeelte de Troende en Kundskab, en Forpligtelse, en Anviisning, der aabnede deres Øine for den bestaaende Uret og tilskyndede endog dem, hvem Uretten begunstigede, til at afskye og modarbeide den. Tiden gav Christendommens Paastand Medhold, og Reformationen af de sociale Forhold begyndte at gaae for sig, uden at borttrage Opmærksomheden fra Christendommens høiere og virkelige Maal, og ad Overbeviisningens fredelige og sikkre Vei[9]).

---

7) Matth. 22, 21; Ap. G. 5, 29; Luk. 22, 25—27.

8) Den første christne Menighed søgte ogsaa at opfylde denne ved Indførelsen af et Slags Formues-Fællesskab.

9) Smlgn. Guizot, hist. de la civilisation en Europe, Paris 1842 p. 18: Le christianisme, je ne dis pas seulement au moment de son apparition, mais dans les premiers siècles de son existence — — le christianisme ne s'est nullement adressé à l'état social; il a annoncé hautement, qu'il n'y toucherait pas; il a ordonné à l'esclave d'obeir au maître; il n'a attaqvé aucun des grands maux,

Tredie Kapitel.

Den ældste Kirkes Bevidsthed om Christendommens Magt i Almindelighed.

Kirkefædrene vare, som deres Skrifter noksom udvise, ingenlunde blinde for den Ukjærlighed og de Laster, der fandtes i det christne Samfund [1]; men de lode sig ikke vildlede ved Synet deraf og holdt fast ved Erkjendelsen af Christendommens Bestemmelse og Evne til at opvække Menneskeslægten til et nyt, med Skaberens Hensigt overeensstemmende Liv.

Christus har taget Verdensherredømmet i Besiddelse: „han viste sig i sin Herlighed for Folkeslag og Konger; han eier Jorden; han tvang det alvældige Rom til at vige for sig“ [2]). Han forjager Hedenskabet: „han udryddede Djævelens Riger, fremkaldte en Omvæltning iblandt Folkene og

---

des grandes injustices de la société d'alors. Qvi niera pourtant, qve le christianisme n'ait été dés lors une grande crise de la civilisation? Pourqvoi? parce qu'il a changé l'homme intérieur, les croyances, les sentiments, parce qu'il a régénéré l'homme moral, l'homme intellectuel

[1]) Vistnok gaae de med Undtagelse af Salvianus Massiliensis (de gubernatione Dei) ikke saavidt i deres Skildringer heraf, som Ammianus Marcellinus, der fra sit Standpunkt vel maatte kunne finde den Erfaring befræftet, han tillægger Julian Apostata: nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales pleriqve christianorum (lib. 22, cap. 5).

[2]) Gentibus emicuit, præfulsit regibus, orbem
Possidet, imperii dominam sibi cedere Romam
Compulit — —

Aurelius Prudentius contra Judæos (Poët. vet. eccl. op. ed. Fabricius, Basileæ 1562 p. 175).

opløste det hedenske Liv"[3]). Han forbedrer de Lastefulde, omdanner Barbarerne: „Hoerkarlen bedriver ikke mere Hoer, Morderen dræber ikke, den Uretfærdige bedrager ikke, og den Ugudelige dyrker for Fremtiden Gud" [4]); „saalænge Barbarerne, i deres medfødte Vildhed, offre til Afguderne, rase de indbyrdes imod hverandre og kunne ikke en eneste Time lægge Sværdet fra sig; men naar de have hørt Christi Lære, ombytte de strax Krig med Agerdyrkning; og istedenfor at væbne Hænderne med Sværd, udstrække de dem til Bønner" [5]).

Hans Tilhængeres Særkjende er Kjærlighed og Retfærdighed: „Jesu Navn frembringer en forunderlig Mildhed og Tilbageholdenhed i Væsen og Menneskekjærlighed og Godhed og Omgængelighed" [6]); „efterdi vi ere udgangne fra den Fuldkomne, leve vi uden Skyld og derfor ulastelige, gode, retfærdige og retskafne, frie for al Slethed; ingen Begjærlighed overvinder os, ingen Lidenskab vanærer os; vi bevare og fuldstændiggjøre alle Dyders Række" [7]). Disse Egenskaber lægge sig for Dagen og herske i alle Forhold: „ved Christendommen erholde Børnene gode Fædre, hvilke have taget deres Tilflugt til Faderen; men Fædrene gode Sønner, hvilke have lært Sønnen at kjende; fremdeles Hustruerne gode Ægtemænd, hvilke ihukomme Brudgommen; Trællene endelig gode Herrer, hvilke ere udfriede af den yderste Trældom" [8]); „du (ↄ: Kirken) undergiver Konerne deres Mænd i kydsk og trofast Lydighed, ikke for at tjene Lysten, men for

---

[3]) **Origenes. Hom 1 in Jerem.**

[4]) **Athanasius. De incarnat verbi Dei sect. 30.**

[5]) **Sammesteds sect 52.**

[6]) **Origenes. Contra Celsum 1, sect. 67**

[7]) **Arnobius. Disput adv. gentes lib. 2.**

[8]) **Clemens Alex. Cohort. ad gentes cap. 10.**

at føde Børn og dele Livet med dem; du gjør Mændene til Hustruernes Herrer, ikke at de skulle haane og krænke det svagere Kjøn, men herske over dem efter en oprigtig Kjærligheds Love; du stiller Sønnerne under deres Forældre ved et Slags fri Trældom, Forældrene over Sønnerne ved et kjærligt Herredømme; du sammenknytter Brødre med Brødre ved Religionens Baand, der er fastere og stærkere end Blodets; du forener alle Beslægtede, idet du overholder de Forbindelser, der have deres Grund i Naturen og i Villien, ved gjensidig Kjærlighed; du lærer Slaverne at holde sig til Herrerne, ikke saameget fordi deres Stilling fordrer det, som fordi Tjenesten glæder dem; du gjør Herrerne, af Hensyn til den almægtige Gud, den fælleds Herre, venlige imod Slaverne, og mere tilbøielige til at raade end til at twinge; du forbinder, ved Erindringen om de første Forældre, Borgere med Borgere, Folkeslag med Folkeslag, og alle Mennesker indbyrdes med hverandre, saa at de ikke blot danne et Samfund, men et Broderskab; du lærer Kongerne at sørge for Folkene, paaminder Folkene om at adlyde Kongerne" [9]). De samme Egenskaber bevirke, at de Christnes Liv danner en Modsætning til Hedningernes: „vi forkaste, hvad der behager Eder; og I finde ingen Tilfredsstillelse ved Vort [1]); „ved en Sammenligning mellem os Christne og Eder vil det vise sig, at endskjøndt nogle af Vore ikke ret lyde den christne Lov, ere vi dog langt bedre end I; thi I forbyde Hoer og bedrive Hoer: vi ere kun Mænd for vore Koner; I straffe begangne Forbrydelser: hos os er det Synd blot at have Ondt isinde; I ere bange for Medvidere: vi alene for Sam-

---

[9]) Augustinus. De moribus eccl. cathol. I, 30.

[1]) Tertullianus. Indledn. til apologeticus, cap. 39.

vittigheden, uden hvilken vi ikke kunne leve; endelig, af Hedningerr ere Fængslerne overfyldte: af Christne findes ingen der, uden saadanne, som forfølges for deres Tro eller have sveget den"[2]).

De Christne ere derfor Menneskelivets Kraft og Velsignelse: "hvad Sjælen er i Legemet, det ere de Christne i Verden"[3]); "lad baade Jøder og Grækere erkjende, at de Christne ere Byens Frelsere og Beskyttere og Forstandere og Lærere"[4]). Deres Tro udbreder sig kraftigt og bærer allevegne de samme Frugter: "den har formaaet at overtale saamange Folkestammer til at tilintetgjøre de fædrene Love og aldeles opgive de gamle Vedtægter, der i saa lang Tid havde skudt Rødder, og ombytte dem med andre, hvorved der skete en Overgang fra det Lette og Tilvante til det Vanskelige, som Christus foreskriver"[5]). Ved den skal Verden gjenfødes: "hvilken Grund til Glæde skjuler ikke Marias kydske Liv, hvoraf en ny Tid, et gyldent Lys bryder frem! Hiint Barneskrig forraadte Begyndelsen af Jordklodens Fornyelse: thi da forjog den gjenfødte Verden sin skammelige Søvnagtighed"[6]); "Korset er de Fattiges Trøst, de Riges

---

2) Minucius Felix.

3) Ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ᾽ εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. Epist. ad Diognet. sect. 6. Denne Sammenligning udføres videre.

4) Chrysostomus. Ad pop. Antioch. hom. 1, sect. 12.

5) Chrysostomus. Liber qvod Christus sit Deus adv. Jud. et Gent. Den apologetiske Betydning heraf fremhæves stærkt.

6) O, qvanta rerum gaudia
Alvus pudica (sc. Mariæ) continet,
Ex qva novellum seculum
Procedit et lux aurea.
Vagitus ille exordium

Tøile, de Stoltes Ydmygelse, de Unges Opdrager, de Angrebnes Forsvar, de Faderløses og Umyndiges Fader, Børnenes Bevogter, Mændenes Hoved, Trællenes Frihed, Barbarernes Philosophie, hele Jordens Fred" [7]).

Vernantis orbis prodidit:
Nam tunc renatus sordidum
Mundus veternum depulit.
Aurelius Prudentius. Julehymne.

[7]) Ephraem. De sanctissima cruce Domini.

Christendommens Indflydelse paa den sociale Forfatning til Justinian, oplyst af Kirkefædrenes Skrifter, Conciliebestemmelserne og de keiserlige Love.

Første Kapitel.

Kirkefædrenes Udtalelse af Lighedsprincipet.

§ 1.

Kirkefædrene til Constantin lærte Menneskenes Lighed.

Det er en Selvfølge, at Kirkefædrene ofte omtale og stærkt fremhæve Buddet om at elske Næsten som sig selv; men de henvise ogsaa til Grunden, hvorpaa det hviler, og erindre hyppig og paa forskjellige Maader om Menneskenes medfødte og iblandt de Christne anerkjendte Lighed.

Betragte de Menneskeslægten i det Hele, fremstiller denne sig for dem som deelt i to Partier: Christne og Ikke-christne. Her maa den fremkomne aandelige Ulighed fortrænge Tanken om den medfødte Lighed, og naar Kirkefædrene derfor i Yttringer af almindeligere Indhold omhandle eller antyde alle Menneskers lige Værd, have de i Reglen kun de Christne for Øie. Saadanne Yttringer ere: „vi kalde hverandre Brødre — hvilket I (ɔ: Hedningerne) misunde os —

som Mennesker, der have samme Gud til Fader, som deelagtige i den samme Tro, som Arvinger til det samme Haab" [1]; „den, som underviser, om han ogsaa er Lægmand, men kyndig i Læren og hellig i sin Vandel, han undervise! thi „Alle skulle være underviiste af Gud" [2]; „den, som lever paa vor Viis, kan elske og søge Viisdom, ogsaa uden videnskabelig Dannelse, hvad enten han er Barbar, eller Græker, eller Træl, eller Olding, eller Barn, eller det er en Qvinde" [3]; „vi bede offentlig og i Forening med hverandre, og naar vi bede, bede vi ikke for Een, men for hele Folket, efterdi vi alle tilsammen udgjøre Eet" [4]; „derfor kunde hverken Romere eller Grækere overholde Retten, efterdi de ansaae Menneskene for ulige og stillede dem, de Fattige og de Rige, de Ringe og de Mægtige, Undersaatterne og Kongerne paa mange forskjellige Trin. Thi hvor Alle ikke gjælde eens, er der ingen Lighed, og Uligheden udelukker Retfærdigheden, hvis Væsen ene er at søge deri, at den gjør dem eens, der under eens Vilkaar have faaet dette Liv" [5].

En lignende Udtalelse finde vi i denne Befaling af den ældste Kirke: „naar Menigheden sidder, og der kommer en hæderlig og i Verden anseet Mand, maa du, o Biskop! ikke af Hensyn hertil forlade Ordets Tjeneste; men Brødrene kunne modtage ham ved Diakonerne; og dersom der ikke er Plads, kan Diakonen, idet han med Sindighed, men ikke

1) Minucius Felix.

2) Ὁ διδάσκων εἰ καὶ λαϊκὸς εἴη, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπον σεμνὸς, διδασκέτω, ἔσονται γὰρ πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. Hippolytus. Traditio apostol. constit. 20. de can. eccl.

3) Clemens Alex. Strom. 4, 8.

4) Cyprianus. De oratione dominica.

5) Lactantius. Institut. 5, 15.

fremsusende, lader den Yngste af de Tilstedeværende staae op, bringe hiin tilsæde; men kommer der en Fattig, en Uanseelig, en Fremmed, det være sig gammel eller ung, efterat Sæderne ere indtagne, skal Diakonen ogsaa med al Beredvillighed forskaffe disse Plads"[6]).

Hyppigere forekomme saadanne, i sig selv meer end hine afgjørende, Yttringer, som forkynde og hævde Ligheden i visse bestemte Forhold.

Om Qvinden læres der, at „hun har den samme aandelige Dygtighed som Manden"[7]), og dette udledes deraf, at „Mand og Qvinde have eens Natur"[8]). „Qvinden skal derfor ikke mindre end Manden lægge Vind paa Christendommen"[9]); og Hedningerne, „der have opreist Støtter for Skjøger," have Uret, naar de spotte de christne Qvinders Deeltagelse i religiøse Forsamlinger; thi „hos de Christne ere alle Qvinder kydske, og deres Piger forkynde ved Rokken langt bedre Guddommens Udsagn, end hiin Pige (ɔ: den delphiske Præstinde) hos Hedningerne. De skulle derfor skamme sig, at de selv tage mod Belæring af Qvinder, og spotte de Christnes med de høitidelige Forsamlinger, i hvilke de møde"[1]).

Ligeledes „har Trællen Natur og Dygtighed tilfælleds med den Frie"[2]). Han er Menneske som den Frie: „thi Gud er, naar man seer sig for, den samme for Alle, for den

---

6) Constitut. apostol. 2, 58.

7) Τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶναι. Clemens Alex. Pædag. 1, 4.

8) Den samme. Strom. 4, 8.

9) Den samme. Strom. 4, 1; 4, 8.

1) Tatianus. Orat. contr. Græcos sect. 33.

2) Μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως συμβέβηκεν. Clemens Alex. Strom. 4, 8.

Frie den samme som for Trællene"[3]; og som Menneske er han Herren lig: "er der ogsaa en Forskjel imellem dem, skal Herren dog, forsaavidt som han er Menneske, ansee Slaven for sin Lige"[4]. Der læres: "Gud, som giver Menneskene Liv og Aande, har villet, at Alle skulle være lige, det er: eens. Han har stillet Alle under de samme Livets Betingelser; han har bestemt Alle til Sandheds-Erkjendelse; han har lovet Alle Udødelighed; Ingen udelukkes fra hans guddommelige Velgjerninger. Thi som han ligeligen tildeler Alle Lyset, — — saaledes forunder han Enhver Ret og Evne: Ingen er for ham Slave, Ingen Herre. — — Hedningerne ville spørge: ere ikke hos Eder Nogle Trælle, Andre Herrer? er der ingen Forskjel imellem de Enkelte? Nei; og dette er just Grunden, hvorfor vi kalde hverandre Brødre, at vi ansee os for lige Meget. Thi da vi bedømme alt det Menneskelige ikke efter Legemet, men efter Aanden, have vi, uagtet Legemerne ere undergivne forskjellige Vilkaar, ikke Slaver; men vi baade ansee dem og kalde dem med Hensyn til Aanden for Brødre, med Hensyn til Troen for Medtjenere"[5]. Det udhæves, at det er Christendommen, hvorpaa denne de Christnes Erkjendelse af Slavens menneskelige Værdighed er bygget: "efterat Noah har overantvordet de twende Sønner den Tredies Afkom til Trældom, er Christus nu kommen at gjengive saavel de to Sønner, der vare frie, som Trællene, der befinde sig iblandt dem, deres forrige Stilling; idet han tildeler dem Alle, som holde hans Bud, den samme Værdighed; ligesom ogsaa de, Jakob avlede med de frie

---

[3]) Clemens Alex. Pædag. 3, 12.

[4]) Constitut. apostol. 4, 12.

[5]) Lactantius. Institut. 5, 14. 15.

Qvinder, og de, han avlede med Trælqvinderne, alle vare Sønner og havde samme Værdighed"[6]). Af Slavens menneskelige Værdighed følger det, at han skal stræbe efter Helliggjørelse: "Slaven skal saavelsom den Frie lægge Vind paa Maadehold og Retfærdighed og al anden Dyd"[7]).

Hvad angaaer Keiseren, da er han ikke Gud, men Menneske: "du vil spørge" — siger en Christen til sin hedenske Modstander — "hvorfor tilbeder du ikke Keiseren?. Fordi han ikke skal tilbedes, men æres paa lovlig Maade; thi han er ikke Gud, men et Menneske, af Gud bestemt ikke til at tilbedes, men til at dømme retfærdigt"[8]); "jeg vil uden Modstand," siger en anden, "kalde Keiseren Herre, men paa den Betingelse, at jeg ikke skal kalde ham Herre i Guds Sted. Iøvrigt er jeg fri med Hensyn til ham. Thi jeg har een Herre, den almægtige og evige Gud, den samme, som ogsaa er hans Herre. — — Saalangt er det fra, at Keiseren bør kaldes Gud, et Smigreri, der ikke blot er i høi Grad skammeligt, men ogsaa fordærveligt"[9]); "de nøies ikke," siges der om Hedningerne, "som Ret var, med at agte Fyrster og Konger for store og udvalgte Mænd; men give dem ved et falsk og skjændigt Smigreri Navn af Guder; da dog Æresbeviisninger rettere tilbydes den udmærkede Mand, og Kjærlighed hellere den gode: saaledes paakalde de deres Forsyn, bede til deres Billeder, anraabe deres Genius, det er, deres Dæmon"[1]). Sande Christne ere mere end Kongernes Sønner: "de jordiske Kongers Sønner ere ikke frie;

6) Justinus Martyr. Dial. cum Tryphone sect. 134.
7) Clemens Alex. Strom. 4, 1. 8.
8) Theophilus. Ad Autolycum I, sect. 11.
9) Tertullianus. Apol. cap. 34.
1) Minucius Felix.

efterdi enhver, der gjør Synd, er Syndens Træl; men frie ere de, der blive i det guddommelige Ords Sandhed og altsaa kjende Sandheden, at de maae frigjøres ved den" [2]). Kongedømmet, som det bestod iblandt Hedningerne, har endog sin Oprindelse fra Vold og Uretfærdighed, og Jesu Komme har ogsaa til Hensigt at omdanne det og føre Ligheden tilbage: „efterat Troen paa Gud var forsvundet, — — ophørte den inderlige og trofaste Forbindelse imellem Menneskene. — — Kilden til denne Ulykke var Begjerlighed; — — saasom de, der i een eller anden Henseende havde Overflødighed, ikke blot undlode at dele med andre, men tilreve sig endog, hvad der ikke var deres. Thi for at gjøre de Andre til deres Trælle, begyndte de især deleshed med at unddrage dem og tilegne sig Livets Fornødenheder, — — at Himlens Velgjerninger maatte faae Skin af at være deres. — — De gave sig ogsaa de ubilligste og uretfærdigste Love, som de befæstede ved Retfærdighedens Navn, og søgte derved at beskytte deres Gjerrighed og Røveri mod Mængdens Magt. Efterat de saaledes havde forskaffet sig en Overlegenhed, der stod i Forhold til deres Kræfter eller Rigdom eller Ondskab, — — glædede de sig ved en stolt og hovmodig Ulighed, og fremragende iblandt deres Medmennesker udmærkede de sig ved Livvagt og Vaaben og prægtige Klæder. Derfor opfandt de deres udvortes Ærestegn, deres Purpur og Fasces, at de, støttende sig ved Øxernes og Sværdenes Skræk, kunde, ligesom med Herrers Ret, herske over den forfærdede og frygtsomme Hob. Denne Skikkelse erholdt det menneskelige Liv ved hiin Konge*), som, efterat have overvundet og forjaget

---

2) Origenes. Comment. in Matth tom. 13.

*) Jupiter.

sin Fader, ved Magt og Vaaben forskaffede sig ikke et Kongedømme, men et ugudeligt Tyranni, og gjorde Ende paa hiin gyldne og retfærdige Tidsalder. — — Og eftersom det ansees for et Slags Lydighed at efterligne Kongens Sæder og Laster, aflagde Alle Retfærdighed og Kjærlighed, at de ikke ved et fromt Liv skulde synes at bebreide Kongen hans Forbrydelse. — — Men Tidsalderens Forvandling og Retfærdighedens Forjagelse er, som sagt, ikke at ansee for Andet end Opgivelsen af den sande Tro, der alene bevirker, at Mennesket elsker Mennesket og veed ham knyttet til sig ved broderligt Baand; eftersom den, der kjender Gud som Alles fælleds Fader, maa dele hans Velgjerninger med den, der synes forbigaaet, ikke tør skade nogen, ikke undertrykke nogen, ikke lukke sin Dør for den Fremmede, eller sine Øren for den Bedende. — — Men Gud, den langmodige Fader, har imod Tidernes Ende, skikket sit Bud, at han skulde bringe hiin gamle Tid og den forjagne Retfærdighed tilbage. — — Og saaledes er det skeet; men Retfærdigheden er kun tilkjendt Faa, hvilken ikke bestaaer i Andet, end den eneste Guds fromme og samvittighedsfulde Dyrkelse" [3]).

De Christne paaskjønnede den Erkjendelse af den første christne Keiser, at han kun var et Menneske. En Digter skrev: „den vide Jords milde Behersker Constantinus, der efter sin Fortjeneste har fundet rigelig Naade, er den eneste af Kongerne, der skjælver for, at Vægten af det hellige Navn skulde lægges paa ham, at han, værdigere ved Retfærdighed, maa vinde det evige Liv i Guds Rige ved Lysets Herre, Christum, der regjerer evindelig" [4]).

---

[3]) **Lactantius. Institut. 5, 5. 6. 7.**

[4]) **— — indulgens terræ regnator apertæ Constantinus, adest cui gratia digna merenti,**

§ 2.
Kirkefædrene fra Constantin til Justinian lærte Menneskenes Lighed.

At alle Mennesker have samme Natur hævdes imod Julianus Apostata, der i et Skrift havde bemærket, at iblandt de vestlig boende Folkeslag vilde man vanskelig finde Mænd, „der vare dygtige til at philosophere,“ og tilføiet: „dette er Naturens Magt.“ „Du paastaaer altsaa,“ siger hans christelige Modstander, „Menneskenaturens Forskjellighed og negter, at Alle er at tillægge eet og samme substantielle Væsen“ [5]); hvorpaa han viser, at den Forskjel, der finder Sted imellem Folkeslagene, har sin Grund i Opdragelsens Forskjellighed. Der fordres, at Ligheden skal komme tilsyne i Kirken: „alle Christne bør i Kirken have den samme Frihed; alle bør nyde samme Ret, samme Naade“ [6]). Det er en Roes for Klosterlivet, at den hersker der: „alle Klostergivne ere ædelbaarne ved det samme Adelskab, Trælle ved den samme Trældom, Frie ved den samme Frihed“ [7]). I det andet Liv vil den fuldkommen bevise sig: „Kongerne, Fyrsterne og Hærførerne, Soldaterne, de Rige og de Fattige, Eneboerne, de Ugifte, de Gifte, Trællene, de Frie, Enkerne, Alle have Skatte hen-

---

Qvi solus regum sacri sibi nominis horret
Imponi pondus, qvo justis dignior actis
Æternam capiat divina in secula vitam
Per dominum lucis Christum, qvi in secula regnat.

Juvencus Hispanus. Histor. evang. conclusio.

5) Καταγορεύσεις ὀυν τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὸ διάφορον, καὶ τόγε μὴ δεῖν ἕνα κατὰ πάντων τὸν τῆς ὀυσίας λόγον κατηγορεῖσθαι. Cyrillus. Contra Julianum. lib. 4.

6) Ambrosius. Hexaemeron 3, 12.

7) Chrysostomus. Adv. oppugnatores vitæ monasticæ 3, cct. 10.

lagte der;" „mange Konger, Fyrster og Bisfopper ville blive usalige; mange Fattige, Ringe og Trælle salige" [8]).

Hyppigere ere ogsaa i dette Tidsrum saadanne Yttringer, som udtale Ligheden i visse bestemte Forhold.

Om Qvinden læres, at hendes Væsen af Naturen har samme Værd som Mandens, at hun lever under samme Vilkaar og samme Love, bør derfor ogsaa nyde samme Ære som han: „Manden og Qvinden have samme aandelige Værd, eftersom ogsaa Skabelsen stiller dem lige høit; saa at deres Løn engang vil blive den samme" [9]); „Mand og Qvinde have samme Skaber; begge ere de Støv; Billedet, Loven, Døden, Opstandelsen er fælleds — det samme Kjød bør have den samme Ære" [1]); „Qvinden er skabt i Guds Billede saavelsom Manden; deres Natur har samme Fortrinlighed; deres aandelige Dygtighed, deres Kamp er eens, Dommen er den samme" [2]); „Lovene ere eens for begge Kjøn, de undtagne, der særligen ere givne for ethvert af dem" [3]); og i Christendommens Historie erholdt hun endog et Fortrin: „hvad der skal forkyndes for al Verden (Christi Opstandelse) maatte Disciplene først høre af Qvindens Mund;" i hvilken Anledning der da siges: „saa stor er Qvindekjønnets Naade; fælleds er altsaa de tvende Kjøns aandelige Værd, fælleds er Prøvelsen for Hustruen og Manden, ingen Forskjel er der imellem dem, saafremt de begge have det rette

---

8) Ephraem. De locis beatis og de abrenuntiatione. Udsagn af denne Art ere naturligviis ikke sjeldne.

9) Basilius Cæsar. Homil. in psal. 1.

1) Ἡ μία σὰρξ ἐχέτω τὸ ὁμότιμον. Gregorius Naz. Orat. 31.

2) Gregorius Nyss. Orat. 1 in verba: faciamus hominem.

3) Isidorus Pelusiota. Epistolarum lib. 2, ep. 12.

Sind og holde fast ved Naaden og alvorligen beflitte sig paa at tilfredsstille Livets Krav"[4]).

At der ingen Forskjel er imellem Trællen og den Frie, forsaavidtsom de ere Christne, er en Erkjendelse, vi ifølge Skriftens udtrykkelige Lære, umuligen kunde savne i Kirken til nogensomhelst Tid; den blev ogsaa ofte nok udtalt af Fædrene fra Constantin til Justinian, for Exempel i disse Ord: „de udvortes Kaar kunne ikke hindre Mennesket i at tækkes Gud" — „hvad enten en Christen er Træl eller Fri, Alle ere vi Eet i Christus" — „Trældom skader ikke, og Frihed gavner ikke" — „for Christus veie Trældom og Frihed ligemeget; og der gjøres ingen Forskjel imellem de Godes Fortjenester, fordi nogle vare Frie og andre Trælle, eftersom den største Værdighed bestaaer i at være Christi Tjener"[5]); men det maa paaskjønnes, at de i denne Erkjendelse aabnede deres Øine for Trællens naturlige Lighed med den Frie og gjorde den gjældende med stærke Ord. Der siges saaledes, at Trældom finder Sted „ved det samme Billede, den samme Værdighed"[6]); at „Trællene ere deelagtige i den samme Natur, som Herrerne have"[7]). Imod Julianus Apostata,

---

4) — — — qvæ spargenda per orbem
Primum foemineis jussi sunt discere verbis
Discipuli: tanta est muliebris gratia sexus;
Communis virtus igitur, commune periclum
Matribus atqve viris, nulla est distantia cuiqve,
Si mens recta subest, si gratia constet utrisqve,
Vitaqve si justo insudat studiosa labori.
Alcimus Avitus. Lib ad sororem.

5) Ambrosius. Exhortatio virginitatis cap. 1, sect. 3.

6) Περὶ τὴν μίαν εἰκόνα καὶ τὸ ἓν ἀξίωμα. Gregorius Naz. Orat. 9.

7) Ambrosius. Epistolarum cl. 1, ep. 63, sect. 112.

der haaner Jesus og Apostlerne, „forti de nøiedes med at bedrage Slaver og Slavinder“ og ikke fik nogen udmærket Mand paa deres Side, anføres: „at Mennesket, forsaavidtsom han er Menneske, paa ingen Maade har Fortrin for et andet, men at Alle have eet og samme Væsen“ [8]; og saavel om Ligheden som den tilfældige Ulighed bemærkes der: „Slaverne ere Mennesker ligesom vi; thi Skjæbnen eller Ulykke i Krigen eller Vaabnenes tyranniske Magt har gjort dem til Slaver; men Alle ere vi Eet, baade ved Naturen og Troen og den tilkommende Dom“ [9].

Heller ikke er der Forskjel imellem Herskeren og Undersaatten. En Konge, sand Konge er hver den, som holder sine Lidenskaber i Tømme: „Konger ere de, over hvilke Synden ikke hersker, som regjere over deres Legemer“ [1]; „Evangeliet viser os andre Konger, end de verdslige, dem nemlig, til hvem Guds Rige er kommet, og som have overvundet Synden, der herskede over dem“ [2]. Om de Konger, „der nu have Magt over Menneskenes Legemer og i Krigens Anliggender og ere Folkenes Skræk,“ siges der med Hensyn til Luk. Evang. 4, 5—6: „de svigte det Kald, Gud har betroet dem, og ere overantvordede til Djævlen, at han skal herske over dem“ [3]; og en Keiser uden Christendom er et Intet: „Isis, Apollo, Venus ere Intet; ogsaa Maximianus er Intet; hine ere Intet, fordi de ere Hænders Gjerninger; denne

---

8) Cyrillus. Contra Julianum lib. 6.

9) Ἄνθρωποι εισι καθ᾽ ἡμας. ἢ γὰρ πρόληψις, ἢ τύχη πολέμου, ἢ τυραννὶς ὅπλων τούτους ἐποιήσατε κτήματα. ἀλλ᾽ οι πάντες ἓν ἐσμεν καὶ τῇ φύσει, τε τῇ πίστει, τε τῇ μελλούσῃ κρίσει. Isidorus Pelusiota. Epistol. lib. 1, ep 471.

1) Hilarius. Tract. in psal. 135, sect. 6.

2) Den samme. Tract in psal. 2, sect. 42.

3) Sammesteds.

er Intet, fordi han dyrker Hænders Gjerninger; hine som han ere foragtelige og Intet. Lad Maximianus, den vældige Herre og til samme Tid Stenenes Tjener, lad ham falbyde og tilstaae sine Guder sit eget Hoved! hvorfor sønderriver han ædle Hjerter?" [4]). Endnu erindres og dadles de, der forgudede Keiserne og andre Magthavere: „Efterverdenen dyrkede Augustus ved at tilegne ham en Maaned, ved Helligdomme og Præst og Altre, forsonede ham ved en Kalv og et Lam. Den spredte sig omkring hans Gudeleie, den fordrede Orakelsvar: det bevidne Ærestitlerne, det vise Senatsbestemmelser, der opreiste et Cæsars Tempel i Lighed med Jupiters" [5]); „Andre, som om de søgte Ære ved større Slethed, dristede sig til at henregne deres Fyrster eller disses Børn til Guderne, hvortil de forledededes enten af Ærbødighed eller af Frygt for Herskernes Tyranni" [6]).

---

4) Isis, Apollo, Venus nihil est,
Maximianus et ipse nihil:
Illa nihil, qvia facta manu,
Hic, manuum qvia facta colit:
Frivola utraqve et utraqve nihil.
Maximianus, opum dominus
Et tamen ipse cliens lapidum,
Prostituat, voveatqve suis
Numinibus caput ipse suum!
Pectora cur generosa qvatit?

Aurelius Prudentius. Hymne til Martyren Eulalia. Eulalias Ord til den romerske Prætor.

5) Den samme. Om Dyrkelsen af Augustus.

6) Athanasius. Orat. contra gentes sect. 9. De romerske Keiseres Apotheoser anføres som Exempler, hvilke siges at være skete: „for ikke lang Tid siden, eller snarere ligetil nu."

Andet Kapitel.

Den faderlige Magt.

---

§ 1.

Kirkefædrene og Concilierne fra Kirkens Stiftelse til Constantin fordømte den hedenske Tænkemaade om Faderens (Forældrenes) Ret.

Den hedenske Fader gjaldt Barnet som en Eiendom, hvormed han kunde handle, som det var ham beqvemmest eller fordeelagtigst; den christne Fader agter Barnet for et selvstændigt Væsen, der ved ham skal veiledes til Tro og Sædelighed.

Ifølge denne Anskuelse fordømmer den ældste Kirke Fosterfordrivelse, Barnemord, Barneudsættelse og Barnemord.

De Qvinder, der fordrive deres Fostre, ere Mordersker: „vi, som kalde de Qvinder Mordersker, der ved kunstige Midler bevirke deres Fosters Fordrivelse, og sige, at de skulle aflægge Gud Regnskab for denne Gjerning, hvorledes kunde vi gjøre os skyldige i Mord!“ [7]). Saadanne Gjerninger avles af den hedenske Tro: „der gives dem, som i

---

[7]) Athenagoras. Legatio pro Christ. sect 35. Beskyldningen for epulæ Thyesteæ gjendrives.

Moderlivet selv ved Anvendelsen af Gift udrydde Spiren til det vordende Menneske; — — ogsaa dette har visselig sin Grund i Dyrkelsen af Eders Guder" [8]). Utugtige Qvinder, der bevirkede, at de aborterede, vare tidligere blevne straffede med Excommunication til Døden; men Conciliet i Ancyra [9]) fastsatte en mildere Straf: „hvad angaaer de Qvinder, som bedrive Utugt og handle saaledes med sig, at de abortere, da udstøder vel en gammel Bestemmelse dem af Kirken til deres Død. Men i større Overeensstemmelse med Menneskelighedens Bud bestemme vi nu, at de i ti Aar skulle gjøre Bod paa foreskreven Maade."

Barnemordere nævnes iblandt dem, der vandre paa Mørkets Vei [1]). Ogsaa deres Gjerning, om hvilke der siges: „man seer Eder bortslænge Eders kjødelige Børn, qvalte ved en sørgelig Død," har sin Grund og Retfærdiggjørelse i den hedenske Tro [2]). De Christne øve den ikke: „de avle Børn, men bortslænge dem ikke" [3]). Den strider imod Guds Bud: „Gud har befalet os at ernære dem, der fødes, uden Undtagelse, og ikke dræbe de Børn, der skjænkes os af hans Forsyn" [4]). Det eliberitanske Concilium udstedte strænge Bestemmelser mod de Hoerqvinder, der gjorde sig skyldige i den [5]): „dersom en Qvinde, under hendes Mands Fraværelse, har undfanget i Hoer og dræbt Fostret, har man villet, at hun ikke engang i Døden skal gjenoptages i Kirken, af den Grund,

---

8) Minucius Felix.

9) Aar 314. Can. 20.

1) Barnabas. Ep. cap. 20.

2) Minucius Felix.

3) Epist. ad Diognet. sect 5.

4) Origenes. Contra Celsum 8. sect. 55.

5) Aar 313. Can. 63 og 68. Elliberi (Elvira) var en By i Bøotien.

at hun har fordoblet Misgjerningen. En qvindelig Catechumen, der har undfanget i Hoer og dræbt Barnet, har man villet, kan døbes, naar Døden nærmer sig." Conciliet i Ancyra lod den fornævnte mildere Bestemmelse ogsaa komme denne Klasse af Forbrydersker tilgode.

Barneudsættelse forbydes: „unddrag ikke din Søn eller din Datter den fornødne Bistand, men underviis dem fra Ungdommen af i Herrens Frygt"[6]). De Christne kalde denne Gjerning ond: „men vi, at vi ikke skulle skade nogen, eller i nogen Henseende handle ugudeligt, have lært, at det kun er onde Mennesker, der udsætte deres Børn"[7]). De, der begaae den, ere Mordere: „det er ikke tilladt at udsætte de Børn, der fødes, saasom de, der udsætte Børn, ere Barnemordere"[8]). Hos Hedningerne forekommer den: „man seer Eder udsætte Eders kjødelige Børn for vilde Dyr og Fugle," og derover kan man ikke undre sig[9]).

Barnesalg henregnes til de Synder, der opreise en Skillevæg imellem Gud og Mennesket og vanskeliggjøre Adgangen til Troen[1]).

Den christne Fader skal altsaa opføde sit Barn i sit Huus. Men til denne Fordring føies en anden: han skal veilede det til Guds Rige: „lader os lære de Christne at opdrage deres Børn i Herrens Frygt"[2]); „underviser Eders

---

6) Barnabas. Epist. cap. 19.

7) Ἐκτιθέναι τὰ γεννώμενα πονηρῶν εἶναι δεδιδάγμεθα. Justinus Martyr. Apol. 1 sect. 27.

8) Μὴ ἐκτιθέναι τὸ γεννηθὲν, ὡς τῶν ἐκτιθέντων τεκνοκτονούντων. Athenagoras. Legatio sect. 35.

9) Minucius Felix.

1) Theophilus. Ad Autol. lib. 1, sect. 2.

2) Polycarpus. Ad Philip. 4.

Børn i Guds Ord" [3]); og Concilium Gangrense [4]) udtaler Anathema over den, "som forlader sine Børn og ikke opføder dem, og forsaavidt det beroer paa ham, ikke lærer dem at dyrke Gud, men under Paaskud af Afholdenhed forsømmer dem."

§ 2.
Lovgivning om den faderlige Magt fra Constantin til 375.

Den hedenske Ret og Tænkemaade og Tidens Tryk havde gjort Barnemord hyppigt, da Constantin kom til Magten. Denne, der i Aaret 312 offentlig havde lagt sin Kjærlighed til Christendommen for Dagen, udstedte Aar 315 følgende Lov, der baade forbyder Misgjerningen og tilsigter at afværge Fristelsen dertil: „skrevet paa Kobber- eller Vortavler eller paa Lærred skal der for alle Italiens Byer kundgjøres en Lov, som afholder Forældrenes Hænder fra Barnemord; og du (Præfecten) vil have at sørge for, at den Fader, der fremstiller et Barn, som han paa Grund af Fattigdom ikke kan opdrage, hurtig erholder Fødemidler og Klæder, da saadan Sag ikke taaler Opsættelse. Vi ville, at Hjælp i dette Øiemed skal ydes saavel af Statskassen som af vor private Formue" [5]).

Den consequente Lovgiver mod Barnemord vil ogsaa

---

3) Constitut. apostol. 4, 11. Der føies til: στύφετε δὲ ἀυτε καὶ δαρνοῖς καὶ ποιεῖτε ὑποτακτικά.

4) Aar 330. Can. 15. — Adskillige Mænd forlode deres Hustruer og Børn, for at blive Munke og Eneboere. — Can. 16 fastsætter samme Straf for Børn, som prætextu divini cultus forlade deres Forældre.

5) Cod. Theod. 11, 27, 1. Begyndelsen lyder saaledes: aereis

at hun Har f
men, der be
oillet, kan de
ypra lod dei
denne Klasse
Barnet
in Datter
lngdommen
enne Gjer
ller i noge
n er om
er begaae
e Børn,
emordere
er Eder
ugle,"
Bar
sfilleva
angen
De
ouns.
eilede
pdrage

6)
7)

tilligemed Slanger og, som Egnens Beskaffenhed tilsteder, enten kastes i Havet" o. s. v.[8]); befalede han 322 med Hensyn til samme Provinds: „vi have erfaret, at Provindsbeboerne paa Grund af Hungersnød sælge eller pantsætte deres Børn: hvo der altsaa befinder sig i saadan Mangel, hvo der Intet eier og med Nød og neppe kan underholde sine Børn, han skal, inden han bukker under for Elendigheden, understøttes af Statskassen; saa at vore Embedsmænd i hele Afrika ere bemyndigede til at give Alle, hvis Nød de erkjende, den Almisse, de behove, og strax at udlevere dem fra Magazinerne et tilstrækkeligt Qvantum Korn; thi det strider mod vor Tænkemaade at taale, at Nogen omkommer af Hunger, eller af Hunger forledes til at begaae en slet Handling" [9]).

Constantin udvidede ogsaa Børnenes Eiendomsret. Saaledes forordnede han, at Sønnen ikke blot skulde have Eiendomsret over hvad han erhvervede sig i Krigen; men at det Samme skulde gjælde om den Indtægt, han havde i borgerligt Embede. Endvidere traf han den Bestemmelse, at Barnet skulde arve efter sin Moder (af Medgiften), endnu medens Faderen levede, og denne kun forvalte og nyde Brugen af Formuen [1]).

I een Henseende gjorde Constantin den faderlige Auctoritet større: han foreskrev i Loven om Jomfruran, at dersom Pigen erklærede, at hun godvillig havde fulgt sin Bortfører, skulde hun dømmes til Døden [2]). Men dette skete nærmest

---

8) C. T. 9, 15, 1.

9) Abhorret enim nostris moribus, ut qvemqvam fame confici, vel ad indignum facinus prorumpere, concedamus. C. T. 11, 27, 2.

1) Walter 2, 3, 8.

2) C. T. 9, 23, 1. Aar 320.

fordømme Børneudsættelser. Constantin formaaede ikke ligefrem at forbyde dem; men for at afværge dem, begunstigede han under visse Omstændigheder Børnesalg og forbandt Børneudsættelser med sikkert Tab. Aar 329 forordnede han nemlig: „dersom Nogen, paa Grund af yderlig Fattigdom og Trang, for Fødens Skyld sælger sin Søn eller Datter — i hvilket Tilfælde alene Salget gjælder — har Kjøberen Eiendomsret over den Solgte; men det staaer Sælgeren eller hvilkensomhelst Anden frit for, at kræve den Solgtes Frihed tilbage, blot at han enten tilbyder en passende Kjøbesum, eller stiller en Træl i hans Sted"[6]); og to Aar efter gav han denne Lov: „den, som har optaget en Dreng eller en Pige, der var udsat med Faderens eller Herrens Vidende og Villie, og opfødt Barnet paa sin Bekostning, skal beholde det i den Tilstand, som han ved Optagelsen bestemte, det vil sige, som Barn eller som Træl, hvad han vælger; og de, der med Vidende og Villie udsatte nyfødte Trælle eller Frie, skulle aldeles mangle Ret til at forebringe Reclamationer"[7]).

Dog var Constantin, som allerede hans Lov af 329 tilstrækkelig viser, ogsaa mod Salg og Pantsættelse af Børn. Efterat han Aa 318 havde skrevet til Afrika: „dersom Nogen hemmeligt eller aabenbart har dræbt sin Fader, eller sin Søn, eller overhovedet begaaet en Forbrydelse, der indbefattes under Benævnelsen parricidium, skal han hverken henrettes med Sværd, eller opbrændes, eller lide Døden paa nogen anden sædvanlig Maade; men han skal indsyes i en Sæk

---

tabulis vel cerussatis aut linteis mappis scripta per omnes civitates Italiæ proponatur lex, qvæ parentum manus a parricidio arceat votumqve vertat in melius.

6) C T. 5, 8, 1.

7) C. T. 5, 7, 1.

tilligemed Slanger og, som Egnens Beskaffenhed tilsteder, enten kastes i Havet" o. s. v.[8]); befalede han 322 med Hensyn til samme Provinds: „vi have erfaret, at Provindsbeboerne paa Grund af Hungersnød sælge eller pantsætte deres Børn: hvo der altsaa befinder sig i saadan Mangel, hvo der Intet eier og med Nød og neppe kan underholde sine Børn, han skal, inden han bukker under for Elendigheden, understøttes af Statskassen; saa at vore Embedsmænd i hele Afrika ere bemyndigede til at give Alle, hvis Nød de erkjende, den Almisse, de behøve, og strax at udlevere dem fra Magazinerne et tilstrækkeligt Qvantum Korn; thi det strider mod vor Tænkemaade at taale, at Nogen omkommer af Hunger, eller af Hunger forledes til at begaae en slet Handling" [9]).

Constantin udvidede ogsaa Børnenes Eiendomsret. Saaledes forordnede han, at Sønnen ikke blot skulde have Eiendomsret over hvad han erhvervede sig i Krigen; men at det Samme skulde gjælde om den Indtægt, han havde i borgerligt Embede. Endvidere traf han den Bestemmelse, at Barnet skulde arve efter sin Moder (af Medgiften), endnu medens Faderen levede, og denne kun forvalte og nyde Brugen af Formuen [1]).

I een Henseende gjorde Constantin den faderlige Auctoritet større: han foreskrev i Loven om Jomfruran, at dersom Pigen erklærede, at hun godvillig havde fulgt sin Bortfører, skulde hun dømmes til Døden [2]). Men dette skete nærmest

---

8) C. T. 9, 15, 1.

9) Abhorret enim nostris moribus, ut qvemqvam fame confici, vel ad indignum facinus prorumpere, concedamus. C. T. 11, 27, 2.

1) Walter 2, 3, 8.

2) C. T. 9, 23, 1. Aar 320.

af sædeligt Hensyn; thi samme Lov bestemmer, at de Forældre, der ved Indvilgelse efter Gjerningen søge at redde de Unges og deres egen Ære, skulle forvises og miste deres Formue.

Fædrenes Ret til at straffe Børnene paa Livet lod Constantin, forunderligt nok, bestaae. „Friheden," siger han, „erholdt ved de Ældre saa stort et Omfang, at det ikke gik an at fratage Fædrene, hvem Magt over deres Børns Liv og Ret til at dræbe dem var indrømmet, denne Frihed"[3]). Nye betryggende Former ved Anvendelsen af denne Ret nævnes ikke.

Loven mod Barnemord blev gjentagen af Valentinian Aar 374. „Dersom nogen Mand eller Qvinde," hedder det, „har gjort sig skyldig i Barnemord, straffes de paa Livet"[4]). Ligeledes Loven mod Børneudsættelser: „Enhver skal ernære sit Afkom; hvo som udsætter Børn, skal lide den fastsatte Straf"[5]).

§ 3.

Kirkens Lære og Bestemmelser om Faderens (Forældrenes) Ret over Barnet fra Constantin til Justinian.

Kirkelærerne i dette Tidsrum have især deles hed fundet det nødvendigt at advare imod Fosterfordrivelse; heller ikke,

---

3) Cod. Justin. 8, 47, 10. Libertati a majoribus tantum impensum est, ut patribus, qvibus jus vitæ in liberos necisqve potestas [olim] erat permissa, libertatem eripere non liceret. Denne Lov er given 323. Tænkte Constantin maaskee dengang paa at lade Crispus dræbe (326)? — Man maa indrømme, at de, der paastaae, at Fædrene havde før Constantin mistet den omhandlede Ret, kunne i den Maade, hvorpaa Constantin her udtrykker sig, finde en Bestyrkelse derfor.

4) C. T. 9, 14, 1.

5) C. J. 8, 52, 2. „Den fastsatte Straf" maa være den ved

og dette maae vi ansee som en Grund dertil, havde Keiserne endnu udstedet nogen Lov derimod. Det fortælles: „fattige Qvinder kaste deres Smaa fra sig og udsætte dem og fornegte dem, naar de ere fundne; endog rige dræbe deres Fostre i Moderlivet, at ikke Arvegodset skal deles iblandt flere. Hvo, uden Mennesket, har lært Frasigelse af Børn? hvo har opfundet saa umilde faderlige Rettigheder?“[6]) Det hedder i en kirkelig Regel: „Den Qvinde, der med Forsæt dræber sit Foster, skal straffes som Morderske; den spidsfindige Forskjel imellem udviklet og ikke udviklet Foster finder ingen Anvendelse iblandt os“[7]). Denne Anskuelse, at Fosterfordrivelse er Mord, gjøres gjældende i den kirkelige Lovgivning: „du skal ikke dræbe dit Barn ved forsætlig at abortere; ikke heller skal du dræbe det efter dets Fødsel; thi alt, hvad der er udbannet, har faaet en Sjæl af Gud, og Mord derpaa skal straffes“[8]); og Concilium Jlerdense bestemmer: „de, som have dræbt Børn, der ere avlede i Hoer, enten efter deres Fødsel, eller ved Gift i Moders Liv, kunne, saavel Hoerkarlen, som Hoerqvinden, gjenoptages i Kirken efter syv Aars Forløb; dog saaledes, at de, saalænge de leve, ydmyge sig og sørge“[9]).

Paa de anførte Steder er der ogsaa tildeels handlet om

Constantins Lov fastsatte Straf. Ritter (s. Noten til C. T. 5, 7, 2) mener, at det er Livsstraf; jeg veed ikke, af hvilken Grund.

6) Ambrosius. Hexaemeron 5, 18.

7) Φθείρασα κατ᾽ ἐπιτήδευσιν φόνου δίκην ὑπέχει. ἀκριβολογία δέ ἐκ μεμορφωμένου καὶ ἀνεξεικονίστου παρ᾽ ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Basilius Cæs. Ad. Amphilochum. Can. 2. (Herveti canones).

8) Constitut. apostol. 7, 3. — 7. og 8. Bog af constitut. apostol. kunne henføres til Aar 400.

9) Aar 524. Can. 2. Jlerda o: Lerida. Ved Hoer (adulterium) menes sandsynligvis her Ukyskhed.

Udsættelse af Børn og Barnemord. En Forbrydelse, der før ikke er omtalt, nævnes i denne Regel: „en Qvinde, der føder ved Veien, og ikke drager Omsorg for Barnet, er skyldig i Mord" [1]). Om Børnesalg synes Fædrene i denne Periode ikke at have talt. Taushedcn i denne Henseende kan neppe betragtes som tilfældig, men har formodentlig sin Grund i, at de vilde formindske Fristelsen til Barnemord og lignende Forbrydelser ved ikke at sætte Straf for Børnesalg. Maaskee endogsaa Kirkens Tjenere nu og da benyttede sig af Forældres Ligegyldighed eller Trang, for at opdrage tilkommende Geistlige.

Imod den faderlige Bestemmelses Gyldighed for Sønnen, naar denne havde fyldt sit attende Aar, udtaler sig i et Tilfælde, hvor man mindst skulde vente det, det andet Concilium i Toledo [2]): „med Hensyn til dem, som Forældrenes Villie fra den tidligste Barndom har bestemt for den geistlige Stand, fastsætte vi som Lov, at de, saasnart de have modtaget Tonsuren, — — underviises i Kirken af deres Lærer under Biskoppens Tilsyn. Men naar de have fyldt det attende Aar, skal Biskoppen, i hele Præsteskabets og Folkets Nærværelse, adspørge dem, om de ville indgaae Ægteskab. — — Dem, der paa den Tid, Adspørgslen skeer, ifølge eget Overlæg ønske at gifte sig, kan den af Apostlerne indrommede Frihed ikke betages."

§ 4.

Lovgivning om den faderlige Magt fra 375 til Justinian.

Lovgivningen vedblev at hævde Børnenes menneskelige

---

1) Basilius Cæs. Ad Amphilochum. Can. 33.

2) Aar 531. Cap. 1. His autem, qvibus voluntas propria,

Rettigheder, dog tildeels i Retninger, som Kirken ikke havde antydet.

Honorius gjentog Aar 412 Constantins Lov af 331, der sigtede til at afskrække fra Børneudsættelser; men med den Forskjel, at han ikke omtaler „en Fader, der udsætter," men kun „Herrer og Patroner, der udsætte"[3]). Man tør da antage, at Uretfærdigheden af den Faders Gjerning, der udsatte sit Barn, fra Valentinian den Andens Tid, var almindelig erkjendt, og at Loven derimod stadig overholdtes.

Aar 451 gav Valentinian den Tredie en Lov, der foreskrev, hvorledes Salget af frisødte Børn skulde gaae tilbage. „Har en Fri," siges der, „i hvilkensomhelst Nød, for Exempel Hungersnød, solgt sine Sønner, og Nøden har drevet ham dertil, skal Kjøberen, dersom han har betalt fem Solidi, modtage sex, dersom han har betalt ti, tolv, eller dersom han har betalt mere, da modtage mere efter det her angivne Forhold"[4]). Denne Lov forudsætter, at Børnesalg kun tør finde Sted i Nød, og er overhovedet nærmest at ansee som en Forklaring af Udtrykket „en passende Kjøbesum" i Constantins Lov af 329.

Af Majorianus haves en Lov, hvorved han, idet han beraaber sig paa det første Brev til Korinthierne, under streng Straf befaler, at ingen Fader maa give sin Datter i Klofter, førend hun har fyldt sit 40de Aar[5]).

---

interrogationis tempore, desiderium nubendi persvaserit, concessam ab apostolis sententiam auferre non possumus.

[3]) C. T. 5, 7, 2.

[4]) C. T. L. Novel. l. 2, § 11. Cui non ingenuo, spørges der, mori satius est, qvam jugum servile perferre? — Ved „Sønner" er formodentlig, som oftere i disse Love, at tænke paa „Børn". En Solidus var en Guldmynt af 25 Denariers Værdi.

[5]) C. T. L. N. L. Majoriani § 8. Aar 458.

Justinian taler, som om han vilde hævde den faderlige Magt. Han siger: „i vor Magt ere de Børn, som vi have avlet i virkeligt Ægteskab. — — Men den lovlige Magt, vi have over vore Børn, er særegen for de romerske Borgere; thi der gives ellers ingen Mennesker, der have en saadan Magt over deres Børn, som vi have“ [6]). Men han svækkede den faderlige Magt paa flere Maader. Saaledes forbød han at give sine Børn i Skadeserstatning, en gammel Skik, der iøvrigt under hans christelige Forgængere næsten var ophørt [7]). Han tilstod Sønnen Eiendomsret til alt, denne selv erhvervede: „fordum,“ siger han, „tilhørte rigtignok, naturligviis med Undtagelse af hvad de havde erhvervet sig i Krigen, alt, hvad Sønnerne eiede, uden nogen Forskjel, Fædrene — — dette have vi anseet for umenneskeligt — — og bestemme, at dersom Sønnen erholder en Indtægt ved [illegible] af nogen, der [illegible] Faderen, da tilfalder denne ganske [illegible] — — men hvad han erhverver sig paa anden Maade, [illegible] erhverver han vel Brugen for Faderen, men [illegible] sig selv“ [8]). Han bestemte, at Sønnernes [illegible] af den faderlige Magt, der før havde været for[illegible], kunde skee ved en simpel [illegible] og at Arrogationsbarnet, der for-

---

[6]) [illegible] Denne Paastand maa overraske. [illegible] Magt over deres Børn, [illegible] Justinians [illegible]

[7]) [illegible]

[8]) [illegible] bemærker her: [illegible] bona materni generis, [illegible] Leo ex sponsalibus, Justi- [illegible]

[illegible]

hen kom fra sin virkelige Faders i Adoptivfaderens Magt, skulde blive i den virkelige Faders Magt[1]). Vistnok vilde han ogsaa ved disse Bestemmelser skade den faderlige Magt; thi den virkelige Fader kunde dog ikke have synderlig Magt over det bortgivne Barn, og dette havde saaledes større Frihed[2]).

1) Cod. 8, 48, 11.
2) Walter 2, 3, 8.

Justinian taler, som om han vilde hævde den faderlige Magt. Han siger: „i vor Magt ere de Børn, som vi have avlet i virkeligt Ægteskab. — — Men den lovlige Magt, vi have over vore Børn, er særegen for de romerske Borgere; thi der gives ellers ingen Mennesker, der have en saadan Magt over deres Born, som vi have“ [6]). Men han svækkede den faderlige Magt paa flere Maader. Saaledes forbød han at give sine Børn i Skadeserstatning, en gammel Skik, der iøvrigt under hans christelige Forgængere næsten var ophørt [7]). Han tilstod Sønnen Eiendomsret til alt, denne selv erhvervede: „fordum,“ siger han, „tilhørte rigtignok, naturligviis med Undtagelse af hvad de havde erhvervet sig i Leiren, alt, hvad Sønnerne eiede, uden nogen Forskjel, Fædrene — — dette have vi anseet for umenneskeligt — — og bestemme, at dersom Sønnen erholder en Indtægt ved Hjælp af noget, der tilhører Faderen, da tilfalder denne ganske Faderen — — men hvad han erhverver sig paa anden Maade, deraf erhverver han vel Brugen for Faderen, men Eiendomsretten for sig selv“ [8]). Han bestemte, at Sønnernes Løsgivelse af den faderlige Magt, der før havde været forbundet med endeel Omstændigheder, kunde skee ved en simpel Anmeldelse for Øvrigheden [9]); og at Adoptivbarnet, der for-

---

6) Institut. lib. 1, tit. 9. Denne Paastand maa overraske. Muhamedanere og Hedninger have nu en større Magt over deres Børn, end Romerne havde paa Justinians Tid.

7) Walter 2, 3, 8.

8) Institut. 2, 9, 1. Noten (Leeuwens Udgave) bemærker her: Constantinus excepit bona materna, Arcadius bona materni generis, Theodosius ex matrimonio obvenientia, Leo ex sponsalibus, Justinianus omnia adventitia.

9) Institut 1, 12, 6; Cod 8, 49, 6.

hen kom fra sin virkelige Faders i Adoptivfaderens Magt, skulde blive i den virkelige Faders Magt[1]). Vistnok vilde han ogsaa ved disse Bestemmelser skade den faderlige Magt; thi den virkelige Fader kunde dog ikke have synderlig Magt over det bortgivne Barn, og dette havde saaledes større Frihed[2]).

1) Cod. 8, 48, 11.
2) Walter 2, 3, 8.

Tredie Kapitel.

Qvindens Stilling.

---

§ 1.

Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra dens Stiftelse til Constantin.

Da Qvindens Kald er at søge i Familielivet, er det hendes Stilling i dette eller de Betingelser, under hvilke hun samlever med Familiefaderen, der for hendes Vedkommende skulle charakterisere den sociale Forfatning. Fremdeles, da Sædernes Reenhed altid er forbunden med Agtelse for Qvinden og indeholder eller medfører en Erkjendelse af, at hun har en selvstændig Bestemmelse som Menneske og visse derpaa grundede Rettigheder, kommer ogsaa denne i Betragtning.

De Christnes Ægteskab er monogamisk i Ordets strængeste Forstand. Der siges: „vi forsage ikke Forbindelsen imellem Mand og Qvinde, der blev velsignet af Gud som Menneskeslægtens Planteskole og bestemt til at fylde Jorden og altsaa tilladt; men vi forlange een; thi baade var Adam Evas eneste Mand, og Eva hans eneste Hustru; der var een Qvinde, eet Ribbeen“ [1]); „har Nogen en Hustru, maa

---

[1]) Tertullianus. Ad uxorem I, 2. Giver Grunde, hvorfor en anden Lov gjaldt for Patriarcherne.

han ikke tillige ville have en Concubine, hverken en Fri eller en Slavinde, men skal bevare den ægteskabelige Troskab" [4]). Jøderne advares: „I gjøre bedre i at følge Gud end Eders uforstandige og blinde Lærere, hvilke endog ligetil disse Tider tillade enhver af Eder at have indtil fire eller fem Koner" [5]). Det beskrives som Skik iblandt de Christne, at Monogamiet bevares [6]). Monogamiet opfattes i Almindelighed ikke blot som Modsætning til det, vi sædvanlig kalde Fleerkoneri eller enhver samtidig Kjønsforbindelse med een eller flere Qvinder foruden Hustruen; men ogsaa til det eller de Ægteskaber, der indgaaes efter den første Kones Død. Det henregnes derfor til Uafholdenhed, at Enkemanden gifter sig efter sin første Kones Død: „det samme Menneske, den samme Herre (ɔ: Christus), idet han gjør det Gamle nyt, tilsteder ikke længere Fleerkoneriet; thi dette forlangte Gud dengang, da Menneskeslægten skulde vore og formeres; men Monogamiet indfører han, at der skal avles Børn — — og Tilladelse til at indgaae andet Ægteskab, som Apostlen lærer, paa Grund af Uafholdenhed" [7]); eller ligefrem til Synd, idet „Manden derved handler imod Guds Indstiftelse; thi han skabte i Begyndelsen een Mand og een Qvinde" [8]).

Manden skal holde Konen sin Tro, og Ægteskabsbrud straffes ikke strængere hos Konen end hos Manden. Begre-

---

4) Lactantius. Institut. 6, 23.

5) Justinus Martyr. Dial. cum Tryphone sect. 134.

6) Theophilus. Ad Autol. 3, 15.

7) Clemens Alex. Strom. 3, 12.

8) Athenagoras. Legatio sect. 33. Han kalder andet Ægteskab: εὐπρεπὴς μοιχεία. — See end videre Hermas, mandatum 4; Clemens Alex., strom. 3, 1; Tertullianus, de exhortatione castitatis 9; adv. Marcionem 1, 29; Origenes, hom. 17 in Lucam; comm. in evang. Joh. t. 20, c. 10; Minucius Felix.

det „Skyldig i Hoer“ defineres saaledes: „den guddommelige Lov forbinder i Ægteskabet To med samme Ret, saa at den er skyldig i Hoer, der adskiller det Sammenføiede“ [9]); og Conciliet i Eliberi [1]) bestemte: „hvis nogensinde en Troende, efter eengang at have bedrevet Hoer og derfor gjort Bod og fundet Gjenoptagelse i Kirken, atter begaaer denne Forbrydelse, har man besluttet, at han skal forblive udelukket af Menigheden endog i Døden.“ Især deles hed straffedes Ægteskabsbrud strængt hos Geistlige. Samme Concilium befalede [2]): „de, som i deres Ungdom have bedrevet Hoer, maae ikke ordineres til Subdiakoner“; og: „dersom det opdages, at Biskopper, Presbyterer og Diakoner have bedrevet Hoer efter Modtagelsen af deres Embeder, har man, baade paa Grund af Forbrydelsens egen Skjændighed og paa Grund af Forargelsen, besluttet, at de ikke engang i Døden maae gjenoptages i Kirken“ [3]). Det forbydes endelig Manden at ville behage nogen anden Qvinde, end sin egen Hustru [4]).

Manden tør ikke forskyde sin Hustru, naar hun ikke har

---

9) Divina lex ita duos in matrimonium pari jure conjungit, ut adulter habeatur, qvisqvis compagem corporis in diversa distraxerit. Lactantius. Institut. 6, 23.

1) Aar 313. Can. 7: si qvis forte fidelis post lapsum moechiæ, post tempora constituta accepta poenitentia, denuo fuerit fornicatus, placuit nec in fine habere eum communionem. Her tales vistnok om den gifte Mands Forseelse med hvilkensomhelst Qvinde, gift eller ugift.

2) Can. 30 og 19.

3) Om Konens Ægteskabsbrud gaves paa samme Concilium følgende Bestemmelse (can. 64): si qva mulier usqve in finem mortis suæ cum alieno viro fuerit moechata, placuit, nec in fine dandam ei esse communionem. Si vero eum reliqverit, post decem annos accipiat communionem, acta legitima poenitentia

4) Constitut. apostol 1, 2.

brudt Ægteskabet. Der siges: „det er paa ingen Maade tilladt efter Giftermaalet at forstøde en Kone, der ikke har forseet sig“ (ɔ: ved Utroskab)[5]; „hvis en Lægmand forstøder sin Kone og tager en anden, skal han excommuniceres“[6]. Med Hensyn til Clerikerne gav man det særegne Forbud: „Bisskoppen eller Presbyteren eller Diakonen maa ikke forstøde sin Kone under Paaskud af Hellighed; forstøder han hende, skal han excommuniceres“[7]. Det fortjener at bemærkes, at en Forbrydelse i denne Retning fremkaldte een af de første kjætterske Sekter[8]. Derimod gjordes det Clerikerne endog til Pligt at forskyde en utro Kone: „dersom en geistlig Mands Kone har bedrevet Hoer, og Manden vidste det, og ikke strax skilte sig ved hende, skal han ikke engang i Døden gjenoptages i Kirken“[9].

Som Manden kan forskyde en utro Kone, saaledes kan Konen forlade en utro Mand; men maa ikke indlade sig i nyt Ægteskab, førend han er død: „en christen Qvinde, der har forladt en christen Mand, som havde gjort sig skyldig i Hoer, og ægter en anden, skal hindres i saadant Ægteskab; men er det indgaaet, kan hun ikke gjenoptages i Kirken, førend den, hun har forladt, er død“[1].

Der er her bleven anført, hvorledes der er sagt, at

---

5) Constitut. apostol. 6, 14.

6) Can. apostol. Can. 40.

7) Can. apostol. Can. 3. Προφάσει εὐλαβείας.

8) Eusebius. Hist. eccl. 3, 29: „Da Apostlerne bebreidede Diakonen Nikolaus, der havde en smuk Kone, hans Jalousie, førte han hende frem og tillod, hvem der vilde at gifte sig med hende. Denne ubesindige og ukloge Gjerning og Tale tage Nikolai Efterfølgere sig til Exempel og leve i tøilesløs Utugt.“

9) Concil. Eliberit. can. 65.

1) Concil. Eliberit. can. 9.

Qvinden indtræder i Ægteskabet „med samme Ret“ som Manden. Om hendes Forhold til ham siges endvidere, at „hun skal kun tage ham til Exempel, hvis hun seer, at han holder sig til Gud“ [2]); og troer hun, og han ikke: „hun skal søge og elske Viisdommen, om han endog truer med Straf“ [3]). Den Værdighed, hvortil hun kan hæve sig, skildres saaledes: „en sand Skat er en Qvinde, der bevogter Huset; hun smykker sig og sin Mand med egne Prydelser; hvorved Alle glæde sig: Børnene over Moderen; Manden over Hustruen; hun over dem; men Alle over Gud“ [4]).

Af Agtelse for den christne Qvinde udstedte Kirken Forbud imod at lade hende ægte en Ikke-Christen: „christne Jomfruer maae ikke gives Hedninger, Kjættere og Jøder tilægte. Forældre, som overtræde dette Bud, straffes med Excommunication paa fem Aar“ [5]).

Til Kundskab om de Fordringer, Kirken gjorde til Sædernes Reenhed i Almindelighed, tilføie vi Følgende.

Nærmest med Hensyn til den ugifte Mand opstiller den ældste Kirke den Regel, at Manden skal omgaaes Qvinden vaersomt: „læg ikke Vind paa et behageligt Udvortes i den Hensigt, at en Qvinde skal indtages i dig; thi hvis du, opfordret af hende, synder med hende, vil Gud dømme dig til den evige Død og straffe dig med Qval og Pine; og hvis du ikke begaaer den onde Gjerning, men viser Qvinden fra dig og undslaaer dig, har du dog, uagtet Gjerningen blev ugjort, syndet deri, at du ved dit Væsen lagde Snarer for

---

2) Origenes. Homil. 4 in Genesin.

3) Clemens Alex. Strom. 4, 8.

4) Den samme Pædag. 3, 11.

5) Concil. Eliberit. can. 15 og 16.

Qvinden til at vække hendes onde Attraa" [6]). Den fordrer, at hvo der har krænket en Pige, skal ægte hende, om hun ogsaa er fattig, dog ikke, hvis hun er trælbunden, og forbyder Concubinat: „dersom Nogen ved Vold bemægtiger sig en uforlovet Jomfru, skal han excommuniceres; og det er ham ikke tilladt at tage nogen Anden; men han skal beholde hende, som han jo har udvalgt sig, om hun ogsaa er fattig" [7]); „har en Christen en Concubine, skal han, hvis hun er Slavinde, lade hende fare, og indgaae lovligt Ægteskab; men er hun fri, indgaae lovligt Ægteskab med hende; vil han ikke, skal han excommuniceres" [8]). Den fordømmer utugtig Forbindelse med Skjøger: „en Mand og en Qvinde, der komme sammen i lovligt Ægteskab og reise sig fra hinanden, skulle bede i Eenrum og ere rene uden Renselse; men hvo der forfører en Qvinde og har Omgang med hende, eller besmitter sig med en Skjøge, han kan, naar han reiser sig fra hende, ikke blive reen, om han saa brugte det hele Ocean og alle Floder til sin Aftvættelse" [9]).

At ingen Skjøge eller Ruffer kunde optages i den christelige Menighed, uden at forandre sin Levevììs [1]); at Kirken paa det Strængeste udtalte sig imod Sodomiteri [2]), og navn-

---

6) Constitut. apostol. 1, 3. — 1, 8 paabyder Qvinden den samme Forsigtighed med Hensyn til Manden.

7) Can. apostol. Can. 59.

8) Hippolytus. Tradit. apostol. constitut. 20. *Πιστὸς ἐὰν ἔχῃ παλλακὴν, ἐὰν μὲν δούλην, παυσάσθω καὶ νόμῳ γαμείτω· εἰ δὲ ἐλευθέραν, γαμείτω αὐτὴν νόμῳ.* Med en Slavinde kunde, ifølge den bestaaende Ret, lovligt Ægteskab ikke indgaaes.

9) Constitut. apostol. 6, 29.

1) Hippolytus. Tradit. apostol. constitut. 20.

2) Concil. Eliberit. can. 71: stupratoribus puerorum nec in fine dandam esse communionem.

lig søgte at fjerne alt, hvad der i de Geistliges Liv kunde vække Forargelse, behøver neppe at siges[3]).

§ 2.

Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra Constantin til 375.

Sin første betydeligere Lov til Haandhævelse af Qvindens Ret gav Constantin 320. Det var udtrykkelig forbudt hos Romerne at have to Koner, men den gifte Mand kunde leve med en Medhustru. Constantin befalede: „Ingen skal have Tilladelse til, medens Ægteskabet bestaaer, at have en Concubine hos sig“[4]). Hvorledes Overtræderen skal straffes, siges ikke; dog har hans Straf sikkert ikke været som Hoerkarlens.

---

[3]) Saaledes forbyde concil. Eliberit. can. 27 og concil. Nicænum can. 3 Clerikerne at samleve med mulieres extraneæ. — Som noget Charakteristisk ved den ældste Kirkes Stræben efter sædelig Reenhed kan ogsaa dens Fordømmelse af de hedenske Skuespil nævnes — en Fordømmelse, hvis Berettigelse og Nødvendighed ofte er bleven miskjendt. Disse vare et tro Speil af den herskende Fordærvelse og fremstillede Qvinden neppe anderledes end som et Middel til Tilfredsstillelse af Mandens Lyster. Derfor tales der om impudicitia theatri (Tertullianus, apologet. c. 38), og om mimus siges der: vel exponit adulteria, vel monstrat (Minucius Felix). Heraf fulgte en dyb Foragt for de hedenske Skuespil, og de Christne ansaae det for upassende at indfinde sig ved dem (Clemens Alex., strom. 7, 7; Tertullianus, apologet. c. 42). Der udstedtes ligefrem et Forbud derimod: φεύγετε δὴ καὶ τὰ ἀπρεπῆ τῶν θεαμάτων· τὰ θέατρά φημι etc. (constitut. apostol. 2, 62); og ingen Skuespiller optoges i de Christnes Samfund, uden han forlod sin Stand (Hippolytus, tradit. apostol. constitut. 20; concil. Arelatense, can. 5 (Aar 314); concil. Eliberit. can. 62).

[4]) Nemini licentia concedatur, constante matrimonio, concubinam penes se habere. Cod. Justin. 5, 26, 1.

Constantin var i høi Grad stræng imod Hoerkarlen. Ifølge en Lov af 314 negtedes Ret til at appellere dem, „hvem egen Tilstaaelse eller Rettens Undersøgelse med Vished har godtgjort at være Mordere, Hoerkarle eller Giftblandere, hvilke Forbrydelser ere de groveste“ [5]). En anden Lov af 321 tilsiger i Anledning af Crispus' og Helenas Fødselsdag alle Forbrydere Tilgivelse, „med Undtagelse af Giftblandere, Mordere og Hoerkarle“ [6]). Hoerkarlens Straf, hvad enten han var Fri eller Træl, blev Døden [7]). Til samme Tid traf Constantin den humane Bestemmelse, at ingen Fremmed, men kun en nær Slægtning maa anklage for Hoer, „at det ikke,“ som han siger, „skal staae enhver, der vil det, frit for at besmudse Ægteskaberne“ [8]).

Men sin vigtigste Lov, hvorved han gav Ægteskabspagten Fasthed — en Fasthed, hvoraf Fordelen altid isærdelesheb tilflyder Konen — og hævdede Konens Ret, skjøndt ikke hendes lige Ret med Manden, udstedte Constantin 331 [9]). Ifølge denne skal det ikke være Konen tilladt „paa Grund af sine slette Lyster at skille sig fra Manden, under det Paaskud, at han er hengiven til Drik, eller spiller, eller holder sig til andre Fruentimmer,“ ikke heller Mændene „af hvilken-

---

5) C. T. 11, 36, 1. Denne Lov gjentoges af Constantius og Constans 339. C. T. 11, 36, 4.

6) C. T. 9, 38, 1.

7) Walter 2, 5, 3. Med Dødsstraffen havde iøvrigt allerede lex Julia truet. Institutiones 4, 18, 4.

8) Nemlig ved falsk Anklage. C. T. 9, 7, 2. Aar 326. Som Slægtninger, der maae anklage, nævnes: frater germanus, frater patruelis, patruus et consobrinus. Ifølge lex Julia kunde Enhver anklage.

9) C. T. 3, 16, 1.

somhelst Grund at skille sig ved deres Koner [1]). Men naar Konen skiller sig ved Manden, bliver der kun Spørgsmaal om disse Forbrydelser: om hun kan bevise, at hendes Mand har begaaet Mord, eller blandet Gift, eller plyndret Grave, og kan hun det, er hun berettiget til at faae hele sin Medgift tilbage; hvorimod en Kone, der har skilt sig fra Manden, uden at nogen af disse tre Forbrydelser er begaaet, bør lade alt, hvad hun eier, blive i Mandens Huus og for saa fræk en Adfærd deporteres til en Ø. Hvad angaaer de Mænd, der skille sig ved deres Koner, da vil det ligeledes være rigtigt at anstille Undersøgelse med Hensyn til disse tre Forbrydelser, om han har villet skille sig ved en Hoerqvinde, eller en Giftblanderske eller en Spaaqvinde; thi har han forstødt en Kone, der var fri for disse Forbrydelser, bør han tilbagebetale hele Medgiften og maa ikke ægte nogen anden. Gjør han dette, skal hans første Kone for den Uret, hun har lidt, have Tilladelse til at bryde ind i hans Huus og tilegne sig al den anden Kones Medgift.«

Endnu nævne vi Constantins Lov af 320, hvorved han stillede de Ugifte i borgerlige Rettigheder lige med de Gifte, og forædlede Ægteskabet ved at gjøre det til en fri Sag. Loven [2]) lyder omtrent saaledes: „de, der efter gammel Bestemmelse kaldes coelibes, skulle Intet have at frygte af de Skrækkebilleder, Lovene opstille, men nyde lige Ret med de Gifte; og samme Vilkaar skulle gjælde for Alle til at arve

---

1) Propter suas pravas cupiditates marito repudium mittere, velut ebrioso, aut aleatori, aut mulierculario — — per qvascunqve occasiones uxores suas dimittere.

2) C. T. 8, 16, 1. Troplong p. 179: d'un côté il donnait satisfaction à la vie solitaire et mortifiée; de l'autre il épurait la cause même du mariage.

og modtage, hvad enhver er berettiget til. Og Ingen skal ansees som barneløs (ↄ: Loven skal ikke ansee det): de Tab i Rettigheder, der ere fastsatte for dette Navn, skulle ikke finde Sted. Dette anvende vi ogsaa paa Qvinderne, og de dem, som et Slags Aag, paalagte Lovbestemmelser hæve vi for alle uden Forskjel."

At Constantin var en Fjende af al Slags Utugt lære vi allerede af hans Levnetsbeskrivelse. Han forstyrrede Venustemplet paa Libanon ved Aphaka, hvor der var „en Skole aabnet for Vellysten" [3]). Han forbød Indbyggerne af Heliopolis i Phoenicien at tilstede deres Koners og Døttres Prostitution [4]), og Ægypterne at dyrke Nilen ved uteerlige Skikke [5]). Aar 326 gav han en for Romerne gjældende Lov, ifølge hvilken Vertshuuskonen kan anklages for Hoer; tidligere kunde ikke blot Opvarterskerne, men Konen selv ustraffet begaae denne Forbrydelse [6]).

I Overeensstemmelse med Kirkelæren forbød Constantius 339 Jøder at gifte sig med christne Piger. Straffen herfor var Døden [7]).

Samme Keiser gav ogsaa i Forbindelse med Constans den første alvorlige Lov mod Sodomiteri: „vi befale, at Lovene skulle reise sig, at Domstolene skulle væbnes med det hævnende Sværd, for at de Ærelose, der have begaaet eller

---

[3]) Eusebius. De vita Constantini 3, 55.

[4]) Sammesteds 3, 58.

[5]) Sammesteds 4, 25.

[6]) C. T. 9, 7, 1. — Troplong p. 246 søger at vise, hvorledes Constantin af Interesse for Sædernes Reenhed ogsaa vilde gjøre Concubinatet sjeldnere.

[7]) C. T. 16, 8, 6.

ville begaae denne Forbrydelse, kunne underkastes de strængeste Straffe"[8]).

§ 3.

Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra Constantin til Justinian.

Ifølge romersk og blandt de Christne nedarvet Betragtningsmaade og Vedtægt er den Ægtemand, der har bedrevet Utugt med et ugift Fruentimmer, ikke Hoerkarl, men Skjørlevner, og skal ikke skilles fra Konen; medens derimod Ægtemanden skal bortfjerne fra sig den utroe Kone[9]).

Den Kirkelærer, der anfører denne Regel, misbilliger den selv med de Ord: "Grunden hertil er ikke let at indsee; men det er nu eengang bleven Vedtægt"[1]).

Thi Kirken lærer, at Ægteskabets Ret medfører, at Manden skal være Hustruen tro[2]); at "al Utugt er Hoer, og hvad Qvinden ikke maa, maa heller ikke Manden"; at "Manden er forpligtet til den samme Kydskhed som Qvinden"[3]); der siges udtrykkelig, at Manden er Hoerkarl, naar han har Samleie med et ugift Fruentimmer: "thi ligesom

---

8) C. T. 9, 7, 3. Lex Julia havde ogsaa fastsat Dødsstraf for denne Forbrydelse (institutiones 4, 18, 4); dengang og især i de paafølgende Tider en aldeles afmægtig Bestemmelse.

9) Basilius. Ad Amphilochum can. 21.

1) Τούτων δὲ ὁ λόγος οὐ ῥάδιος· ἡ δὲ συνήθεια οὕτω κεκράτηκε. Sammestedś.

2) Salvianus Mass. De gubernatione Dei, 7, 4. Qvæcunqve (sc. mulier) jus connubii inviolatum ac salvum non habet, nec dominii salvum habet.

3) Omne stuprum adulterium est, nec viro licet, qvod mulieri non licet. Eadem a viro, qvæ ab uxore, debetur castimonia. Ambrosius. De Abraham 1, 4.

en gift Kone, skjøndt hun har Samleie med en ugift Fri eller med en Træl, kan tiltales af de Love, der ere givne mod Hoer; saaledes maa ogsaa en gift Mand, skjøndt han har havt Samleie med en almindelig Skjøge eller en anden ugift Qvinde, kjendes skyldig i Hoer"[4]); og den bestaaende Lovgivning dadles i denne Sag som uretfærdig: „det var Mænd, der gave den Lov, at Konen, der fatter et ondt Forsæt mod Mandens Leie, er Hoerqvinde og skal straffes med yderlig Strænghed, men at Manden, der bryder sin Tro, ikke har forseet sig; og derfor er denne Lov givet imod Qvinder. — — Hvad berettiger dig til at kræve en Kydskhed, du for dit Vedkommende ikke bevarer? Kjødet er Eet; det have den samme Ære!"[5]).

Dog bestod hiin ovenanførte Regel, og Kirken, der i Læren forkastede den, søgte, idetmindste i en Deel af Menighederne, ved en anden at bøde paa dens Uretfærdighed[6]). At nemlig ikke den paalagte Kirkestraf, naar Manden bemærkede den, skulde for Koner, der havde bedrevet Hoer og tilstaaet det for Præsten, foranledige en farlig Anklage, tillodes det dem i Kirken at have deres Plads blandt de Troende, saa at Straffen kun bestod i Udelukkelse fra Sakramentet; medens derimod den Mand, der havde begaaet og tilstaaet en Forbrydelse, som Kirken kaldte Hoer, i fire Aar maatte staae iblandt „de Sørgende", fem Aar iblandt „de Hørende", fire iblandt „de Anraabende" og to blandt dem, der vare udelukkede fra Sakramentets Nydelse.

At en gift Mand havde en Concubine, taalte Kirken

---

4) Chrysostomus. Homil. de libello repudii sect. 3.
5) Gregorius Naz. Orat. 31.
6) Basilius. Ad Amphil. can. 34.

naturligviis ikke[7]); men Concubinatet i og for sig erkjendtes ikke for ulovligt med samme Sikkerhed som i forrige Periode. Det første Concilium i Toledo bestemmer[8]: „den Ugifte, der har en Concubine istedenfor en Kone, skal ikke excommuniceres; blot at han nøies med Forbindelsen med eet Fruentimmer, en Kone eller en Concubine, ligesom han har villet". Men der er vistnok udtalt en Dadel over dette Liv og ikke blot en Foragt for Trælqvinden, naar Pave Leo den Første siger: „at vise Slavinden bort fra sin Seng og tage sig en Hustru, hvis frie Fødsel er sikker, er ikke Fordobling af Ægteskabet, men Fremgang i Anstændighed"[9]).

At forskyde sin Kone uden tilstrækkelig Grund, inden Sagen er forebragt for vedkommende Biskop og paadømt af ham, straffes med Excommunication: „men de Verdslige, der med større Brøde forskyde, eller have forskudt deres Hustruer, og uden at anføre rimelige Grunde for Skilsmissen opløse deres Ægteskaber af den Aarsag, at de ville indgaae utilladelige eller nye: dersom de have udført Skilsmissen, inden de have forestillet Aarsagerne til den for deres Biskopper, og inden Konerne ere domfældte, skulle de straffes med Excommunication, som de, der vanære Troen og Ægteskaberne"[1]).

---

7) Salvianus klager stærkt over, at denne Usædelighed fandt Sted, navnlig hos Aqvitanerne. De gubernat. Dei 4, 5 og 7, 3.

8) Aar 400. Can. 17.

9) Epist. decret. inqvisitio 5 og 6 (concil. collectio ed. Harduin Tom. I p. 1762). — Concubinatet blev først forbudt af Keiser Leo, constit. 91: lex illa in æternum sileto; ab illa enim non modo religionis, verum etiam naturæ injuria secundum divina Christianisqve convenientia præcepta prohibemur. — — Qva ratione, quum puras aqvas haurire liceat, lutum tu mavis? — — vitæ consortem invenire difficile non est. — Dog varede Concubinatet til ned i det 9de eller 10de Aarh.

1) Concil. Agathense. (Agde, Gallien) Aar 506. Can. 25.

Kirken var i den Grad mod Skilsmisse, at det blev Frasfilte forbudet at indgaae nyt Ægteskab. Den afrikanske Kirkes Lovbog har den Bestemmelse: „man har ifølge den evangeliske og apostoliske Lære besluttet, at hverken den fraskilte Mand eller den fraskilte Kone maae forenes med andre, men skulle forblive saaledes, eller forsone sig med hinanden; ville de ikke, skulle de gjøre Bod. I denne Henseende maa man bede Keiseren udstede en Lov“ [2]). Det, som denne Canon tilsigter mere end den keiserlige Lov af 331, bestaaer væsentlig deri, at endog den, der med Lovens Medhold har skilt sig fra sin Ægtefælle, skal, saalænge denne lever, afholde sig fra nyt Ægteskab.

Ogsaa Forlovelsen erklæredes for hellig. Pave Syricius rescriberede [3]): „du (en Biskop) har spurgt, om en Mand kan ægte en Pige, der er forlovet med en Anden. Vi forbyde paa alle Maader, at dette skeer, eftersom den Velsignelse, Præsten meddeler den Pige, der agter at indgaae Ægteskab, bliver blandt de Troende, naar den krænkes ved et Brud, ligesom et Ran af hellige Ting.“

Kirken virkede derhos med Iver for Sædernes Reenhed. Som Exempler nævne vi dens Forbud imod, at Clerikere og Asketer ene besøgte Enker eller Jomfruer [4]), og at Mænd badede sig tilsammen med Qvinder [5]).

---

[2]) Codex can. eccles. Afric. Omtrent af Aar 390. Can. 102.

[3]) Aar 384. Concil. collec. Tom. I p. 848.

[4]) Cod. can. eccles. Afric. Can. 38. Samme Forbud var allerede givet 370 ved Keiser Valentinian. C. T. 16, 2, 20.

[5]) Concil. Laodicen. Aar 372. Can. 30. Denne grove Uskik var opkommen under Keiserne. — Ogsaa i denne Periode yttrede Kirken sig strængt imod Skuespil. Theatrene skildres som „Vellystens fælleds Skole, Tøilesløshedens offentlige Øvelsessted, Ulykkernes Sæde“ (Chrysostomus, de poenitentia hom. 6, sect. 1); der foregaaer Ting

Der laa i alt dette en stærk Bestræbelse efter at give Huusmoderen den Stilling, som en Kirkelærer antyder ved at skildre Ægtemandens rette Forhold i disse Ord: „du er ikke Herre, men Ægtefælle; du har ikke faaet en Slavinde, men en Hustru. Gud har villet, at du skulde være det svagere Kjøns Leder, ikke dets Tyran. Gjengjæld Omhu med Omhu, vær taknemlig for Kjærligheden“ [6]).

§ 4.
Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra 375 til Justinian.

Constantins Lov om Skilsmisse blev forklaret ved en anden af Honorius [7]), der gjorde Skilsmisse vanskeligere, men mindre end hiin varetog Qvindens Ret ligeoverfor Manden. Han erklærede heri, at der var tre Arter af Skilsmisse: den første, naar Manden eller Konen opløser Ægteskabet uden Grund: da straffes de haardt: Konen mister Medgiften og Gaven, deporteres, dømmes til stedsevarende Coelibat, uden Haab om Benaadning, og Manden kan strax gifte sig med en Anden; Manden mister Medgiften og Gaven, dømmes til stedsevarende Coelibat, og Konen har efter et Aars Forløb Tilladelse til at indgaae nyt Ægteskab;

---

der, „som man ikke kan sige, ikke engang tænke paa uden Besmittelse“ (Salvianus de gub. 6, 3); derfor lyder den Advarsel til de Troende: fugite spectacula, fugite caveas turpissimas diaboli, ne vos vincula teneant maligni (Augustinus, de symbolo, sermo 2 ad catechumenos cap. 2). — Kirken yttrede sig ogsaa mod den Usædelighed, at lade Skuespillere og Skuespillerinder komme frem ved Gjestebud og Bryllupper. Concil. Laodic. can. 54. Basilius og Chrysostomus.

6) Ambrosius. Hexaemeron 5, 7, sect. 19.

7) C. T. 3, 16. Aar 421.

den anden, naar Manden eller Konen opløser Ægteskabet paa Grund af sin Ægtefælles slette Levnet[8]): da straffes de mindre haardt: er det Konen, som forskyder, mister hun Medgiften og Gaven og dømmes til stedsevarende Coelibat; er det Manden, giver han Medgiften tilbage og kan i to Aar ikke indgaae andet Ægteskab; den tredie, naar Manden eller Konen opløser Ægteskabet, fordi Ægtefællen har gjort sig skyldig i en offentlig Forbrydelse: da har den Forskydende Fordeel deraf. — Denne Lov blev ophævet Aar 439, fordi den, som der sagdes[9]), gjorde Skilsmisse utilbørlig vanskelig.

Men Justinian hævdede Qvindens Ret. Ifølge hans Forordning[1]) kan Ægtemanden have efternævnte gyldige Grunde til Skilsmisse: „dersom Konen er Medviderske med Høiforrædere; dersom hun kan overbevises om at have, bedrevet Hoer; dersom hun paa en eller anden Maade har efterstræbt Mandens Liv; dersom hun mod hans Villie spiser eller gaaer i Bad med fremmede Mandfolk; dersom hun mod hans Villie er forbleven ude[2]), med mindre det har været hos hendes egne Forældre; dersom hun, uden at Manden vidste det, eller imod hans Forbud, har været som Tilskuer paa Circus, eller Theatrene, eller Amphitheatrene;" men paa den anden Side kan Konen retmæssigen skille sig fra Manden: „naar Manden har begaaet Majestætsforbrydelse; naar han paa en eller anden Maade har efterstræbt hendes Liv; naar han har forsøgt paa at give hende i andre Mænds Vold; naar han har anklaget hende for Hoer og ikke beviist det; naar han tilsidesætter hende og i samme Huus, som han

---

8) Propter morum vitia.

9) L. N. L. § 17. Theodosius og Valentinian.

1) Novella 117 cap. 8.

2) Si nolente viro foris domum manserit.

beboer med hende, har et andet Fruentimmer hos sig, eller overbevises om i samme Stad, som han beboer med hende, ofte at opholde sig i et andet Huus hos et andet Fruentimmer, og han, efter tvende Gange at være bleven formanet, enten af sine, eller af sin Kones Forældre, eller af andre troværdige Personer, ikke opgiver saadanne Udsvævelser."

Til Qvindens Beskyttelse i Ægtestanden gav Justinian denne Lov [3]): „dersom en Mand har slaaet sin Hustru med en Pidsk eller en Stok, uden at kunne paaberaabe sig nogen af de Grunde, som vi have erklæret gyldige for Manden til Hustruens Forstødelse, ville vi dog ikke, at dette skal foranledige Ægteskabets Opløsning; men den Mand, der bevises uden saadan Aarsag at have slaaet sin Hustru med en Pidsk eller en Stok, skal, idet Ægteskabet vedbliver, for denne Voldshandling af sin øvrige Formue udrede hende saa meget, som svarer til Trediedelen af hendes Medgift" [4]).

Hoerkarlen blev af Majorianus idømt en strængere Straf, end Hoerqvinden af Justinian. Ifølge en Lov af 459 [5]) straffedes Hoerkarlen med Deportation og hans Godsers Confiscation, og kom han tilbage, havde Enhver Tilladelse til at dræbe ham; medens Hoerqvindens Straf bestod i [6]), at „hun skulde pidskes og sættes i Kloster for en Tid, i nogle Tilfælde for bestandig; for Exempel naar Manden er død inden to Aar ere gaaede, eller i Løbet af dette Tidsrum ikke har villet tage hende tilbage."

Polygamie, der var forbudet de Christne, blev nu ogsaa

---

[3]) Sammestedś cap. 14.

[4]) Qvantum tertia pars antenuptialis facit largitatis.

[5]) C. T. L. N. L Major. § 9.

[6]) Novella 131, cap. 10.

forbudet Jøderne. Theodosius den Store befalede[7]): „ingen Jøde — — maa indgaae flere Ægteskaber til samme Tid."

Mod Qvinderov toges strænge Bestemmelser. Justinian forordnede[8]): „dersom voldsomt Rov begaaes paa en Jomfru, en Enke, en Nonne, eller et andet Fruentimmer, skulle, ifølge vor Lov, baade Røverne og de, der have staaet dem bi, straffes paa Livet;" og atter[9]): „de, der have røvet anstændige eller fribaarne Jomfruer, hvad enten disse allerede vare forlovede, eller ikke, eller Enker af hvilkensomhelst Stand, saasom endog frigivne eller ufrie, der tilhørte Andre, skulle, som Forbrydere af det værste Slags, straffes paa Livet, og især deleshed, dersom det var Jomfruer eller Enker, der vare indviede Gud. — — Ere de, der vare Gjenstand for Rovet, Frigivne eller Slavinder, skulle Røverne blot straffes paa ovennævnte Maade og ikke lide noget Tab paa deres Gods"[1]).

Af Hensyn til Sædeligheden forbød Justinian, at Qvinder maatte sættes i Fængsel. Hans Forordning herom[2]), der begynder saaledes: „vi agte det ogsaa for nødvendigt paa passende Maade at indføre den Forbedring, at ingen Qvinde i nogensomhelst Sag indespærres og sættes i Forvaring," siger blandt Andet: „men dersom det er en Forbrydelse, der paadrager hende Rettens Forfølgelse, og det er nødvendigt, at hun bevogtes, skal hun, hvis hun kan stille Caution, be-

---

[7]) C. J. 1, 9, 7. Aar 393.

[8]) Institut. 4, 18, 8.

[9]) C. J. 9, 13, 1. Aar 528.

[1]) Det tilsyneladende ganske overflødige „Især deleshed" (maxime) betyder altsaa, at der paa den førstnævnte Art af Røvere skal anvendes en qvalificeret Dødsstraf. Iøvrigt vil Læseren allerede have bemærket, at hiin Tids Love ikke alle vare tydelige nok.

[2]) Novella 134 cap. 9.

troes til Cautionisten. Men dersom hun sværger, at hun ikke kan stille Caution, skal hun gjøre Ed paa, at hun vil møde for Domstolen. Men dersom den Forbrydelse, for hvilken hun anklages, findes at være af det værste Slags, skal hun sendes til et Nonnekloster[3]), eller overleveres til Qvinder, der kunne bevogte hende paa aabenlys og tvangløs Maade, indtil hendes Sag bliver oplyst, hvorpaa hun lider den Straf, som Loven bestemmer. Thi vi tillade paa ingen Maade, at nogen Qvinde for Gjæld til Staten, eller i private Sager, eller for en Forbrydelse sættes i Fængsel, eller bevogtes af Mænd, at Saadant ikke skal give Anledning til Angreb paa hendes Kydskhed" [4]).

Hvad iøvrigt Sædernes Reenhed angaaer, da udstedtes der en Deel Love, hvis Hensigt var at fremme den. Theodosius den Store gjentog Constantins Lov mod Sodomiteri og fastsætter Straffen til Baal og Brand[5]). Denne Lov virkede paa Folkets Tænkemaade: to Biskopper, Isaias af Rhodis og Alexander af Diespolis, der vare beskyldte for denne Forbrydelse, slæbtes under Justinian under grusomme

---

[3]) I Texten staaer: monasterium aut asceterium. — Klosterlivet har vistnok givet Anledning til Fængselsstraffen. See Leonis constit. 111; Constantini Porphyrog. nov. 2 constit.; Manuel. Comneni lex 8. — Med Hensyn til hvad der almindeligen siges om Oprindelsen til det nyere saakaldte philadelphiske Fængselssystem ville vi bemærke, at allerede conc. Biterrense (i det sydlige Frankrig) Aar 1246 can. 23 bestemmer, at der for damnati hæretici skulle være: separatæ et occultæ camerulæ, ut alterutrum vel se vel alios pervertere neqveant, et eos enormis rigor carceris non exstingvat.

[4]) Nullam enim mulierem — aut in carcerem mitti concedimus, aut a viris custodiri, ut non per hujusmodi occasiones inveniantur circa castitatem injuriatæ.

[5]) C. T. 9, 7, 6 og 7. Aar 390.

Qvinder gjennem Constantinopels Gader til skrækkelig Advarsel[6]). Arcadius forbød Vertshuusholderne, der alle vare Ruffere, at lade bære Sæde efter sig og komme i Theatrene og i Folkeforsamlingerne[7]). Theodosius og Valentinian udjog Aar 439 alle Ruffere af Constantinopel. Loven derom lød saaledes[8]): „ved denne Lov, som evig skal gjælde, bestemme vi, at dersom for Fremtiden Nogen, med en Kirkeraners Dumdristighed, prøver paa at falbyde Trælle, det være sig egne eller fremmede, eller Frie, leiede dertil for hvilkensomhelst Priis, skal han, efterat først de ulykkelige Trælle ere satte i Frihed, eller de Frie udrevne af det ugudelige Leieforhold, til Exempel og Advarsel for Alle pidskes paa det Strængeste og jages ud af denne By, hvor han har vovet at øve den forbudne Udaad.“ I Indledningen til denne Lov fortælles, at Prætorpræfecten Florentius meente, at „det hørte med til hine Tiders Brøde, dersom enten Ruffere beholdt Tilladelse til at opholde sig i Constantinopel, eller Statskassen havde nogen Indtægt af disse Menneskers skjændige Haandtering;“ fremdeles: at „han havde tilbudt af egne Midler at betale, hvad der pleiede at komme ind ved denne afskyelige Skat.“ Dog formaaede hverken Loven eller Florentius' Offer at bevirke det Tilsigtede: endnu ved Aaret 500 hævede Staten en Skat af offentlige Mænd og Qvinder. Keiser Anastasius, der fik Kundskab herom, afskaffede den, og lod de Papirer, der indeholdt Oplysninger om den, brænde[9]).

---

6) De vare maaskee uskyldige. Gibbon Kap. 44.

7) C. T. 15, 13, 1. Aar 396 „Sæde“ sella; bares sædvanlig af to Personer.

8) L. N. L. § 18.

9) Evagrius. Hist. eccl. 3, 39. Skatten kaldtes chrysargyrum tributum.

Justinian befalede paany Rufferne Uddrivelse og siger i den Anledning: „vi have den Tro til vor Gud og Herre, at ogsaa denne vor Omhu for Kydskheden vil bringe vort Land velsignede Frugter“ [1]).

Af andre herhenhørende Love bemærke vi: Forbudet mod at kjøbe, undervise, sælge eller eie Musikantersker (hvilke alle vare Skjøger) [2]); mod at Skjøger viste sig offentlig klædte som Nonner [3]); mod Afholdelsen af den ukydske Fest Majuma [4]).

Efterat Qvindens Værd ved disse Love om Ægteskab og Sædernes Reenhed var bleven erkjendt, var det naturligt, at hun ogsaa i andre Henseender kom til sin Ret. Fruentimmerne erholdt saaledes en udvidet Arveret, og det blev ved adskillige Bestemmelser af Justinian med Hensyn til Arv

---

1) Novella 14. Credimus enim in Domino Deo etiam ex hoc nostro circa castitatem studio, magnum fieri nostræ reipublicæ incrementum.

2) C. T. 15, 7, 10. Aar 385. Valentinian og Theodosius.

3) C. T. 15, 7, 12. Aar 394. Theodosius. Nonnerne gik med sort Tunica, sort Kaabe og hvidt Slør.

4) C. T. 15, 6, 1. 2. Aar 396 og 399. Arcadius. Denne Fest feiredes rundtomkring i Syrien, navnlig ved Antiochia. — Lovgivningen gik i denne som i mange andre Sager ikke saavidt, som Kirken vilde. Hedningerne i Nordafrika holdt ukydske Feste, hvortil de søgte at lokke de Christne; det femte carthageniensiske Concilium (399) indgik med en Petition til Honorius, at han vilde forbyde dem. Men Honorius svarede (C. T. 16, 10, 17), at han allerede havde ophævet vanhellige Skikke og ikke vilde forbyde Folket at glæde sig. — Kirkens Fordømmelse af Skuespil havde den Virkning, at Theodosius 386 (C. T. 15, 5, 2) udstedte Forbud mod at foranstalte offentlige Skuespil, uden paa Keisernes Fødselsdage (et genuinis et imperii); selv da maatte de kun anstilles om Formiddagen og skulde opsættes, hvis Fødselsdagen indtraf en Søndag.

ligegyldigt, enten Slægtskabet med en Afdød udledtes igjennem en Mand eller en Qvinde. Nye Arvebestemmelser stillede ogsaa Moderen i et rigtigere Forhold til Børnene[5]).

---

[5]) Walter 2, 3, 18. Til Fordeel for Mødrene havde allerede Constantin givet en Lov. — Nøiagtige og udførlige Oplysninger 'om de Forandringer, der under Constantin og hans Efterfølgere foregik i Qvindens Stilling, findes hos Troplong (p. 307 sq.). Uden dem mener han ikke, at Qvinder som Pulcheria, Eudoria, Justina, Placidia, Honoria kunde være fremtraadte i den Tids Historie.

Fjerde Kapitel.

Slaveriet.

---

§ 1.

Kirkens Forhold til Slaveriet fra dens Stiftelse til Constantin.

Kirken lod Slaveriet bestaae og indskrænkede sig, uden at den dog aldeles savnede Erkjendelsen af dets Uretfærdighed og Forventningen af dets Ophør, til at modarbeide de Lidelser og den Fornedrelse, det medførte.

De ældste Christne havde Slaver: „ogsaa vi have Trælle, Nogle flere, Andre færre" [6]); nogle af Slaverne vare Hedninger: „man greb ogsaa," fortæller Eusebius, „nogle hedenske Slaver, der tilhørte Christne" [7]); de Christne forskaffede sig dem for endeel ved Kjøb: „en Troende", hedder det, „bør ikke begive sig til Markedspladsen, uden for at kjøbe sig en Træl og vinde en Sjæl og forskaffe sig enkelte andre Ting, som Mennesket har behov" [8]).

---

[6]) Athenagoras. Legatio; sect. 35.

[7]) Hist. eccl. 5, 1. Om Kirken paa Anton. Verus' Tid.

[8]) Constitut. apostol. 2, 62. I disse Ord antydes formodentlig ogsaa det høie Maal, Kjøberen skulde have for Øie.

Med Hensyn til Slavers Optagelse i Menigheden gav Kirken denne Regel: „hvis Slaven tilhører en Troende, skal hans Herre adspørges, om han giver ham et godt Vidnesbyrd; gjør Herren ikke det, skal han afvises, indtil han har bragt denne paa gode Tanker om sig; men vidner Herren for ham, skal han optages. Men tilhører Slaven en Hedning, skal han formanes til at være sin Herre til Behag, at Christendommen ikke skal bespottes“ [9]). Den forlangte af den christne Slave: „han skal i Gudsfrygt være velsindet imod sin Herre, om denne ogsaa er ond og ugudelig; — — den, der har en Troende til Herre, skal elske ham baade som Herre og som Medchristen og som Fader“ [1]). Den udtalte Bandet over dem, der lærte anderledes: „dersom Nogen lærer en Træl under Paaskud, hentede fra Religionen, at foragte sin Herre, saa at han negter ham Lydighed og ikke tjener ham villig og i al Ærbødighed, være han forbandet!“ [2])

Den ældste Kirke erkjendte Menneskenes Lighed og kunde derfor ikke aldeles savne Erkjendelsen af Slaveriets Uretfærdighed. Det forbydes at troe, at Gud er Aarsag til, „at Menneskene, idet de glemte, at de havde samme Ophav, samme Skaber og Hoved, sønderreve og opløste Broderskabets Forpligtelser, ødelagde hverandres Byer, plyndrede hverandres Lande, gjorde Frie til Trælle“ [3]); der paastaaes om Afguds-

---

[9]) Hippolytus. Tradit apostol. constitut 20. — Naar en Slave, der tilhørte en Hedning, meldte sig, optoges han altsaa i Reglen strax.

[1]) Constitut. apostol. 4, 12.

[2]) Concil. Gangrense. Aar 330. Can. 3. Si qvis servum, pretexta divini cultus, doceat contemnere dominum proprium, ut discedat ab ejus obseqvio etc. Disse Ord kunne forstaaes paa noget forskjellig Maade

[3]) Arnobius. Disput. adv. gentes lib 2

dyrkelsen: „heri laa Grunden til de rasende Krige, til Plyndring, Ran, Fangenskab og Friheds Forvandling til Trældom" [4]); der udtales endogsaa en Forventning af Slaveriets Ophør: „men Gud, den langmodige Fader, har imod Tidernes Ende stiftet sit Bud, at han skulde bringe hiin gamle Tid" — da der imellem Menneskene fandtes en inderlig og trofast Forbindelse, og Nogle endnu ikke havde gjort Andre til Trælle — „og den forjagne Retfærdighed tilbage" [5]). Men den ældste, haardt forfulgte Kirke foragtede de udvortes Onder [6]), havde sin Opmærksomhed næsten udelukkende henvendt paa det Indvortes, og opstiller idelig i Modsætning til den udvortes Trældom og den udvortes Frihed: den indvortes Trældom og den indvortes Frihed. At den, der gjør Synd, er Syndens Træl, at kun den er fri, der seirer over Synden, er, hvad Frihedsbegrebet angaaer, Hovedtanken hos alle Kirkefædrene i denne Periode [7]). Derved undgaaer Sla-

---

4) Recognitiones Clementis 4, 31.

5) Lactantius. Institut. 5, 6. (cfr. p. 34). Havde maaskee Lactantius, efterat en Christen var kommen paa Thronen, fattet dette Haab? Var Tanken om, at Tjenerstandens Slaveri skulde ophøre, maaskee umulig, saalænge Herrerne selv vare Slaver af Keiseren?

6) Arnobius. Disput. adv. gentes. lib. 2 spørger Hedningerne: cur Dii vestri cessant a vobis avertere captivitates urbium et sublatis ingenuitatibus servitutes? Han bemærker: sed et nobis in hujusmodi casibus minime auxiliatur Deus; og forklarer det saaledes: nihil enim est nobis promissum ad hanc vitam, nec in carunculæ hujus folliculo constitutis opis aliqvid sponsum est auxiliiqve decretum. Qvinimo edocti sumus minas omnes, qvæcunqve sunt, parvi ducere atqve æstimare fortunæ; at si qvando ingruerit vis qvæpiam gravior, qva finem necesse sit conseqvi vitæ, eam nec timere nec fugere, qvo facilius exui corporalibus possimus ex vinculis et tenebrosam evadere cæcitatem.

7) F. Gr. Clemens Alex. Strom. 2, 23: τὸ ὑποχείριον οὖν καὶ

veriets Uretfærdighed i det Hele taget deres Betragtning, og naar de sammenstille Ordene: Træl og Frihed, skeer det især, for at vise Trællene den Frihed, Christendommen tilbyder dem, og for at formane dem til at søge den. „Vi tilstaae", siger en Kirkefader [8]), „at vi ville undervise Alle i Guds Ord — — saa at Trællene lære, hvorledes de, efterat være blevne indvortes frie, ved Troen kunne opnaae Friheden." „Trællene maae ikke hovmode sig," hedder det hos en anden [9]); „men skulle, til Guds Forherligelse, tjene med større Iver, at de af ham kunne erholde en bedre Frihed. De maae ikke forlange at løskjøbes paa Menighedens Bekostning, at de ikke skulle befindes at være Trælle af Begjerlighed" [1]). Man vil finde det i sin Orden, at Mænd, der selv agtede deres forbiske Liv for Intet, tænkte saaledes.

Derimod bestræbte den ældste Kirke sig kraftig for, at Slaverne maatte agtes for Mennesker og nyde god Behandling af deres Herrer. Den modsætter sig den gamle Betragtningsmaade, at Slaven ligner Dyret: „dog kan ikke den, der tænker rettelig, ville bruge sine Slaver som Huusdyr" [2]); forbyder Herren at foragte dem: „du skal ikke hovmode dig over dine Slaver eller Slavinder" [3]), eller at befale over dem med Haardhed: „over din Trælqvinde eller Træl, der haabe paa

---

παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία. ὥσπερ ἀμέλει τὸ κρατεῖν τούτων ἐλευθερία μόνη.

8) Origenes. Contra Celsum 3, 54.

9) Ignatius. Ad Polycarpum cap. 4.

1) *Μὴ ἐράτωσαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐλευθεροῦσθαι, ἵνα μὴ δοῦλοι εὑρεθῶσιν τ. ἐπιθυμίας.*

2) Clemens Alex. Pædag. 3, 11. Clemens er iøvrigt den eneste af Fædrene, der paa enkelte Steder synes at røbe Mangel paa Sympathi for Trællestanden.

3) Ignatius. Ad Polycarpum cap. 4.

den samme Gud, som du, maa du ikke byde med Haardhed eller Bitterhed; at du ikke skal befindes som den, der ikke frygter din og deres Gud, der ikke kom at kalde efter ydre Anseelse, men saaledes som han beskikkede Aanden" [4]); fordrer, at Herren skal elske sin Slave og bevise al Retfærdighed imod ham: „Herren, der har en troende Slave, skal elske ham som en Søn eller som en Broder, formedelst Deelagtigheden i den samme Tro" [5]); „vi bør handle mod Trællene som mod os selv, thi de ere Mennesker ligesom vi" [6]). Den fordømmer i den Grad Haardhed imod Trælle, at den forbyder Biskopperne at modtage Gaver til Uddeling iblandt Fattige af dem, der gjøre sig skyldige i denne Synd: „du skal, o Biskop! skye Omgang med dem, der behandle deres Trælle slet, der mishandle og sulte dem og forbittre dem Livet, og du skal foragte saadanne Menneskers Gaver" [7]). Den drager endvidere med streng Alvor Omhu for Slavernes Sædelighed: „hvis Herren hører med til de Troende og veed, at Slaven fører et utugtigt Liv, og ikke giver ham en Hustru, eller Trælqvinden en Mand, skal han excommuniceres" [8]); sikkrer dem Tid til at hvile og til deres aandelige Udvikling ved den Bestemmelse, at de kun skulle arbeide de fem Dage

---

4) Barnabas cap. 19.

5) Constitut. apostol. 4, 12. Ὁ κύριος ὁ πιστὸν ἔχων οἰκέτην — — ἀγαπάτω ὡς υἱὸν ἢ ὡς ἀδελφὸν διὰ τὴν τ. πίστεως κοινωνίαν.

6) Clemens Alex. Pædag. 3, 12.

7) Constitut. apostol. 4, 6. Οἱ τοῖς ἑαυτῶν οἰκέταις πονηρῶς χρώμενοι, πληγαῖς φημὶ καὶ λιμῷ καὶ κακοδουλίᾳ, φευκταῖοι ἔστωσάν σοι, ὦ ἐπίσκοπε, καὶ αἱ τούτων προςφοραὶ μυσαραί.

8) Hippolytus. Tradit. apostol. constitut. 20. Εἰ δὲ ὁ δεσπότης αὐτοῦ πιστὸς ὢν καὶ εἰδὼς, ὅτι πορνεύει, οὐ δίδωσιν αὐτῷ γυναῖκα, ἢ τῇ γυναικὶ ἄνδρα, ἀφοριζέσθω.

af Ugen og om Løverdagen og Søndagen møde i Kirken [9]); beskytter deres Liv ved at erklære Trælledrab for Mord: „hvis en Huusmoder, tilskyndet dertil af rasende Skinsyge, har pidsket sin Slavinde, saa at denne inden Forløbet af tre Dage døer under Pinsler, har man, idet hun enten kan have ihjelslaaet forsætlig eller tilfældig, besluttet, at hvis hun har gjort det forsætlig, maa hun efter syv Aars Bod paa foreskreven Maade, hvis hun har gjort det tilfældig, efter fem Aars Bod atter optages i Kirken" [1]); „dersom en Fri har dræbt en Slave efter hans Herres Tilskyndelse, skal han gjøre Bod som for forsætlig Mord" [2]). Derhos tog den ved enkelte Forseelser et mildt Hensyn til Trællens vanskelige Stilling og forordnede, at „en Slavinde, der har en Vantro til Herre og lever med ham som hans Frille, skal optages i Menigheden, saafremt hun holder sig til ham alene" [3]); ligesom, at de christne Trælle, som deres Herrer under Forfølgelsen havde ladet offre til Afguderne i deres Navn, „skulle, som Andres Magt undergivne og paa en vis Maade i deres Herrers Varetægt, gjøre Bod i eet Aar," medens de, der

---

[9]) Sammesteds constitut. 21. Denne Bestemmelse er iøvrigt forvansket, hvilket sees af endeel Festdage, der ligeledes nævnes som Fridage.

[1]) Concil. Eliberit. can 5.

[2]) Concil. Ancyranum. Aar 314. Si qvis liber, jubente domino suo, servum ejus occiderit, ut homicidium sponte commissum, poeniteat. Suo maa vel være at henføre til servum, da en liber ingen dominus har, undtagen Keiseren selv. Denne og den foregaaende Bestemmelse maae være os Borgen for, at den ældste Kirke var sig selv tro og kaldte det homicidium, naar en Herre dræbte sin Slave. Et direkte Udsagn derfor har jeg ikke fundet.

[3]) Hippolytus. Tradit. apostol. constitut. 20. *Παλλακή τινος ἀπίστου δούλη, ἐκείνῳ μόνῳ σχολάζουσα, προσδεχέσθω.*

have tvunget dem, dømmes til tre Aars Bod[4]); indrømmede dem ved en særdeles vigtig Bestemmelse Adgang til den præstelige Værdighed, hvis vedkommende Herrer vilde frigive dem: „at Slaver forfremmes til at blive Geistlige uden deres Herrers Villie, tillade vi ikke, paa Grund af den Skade, der saaledes tilføies disse; thi Saadant bevirker Husenes Ødelæggelse. Men hvis nogensinde en Slave synes værdig til at ansættes i en geistlig Stilling — — og Herren tilsteder det og giver ham Friheden og løslader ham, kan det skee"[5]); og formaner ogsaa dem til at adlyde Gud mere end Menneskene ved dette Bud: „Slaven skal elske og søge Viisdom, om endog Herren derfor truer med at straffe ham"[6]).

§ 2.
Lovgivning vedkommende Slaveriet fra Constantin til 375.

Fra den Tid, Romerriget fik christelige Keisere, antog Lovgivningen sig uophørlig Slavestanden og arbeidede ikke alene paa at forbedre Slavernes Kaar, men ogsaa paa at forskaffe dem Friheden.

For nogenlunde at sikkre Slavens Liv, udstedte Constantin 319 og 326 tvende Love[7]), hvis Grundtanke er, at Her-

---

4) Petri arch. Alex. canones. Can. 6 og 7. (Herveti can.)

5) Canones apostolorum. Can. 73. *Οἰκέτας εἰς κλῆρον προχειρίζεσθαι ἄνευ τ. τ. δεσποτῶν γνώμης, οὐκ ἐπιτρέπομεν, ἐπὶ λύπῃ τ. κεκτημένων· οἴκων γὰρ ἀνατροπὴν τὸ τοιοῦτον κατεργάζεται· εἰ δέ ποτε καὶ ἄξιος φανείη οἰκέτης πρὸς χειροτονίαν βαθμοῦ — — καὶ συγχωροῦσιν οἱ δεσπόται καὶ ἐλευθεροῦσι καὶ τ. οἴκου ἑαυτῶν ἐξαποστέλλουσι, γινέσθω.*

6) Clemens Alex. Strom. 4, 8. Ved Viisdom menes efter den Tids Talebrug Christendom.

7) C. T. 9, 12, 1. 2.

ren er skyldig i Mord, dersom han overbevises om, forsætlig at have dræbt sin Slave. Constantin ophævede ikke Huustugten, antog endog, at naar Slaven døde under eller som Følge af den lovlige Straffemaade, havde Herren ikke dræbt ham forsætlig, „fordi det er vigtigt for Herren at bevare sin Træl uskadt;“ men modsatte sig dog ogsaa de grusomme Straffe, der ofte anvendtes paa Slaven, ved at betegne det Dødsfald, saadanne maatte foranledige, som forsætlig Mord [8]). Fremdeles gjentog Constantin Loven imod Castration, saaledes at han satte Livsstraf for denne Forbrydelse: „dersom Nogen i det romerske Rige, efterat denne Forordning er udkommen, giver sig af med Menneskers Castration, skal han straffes paa Livet: Trællen, imod hvem Forbrydelsen er øvet, saavelsom Eiendommen, hvor den er begaaet, confiscceres, saafremt ellers Herren vidste om det og lod det skee“ [9]). Han befalede endvidere, at ved Deling af Godser skulde Slavernes Familier holdes sammen, og rettede de Misbrug, der i saa Henseende

8) Loven af 319, der er charakteristisk for den Tids Sæder, lyder saaledes: Si virgis aut loris servum dominus adflixerit, aut custodiæ causa in vincula conjecerit, dierum distinctione sive interpretatione depulsa (ɔ: uden Hensyn til, hvad Dag han er død) nullum criminis metum mortuo servo sustineat. Nec vero immoderate suo jure utatur; sed tunc reus homicidii sit, si voluntate eum, vel ictu fustis aut lapidis occiderit, vel certe telo usus, letale vulnus inflixerit, aut suspendi laqveo præceperit, vel jussione tætra præcipitandum esse mandaverit, aut veneni virus infuderit, vel dilaniaverit poenis publicis corpus, ferarum vestigiis latera persecando, vel exurenda admotis ignibus membra: aut tabescentes artus atro sangvine permixta sanie defluentes prope in ipsis adegerit cruciatibus vitam linqvere, sævitia immanium barbarorum. — Straffen for Trællemord nævnes ikke og maa da vel være den samme som for Mord i Almindelighed.

9) C. J. 4, 42, 1.

havde fundet Sted: „Godserne burde have været udstykkede paa den Maade, at Slavefamilierne vare forblevne udeelte hos de enkelte Besiddere: thi hvo kan taale, at Børn adskilles fra deres Forældre, Søstre fra deres Brødre, Hustruer fra deres Mænd! Derfor skulle de, som have givet Slaver, der hørte sammen, forskjellige Herrer, tvinges til at samle dem under een“ [1]). Endelig gjorde han en særegen Art af utaalelige Vilkaar for Slaven umulig ved at forbyde, at Christne maatte være Jøders Trælle: „thi han troede ikke, at det var Ret, at de, som Christus havde gjenløst, undergaves Propheternes og Christi Mordere. Dersom da nogen christen Træl fandtes hos en Jøde, skulde hiin erholde Friheden, og Jøden straffes med en Pengebøde“ [2]). Dog blev denne Lov modificeret af hans Eftermand, som det synes; han befalede nemlig [3]): „hvis en Jøde kjøber og omskjærer en christen Træl, eller en Træl af hvilkensomhelst anden Troesbekjendelse, skal det ikke være ham tilladt at beholde den Omskaarne som Træl; men den, imod hvem Saadant er øvet, erholder Friheden.“

Loven mod Børneudsættelser gjaldt allerede ved Constantins Bestemmelse ogsaa Slavernes Afkom. Aar 374 forordnede Valentinian [4]): „men vi tilstaae ikke engang Herrer eller Patroner Ret til at kræve tilbage, dersom Barmhjertighed og Velvillie har optaget Børn, udsatte af dem, paa en vis Maade til Døden; thi Ingen kan kalde det Barn sit, hvis Dødsfare var ham ligegyldig.“

---

1) C. T. 2, 25, 1. Qvis enim ferat liberos a parentibus, a fratribus sorores, a viris conjuges segregari!

2) Eusebius. De vita Constantini 4, 27.

3) C. T. 16, 9, 1. Aar 336.

4) C. J. 8, 52, 2. See ovenfor 2, § 2.

Men Lovgivningen begyndte ogsaa at arbeide paa Slavernes Frigjørelse.

Den christelige Historieskrivning roser Constantin, fordi han forordnede, „at den, der ved en Andens uretfærdige og umenneskelige Dristighed havde ombyttet Frihed med Trældom, skulde frigives og vende tilbage til Sine“ [5]). Den sigter herved til Constantins Lov af 322 [6]): „hvis Nogen, ubekjendt og uden Beskytter, efter at have gjennemvandret Provindserne, uden Forsvar overgives til den, som har paastaaet sin Eiendomsret over ham — hvorved Friheden ikke tabes, men udsættes — vinder han atter Kræfter, naar en Beskytter er fundet, og kan med fornyet Forsvar gjøre Modstand for Domstolen, understøttet af Besidderens Ret og Privilegier, skjøndt fremgaaet af hans Huus [7]); thi her er ingen Besiddelse af et Menneske, der blev modtaget for en Tid, men en Oppebien af en Beskytter, der for Øieblikket ikke fandtes;“ findes det da, at den, der vilde gjøre ham til Slave, handlede uretfærdigt, skal han til Straf miste een af sine Slaver. Dog synes det at maatte betvivles, om Constantin heri handlede anderledes end efter simpel Retfærdighedsfølelse; men en anden Forordning viser tydelig hans Ønske om, at gjøre Frihedens Gode almindeligere. Dette er hans Forordning om Løsgivelse af 312 [8]). Den lyder saaledes: „hvo, der i Kirken med fromt Sind har tilstaaet sine Slaver en fortjent Frihed,

---

5) Eusebius. De vita Constantini 2, 34.

6) C. T. 4, 8, 1. Hvor vigtig denne Lov paa Grund af særegne Tidsforhold kan have været, er det ikke muligt at oplyse.

7) Et suis renovatis defensionibus resistat in judicio, possessoris jure privilegiisqve subnixus, qvanqvam e domo illius processerit.

8) C. T. 4, 7, 1. Rescript til Biskop Osius.

skal agtes for at have givet denne med samme Ret, som Tildelelsen af romersk Borgerskab med Anstillelse af Festligheder sædvanligen skaffer. Dem, der frigive i Præsters Paasyn (ɔ: Lægfolk), have vi kun villet tilstaae denne Begunstigelse. Men de Geistlige tilstaae vi mere, saaat naar de give deres Slaver Friheden, skulle de ikke blot da erkjendes for at have bortskjænket Frihedens fulde Nydelse, naar andre Geistlige og en troende Menighed vare Vidner dertil; men ogsaa naar de ved deres sidste Villie foretoge en saadan Handling, eller med hvilkesomhelst Ord befalede, at den skulde foretages. Fra den Dag, Testamentet er bekjendtgjort, erholde altsaa vedkommende Slaver, uden at der behøves noget Vidne, en lovgyldig og fuldkommen Frihed" *). Motivet til denne Lov angives i disse Ord: „da den høiere Grad af Frihed, som kaldes romersk Borgerskab, paa Grund af Lovenes Strænghed meget vanskelig erhververdes, endog naar Herrerne ønskede det, gav han tre Love, ved hvilke han bestemte, at Alle, der i Præsternes Nærværelse vare blevne løsgivne i Kirkerne, skulde erholde romersk Borgerskab" [1]). Den største Lettelse ved denne Lov beroer vel derpaa, at Clerikerne fik Tilladelse

*) Dette Tillæg med Hensyn til de Geistlige antyder upaatvivlelig en Tilbøielighed til at løsgive, der havde viist sig hos de Geistlige.

1) **Sozomenus. Hist. eccles. 1, 9. e. Reading.** — Een af disse Love citerer **Regino, Abbas Prumiensis, de discipl. eccles. lib. 1 cap. 406**; den lyder saaledes: **Imper. Constant. Aug. Osio episc. Cordubensi: qvi manumittendi in sacrosancta ecclesia habuerit voluntatem, tantum est, ut sub præsentia sacerdotum servos suos voluerit absolvere, noverit eos suscepta libertate cives esse Romanos. Nam si clerici mancipiis suis dare voluerint libertatem, etiamsi extra conspectum fecerint sacerdotum, vel sine scriptura verbis tantum fuerint absoluti, manebit, sicut civibus Romanis, integra et plena libertas.** (Readings Note).

til uden al Høitidelighed, blot ved deres Ord, at give deres Slaver fuld Frihed. Dog vare maaskee de omtalte Festligheder saa betydelige, at ogsaa andre Christne nu med Lethed kunde gjøre, hvad der tidligere var forbundet med mange Vanskeligheder. Navnlig behøvedes nu, ifølge en anden Lov af Constantin[2]), ikke mere „en Protokol over det Forefaldne," men blot en Attest, forsynet med Løsgiverens Segl. — Det samme Ønske, at gjøre Frihedens Gode almindeligere, udtaler sig i følgende Lov, der ligeledes handler om Manumissioner[3]): „som det paa Grund af Søndagens Ærværdighed ansaaes for i høi Grad usommeligt, at Kiv og Trætte for Domstolen paa den fandt Sted; saaledes er det smukt og passende, at de Ting, der helst maae ønskes, udføres paa denne Dag; og derfor skulle Alle have Tilladelse til at emancipere og løsgive paa Festdagen, og de derhen hørende Handlinger maae ikke hindres."

Christendommens Kraft til at løse Trællebaandet sporedes endvidere i de Forordninger af christelige Keisere, ifølge hvilke Troen paa Christus frigjorde for Trældommens laveste Arter. Aar 313 forordnede Constantius[4]): „hvis Nogen har villet gjøre Trælqvinder, der vides at have hengivet sig til Jagttagelsen af den hellige christelige Lov, til Gjenstand for Spot,

---

[2]) C. J. 1, 13, 1. Aar 316 til Biskop Protogenes: jamdudum placuit, ut in ecclesia catholica libertatem domini suis famulis præstare possint, si sub aspectu plebis adsistentibus christianorum antistitibus id faciant: ut propter facti memoriam vice actorum interponatur qvaliscunqve scriptura, in qva ipsi vice testium signent: unde a vobis qvoqve ipsis non immerito dandæ et relinqvendæ sunt libertates, qvo qvisqve vestrum pacto voluerit, dummodo vestræ voluntatis evidens appareat testimonium.

[3]) C. T 2, 8, 1. Aar 321.

[4]) C. T 15, 8, 1.

og, efterat have solgt dem til Bordelverter, lader dem tjene som Skjøger, skal Ingen have Tilladelse til at kjøbe dem uden de, der enten kjendes som Geistlige, eller bevise, at de ere Christne, hvilke da betale en passende Sum“.[5]) I samme Aand befalede Valentinian[6]): „Skuespillere og Skuespillerinder, som paa det Yderste, under en truende Døds Nødvendighed, ilede med at modtage de guddommelige Sakramenter og undgik Faren, kunne senere ikke kaldes tilbage ved noget Forpligtelsesforhold, hvori de staae til Theatret“. Han tilføiede adskillige Forsigtighedsregler, at man kunde være sikker paa, at Skuespillerne ikke hyklede. Denne Lov er imidlertid utilstrækkelig og suppleredes for Skuespillerindernes Vedkommende ved en anden, nærmest bestemt for Afrika[7]): „Døttre af Skuespillerinder, der opføre sig saaledes, at de maae ansees for oprigtige Christne, skal du (Statholderen) befrie for deres listige Overtalelser og voldsomme Efterstræbelser, der forurolige dem; men de Døttre af Skuespillerinder kaldes retmæssig tilbage til Scenen, om hvem det er vist, at de føre og have ført et usædeligt Liv.“

Dog vedblev Lovgivningen forsaavidt at udtale sig imod Trællestanden, som den strængt modsatte sig ægteskabelige Forbindelser imellem Frie og Trælle. Constantin erklærer[8]): „Afkommet maa nødvendigen følge Moderens Vilkaar, saa

---

5) Det skete vistnok ikke sjeldent, at hedenske Herrer solgte christne Slavinder til Bordellerne, for at spotte Christendommen. Denne Lov paalagde Bordelverterne den Nødvendighed at sælge saadanne Fruentimmer til de Christne, der vilde kjøbe dem, og ellers beholde dem. Ambrosius henregner det til Præstens fornemste Pligter: foeminas turpitudine eripere. Ritters Note til C. T. 15, 8, 1.

6) C. T. 15, 7, 1. Aar 371.

7) C. T. 15, 7, 2. Aar 371.

8) C. T. 4, 8, 3.

at endog naar Trælpigen har besteget Herrens Leie, føder hun ved Herren ikke Frie, men Trælle." Fremdeles bestemte han [9]): „hvis nogen Qvinde forglemmer hvad hun skylder sig selv (ved nemlig frivillig at leve med en Træl), mister hun Friheden, og hendes Børn blive Trælle af den Herre, med hvis Træl hun lever." Han gav endogsaa med Hensyn til Raadsherrerne i Provindsbyerne den Lov [1]): „hvis en Decurion hemmelig [2]) har indgaaet Forbindelse med en fremmed Trælqvinde, ville vi, at Qvinden ved Dommerens Kjendelse sættes til Arbeide i Bjergværkerne, og at Decurionen selv forvises til en Ø." Dog indrømmede han [3]), „at den fribaarne Qvinde, der med eller mod sit Vidende har indgaaet Forbindelse med en Træl, der tilhører Keiseren [4]), forbliver selv fri, og at hendes Børn erholde Latineres Rettigheder."

Det maa ogsaa bemærkes, at Constantin ved en Lov hævdede den Vedtægt, ifølge hvilken utaknemlige Frigivne atter kunde gjøres til Slaver [5]): „utaknemlige Frigivne ere Lovene i den Grad imod, at hvis de reise Nakken i Overmod og Opsætsighed, eller begaae en ringe Forseelse [6]), gjøre vedkommende Patroner dem atter til Slaver".

---

9) C. T. 4, 9, 1. Aar 314.

1) C. T. 12, 1, 6. Aar 319. Decurionernes Sønner arvede Faderens Værdighed.

2) Clam actoribus atqve procuratoribus nescientibus.

3) C. T. 4, 9, 3. Aar 320.

4) Servus fiscalis.

5) C. T. 4, 11, 1. Aar 332.

6) Si qvadam jactantia vel contumacia cervices erexerint, aut levis offensæ contraxerint culpam.

§ 3.

Kirkens Forhold med Slaveriet fra Constantin til Justinian.

Den forrige Periodes Betragtningsmaade og Bestræbelser med Hensyn til Trællestanden fortsætte sig i denne; men Erkjendelsen af Slaveriets Uretfærdighed vinder tillige fuldkommen Klarhed, og Trællebaandet løsnes paa den meest iøinefaldende Maade.

Det omtales, som noget ganske Almindeligt, at de Christne have Trælle: „den første og daglig anvendte Magt af Menneske over Menneske er Herrens over Trællen. Næsten i alle Huse forefindes denne Magt. Der er Herrer, der er ogsaa Trælle“ 7). De Rige have mange: „en Mængde af Slaver, samlet fra forskjellige Folkeslag“ nævnes som et af Rigdommens Attributer 8). De forskaffes ved Kjøb: „vi søge, naar vi kjøbe Trælle, med al Flid at skaffe os Kundskab baade om Sælgerne og de forhenværende Herrer og Beskaffenheden af dem, der skulle sælges, baade deres physiske og aandelige Forfatning“ 9).

I de Riges Huse findes ogsaa „Gildinger, der gjøre Opvartning“ 1); ved Aar 350 var der mange saadanne i Rom og af enhver Alder 2); især var Constantius' Pallads opfyldt af Gildinger: „hos Constantius er der mange, eller snarere, der er kun Eunucher; og de formaae Alt hos ham,

---

7) Augustinus. Enarratio in psal. 124, sect. 7.

8) Ephraem. De recordatione mortis.

9) Chrysostomus. Homil. qvales ducendæ sint uxores; sect. 1.

1) Ephraem. De recordatione mortis.

2) Ammianus Marcellinus 14, 6. Multitudo spadonum a senibus in pueros desinens.

3) Athanasius. Historia Arianorum ad monachos, sect. 37.

og uden dem er Intet muligt" [3]). De, der tilveiebringe denne Art af Slaver, ere dog ikke Christne, „men nogle af Barbarernes Konger eller Tyranner" [4]).

Forskjellen imellem Frie og Trælle fastholdes. En Trælqvinde kan ikke være en fri Mands Hustru: „ikke enhver Qvinde, der lever i Forbindelse med en Mand, er Mandens Hustru; ligesom heller ikke enhver Søn er Faderens Arving. Men Ægteskabspagten er lovmæssig imellem Fribaarne og imellem Lige, hvilket Gud forordnede længe, ſførend den romerske Ret begyndte at blive til. Eet er derfor Konen, et Andet Concubinen, ligesom Trælqvinden er Eet, den frie Qvinde et Andet" [5]). En Træl kan heller ikke anklage en Geistlig, der er hans Herre: „man har besluttet, at en Clerikers Trælle eller Frigivne ikke kunne fremstaae med nogen Anklage imod ham" [6]).

Kirken vedbliver at trøste Slaven og berolige sig selv ved Læren om den sande Frihed og den sande Trældom: „Daarskab og ikke Naturen gjør et Menneske til Træl, og ikke Løsgivelse, men Tugt gjør et Menneske til Fri"; „for den Vise er ogsaa Trældom Frihed" [7]); „den er under hvilkesomhelst Slavekaar altid fri, som ikke fængsles af Kjærlighed til Verden, ikke bindes af Gjerrighedens Lænker, ikke betynges af Frygt for nogen Forbrydelse, som rolig betragter det Nærværende, hvem det Tilkommende ikke skrækker: synes denne dig ikke at være Herre i sin Trældom?" [8]) „hvad er en Træl?

---

[4]) Epiphanius. Adv. hæreses lib. 2, tom. 1 contra Valesios.

[5]) Leo Magnus. Epist. 2 ad Rusticum Narbonensem. Responsum 4.

[6]) Cod. can. eccl. Afric. Can. 129.

[7]) Ambrosius. Epist. cl. 1, ep. 37, sect. 9 og 24.

[8]) Ambrosius. De Joseph patriarcha cap. 4, sect. 20.

§ 3.

Kirkens Forhold med Slaveriet fra Constantin til Justinian.

Den forrige Periodes Betragtningsmaade og Bestræbelser med Hensyn til Trællestanden fortsætte sig i denne; men Erkjendelsen af Slaveriets Uretfærdighed vinder tillige fuldkommen Klarhed, og Trællebaandet løsnes paa den meest iøinefaldende Maade.

Det omtales, som noget ganske Almindeligt, at de Christne have Trælle: „den første og daglig anvendte Magt af Menneske over Menneske er Herrens over Trællen. Næsten i alle Huse forefindes denne Magt. Der er Herrer, der er ogsaa Trælle“ [7]). De Rige have mange: „en Mængde af Slaver, samlet fra forskjellige Folkeslag“ nævnes som et af Rigdommens Attributer [8]). De forskaffes ved Kjøb: „vi søge, naar vi kjøbe Trælle, med al Flid at skaffe os Kundskab baade om Sælgerne og de forhenværende Herrer og Beskaffenheden af dem, der skulle sælges, baade deres physiske og aandelige Forfatning“ [9]).

I de Riges Huse findes ogsaa „Gildinger, der gjøre Opvartning“ [1]); ved Aar 350 var der mange saadanne i Rom og af enhver Alder [2]); især var Constantius' Pallads opfyldt af Gildinger: „hos Constantius er der mange, eller snarere, der er kun Eunucher; og de formaae Alt hos ham,

---

7) Augustinus. Enarratio in psal. 124, sect. 7.

8) Ephraem. De recordatione mortis.

9) Chrysostomus. Homil. qvales ducendæ sint uxores; sect. 1.

1) Ephraem. De recordatione mortis.

2) Ammianus Marcellinus 14, 6. Multitudo spadonum a senibus in pueros desinens.

3) Athanasius. Historia Arianorum ad monachos, sect. 37.

og uden dem er Intet muligt"[3]). De, der tilveiebringe denne Art af Slaver, ere dog ikke Christne, "men nogle af Barbarernes Konger eller Tyranner"[4]).

Forskjellen imellem Frie og Trælle fastholdes. En Trælqvinde kan ikke være en fri Mands Hustru: "ikke enhver Qvinde, der lever i Forbindelse med en Mand, er Mandens Hustru; ligesom heller ikke enhver Søn er Faderens Arving. Men Ægteskabspagten er lovmæssig imellem Fribaarne og imellem Lige, hvilket Gud forordnede længe, førend den romerske Ret begyndte at blive til. Eet er derfor Konen, et Andet Concubinen, ligesom Trælqvinden er Eet, den frie Qvinde et Andet"[5]). En Træl kan heller ikke anklage en Geistlig, der er hans Herre: "man har besluttet, at en Clerikers Trælle eller Frigivne ikke kunne fremstaae med nogen Anklage imod ham"[6]).

Kirken vedbliver at trøste Slaven og berolige sig selv ved Læren om den sande Frihed og den sande Trældom: "Daarskab og ikke Naturen gjør et Menneske til Træl, og ikke Losgivelse, men Tugt gjør et Menneske til Fri"; "for den Vise er ogsaa Trældom Frihed"[7]); "den er under hvilkesomhelst Slavekaar altid fri, som ikke fængsles af Kjærlighed til Verden, ikke bindes af Gjerrighedens Lænker, ikke betynges af Frygt for nogen Forbrydelse, som rolig betragter det Nærværende, hvem det Tilkommende ikke skrækker: synes denne dig ikke at være Herre i sin Trældom?"[8]) "hvad er en Træl?

---

[4]) Epiphanius. Adv. hæreses lib. 2, tom. 1 contra Valesios.

[5]) Leo Magnus. Epist. 2 ad Rusticum Narbonensem. Responsum 4.

[6]) Cod. can. eccl. Afric. Can. 129.

[7]) Ambrosius. Epist. cl. 1, ep. 37, sect. 9 og 24.

[8]) Ambrosius. De Joseph patriarcha cap. 4, sect. 20.

et tomt Navn! Hvormange Herrer ligge ikke drukne paa Leiet, medens Trællene staae ædrue derved? hvem skal jeg kalde Træl, den Ædrue eller den Drukne? den, der træller for et Menneske, eller den, der holdes fangen af onde Lyster?" [9]) „naar de Onde undertrykke og herske over de Gode, er det ikke Synden, som lider sin fortjente Straf. Men Troens Kraft vorer ved en saadan Prøve, og Slaveaaget nedtynger ikke frie Sjæle. Kun Synderen er underkastet et haardt Slaveri; hersker han ogsaa over et vidtstrakt Rige, er han dog en Træl, elendig nok" [1]).

Den fordrer, at Slaven skal behandles godt: som et Væsen af samme Art: „befaler over Eders Trælle, I Herrer! ikke som over dem, der ifølge deres udvortes Kaar ere Eders Undergivne, men saaledes, at I erindre, at de have samme Natur, som I" [2]); som en Ligemand: „vi skulle handle mod Trællene som mod os selv" [3]).

Den beskytter Trællen mod Herrens Vrede og Misbrug

---

[9]) Chrysostomus. In terræ motum et Lazarum orat. 6, sect. 7.

[1]) Oppressis qvoties justis dominantur iniqvi,
Non est puniti supplicium meriti.
Sed virtus fidei sub tali examine crescit,
Nec servile gravat libera corda jugum.
Solus peccator servit male, qvi licet amplo
Utatur regno, sat miser est famulus.

Prosper Gallus. Sententiæ.

[2]) Ambrosius. Epist. cl. 1, ep. 63, sect. 112.

[3]) Isidorus Pelusiota. Lib. 1, epist. 471. — Exempel paa en saadan Behandling gav Martin af Tours. Da han, femten Aar gammel (omtrent Aar 350), og allerede dengang en ivrig Christen, blev taget til Krigstjeneste, „var han tilfreds med kun at have een Træl til Ledsager; hvem dog Herren skifteviis betjente; saa at han endog meget ofte baade aftrak hans Skoe — — og som oftest vartede op ved Maaltidet." Sulpicius Severus de vita Martini cap. 1.

af hans Magt. Kirkerne stode aabne for flygtende Trælle, og disse maatte ikke udleveres, uden Herren lovede Tilgivelse; brød han dette Løfte, straffedes han med Excommunication. Herhen hørende Bestemmelser ere: „de, der ere flygtede til Kirken, bør ikke udleveres, men finde et Forsvar i Stedets Ærværdighed og Mæglerret“ [4]); „de, der have taget deres Tilflugt til Kirken, bør ikke udleveres; men deres Herrer bør overtale dem til at forlade den, efterat have lovet at antage en Mægling. Tilføie de da deres Slaver, der forlade Kirken, nogensomhelst Straf, skulle de excommuniceres som Kirkens Fiender“ [5]); „har en Træl for hvilkensomhelst Brøde taget sin Tilflugt til Kirken, og hans Herre edelig har lovet ham Tilgivelse, skal han være tvunget til strax at vende tilbage til sin Herres Tjeneste; men har han beroliget sig ved Herrens edelige Løfte, og det derpaa oplyses, at han har lidt nogen Straf for den samme Brøde, han modtog Tilgivelse for, skal Herren, paa Grund af hans Foragt for Kirken og Krænkelse af Troen, ansees som Fremmed — — for de Troendes Samfund. Men hvis en Træl, der har erholdt Kirkens Forsvar med Hensyn til sin Brøde og hørt sin Herre, paa Præsternes Forlangende edelig tilsikkre ham hans Fritagelse for Straf, ikke vil forlade Kirken, har Herren Tilladelse til at bemægtige sig ham“ [6]). Fremdeles: „ingen Geistlig maa driste sig til at bortslæbe eller pidske sin Træl eller Discipel,

---

[4]) Concil. Arausicanum (Orange) 1, Aar 441. Can. 5. At denne Canon navnlig gjælder Trælle, viser den følgende: si qvis autem mancipia clericorum pro suis mancipiis ad ecclesiam confugientibus crediderit occupanda, per omnes ecclesias districtissima damnatione feriatur.

[5]) Concil. Arelatense 2, Aar 452. Can. 30.

[6]) Concil. Aurelianense 1, Aar 512. Can 3.

der er flygtet til Kirken; overtræder han dette Bud, skal han, til han har gjort passende Bod, bortfjernes fra det Sted, han ikke har æret" [7]); „dersom jødiske Herrer paalægge christne Trælle, hvad den christelige Religion forbyder, eller vove at fortrædige eller maaskee at slaae dem, efterat have gjenerholdt dem ved Kirkens Mellemkomst og tilgivet dem deres Forseelse, skulle de, hvis Trællene atter flygte til Kirken, ikke atter have dem udleverede af Præsten, uden saa stor en Sum tilbydes og gives, som en retfærdig Taxation har erklæret for Slavernes Priis" [8]).

Ligeledes erkjender Kirken i denne som i forrige Periode Slaven skikket, saavel til at modtage den geistlige Indvielse, som til at blive Munk, og fordrer kun vedkommende Herres Samtykke. Herom tale følgende Bestemmelser: „de, der staae i noget Trældomsforhold, maae ikke ordineres til Geistlige, med mindre deres Vandel har anbefalet dem dertil, og deres Herrer have samtykket" [9]); „imod vedkommende Herrers Villie er det ikke Munkene tilladt, i Klostrene at optage

---

7) Concil. Ilerdense. Aar 524. Can. 8.

8) Concil. Aurelianense (Orleans) 3. Aar 532. Can. 13. — En Kirkeforsamling, der Aar 517 afholdtes i det hidtil arianske Burgund (concil. Epaonense) synes ikke strax at have funnet optræde med den katholske Kirkes Fordringer, naar den (can. 34) gav følgende Bestemmelse: si qvis servum proprium sine conscientia judicis occiderit, excommunicationis biennii effusionem sangvinis expiabit. Med Hensyn til Gallien skriver Salvianus (de guber. Dei 4, 4): homicidia in divitibus assidua, spe ac fiducia impunitatis. Nisi forte iniqvi sumus, hoc, qvod divites faciunt, ad peccatum referendo: qvia illi, quum occidunt servulos suos, jus putant esse, non crimen.

9) Concil Toletanum I. Can. 10 Clericos, si qvi obligati sunt, vel pro æqvatione vel genere alicujus domus, non ordinandos etc. Derimod bestemmer Can. 8: si qvis post baptismum militaverit

Trælle eller Livegne som Munke" [1]); „ifølge den apostoliske Stols Forskrifter maa ingen Træl eller Livegen forfremmes til kirkelige Værdigheder, med mindre der først ved Testamente eller skriftlige Dokumenter er erhvervet gyldigt Beviis for hans Frihed" [2]).

Men langt vigtigere er det, at der hævede sig Stemmer rundt omkring i Kirken, der fordømte Slaveriet. Vel hedder det hos Augustinus [3]): „see, Christus gjorde ikke af Trælle Frie, men af onde Trælle gode Trælle. Hvormeget skylde ikke de Rige Christus, som ordner deres Huse! Saa at, naar de have en utro Træl, omvender Christus ham, og siger ikke til ham: forlad din Herre; du tjender nu den, som virkelig er Herre; hiin er maaskee ugudelig og ubillig, du er nu troende og retfærdig; det er urigtigt, at den Retfærdige og Troende tjener den Ubillige og Ugudelige. Saaledes taler Christus ikke til ham, men tvertimod: bliv ved at tjene" — men Kirken havde for en stor Deel ombyttet den Anskuelse, der heri synes at være indeholdt, og dens Passivitet med en anden, der baade var christeligere og mere svarende til dens nuværende Forhold.

At de fordømme Slaveriet, betegne nogle Kirkefædre derved, at de angive Synden som Oprindelse til det. Saaledes siger Gregorius Nazianzenus [4]): „Frihed og Trældom

---

et chlamydem sumpserit aut cingulum, etiamsi graviora non admiserit, si ad clerum admissus fuit, diaconii non accipiat dignitatem.

1) Concil. Chalcedonense, actio 6. Aar 451.

2) Concil. Aurelianense 3. Aar 532. Can. 26.

3) Enarratio in psal. 124, sect. 7.

4) Oratio 16. Ἐλευθερία καὶ δουλεία — — ἐπεισῆλθεν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὥσπερ ἀῤῥωστήματά τινα τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα· — —

indkom iblandt Menneskene ligesom Sygdomme, der fulgte med Ondskaben paa dens fjendtlige Indfald; — . — men i Begyndelsen var det ikke saaledes; thi den, der i Begyndelsen skabte Mennesket frit, gjorde ham ogsaa til sin egen Herre; — — men fra den Tid Misundelse og Uenighed og Slangens svigagtige Herredømme fik Indpas i Livet, adsplittedes de med hverandre Beslægtede og antoge Navne, der betegnede Adsplittelsen, og Naturens Adel fordærvedes af Begjerlighed, der ogsaa ilede med at stille Loven, Magtens Medhjælperinde, paa sin Side. Men hav du for Øie hiin oprindelige Lighed og ikke den sildigere Forskjellighed.“ Særlig udhæves den Synd, som Cham begik imod sin Fader: „førend Vinen kjendtes,“ siger Ambrosius[5]), „bevarede Alle en fuldkommen Frihed; Ingen tænkte paa at kræve slavisk Underdanighed af et Væsen, der havde samme Natur som han. Havde der ikke været Drukkenskab, var der idag ingen Trældom. Vel var der opstaaet Misundelse ved den Forskjel, Faderen (Noah) gjorde paa sine Børn; men den sønlige Ærbødighed var endnu usvækket. Da forringedes Ærbødigheden ved Synet af Drukkenskaben.“ Og efterat have talt

---

ἀπ᾽ ἀρχῆς δέ οὐ γέγονεν οὕτως· ἀλλ᾽ ὁ πλάσας ἀπ᾽ ἀρχῆς τ. ἄνθρωπον ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον· — — ἀφ᾽ οὗ δέ φθόνοι καὶ ἔριδες καὶ ἡ δολερὰ τ. ὄφεως τυραννὶς — — ἐῤῥάγη τὸ συγγενὲς εἰς ὀνόματα ἀλλοτριότητος, καὶ τὸ τ. φύσεως εὐγενὲς πλεονεξία κατέτεμεν, προλαβοῦσα καὶ νόμον τ. δυναστείας ἐπίκουρον. ἀλλὰ συ, βλέπε μοι τ. πρώτην ἰσονομίαν, μὴ τὴν τελευταίαν διαίρεσιν.

5) De Elia cap. 5. Manebat, antequam vinum inveniretur, omnibus inconcussa libertas; nemo sciebat a consorte naturæ suæ obseqvia servitutis exigere. Non esset hodie servitus, si ebrietas non fuisset. Obrepserat qvidem jam fraternæ prælationis invidia, manebat tamen adhuc paternæ pietatis reverentia. Læsa pietas est, dum videtur ebrietas.

om Noahs Sønner, siger Chrysostomus[6]): „du seer, at Trældommen stammer fra Synd, og at Ondskaben har indført Trældommen."

Men Fordømmelsen udtales ogsaa direkte. „Det er nok," siger Gregorius Nazianzenus[7]), „at frie Mennesker skulle trælle, og at der er saa stor en Forskjel imellem Væsener, dannede af det samme Støv, at nogle herske, andre lyde; — — det er nok, at frie Mennesker skulle lide dette; men lad ikke Aaget blive tungere, ikke Straffen for vor første Synd haardere!" og paa et andet Sted[8]): „Tyranniet og ikke Naturen har deelt Menneskene i disse tvende Klasser; Træl er for mig enhver Slet; fri, hvosomhelst der er god." „Ikke Naturen, men Magten," siger Gregorius Nyssenus[9]), „har deelt Menneskene i Trælle og Herrer — — saa at den, der ved Vedtægt og Lov er din Undergivne, er ved Naturens Værdighed din Ligemand;" og ved at commentere over Prædikerens Ord (2, 7): jeg besad Slaver og Slavinder, ud-

---

6) In terræ motum et Lazarum. Orat. 6, sect. 7: *ὁρᾷς ὅτι ἀπὸ ἁμαρτίας ἡ δουλεία, καὶ ἡ πονηρία τὴν δουλείαν εἰσήγαγε.* Lignende forekommer i sermo 4 in Genesin. — Ogsaa Augustinus siger: peccatum est prima causa servitutis; men tilføier strar: felicius servitur homini, qvam libidini (de civitate Dei, 19, 15).

7) Oratio 9. *Ἀρκεῖ δουλευεῖν τοῖς ἐλευθέροις καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον· ὥστε τοῦ αὐτοῦ χοὸς τὸ μεν κρατεῖν, τὸ δὲ ἄρχεισθαι. — — ἀρκεῖ ταῦτα τοῖς ἐλευθέροις, μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγὸς, μηδὲ τῆς πρώτης ἡμῶν ἁμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον.* Dette: „det er nok" er aabenbart det samme som: „det er altfor meget."

8) Carmen 52

— — — *ἡ δὲ τυραννὶς*
Ἐις δύο τὰ θνητῶν ἔσχισεν, οὐχὶ φύσις.
Δοῦλος ἐμοὶ πᾶς σκαιός. ἐλεύθερος ὅστις ἄριστος.

9) De oratione dominica. Orat. 5.

bryder han[1]): „man seer det svulmende Hovmod! — — du (ɔ: Prædikeren) fordømmer et Menneske til Trældom, som af Naturen er fri og selvstændig, og du giver en Lov imod Gud, idet du omstøder en Bestemmelse, han i Naturen har kundgjort! Thi den, der blev skabt til at være Jordens Herre, og hvem Gud befalede at herske, ham paabyrder du Trældommens Aag, ulydig og fjendsk imod Gud."

1) Homil. 4 in ecclesiasten. Ἐκτησάμην γάρ, φησι, δούλους καὶ παιδίσκας· — — ὁρᾷς τὸν ὄγκον τῆς ἀλαζονείας· — — δουλείᾳ καταδικάζεις τὸν ἄνθρωπον, ἡ ἐλευθέρα ἡ φύσις καὶ αὐτεξούσιος, καὶ ἀντινομοθετεῖς τῷ θεῷ, ἀνατρέπων αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῇ φύσει νόμον. τὸν γὰρ ἐπὶ τούτῳ γενόμενον, ἐφ᾽ ᾧ τε κύριον εἶναι τ. γῆς καὶ εἰς ἀρχὴν τεταγμένον παρὰ τοῦ πλάσαντος, τοῦτον ὑπάγει τῷ τ. δουλείας ζυγῷ, ὥσπερ ἀντιβαίνων τὲ καὶ μαχόμενος τ. θεῷ. Gregorius vedbliver omtrent saaledes: „har du glemt Grændserne for din Magt? at den nemlig skulde gaae saavidt, at du maatte herske over Dyrene? — — Hvorfor forsømmer du, hvad der blev dig tilladt, og hovmoder dig imod den frie Natur, idet du henregner det til Dyr og Kryb, som er af samme Art, som du? — — Thi det er vel ikke Qvæget, der har født dig Mennesker; det er vel ikke Oxerne, der have avlet dig Mænd og Qvinder? Kun Dyrene ere bestemte til at trælle for Menneskene; — — men du forvirrer Sandheden selv og tvinger Naturen til at trælle under sig selv og herske over sig selv. „Jeg besad Slaver og Slavinder!" Hvad gav du for denne Besiddelse? hvad fandt du, som svarede til deres Værd? for hvilken Sum vurderede du Fornuften? hvormange Skillinger betalte du for Guds Billede? Gud sagde: lader os gjøre et Menneske i vort Billede. Siig, hvem er det, som sælger, hvem er det, som kjøber den, der er skabt i Guds Billede og regjerer over Jorden? Det kan ikke være nogen Anden end Gud — eller, skulde jeg næsten sige, det kan ikke engang være Gud. Thi Guds Gaver ere angerløse. Gud gjør altsaa ikke Mennesket til Træl, han, der endog, da vi vare blevne Syndens Trælle, af egen Kjærlighed frigjorde os. Men dersom Trældommen ikke kommer fra Gud, hvem er det da, som anseer sig større end ham? Og hvorledes sælges den, som er sat til at herske over Jorden og alt, hvad der findes paa Jorden? Sælges han, maa ogsaa hans Eiendom sælges. Hvor høit

Endelig have vi et Udsagn af Isidorus Pelusiota, der ikke blot fordømmer Slaveriet, men synes at vise, at øvrige Christne almindeligen have deelt denne Fordømmelse: „jeg tænker ikke,“ skriver han [2]), „at Iron, der elsker Christus og kjender den Naade, der har forskaffet Alle Friheden, eier nogen Slave.“

Da saa anseete Lærere erklærede sig imod Slaveriet, da derhos den Mening, at Oprindelsen til Slaveriet er at søge i Synden, tør antages at have været alle Christnes fælleds Overbeviisning, maatte der i Kirken vise sig en Bestræbelse efter at ophæve det, en Higen efter, saasom Synden var beseiret, ogsaa at tilintetgjøre denne Syndens Virkning; og det undrer os ikke, at de Christne gik forvidt i denne Henseende; eller at de, i den Foragt, den Harme, de nærede mod Slaveriets afskyelige og frygtelige Uretfærdighed, man-

---

skulle vi da vurdere det, som er paa Jorden? Og kunne vi ikke nævne nogen Sum, hvad skulle vi da forlange for ham, som eier det? Nævnede du ogsaa hele Verden, du nævnede dog ikke en passende Betaling. Thi den, som kjendte Mennesket, sagde, at hele Verden var ikke Betaling nok for et Menneskes Sjæl. — — Hvad skal altsaa Kjøberen betale, naar Handelen angaaer en saadan Gjenstand? Men et Stykke Papiir og Optællingen af nogle Penge har bedraget dig, saa at du anseer dig for Herre over Guds Billede. Hvilket Vanvid! Men hvis Contracten tabes, hvis Bogstaverne gjennemgnaves af Orme, eller udslettes af Vanddryp, hvor har du da Beviserne for dit Herskab? — — Thi hvad har vel Magten føiet til din Natur? Du nedstammer fra samme Forfædre, lever paa samme Maade, regjeres, skjøndt du er Herre, ligesaavel af Lyster og Lidelser, som han, der er Træl, af Tungsind og Fryighed, Glæde og Sorg, Smerte og Fornøielse, Vrede og Frygt, Sygdom og Død“ etc.

2) Epistol. lib. 1, ep. 142. Brevet er skrevet i Anledning af, at en Slave var flygtet fra Iron Scholastikus og havde begjeret Isidors Forbøn. Ὀυ γὰρ ὄιμαι ὀικέτην ἔχειν τὸν φιλόχριστον Ἔιρωνα, ἐιδότα τὴν χάριν τὴν πάντας ἐλευθερώσασαν.

gen Gang handlede, som om det ikke existerede, og foretoge sig Ting, der krænkede den bestaaende Eiendomsret af Menneske over Menneske. Vi sigte herved til, at Trælle ofte bleve Præster og Munke, uden at være løsgivne af deres Herrer — en Fremfærd, der iøvrigt ved at udtale den fordomsfrieste Anskuelse af Trælles Værd, mægtigen maa have bidraget til Slaveriets Opløsning. Leo den Store beklager[3]: „der optages iflæng i den geistlige Stand saadanne, som ingen Fødselens, ingen Sædernes Værdighed anbefaler; og de, der ikke have kunnet erholde Friheden af deres Herrer, forfremmes til Præstedømmets Høihed, som om Trællens Ringhed med Rette tilegnede sig denne Ærespost; og den menes at kunne tækkes Gud, der endnu ikke har kunnet vinde sin Herres Velbehag. Der er heri en dobbelt Forseelse, baade nemlig, at det hellige Mysterium besmittes ved denne Klasse af Indviedes Ringhed, og at Herrernes Rettigheder tilintetgjøres ved en utilladelig og fræk Usurpation. — — Derfor, kjære Brødre! skulle alle Præster i Eders Provinds afholde sig fra at ordinere saadanne; og ikke blot dem, men enhver, der enten er bundet ved Livegenskab eller andet Trældomsbaand: med mindre de, af hvem de ere afhængige, samtykke deri og bede derom. Thi den, der skal optages iblandt Guds Stridsmænd, bør være uafhængig af Andre, at han ikke ved nogen tvingende Nødvendighed skal bortdrages fra Herrens Leir, i hvis Mandtal han er indskrevet." Det chalcedonensiske Conciliums Bestemmelse, at Munkene skulde

---

[3]) Epist. 3 ad episc. per Campaniam cap. 1. Aar 443. Admittuntur passim ad ordinem sacrum, qvibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur; et qvi a dominis suis libertatem conseqvi minime potuerunt, ad fastigium sacerdotii, tanqvam servilis vilitas hunc honorem jure capiat, provehuntur.

ikke have Tilladelse til at gjøre Trælle til Munke imod deres Herrers Villie, antoges af Forsamlingen, ifølge Forslag af Keiseren, og har sikkert været grundet paa mange Tilfælde af den Art, Forbuddet nævner. En irlandsk Canon [4]) kommer her mindre i Betragtning; thi den anerkjender, at en Præst tillige kan staae i Slaveforhold; Noget vistnok Kirken andre Steder, hvor Mangelen paa Geistlige ikke var saa stor, aldrig har indrømmet, skjøndt vedkommende Herrer, hvis Eiendomsret var krænket, vel maae have gjort Paastand derpaa. Hiin Canon lyder saaledes: „enhver Geistlig, der imod sin Forpligtelse forsømmer at møde ved Bønnerne Morgen og Aften, skal betragtes som staaende uden for det christne Samfund, med mindre han maaskee holdes tilbage paa Grund af Trældom." Men Gelasius skriver [5]), at det er en ganske almindelig Klage, „at Trælle og Livegne allevegne unddrage sig deres Herrers Rettigheder og Besiddelse, og under Paaskud af at ville føre et gudindviet Liv, enten gaae i Kloster, eller, uden at de høiere Geistlige vaatale det, ligefrem optages iblandt Kirkens Tjenere: hvilket fordærvelige Misbrug paa alle Maader maa afværges, at ikke den christelige Religions Foranstaltninger skulle synes at bevirke, at fremmed Gods uretmæssigen anmasses, eller den bestaaende Orden kuldkastes

---

4) Synod. St. Patricii. Aar 450. Can. 7.

5) Gelas. Papæ epist. 5, cap. 14. Aar 492. Ad episcopos Lucaniæ. Causantur propemodum universi, passim servos et originarios, dominorum jura possessionemqve fugientes, sub religiosæ conversationis obtentu vel ad monasteria sese conferre, vel ad ecclesiasticum famulatum, conniventibus qvoqve præsulibus, indifferenter admitti. — At ordinere Trælle til Geistlige vedblev i følgende Tider at skee saa ofte, at Kirken kan siges — eftersom Trællene i Reglen vare raae og uvidende — at have givet dette vigtige Bidrag til Menneskehedens Frigjørelse paa sin Dannelses Bekostning.

stes; da det tillige, hvilket nøie bør bemærkes, ikke sømmer sig, at det geistlige Embedes Værdighed nedsættes ved saadan Afhængighed, og tvinges til at indlade sig paa Kiv og Trætte for sine Tjeneres Stilling og Vilkaar, eller, hvad der aldrig maa skee, synes undergiven fremmed Magt. Vi udstede da et alvorligt Forbud herimod, og enhver Biskop, Præst, Diakon eller Forstander for et Kloster, der har slige Personer hos sig og ikke tilbagegiver dem til deres Herrer, eller i Fremtiden optager saadanne blandt Kirkens Tjenere eller i de klosterlige Foreninger — vi tale ikke om dem, der iforveien ere frigivne af deres Herrer og have skriftligt Vidnesbyrd derfor, eller ere afstaaede ved lovmæssig Overeenskomst — maae være forvissede om, at de staae Fare for at miste deres Embeder og excommuniceres, hvis nogensinde en sandfærdig Klage over dem i nævnte Henseende anbringes hos os". Senere vedtog en fransk Kirkeforsamling [6]) den Bestemmelse, at en Træl, der var bleven ordineret imod sin Herres Villie, skulde løskjøbes med det dobbelte af hans Værdi: „dersom en Træl bliver ordineret til Diakon eller Præst, og hans Herre var fraværende, eller ikke vidste noget derom, men Bisskoppen vidste, at han var Træl, forbliver han i det geistlige Embede, men Bisskoppen betaler Herren det dobbelte af hans Værdi. Men dersom Bisskoppen ikke vidste, at han var Træl, skulle de, der aflægge Vidnesbyrd, eller fremkom med Anmodning om hans Ordination, betale denne Sum."

Hvad de Trælle angaaer, der vare Skuespillere eller Fægtere og ønskede at blive Christne, da søgte den afrikanske Kirke at paaskynde Lovgivningen i denne Retning og petitio-

---

6) Concil. Aurelianense I. Can. 8.

nerede Keiseren om, at saadanne maatte være fritagne for Reclamationer [7]).

Som Kirken altsaa arbeidede paa at forvandle Trældom til Frihed, saaledes betragtede den sig ogsaa kaldet til at haandhæve Friheden, hvor den var givet, og beskytte de Frigivne mod den Uretfærdighed og Vilkaarlighed, der vilde styrte dem tilbage i Slavestanden. Vi finde derom følgende Bestemmelser: „hvis Nogen søger at gjøre dem til Trælle eller Livegne, som ere blevne frigivne i Kirken, eller ved Testamente anbefalede til Kirken, skal han straffes af Kirken“ [8]); „hvis Nogen søger at holde den i Trældom eller Livegenskab, der er frigiven ifølge Testamente, skal han straffes af Kirken“ [9]); „hvis Nogen har faaet isinde at støde den, der er frigiven i Kirken, tilbage i Trællestanden, under Paaskud af, at han har viist sig utaknemlig, kan det kun skee, naar han først ved Byens Protokol har godtgjort Brødens Tilstedeværelse“ [1]); „har Biskoppen frigivet nogle af Kirkens Trælle, der have gjort sig velfortjente, vil man, at hans Efterfølgere bevare den givne Frihed og lade dem beholde, hvad Manumissoren har skjænket dem; hvilket dog ikke maa overstige tyve Solidi i Penge og et lidet Stykke Jord, en liden Viinhave eller et lidet Huus“ [2]); „dem, der paa lovmæssig

---

7) Cod. can. eccles. Afric. Can. 63: et de his etiam petendum, ut si qvis ex qvalibet ludicra arte ad Christianitatis gratiam venire voluerit ac liber ab illa macula permanere, non eum liceat a qvoqvam iterum ad eadem exercenda reduci vel cogi.

8) Concil Arausicanum I. Aar 441. Can. 7. Si qvis in servitutem vel obseqvium, vel ad colonariam conditionem imprimere tentaverit

9) Concil. Arelatense 2. Aar 425. Can. 33.

1) Samme. Can. 34.

2) Concil. Agathense. Aar 506. Can. 7.

Maade have faaet Friheden af deres Herrer, vil Kirken, om nødvendigt gjøres, beskytte« [3]) *).

§ 4.

Lovgivning vedkommende Slaveriet fra 375 til Justinian.

Lovgivningen i dette Tidsrum satte sig for en Deel det Maal, at beskytte Slaven mod uretfærdig og umenneskelig Behandling.

Gratian og Valentinian sikkrede Slaven mod vndskabs-

---

[3]) Samme. Can. 29. Libertos legitime a dominis suis factos ecclesia, si necessitas exegerit, tueatur.

*) Man vil af alt, hvad her er anført, see, hvormeget Guizot har Ret, naar han siger (hist. de la civilisation p. 146): l'eglise se recrutait dans tous les rangs, dans les inférieurs comme dans les supérieurs, plus souvent même dans les inférieurs. Autour d'elle tout était placé sous le régime du privilége; elle maintenait seule le principe de l'égalité, de la concurrence; men havde han vidst, hvor ofte disse „inférieurs" vare Slaver, og sele fjendt det Forhold, hvori Christendommen overhovedet stillede sig til Slaveriet, havde han neppe yttret sig paa et andet Sted (p. 173) saaledes: on a beaucoup répété, qve l'abolition de l'esclavage dans le monde moderne était due complétement au christianisme. Je crois, qve c'est trop dire: l'esclavage a subsisté longtemps au sein de la société chrétienne, sans qu'elle s'en soit fort étonnée, ni fort irritée. Il a fallu une multitude de causes, un grand développement d'autres idées, d'autres principes de civilisation, pour abolir cette iniqvité des iniqvités. Cependant on ne peut douter, qve l'eglise n'employât son influence a la restreindre. Il y en a une preuve irrécusable: la plupart des formules d'affranchissement, à diverses époqves, se fondent sur un motif religieux; c'est au nom des idées religieuses, des esperances de l'avenir, de l'egalité religieuse des hommes, qve l'affranchissement est presqve toujours prononcé. — Slutningsbemærkningen af dette usikkre Raisonnement kan iøvrigt være af Vigtighed for den, der vil forfølge Christendommens Virksomhed til Slaveriets Ophævelse gjennem følgende Aarhundreder.

fuld Anklage ved denne Bestemmelse [4]): „hvis Nogen fremfører den farlige og med Døden truende Beskyldning imod en Anden, at han har gjort sig skyldig i Mord, skulle Dommerne ikke høre ham, førend han har forbundet sig til at ville lide samme Straf, som den, hvormed han truer den Anklagede [5]); og har han anklaget fremmede Trælle, skal han ligeledes forbinde sig til at ville bøde for de uskyldige Trælles Henrettelse med Tabet af sit Liv eller af sin Formue.“ Theodosius Junior paalagde Herren Skaansel imod den Slave, der var flygtet til Kirken: „hvis en Slave uden Vaaben, stolende blot paa Stedets Hellighed, er flygtet til en Kirke eller et Alter, maa der ikke hengaae mere end een Dag, inden vedkommende Geistlige anmælde det for hans Herre, eller den, hvis Vrede han frygtede og hvis Straf han flyede for. Og denne skal til Ære for Stedet og af Ærbødighed for ham, hvis Bistand Slaven søgte, tilgive ham hans Forseelse, saa at han ikke gjemmer i sit Sind nogen Levning af Vrede, og derpaa føre ham bort.“ Men hvis Trællen bruger Vaaben imod Herren, der vil hente ham, og saaledes „ombytter sin Stilling med Fjendens og Morderens, skal det ikke kunne paadrage Herren nogen Anklage, hvis Trællen dræbes“ [6]). Hvad angaaer i det Hele taget den Sikkerhed, Trællen havde for sit Liv, da nævner Justinian det som en bestaaende Regel [7]): „Ingen, der staaer under vort Herredømme, har

---

4) C. T. 9, 1, 14. Aar 383. Forklaringen og ikke Loven selv er her meddeelt.

5) Hvis nemlig Klagen senere befindes at være falsk.

6) C. T. 9, 45, 5. Aar 432.

7) **Institut. 1, 8. Nullis hominibus, qvi sub imperio nostro sunt, licet sine causa legibus cognita in servos suos sævire.**

Tilladelse til, uden Lovens Medhold, at belægge sine Trælle med haarde Straffe."

Honorius og Justinian antoge sig, som tidligere Constantin, Slaverne paa Landet, og bare Omhu for, at de ikke skulde forarmes, og deres Familier ikke skilles ad. Til hvert Landgods hørte der et vist Antal Livegne [8]). Naar Nogen solgte et Gods, skulde disse, siden Constantins Tid, følge med Godset, og den nye Eier betale Skatterne. Men imod denne Anordning havde der i Gallien indsneget sig et Misbrug, der bestod deri, at Sælgeren beholdt en vis Deel af de Livegne og kastede Skattebyrden over paa dem [9]). Følgen heraf var, at de Livegne aldeles ruineredes. Herimod gav Honorius en Lov [1]). Justinians Lov angaaer Landsfolket i Mesopotamien og Osdroenen; der siges [2]): „af hvad der paa forskjellig Maade er kommen til vor Kundskab vide vi, at der i Provindserne Mesopotamia og Osdroena gaaer en Uret i Svang, der er vore Tider aldeles uværdig. Det er nemlig sammesteds almindeligt, at Livegne, der tilhøre forskjellige Godser, indgaae Ægteskab med hinanden. Deraf tage da Herrerne Anledning til, at søge at hæve virkelig indgaaede Ægteskaber, eller adskille Børnene fra deres Forældre, saa at de nævnte Lande paa en ynkelig Maade mishandles. — — Vi befale derfor, at Godsbesidderne for Fremtiden skulle

---

8) Plebs eller coloni originales. Deres Tilstand var noget bedre end de almindelige Slavers.

9) Venditor certam colonorum partem retinet, qvorum nomine tributariam functionem agnoscit.

1) C. T. 11, 1, 26. Aar 399.

2) Novella 157.

3) Dette maa være Meningen af disse Ord: ut prædiorum domini de cetero rusticos suos, prout voluerint (o: rustici), conservent.

lade deres Bønder gifte sig med hvem, de ville[3]), og Ingen maa efter den Skik, som før herskede, adskille dem, der allerede ere forenede med hinanden; — — men forsaavidt Saadant er skeet, har du (Præfecten) at rette det og føre de Adskilte sammen; og hvis Nogen i Fremtiden forbryder sig i denne Henseende, skal han endog kunne straffes med Tabet af det Gods, hvor Forbrydelsen blev øvet."

Endvidere bestræbte Lovgivningen sig yderligere for at sikkre de Slaver, der tilhørte Keiserens Undersaatter, mod Castration. Leo befalede[4]): „Mænd af romersk Herkomst, der paa barbarisk eller romersk Jordbund ere gjorte til Eunucher, maae ikke sælges[5]): hvo, der vover at handle mod dette Bud, skal straffes paa det Strængeste. — — Mænd derimod af barbarisk Herkomst, der ere gjorte til Eunucher paa Steder, der ligge udenfor vort Herredømme, give vi alle Kjøbmænd og hvilkesomhelst Andre Tilladelse til at kjøbe, hvor de falbydes, og sælge, hvor de ville." Justinian fastsatte[6]) istedenfor simpel Livsstraf Castration som Straf for dem, der castrerede; og hvis de slap derfra med Livet, Formuesconfiscation og Landsforviisning. Han befalede: „alle Eunucher skulle være frie; skeer det, at en Træl paa Grund af en Sygdom gjøres til Eunuch, ville vi, at ogsaa han erholder Friheden." Der fortælles endog, at han fik et fremmed Folkeslag til at afstaae fra denne Grusomhed[7]): „Abasgerne,

---

4) C. J. 4, 42, 2. Omtrent Aar 470.

5) Nullatenus qvolibet modo ad dominium cujusqvam transferri jubemus.

6) Novella 142. — Omnes castrati liberi sint; si usuveniat, ut servus propter morbum castretur, jubemus, ut et ille libertatem nanciscatur.

7) Procopius. De bello Gothico 4, 3.

der boede i Nærheden af Caucasus, lede meget af deres Kongers Gjerrighed; thi naar disse opdagede smukke Drengebørn iblandt dem, bemægtigede de sig dem og lode dem gilde og solgte dem i Romerriget til høie Priser. Derfor vare de fleste Castrater, der fandtes iblandt Romerne, Abasger. Men ved Keiser Justinian ere Abasgerne blevne befriede for dette Onde. Han sendte en af sine Gildinger ved Navn Euphratas til dem og forbød begge deres Konger i Fremtiden at forbryde sig paa denne Maade; og i Tillid til Keiserens Villie have Abasgerne ikke længere villet taale, at Saadant skete."

Ligeledes fortsattes den Lovgivning, der sikkrede Slaven mod Religionstvang og moralsk Fornedrelse. Gratian befalede[8]): „ingen Jøde maa anskaffe sig en christen Træl. — — Dersom der hos Jøder findes christne Trælle, der endnu bekjende Christendommen, eller saadanne, der fra Christendommen ere gaaede over til Jødedommen, skulle de befries for den uværdige Trældom, naar Christne betale deres Værdi"[9]). Noget anderledes tænkte Honorius, der overhovedet viste sig gunstig imod Jøderne. Han tillod Jøderne „uden Frygt for Anklage at eie christne Trælle, dog paa den Betingelse, at de tillode dem at beholde deres egen Religion"[1]). Men hans Eftermand, Theodosius Junior, forbyder Jøden „at kjøbe eller under Navn af Gave at forskaffe sig en christen Træl": overtræder han dette Bud, „erholder

---

8) C. T. 3, 1, 5. Aar 384.

9) Soluto per Christianos competenti pretio, ab indigna servitute redimantur. Loven siger formodentlig kun, at Jøden skal sælge, saafremt en christen Kjøber indfinder sig.

1) C. T. 16, 9, 3. Aar 415.

Trællen, hvis han af egen Drift oplyser hvad der er skeet, Friheden til Belønning." Derimod er det Jøderne tilladt, at beholde de christne Slaver, de have, samt erhverve sig andre som Arve- eller betroet Gods. Men tvinger eller forleder Jøden sin christne Slave til at antage hans Religion, straffes han paa Livet[2]). Denne Lov fandt han sig foranlediget til at gjentage, hvad dens første Deel angaaer[3]): "ingen Jøde vove at skaffe sig christne Trælle! Thi vi ansee det for en Skjændsel, at troende Trælle skulle besmittes ved ugudelige Kjøberes Herredømme. Overtræder nogen dette Bud, skal han uden Opsættelse være den fastsatte Straf underkastet." — Aar 380 befalede Valentinian for Roms Vedkommende[4]), at kun de Skuespillerinder, "hvem Betragtningen af den helligste Religion og den christelige Lovs Ærværdighed endnu ikke havde vundet for Troen," skulde, efterat have unddraget sig Scenen, føres tilbage til den: "thi de, hvem en retskafnere Vandel har udløst af den naturlige Stillings Baand, maae ikke drages tilbage." I lignende Retning forordnede Theodosius Junior[5]): "Rufferе, der have Børn eller Trælle og tvinge deres Døttre eller Slavinder til at synde, tillade vi hverken at nyde Herredømmets Ret, eller at besidde Frihed

---

2) C. T. 16, 9, 4. Aar 417.

3) C. T. 16, 9, 5. Aar 423.

4) C. T. 15, 7, 4. Denne Lov misbrugtes maaskee af hykkelske Skuespillerinder; thi næste Aar udstedtes denne Forordning (15, 7, 8): scenæ mulier. si [illegible]vacationem religionis nomine postularit, obtentu qvidem petitionis veniæ non desit; verum si post turpibus volutata complexibus, et religionem, qvam expetierit, prodidisse, et gerere, qvod officio desierat, animo tamen scænica detegetur, detracta in pulpitum, sine spe absolutionis ullius ibi eousqve permaneat, donec anus ridicula, senectute deformis, nec tunc qvidem absolutione potiatur, quum aliud qvam casta esse non possit.

5) C. T. 15, 8, 2. Aar 428.

til at begaae saa stor en Forbrydelse. — — Døttrene og Slavinderne saavelsom saadanne Personer, der have været for svage til at gjøre Nøden Modstand og ladet sig leie paa Grund af deres Fattigdom, kunne, om de ville, anraabe Bi-skopperne, eller ogsaa Dommerne og Defensorerne om deres Bistand, og saaledes befries for hele Trykket af deres Elendighed; og dersom da Rufferne trænge paa dem, eller twinge dem til at synde imod deres Villie, miste de ikke blot den Rettighed, de have over dem, men skulle lide Landsforviisnings Straf og dømmes til Arbeide i Statens Bjergværker: hvilken Straf er mindre end den Lidelse, et Menneske udholder, der paa en Ruffers Befaling twinges til Samleie.«

Hertil maa endnu føies, at Lovgivningen beskyttede de Frigivne. Theodosius erklærede næsten alle Handlinger af Tyrannerne Magnentius og Maximus ugyldige, undtagen de Løsgivelser, der under dem vare skete[6]); ligesaa Honorius med Hensyn til Eugenius[7]) og Heraclianus[8]). I den Lov, hvor den sidste nævnes, forekomme disse Ord: »dog forlange vi, at den Velgjerning, hvorved et Menneskes Stilling eengang er forandret, skal fuldbyrdes, og vi befale, at de ved Løsgivelserne brugelige Skikke nu skulle gjentages saaledes, at Ingen ved denne Leilighed begynder at fornegte, hvad han eengang har villet.“ Faren for den Frigivne: paa Grund af »Utaknemlighed“ at stødes tilbage i Trællestanden, der blev større ved den Bestemmelse af Honorius, at Utaknemlighed mod Løsgiverens Arvinger ogsaa skulde straffes paa denne Maade[9]), formindskedes atter ved Valentinian. Han

---

[6]) C. T. 15, 14, 8. Aar 389.
[7]) C. T. 15, 14, 9.
[8]) C. T. 15, 14, 13.
[9]) C. T. 4, 11, 2. Aar 423.

forordnede[1]): „naar Frigivne have faaet romersk Borgerskab, og Løsgiverens Arvinger, hvad enten de ere Sønner eller Fremmede, fremkomme imod dem med Klage over Forurettelse, de af dem skulle have lidt, skulle disse i Anledning af saadan Utaknemlighed ingenlunde stødes tilbage i Slavestanden; men naar Sligt indtræffer, skal der forholdes imod dem, som imod Fribaarne, og Klagen over Forurettelse forelægges Dommeren."

Men hvormeget ogsaa de christelige Keisere beskyttede Trællene, medførte dog Slaveriets Begreb, at Loven ikke kunde agte dem for Mennesker eller tilstaae dem fulde menneskelige Rettigheder. Theodosius og Valentinian forbyde dem at fremstaae som Angivere imod deres Herrer med disse Ord: „Trælle, som de, der ikke have Personers Ret, maae ikke komme for Domstolen; og vove de det, skulle de ufortøvet overgives til Flammerne eller de vilde Dyr" [2]). Og Codex Justinianus gjentager, om og tildeels i noget usikker Tone, twende af de gamle romerske Sætninger, at Trællen har ingen Eiendom, og at Trællen kan ikke krænkes: „Trællen, som den, der staaer i en Andens Magt, kan selv ikke have Eiendom" [3]); „det forstaaer sig, at der aldrig tilføies Trællene selv nogen Forurettelse, men at Forurettelsen tilføies Herren igjennem dem" [4]).

Det var da vistnok i Erkjendelsen af al Beskyttelses Util-

---

1) C. T. L. N. L. § 6. Aar 447.

2) C. T. L. N. L. § 47. Aar 439. Servos, qvasi non personam habentes.

3) Institut. 2, 9, 3. Ipse enim servus, qvi in potestate alterius est, nihil suum habere potest.

4) Institut. 4, 4, 3. Servis autem ipsis qvidem nulla injuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur.

skrækkelighed og Slaveriets Uretfærdighed i og for sig, at Justinian, der definerer Trældom, som „en Bestemmelse af Folkeretten, hvorved et Menneske imod Naturen underkastes en Andens Herredømme“[5]), og oftere kalder sig en Ven af Friheden[6]), paa flere Maader begunstigede Slaveriets Overgang til fuldkommen Frihed. Han gav liberale Bestemmelser for Frihedens Erhvervelse ved Fødsel: „men og naar Nogen har en Fri til Moder, men en Træl til Fader, fødes han eller hun ikke mindre som Fri; ligesaa den, der har en Fri til Moder og en Ubekjendt til Fader. — — Men det er nok, at Moderen var fri paa den Tid, Barnet fødtes, skjøndt hun undfangede som Trælqvinde. Og omvendt, dersom hun undfangede som Fri og derpaa føder, efterat være bleven Trælqvinde, bestemme vi, at Barnet, der fødes, fødes som Fri“[7]). Han forordnede, at en Slavinde, der havde været en ugift Mands Concubine indtil hans Død, skulde, efterat denne var indtruffet, være fri tilligemed sine Børn: „dersom en ugift Mand har taget sin Trælqvinde til Concubine og holdt sig til hende ligetil sin Død og maaskee havt Børn med hende, forbyde vi paa alle Maader den Afdødes Arvinger at gjøre hende eller hendes Børn til Trælle; men efter sin Herres Død skal hun paa lovgyldig Maade erholde Friheden tilligemed sit Afkom, hvis hun maaskee har Afkom“[8]). Han erklærede alle fundne Børn for frie: „vi erklære, at det ikke er Nogen tilladt, naar en liden Dreng er udsat, hvad enten hans Forældre ere Fribaarne, eller Fri-

5) Institut. 1, 3.

6) Libertatis amator. F. Ex. novella 54 i Fortalen.

7) Institut. 1, 4.

8) C. J. 7, 15, 3. Post mortem domini sub certo modo eripiatur inlibertatem.

givne, eller han er beplettet af Slavekaar, under nogetsomhelst Navn [9]) at tilegne sig Herredømmet over ham; — — men de, der ere opdragne af Mennesker, der have optaget dem, skulle uden Forskjel ansees som Frie og Fribaarne og erhverve sig Eiendom og overføre paa deres Affom eller paa fremmede Arvinger, hvad de eiede og paa hvad Maade de vilde, uden at nogensomhelst Trældomsplet hefter ved dem; ei heller tillade vi, at de, der have optaget dem, foregive ligesom Patronats Rettigheder i deres Anliggender; og denne Lov er gyldig for alle Lande, der staae under romersk Herskab" [1]). Endvidere udvidede han Manumissionsretten ved fire forskjellige Love. Istedenfor at Ingen forhen kunde løsgive en Slave ved Testamente, uden han var fyldt tyve Aar, fastsatte han sytten Aar som en tilstrækkelig Alder [2]). Lex Fusia Caninia, der forbød Døende at manumittere, blev ophævet [3]). Angaaende de saakaldte „Fællesslaver" befalede han, at hvis en Medeier gav en saadan Slave fri, vare de andre Eiere forpligtede til at sælge deres Andeel, og fastsatte til Brug i saadanne Tilfælde en Taxt [4]). For at Herren, der levede med sin Trælqvinde og avlede Børn med hende, med Lethed

---

[9]) Sive nomine dominii, sive adscriptitiæ sive colonariæ conditionis.

[1]) C. J. 8, 52, 3. Denne Lov kunde gives, fordi man nu havde Opfostringshuse.

[2]) Institut. 1, 6.

[3]) Institut. 1, 7.

[4]) C. J. 7, 7, 1. Servus sive ancilla, si nulla arte sunt imbuti = 20 solidi (minor decem annis = 10 solidi); si aliqva arte præditi sunt, exceptis notariis et medicis, = 30 solidi; notarius = 50 solidi; medicus = 60 solidi; servus, qvi est eunuchus, si sine arte est, = 50 solidi; si artifex = 70 solidi. (Servi communes).

skulde kunne gjøre hende til sin Ægtehustru og de med hende avlede Børn frie, befalede han: „hvis en Mand faaer Sønner med en Trælqvinde og senere beslutter at frigive Qvinden og forfatte Medgifts-Dokumenter, skulle ogsaa Sønnerne, saasnart Medgiften er antegnet, baade være frie og besidde Eiendomsret; og vi forlange ikke, at Friheden særlig tildeles Sønnerne, og at de frigives tilligemed Moderen, eller modtage Friheden før hende, eller efter hende; men ene ved Forfattelsen af Bryllupsdokumenterne tilstaae vi ogsaa dem strax Friheden" [5]). Endelig sanctionerede han næsten, hvad nøiere skal blive omtalt, det Brud paa Herrernes Ret, de Christne havde tilladt sig, ved paa visse Betingelser at erklære den Slave fri, der var bleven optaget i et Kloster.

Det er at mærke, at alle de, der saaledes fik Friheden, og overhovedet alle Frigivne, ved Justinians Bestemmelse erholdt en fuldkommen Frihed. Han siger derom, at medens de Frigivne forhen vare deelte i tre Klasser, saa at mange Frigivnes Stilling grændsede til Trældom, havde han begavet dem alle med romersk Borgerskab, „og derhos tilføiet mange Maader, hvorpaa Slaver kunne erholde Frihed med romersk Borgerskab, hvilken Art af Frihed for Tiden er den eneste" [6]).

Hvad angaaer den voldsomme Løsning af Trællebaan-

---

5) Novella 78. — Vi bemærke her, at Johannes, der bemægtigede sig Rom Aar 423, gav Slaverne Friheden, for at vinde dem for sig; men 426 befalede Valentinian: stabit legitima servitutis libertatisqve discretio: jura dominorum, servorum non impune rebellium restitutione, sancimus (C. T. 10, 10, 33). Om Johannes' Dekret siger Troplong (p. 111): ce sont là des idées, qvi ne peuvent entrer, qve dans les calculs d'un pouvoir sans lendemain.

6) Institut. 1, 5. At jus Latinitatis aldeles er ophævet og forandret til jus civitatis, siges i Loven C. J. 7, 6, 1.

det, som skete derved, at Geistlige uden vedkommende Herrers Tilladelse gjorde Trælle til Præster eller Munke, da kunde Staten ikke andet end modsætte sig den. Aar 452 befalede Valentinian[7]: „Ingen, der staaer i nogetsomhelst Trælleforhold, maa erholde geistligt Embede eller optages i Munkestanden og derved undflye den Stillings Baand, hvilken han lovlig tilhører." Bestemtere udtrykke Leo og Anthemius sig[8]) med Hensyn til de Slaver, der gik i Kloster: „Trælle, der have erholdt deres Herrers Samtykke, maa Frihed til at deeltage i det afsondrede Liv ikke negtes; kun at deres Herrer ikke ere uvidende derom; have da disse meddeelt deres Trælle Tilladelse til at blive Munke, finde vi det rigtigt, at de miste Herredømmet over dem, saalænge de forblive i Klosteret; men forlade de det afsondrede Liv og træde ind i nogensomhelst anden Stilling, skulle de vende tilbage til Trældomsaaget, hvilket Munkelivet holdt dem fritagne for." Men disse Love kunde ikke overholdes, og Justinian gjorde Geistlighedens og navnlig Abbedernes tiltagne Ret mærkelige Indrømmelser. Med Hensyn til Slaver, der fik den præstelige Indvielse, befalede han[9]), at de skulde kræves tilbage inden eet Aar, hvis Herren vilde bevare sin Eiendom, og at Livegne endog kunde ordineres imod deres Herrers Villie; dog paa den Betingelse, at de dyrkede deres Jord: „er en Træl med sin Herres Vidende, og uden at denne modsatte sig, ordineret til Geistlig, er han, blot i Kraft af Ordinationen, fri og fribaaren. Men foregik Ordinationen uden at Herren vidste det, er det ham tilladt inden eet Aars Forløb baade at oplyse, at

---

7) C. T. L. N. L. § 12. Nullus originarius, inqvilinus, servus vel colonus.

8) C. J. I, 3, 38. Omtrent Aar 470.

9) Novella 123, cap. 17.

Vedkommende er hans Træl, og faae sin Træl tilbage. — — Men Livegne tillade vi at blive Geistlige paa de Godser, de tilhøre, endog imod deres Herrers Villie: dog saaledes, at de, efterat være blevne Geistlige, udføre det Markarbeide, der er dem paalagt". De Trælle, der vare blevne Munke, gjør han en større Indrømmelse[1]; thi vel fastsætter han et længere Tidsrum til deres Reclamation, men nævner derhos en Betingelse, under hvilken Herren, om han ogsaa finder dem, inden det fastsatte Tidsrum er udløbet, aldeles maa opgive sin Ret til dem. Loven siger: „vi maae ogsaa tage en Beslutning med særligt Hensyn til Munkene, paa hvilken Maade de bør optages, og om kun Frie skulle optages, eller muligen ogsaa Trælle: eftersom den guddommelige Naade har antaget sig Alle ligemeget, idet den aabenbart forkynder, at hvad Guds Dyrkelse angaaer, er der ikke Mand, ei heller Qvinde, ei heller Fri, ei heller Træl: thi Alle modtage i Christus den samme Løn." Den bestemmer derpaa tre Aar som Munkens Prøvetid, og fortsætter: „Og naar de (Novicerne) i tre Aar ere forblevne saaledes, og for de andre Munke og Klosterets Forstander have beviist sig fuldkommen udadlelige og omgjængelige, skulle de agtes værdige til at modtage Munkedragten og Tonsuren, og hvis de enten ere frie, forblive uforfulgte, eller hvis de ere Trælle, paa ingen Maade forurolige, imedens de vandre til Alles fælleds Herre, men overføres i de Fries Tal. — — Men kommer der Nogen inden tre Aars Forløb og paastaaer, at En af dem, der have erklæret at ville vorde Munke, er hans Slave: et Tilfælde, som vi ved Zosimus, den Guds Elskelige, hvis Navn er saa berømt i Klosterlivet, nylig have hørt er indtruffen i Lycien,

[1]) Novella 5 cap. 2.

— — kommer der altsaa, som vi have sagt, inden tre Aar Nogen og paastaaer, at En af dem, der have erklæret deres Forsæt og standhaftig stræbe efter at blive Munke, er hans Slave, og siger: han har stjaalet fra mig, derfor er han flygtet til Klosteret: befale vi, at hans Fordring ikke uden videre skal nyde Fremme, men at han først skal bevise, at han virkelig er hans Træl, og at han er flygtet for Tyveri eller slet Levnet eller skammelige Laster og gaaet i Kloster; og beviser han det, og bliver det klart, at den, der var hans Træl, af en saadan Grund fremhykler det Levnet, som sømmer sig Munken, eller at han er flygtet for sin slette Vandel, og at han ikke af Hjertet attraaer Helliggjørelsens Dragt, da skal Flygtningen gives tilbage til sin Herre tillige med de Ting, han har stjaalet, saafremt disse ere beroende i Klosteret; men han, der har dokumenteret sig som Herre, skal tilsværge ham, at han ikke vil gjøre ham noget Ondt, derpaa tage ham og føre ham hjem. Men dersom han, der kalder sig Herre, ikke har beviist noget Saadant, og den, der er Gjenstand for hans Anklage, ifølge sit Liv i Klosteret maa ansees for et retskaffent og sagtmodigt Menneske og maaskee har Andres Vidnesbyrd for, at han ogsaa, imedens han var hos sin Herre, bøiede sig under Tugten og elskede Retten, skal han, om ogsaa maaskee de tre Aar endnu ikke ere forløbne, dog forblive i det ærværdige Kloster og unddrages deres Haardhed, der gjøre Paastand paa ham[2]. — —

---

[2]) Si vero is qvidem, qvi dicit, se esse dominum, nihil tale probaverit, et appareat is, qvi in talibus accusatur, ex ipsa conversatione honestus ac mitis, et forsan testimonium habet aliorum, qvod etiam apud dominum consistens disciplinatus fuerit et honestatis amator: etsi nondum forte completum est triennii tempus, attamen etiam sic maneat in venerabili monasterio, trahentium asperitate liberatus.

Men ere først de tre Aar gaaede, skal han, efterdi han er fundet værdig til at optages iblandt Munkene, forblive i Klosteret; — — thi har han maaskee ogsaa i sit foregaaende Liv gjort sig skyldig i en Forseelse, maa dog tre Aars gode Vidnesbyrd være tilstrækkelig til nogenlunde at affone hans Synder og forøge hans moralske Værd: men de stjaalne Sager skulle, uden Hensyn til, hvor de findes, og saafremt de kun ere at opspore, gjengives til deres fordums Eiermand" [3]).

---

[3]) Begge disse Justinians Love bleve ophævede af Leo Philosophus. Med Hensyn til den sidste siges: qvoniam servos inde multos fugiendi dominos suos occasionem cepisse ac re honesta, monasticæ vitæ professione, ad tegendam malitiam abuti videmus. Men dermed var ikke et Misbrug hævet, der i lige høi Grad har fremmet Slaveriets Opløsning og skadet Klostertugten.

Femte Kapitel.

Om Forholdet imod Nødlidende og Ulykkelige af alle Slags.

---

§ 1.

Kirkens Forhold imod Nødlidende og Ulykkelige fra dens Stiftelse til Constantin.

At Kirkens Lærere paa det Indstændigste formanede de Christne til Godgjørenhed, behøver ikke at oplyses. Vi anføre kun nogle af de ældste og meest charakteristiske Yttringer. Barnabas byder[4]), idet han følger Skriftens Lære: „giv enhver, som beder dig;“ ligeledes Hermas[5]): „giv alle Trængende ligefrem, uden at tage i Betænkning, hvem du giver.“ Den samme henregner til de gode Gjerninger, fra hvilke man ikke tør afholde sig[6]): „at tjene Enkerne, ikke at foragte de Faderløse og de Fattige, og at udløse Guds Tjenere af deres Nød.“

Mangel paa Godgjørenhed nævnes som et Særkjende ved nogle Vranglærere: „de bekymre sig ikke om Kjærlighed,

---

4) Cap. 19.
5) Pastor 1, mand. 2.
6) Ibid. 2, mand. 8.

ikke om Enken, ikke om den Faderløse, ikke om den Nødlidende, ikke om den Fængslede eller den Løsladte, ikke om de Hungrende eller de Tørstende"[7]); derimod beskrives den Forandring, der er foregaaet med dem, der have antaget Christendommen, blandt Andet paa denne Maade: "vi, som meest af Alt elskede de Veie, der føre til Besiddelse af Gods og Guld, gjøre nu endog det, vi have, til fælleds Eiendom, og meddele enhver, som trænger"[8]). At de Christne ere godgjørende, siger Forfatteren af Brevet til Diognet med disse Ord: "de fremsætte et fælleds Bord"[9]); efter hvad Dionysius af Corinth skriver i et Brev til Romerne, udmærkede sig især deleshed Menigheden der: "ligefra Begyndelsen har det været Skik iblandt Eder, at gjøre vel imod alle Brødre paa mange Maader og sende Hjælp til mange Kirker, i hvilkensomhelst By, det er fornødent"[1]).

Maaden, hvorpaa Collecten skeer, beskrives saaledes: "om Søndagen komme de Christne sammen. Efter endt Gudstjeneste give de, som have Evne og Villie dertil, saameget, som enhver synes; det Indsamlede nedlægges hos Menighedens Forstander, og han understøtter de Forældreløse og Enkerne og dem, der ved Sygdom eller paa anden Maade ere komne i Nød, derhos ogsaa de Fængslede og de Fremmede — med eet Ord: han drager Omsorg for alle Trængende"[2]); eller paa følgende Maade: "enhver henlægger hver Maanedsdag en liden Almisse, eller naar han vil, og om han vil, og om han kan; thi Ingen tvinges, men

---

7) Ignatius. Ad Smyrnæos.
8) Justinus Martyr. Apol. 1, sect 14.
9) Sect. 5.
1) Eusebius. Hist. eccl. 4, 23.
2) Justinus Martyr. Apol. 1, sect. 67.

Almissen ydes frivillig. Deraf uddeles — — til de Fattiges Underhold og Begravelse og til de Drenge og Piger, der mangle Formue og have mistet deres Forældre, saavelsom til de Gamle iblandt os; ligeledes til de Skibbrudne og til dem, der trælle i Bjergværkerne, eller ere deporterede til Øerne, eller sidde i Fængsel, saafremt de lide dette for Guds Riges Skyld, som Troens Bekjendere«[3]). Ogsaa var der faste Afgifter, der kom de Fattige tilgode; saaledes en Deel af Tienden: „Førstegrøden gives Biskoppen og Presbyterne og Diakonerne til deres Underhold; men alle Tiender gives til at underholde de øvrige Klerikere og Jomfruerne og Enkerne og dem, der trykkes af Fattigdom“[4]); ligeledes en Deel af de Afdødes Efterladenskaber: »til de Dødes Ihukommelse skal der gives de Fattige af deres Gods“[5]).

Kirken modtog ikke alle Gaver; for Exempel ikke deres, der behandlede deres Slaver haardt, ikke Hoerkarlens, eller Tyvens, eller grusomme Feltherrers, eller umenneskelige Soldaters. »Det er bedre at døe«, hedder det, »end at modtage Gaver af Guds Fiender«[*]).

Fordelingen af det, der gaves, skete ved Biskopperne og Presbyterne i Forbindelse med Diakonerne. Det befales Biskoppen: »de frivillige Gaver, der skjænkes til Hjælp for de Fattige, skal han skjønsomt uddele til Forældreløse og Enker og Trængende og Fremmede, der ere i Forlegenhed«[6]); Presbyterne „skulle besøge alle Syge og ikke glemme Enkerne eller den Faderløse eller den Fattige“[7]). Det indskærpes

---

3) Tertullianus. Apologeticus cap. 39.

4) Hippolytus. Tradit. apostol. constitut. 18.

5) Ibid. constitut. 23 de memoriis.

*) Constitut. apostol. 4, 6.

6) Ibid. 2, 25.

7) Polycarpus. Ad Philipp. 6.

Bisskopperne at være retfærdige ved Fordelingen: det er dem ikke tilladt „at bortgive til deres egne Slægtninger, hvad der tilhører Gud; men ere disse fattige, understøtte de dem som Fattige“ [8]).

Hvad angaaer dem, der trænge til Understøttelse, da gjøres der Forskjel imellem Værdige og Uværdige. De Uværdige udelukkes fra Understøttelse: „dersom Nogen mangler det Fornødne til Livets Ophold, fordi han er en Fraadser, eller en Dranker, eller en Lediggjænger, fortjener han ikke at hjælpes, fortjener han ikke at være Medlem af Kirken“ [9]). Men et Menneske kan være uværdig til at communicere, for Exempel en Skuespiller, og dog værdig til at nyde Understøttelse [1]). Den værdige Trængende er Gjenstand for Agtelse og Ærbødighed: „han skal ikke alene ikke høre ilde, men han skal endogsaa æres, idet han betragtes som et Guds Alter“ [2]).

Ikke blot af det nicæanske Conciliums arabiske Canones, men ogsaa af Keiser Julians Skrifter slutte vi, at Xenodochier allerede i dette Tidsrum begyndte at opføres til Mod-

---

8) Canon. apostol. Can. 31. Over Svig af Diakoner, der bleve rige af det, der gaves til de Fattige, klager allerede Origenes (comment. in Matth. Tom. 16).

9) Constitut. apostol. 2, 4. Mildere ytrer sig concil. Nicæni canones arabici (hvis Ægthed iøvrigt vel maa ansees for usikker) can. 80: et si qvis ex fidelibus bona sua epulando, potando et scortando consumpserit, et ob hanc causam in hanc necessitatem inconsiderate incidit, non est deserendus, sed debet unusqvisqve fidelium, tum virorum tum feminarum, dare secundum vires suas et bonam voluntatem, et colligatur hoc, ut ille a creditoribus et afflictione liberetur.

1) Cyprianus. Epist. 61.

2) Constitut. apostol. 4, 3.

tagelse af Fremmede, Fattige og Krøblinger. Man synes paa hiint Concilium at have vedtaget, „at der i alle Byer skal være et særeget Sted for Fremmede, Syge og Fattige, som kaldes Xenodochium, det er: Stedet til at optage Fremmede. Og Biskoppen skal udvælge en af de Brødre, som boe i Ørkenen, som er fremmed og langt borte fra sit Fædreland og sin Familie og derhos en retskaffen Mand; og denne skal han sætte over Xenodochiet og lade ham besørge Senge, og hvad Syge og Fattige ellers behøve. Og dersom Xenodochiets Formue ikke er tilstrækkelig, bør han stadigen og hos alle Christne indsamle Bidrag efter enhvers Evne, og dermed understøtte de fremmede, fattige og syge Brødre, som enhver behøver det; efterdi han er deres Beskytter og skal hjælpe dem og omhyggelig sørge for dem; saasom der i denne Gjerning er Syndernes Forladelse, Brødens Affoning og Tilnærmelse til Gud“ [3]).

Som charakteristisk for de Christnes Forhold imod Fattige, bør det endnu anføres, at en Kirkeforsamling [4]) satte Excommunication som Straf for Aager: „dersom det opdages, at nogen Geistlig tager Aager, har man besluttet, at han skal affættes og excommuniceres. Bevises det, at nogen Lægmand har taget Aager, og han, efterat være bleven irettesat, lover at ville høre op dermed og ikke mere forsee sig paa denne Maade, har man besluttet, at han skal nyde Tilgivelse. Men vedbliver han med denne Uretfærdighed, skal han udstødes af Kirken.“ En anden [5]) lyste Anathema over dem, der foragtede Agaper: „hvis Nogen foragter dem, der troligen anstille Agaper, det er: Gjestebud for de Fattige, og til

---

3) Concil. Nicæn. can. arab. Can. 70.
4) Concil. Eliberit. Can. 20.
5) Concil. Gangrense. Can. 11.

Guds Ære sammenkaldte Brødrene, og ikke vil deeltage i saadanne Sammenkomster, idet han ringeagter, hvad der skeer, ska! han excommuniceres."

Endog i de smitsomste Sygdomme fandt de Christne sig forpligtede til at staae hinanden bi. Herpaa have vi et Exempel i hvad Dionysius beretter[6]) om Pesten i Ægypten paa Keiser Gallienus' Tid. „Hiin Sygdom," siger han, „holdt sig ikke borte fra os, skjøndt den rasede meest iblandt Hedningerne. Mange af Brødrene opgave i deres store Kjærlighed al Omsorg for egen Frelse og døde i Christus tilligemed Syge, som de dristigen havde besøgt og stadigen pleiet, idet de gjerne deelte Andres Lidelser og ligesom overførte dem paa sig. Der døde ogsaa Mange, som havde antaget sig Andre og skaffet dem deres Helbred tilbage. Men Hedningerne handlede ganske anderledes: de flyede dem, de havde elsket høiest, og forlode dem halvdøde paa Veiene" o. s. v. — Det var i Anledning af denne Pest, at der i Alexandrien dannede sig en Orden, som under Navn af Parabolani besøgte de Syge og begrove de Døde[7]).

Et særeget Brug af de Summer, de Christne skjøde sammen, bestod i, at de anvendtes til Løskjøbelsen og Befrielsen af Christne, der forfulgtes for deres Tro. „Anvender de indsamlede Penge," siges der i en kirkelig Regel[8]),

---

6) Eusebius Hist. eccl. 7, 22.

7) C. T. 16, 2, 42. 43 forklarer parabolani om dem, qvi medicinam exercebant, neglecto omni periculo susæqve salutis immemores. De deeltoge i adskillige Tumulter. Theodosius Junior indskrænker ved den første Forordning (416) deres Tal til 500, og udvider det ved den anden (418) til 600.

8) Constitut. apostol. 4, 9. Undertiden bestak man vel de hedenske Embedsmænd, der skulde vaagee, at Straffen fuldbyrdedes.

„til de Helliges Løskjøbelse, idet I udfrie Trælle, Krigsfanger, Fængslede, Mishandlede, der ved Tyranners Kjendelse, for Jesu Christi Navn, skikkes til Tvekamp og Død."

Ligeledes løskjøbtes Christne, der vare gjorte til Fanger af Barbarerne. Cyprian skriver i et saadant Anliggende til de numidiske Bisskopper[9]): „alt, hvad der i disse Egne ifølge Eders Brev er forefaldet, har vort broderlige Sind overveiet og med Smerte anstillet Undersøgelse over, og Alle have hurtig og gierne og rigelig skikket Brødrene en Hjælp i Penge." Paa den anden Side udtales engang den stærkeste Dadel over, at Christne have holdt Fanger tilbage, der vare undslupne deres Fiender. „Det er os forkyndt," skriver Gregorius Thaumaturgus til sine Menigheder[1]), „at der i Eders Egn har tildraget sig noget Utroligt, Noget, der kun kan ventes af Vantroe og Ugudelige og Saadanne, som ikke engang kjende Herrens Navn, at Nogle nemlig ere gaaede saavidt i Umenneskelighed og Grusomhed, at de med Magt tilbageholde en Deel flygtede Krigsfanger: skikker Bud derhen, at ikke maaskee Lynilden skal slaae ned paa dem, der handle saaledes."

Heller ikke vare saadanne Christne udelukkede fra Hjælp, som vare komne i Fængsel paa Grund af Forbrydelser. Det nicæanske Conciliums forhen nævnte arabiske Canones indeholde denne Forskrift[2]): „i hver By skal der udvælges

---

[9]) Epist. 60. De redemptione fratrum ex captivitate barbarorum.

[1]) Epist. canon. Can. 6. Gregorius var Bisskop i Neocæsarea i Pontus. Gotherne havde gjort et Indfald i dette Land: formodentlig have Nogle sammesteds, efterat Gotherne vare dragne bort, tilbageholdt christne Krigsfanger, der vare flygtede fra disse.

[2]) Can. 80. Gjenfindes som can. 81 i „concil. Nicæni 84 canones arabici."

en Verdslig eller Geistlig, en veltalende og taalmodig Mand, og om hvem det er aabenbart, at han gaaer frem ad den rette Vei, og holder fast ved den sande Tro; og han skal boe i Nærheden af Kirken eller i Hospitalet og have Hospitalets Eiendom hos sig og sørge for Hospitalet og de Syge; han skal ogsaa have Omhu for dem, som ere i Fængsel. Og dersom han iblandt dem, som ere i Fængsel, finder en Christen, der fortjener at befries, bør han hjælpe ham til at komme ud af Fængslet. — — Og dersom Nogen har gjort sig skyldig i en stor Forbrydelse og ikke fortjener at befries, bør han idetmindste understøtte ham, at han ikke skal mangle Føde og Klæder, og han bør ikke opsætte at understøtte ham, og ikke være forsømmelig med noget af det, der kan tjene til at bringe hans Sag i Orden, indtil han dømmes retfærdig og efter Fortjeneste: efterdi Menneskene ikke vide, hvad der kan hændes dem selv, eller deres Børn. Thi Verden og Menneskenes Skjebne er fuld af Plager og Lidelser."

Herhen hører endelig, at Kirken paa det Allerbestemteste udtalte sig imod Gladiator- og Dyrekampene, hvori saavel frivillige, mestendeels fortvivlede Personer, som Forbrydere og især deleshed Krigsfanger deeltoge. At være tilstede ved dem skildres som Deelagtighed i Mord: „i disse Gladiatorkampe overøses ligesaavel Tilskueren som den, der optræder handlende, med Blod; og den kan ikke være fri derfor, som har villet, at det skulde udgydes, eller synes ikke at have dræbt, som baade giver Drabsmanden sit Bifald, og fordrer, at han skal belønnes" [3]). De Christne vare enige om, ikke at indfinde sig ved dem: „vi, som mene, at det, at see paa Drab, noget nær er det samme som at begaae det, have for-

---

[3]) Lactantius. Epitome cap. 63.

saget disse Skuespil, saavel Gladiatorfægtningerne, som Dyrekampene" [4]); "vi have Intet at gjøre med Kampplads ens Grumhed" [5]); "vi afholde os med Rette fra Eders onde Glæder og Optoge og Skuespil; — — thi hvo afskyer ikke i de curulisske Lege Afsindigheden hos Folket, som strider mod sig selv, i Gladiatorkampene Underviisningen i Drab?" [6]) "derpaa kjende Hedningerne allerbedst, at et Menneske har antaget Christendommen, at han forsager Skuespillene" [7]). Det anføres som en vigtig Klage imod Valentinus' Disciple, at de ikke følge denne Regel: "de afholde sig aldeles ikke fra det af Gud og Mennesker forhadte Syn af Dyrekampe og Mænd, der dræbe Mænd" [8]). Kirkens udtrykkelige Forbud mod at deeltage i denne Forlystelse, givet i den Hensigt, at de Christne "ikke skulle blive Medskyldige i Mord", omtales af Theophilus [9]); og en gammel Bestemmelse siger: "hvis Nogen henfalder til Theaterraseri, eller indfinder sig ved Dyrekampene eller Væddeløbene, skal han enten afstaae derfra, eller udstødes af Kirken" [1]).

§ 2.

Lovgivning med Hensyn til Nødlidende og Ulykkelige fra Constantin til 375.

Paa Constantins Godgjørenhed fortælles der adskillige Exempler, der vise, at han ogsaa i denne Hensende var paa-

---

4) Athenagoras. Legatio sect. 35.
5) Tertullianus. Apologet. cap. 38.
6) Minucius Felix.
7) Tertullianus. De spectaculis cap. 24.
8) Irenæus adv. hæreses 1, 1, sect. 12.
9) Ad Autolycum 3, 15.
1) Hippolytus. Trad. apostol. constitut 20.

virket af Christendommen. Saaledes siges der: „nu gav han Marker, nu Korn til Fattiges, Enkers og Faderløses Underhold; ogsaa sørgede han ivrigen for, at Nøgne forsynedes med Klæder“ [2]). Men Lovgivningen i dette Tidsrum indeholder kun eet Vidnesbyrd om Statens Omhu for de Fattige, deri nemlig, at Valentinian befalede, at geistlige Mulkter skulde tilfalde dem: „Bisskop Chronopius, der er dømt af halvfjerdesindstyve Bisskopper, siges uretfærdig at have appelleret og at være skyldig til at betale Mulkten. Men vi ville ikke, at denne skal tilfalde vor Kasse, men redeligen udbetales til de Fattige; hvilket bliver at iagttage i denne Sag, saavelsom i alle kirkelige Sager“ [3]).

Til Gunst for fattige Debitorer forordnede Constantin [4]): „i Gjældssager skal Ingen, ved slette eller forbittrede Dommeres Kjendelse, behøve at frygte for Fængsel eller Pidskning [5]), eller Vedhængning af Vægter, eller andre af Dommeres Overmod opfundne Straffe“; og efter ham Constantius og Constans [6]): „Provindsbeboerne maae ikke pidskes eller belægges med Arrest for Gjæld, saasom disse Pinsler vides at være bestemte for Skyldige og ikke for Uskyldige; men det er nok, at Skyldneren ved Execution overbevises om Nødvendigheden af at betale“.

Med Hensyn til Fængslede befaler Constantin [7]), at

---

2) Eusebius. De vita Const. 4, 28.

3) C. T. 11, 36, 20. Aar 369. Mulkten var i dette Tilfælde 50 libræ Sølv.

4) C. T. 11, 7, 3. Aar 320.

5) Plumbatorum verbera; kaldes i den næstefter citerede Lov plumbi verbe a.

6) C. T. 11, 7, 7.

7) C T. 9, 3, 1. Aar 320.

Retspleien skal være „hurtig til at straffe den Skyldige og frikjende den Uskyldige“; at der ikke maa anvendes „Jern-Haandlænker, der skjære ind til Benene, men Lænker af større Vidde, saa at baade ingen Pinsel finder Sted, og Bevogtningen vedbliver at være sikker“. Fremdeles: „heller ikke bør Fangen pines med Hensættelse i de inderste, mørke Rum, men opholde sig i Lyset; og naar Natten har fordobblet Bevogtningen, finde en Plads i Fængslernes Forstuer, og hvor Luften er frisk; og naar Dagen vender tilbage, ved Solens første Frembrud strax føres ud i Gaardsrummet, at Fængslets Lidelser ikke skulle dræbe ham, hvilket er en Ulykke med Hensyn til Uskyldige, og med Hensyn til Skyldige ikke Straf nok. Ogsaa dette maa bemærkes, at hverken Arrestforvarerne eller deres Tjenere tør sælge deres Grusomhed til Anklagerne og indenfor Fængslets Mure overgive Uskyldige til Døden, eller unddrage dem Fremstillelse for Dommeren og saaledes lade dem omkomme ved langvarig Hensvinden.“ Sædeligt Hensyn foranledigede hans Efterfølger til at give denne Lov [8]): „eftersom Forbryderne, blandede imellem hverandre, indesluttes af eet Fængselsrum, befale vi ved denne Lov, at om ogsaa Straffens Beskaffenhed medfører en Sammenblanding, skal der dog i Fængslerne være forskjellige Aflukker for de forskjellige Kjøn.“

Ogsaa Straffene bleve menneskeligere. Vel var Constantin stræng i sine Love og satte Døden som Straf for mange Forbrydelser, der burde straffes mildere; men dog viste han sig heller ikke i denne Deel af Lovgivningen upaavirket af Christendommen. Saaledes forbød han at brændemærke Forbryderen paa Panden: „dømmes Nogen ifølge Be-

---

8) C. T. 9, 3, 3. Constantius.

skaffenheden af de Forbrydelser, han er overbeviist om, til at kæmpe paa Arena, eller til at arbeide i Bjergværkerne, skal det ingenlunde indskrives i hans Ansigt; saasom den idømte Straf ved een Indskrift baade kan angives paa Hænderne og Læggene[9], og Ansigtet, der er dannet efter den himmelske Skjønheds Forbillede, derved befries for at skamskjændes"[1]. Ligeledes forbød han Korsfæstelse, dog formodentlig kun af Ærbødighed for Korset[2]. Endvidere forordnede han, saavelsom hans Eftermænd, at alt de Proscriberedes Gods ikke skulde indlemmes i den keiserlige Fiscus, men en Deel deraf overgives de Dømtes Sønner, Hustruer eller øvrige Familie, de Tilfælde undtagne, hvor der var begaaet Forbrydelse mod Majestæten[3].

Om Gladiator- og Dyrekampe haves en Lov af Constantin fra 315, ifølge hvilken de, der have stjaalet Børn, dømmes, hvis de ere Trælle eller Frigivne, til ved første Leilighed at kastes for de vilde Dyr; hvis de ere Frie, til "paa denne Maade at overantvortes til Gladiatorkampen, at

---

[9]) Dum et in manibus et in suris possit poena damnationis una scriptione comprehendi. Der menes formodentlig, at kun en af disse Legemsdele behøver at brændemærkes.

[1]) C. T. 9, 40, 2.

[2]) Sozomenus. Hist. eccl. 1, 8. Gothofredus paastaaer i Aaret 315.

[3]) C. T. 9, 42, 1. 2. 6: Love af Constantin, Constantius og Valentinian. Dog tog Constantius sin tidligere milde Bestemmelse tilbage og forordnede (9, 42, 4): omnia bona capite damnatorum fiscali dominio vindicari. — Julianus Apostata, hvis Navn sjelden forekommer i den theodosianske Codex, gav denne Lov (9, 42, 5): quidam scelerate proscribtorum facultates occultant: hos præcipimus, si locupletes sint, proscriptione puniri; si per egestatem abjecti sunt in fæcem vilitatemqve plebejam, damnatione capitali debita luere detrimenta.

de nedhugges med Sværd, inden de kunne gjøre noget til deres Forsvar." Men Aar 325 skrev han til Præfecten i Orienten [4]): „under den borgerlige Ro og huuslige Fred finde de blodige Skuespil ikke vort Bifald; som vi derfor overhovedet forbyde, at Gladiatorer haves, kan du hellere tilkjende dem, der ifølge Beskaffenheden af deres Forbrydelser efter gammel Vedtægt skulde have lidt denne Straf, Arbeide i Bjergværkerne, at de uden Blod maae erfare deres Misgjerningers Straffe." Ved denne Lov forbød han saavel Frivillige som Dømte at optræde som Gladiatorer i Orienten; men ikke, at Krigsfanger kastedes for Dyrene, eller kæmpede med hverandre [5]). Constantius udstrakte for en Deel Forbuddet til Rom [6]): „alle," siger han, „der i Byen Rom bekoste Forestillinger af Gladiatorkampe, maae vide, at det er forbudet at anmode Soldater, eller dem, der have nogen Forretning i Keiserens Huus, om at fremstille sig til disse Kampe; den, der overtræder dette Bud, straffes med en Mulkt af sex Pund Guld. De, der af egen Drift henvende sig til Munerarius [7]), skulle paa din Høiheds (ɔ: Præfecten) Foranstaltning lægges i Lænker og sendes til Generalerne eller Hofcheferne; saa at ved denne Lov Paladsets Værdighed befries for Gladiatorernes afskyelige Navn." Valentinian supplerede det saaledes: „ingen Christen tør nogensinde

---

4) C. T. 15, 12, 1.

5) Det Forbudne skete dog. Ammianus Marcellinus (14, 7) fortæller om Cæsar Gallus (353): ludicris cruentis delectabatur, et in circo sex vel septem aliqvoties vetitis certaminibus pugilum vicissim se concidentium perfusorumqve sangvine specie, ut lucratus ingentia, lætabatur.

6) C. T. 15, 12, 2. Aar 357.

7) Munerarius kaldtes den, der bekostede Forestillinger af Gladiatorkampe. — Et Pund Guld = 24 Lod.

dømmes til at kæmpe paa Arena, hvilken Forbrydelse han saa har begaaet"[8]). Hermed vare Gladiator- og Dyrekampene ikke ophævede[9]); men de bleve mindre hyppige og mindre ødelæggende end før.

Vi bemærke endelig med Hensyn til Forholdet i Krigen, at det fortælles om Constantin, at han, til samme Tid som han spægede sit Legeme ved Fasten og anraabte Gud med inderlige Bønner, befalede sine Soldater at skaane Fiendens Liv og hellere bringe ham Fanger: „endog mange Barbarer bleve frelste, efterat Keiserens Guld havde løskjøbt deres Liv"[1]).

§ 3.

Kirkens Forhold imod Nødlidende og Ulykkelige fra Constantin til Justinian.

Som i forrige Periode, er der vel heller ikke i denne nogen Kirkefader, der i sine Skrifter ikke opmuntrer til Velgjørenhed. Saadanne Formaninger udtales undertiden i Form af stræng Dadel over de Riges Begjerlighed. Saaledes siger Salvianus Massiliensis[2]): „der gives mange Rige, hvis Skatter dræbe de Fattige: mange, siger jeg; jeg frygter, at jeg snarere bør sige alle;" og Ambrosius[3]): „hvor-

---

[8]) C. T. 9, 40, 8. Aar 365. Qvicunqve Christianus sit in qvolibet crimine deprehensus, ludo non adjudicetur. Qvod si qvisqvam judicum fecerit, et ipse graviter notabitur, et officium ejus mulctæ maximæ subjacebit. — To Aar efter udvidede han dette Privilegium til palatini (homines de numinis nostri sacrario), hvilke ikke maatte tildømmes ludus, om de ogsaa vare Hedninger.

[9]) Under Valentinian skulde endeel fangne Sachsere kæmpe med hverandre paa Amphitheatret i Rom, men dræbte sig selv. Gibbon Kap. 25.

[1]) Eusebius. De vita Const. 2, 13.

[2]) De gubernat. Dei 4, 6.

[3]) De Nabuthe cap. 1.

vidt udstrække I, I Rige! Eders rasende Begjerligheder? Ville I ene boe paa Jorden? Hvorfor uddrive I den, der har samme Natur, som I? Jorden er grundet til fælleds Eiendom for Alle, for Rige og for Fattige: hvorfor tiltage I Eder, I Rige! en særegen og udelukkende Ret? Naturen, der frembringer Alle fattige, kjender ikke til Rige."

Ogsaa var Kirkens, det er, den fra Troen paa Christus udgaaende, Godgjørenhed almindelig erkjendt: „Alle have hørt om den hellige katholske og apostoliske Kirkes Frugter med Hensyn til Gjestfrihed og Menneskekjærlighed og Barmhjertighed med Alle" [4]). Den erkjendtes endog af Julianus Apostata. Han vil, at de hedenske Præster skulle antage sig de Nødlidende: „efterdi det nemlig," skriver han, „saavidt jeg veed, var Tilfælde, at Præsterne oversaae og ikke bekymrede sig om de Fattige, lagde de ugudelige Galilæere, der havde bemærket dette, sig efter denne Art af Menneskekjærlighed, og gjorde deres Sag, den sletteste af alle, stærk ved det gode Skin af disse Bestræbelser" [5]). Et andet Sted paastaaer han [6]), at den christelige Religion er bleven udbredt ved følgende Midler: „Godhed imod Fremmede, den Omhu, de Christne vise for de Dødes Begravelse, og deres Vandels hykkelske Hellighed." Han befaler da, at der skal bygges Xenodochier rundtomkring i Stæderne, der uden Hensyn til Religion skulle antage sig de Fattige [7]): „thi det er i Sand-

---

4) Epiphanius. Adv. hær. lib. 3, tom. 2, cap. 21.

5) Orationis epistolæve cujusdam fragmentum. Ἐπειδὴ γὰρ, οἶμαι, συνέβη, τοὺς πένητας ἀμελεῖσθαι παρορωμένους ὑπὸ τῶν ἱερέων, οἱ δυσσεβεῖς Γαλιλαῖοι κατανοήσαντες, ἐπέθεντο ταύτῃ τῇ φιλανθρωπίᾳ· καὶ τὸ χείριστον τῶν ἔργων διὰ τοῦ δοκοῦντος τ ἐπιτηδευμάτων ἐκράτυναν.

6) Epist. 49 ad Arsacium.

7) At Befalingen kom til Udførelse, lærer Gregorius Nazianzenus

hed en Skjændsel, medens Ingen af Jøderne betler, og de ugudelige Galilæere ikke blot underholde deres egne, men ogsaa vore Fattige, at vore ikke nyde den Hjælp, de bør have af os."

De regelmæssige Smaagaver, der omtaltes i forrige Periode, vedbleve formodentlig at være et Hovedmiddel til de Fattiges Understøttelse [8]). I denne nævnes ogsaa testamentariske Gaver [9]). Det fjerde Concilium i Carthago har denne Canon [1]): „de, som enten aldeles ikke eller med Vanskelighed give Kirkerne, hvad Afdøde have bestemt, skulle excommuniceres som de Fattiges Mordere." Der nævnes endnu Gaver, som ikke modtoges. Samme Concilium forordnede: „deres Gaver, som undertrykke de Fattige, skulle tilbagevises af Præsterne" [2]); og St. Patricius' Synode [3]): „er en Christen excommuniceret, kan hans Almisse ikke modtages. — — Kirken tør ikke modtage Almisse af Hedninger."

Gaverne uddeeltes ved Biskoppen eller en anden anseet Geistlig. Det fjerde Concilium i Carthago befalede [4]): „hvad der fra Kirkens Side er at foretage med Hensyn til Enkerne

---

orat. 3, hvor Julian siges, paa de Christnes Viis, for at lære Menneskene, hvad ogsaa Hedenskabet formaaede, at have bygget: καταγώγια καὶ ξενῶνας.

8) Budet om at give noget til de Fattige af de Dødes Efterladenskaber — „til deres Ihukommelse" — forekommer atter i denne Periode: constitut. apostol. 8, 42.

9) Gregorius Naz.' 80. Brev er en Formaning til to Brødre at udbetale de Penge, deres Moder havde testamenteret de Fattige, og hvilke de agtede at holde tilbage.

1) Can. 95. Aar 398.

2) Can. 94. Eorum, qvi pauperes opprimunt, dona a sacerdotibus refutanda.

3) Can. 12 og 13.

4) Can. 17.

og de Umyndige og de Fremmede, skal Bisskoppen ikke besørge i egen Person, men ved Archipresbyteren eller Archidiakonen." Derimod gav det første Concilium i Orleans denne Forskrift[5]): „Bisskoppen skal saavidt muligt, give de Fattige eller Svage, der paa Grund af Svaghed ikke kunne arbeide med deres Hænder, Føde og Klæder."

Den uværdige Trængende fik ingen Understøttelse: „de Lade, som paa Grund af deres Ladhed lide Hunger, ernære vi ikke; men vi overtale dem til at arbeide og saaledes have nok baade for dem selv og Andre" [6]). Den værdige Trængende nævnes atter som Gjenstand for en udmærket Agtelse: „Kirkens Fattige og Gamle skulle æres høiere end dens øvrige Medlemmer" [7]).

Som Exempler paa Velgjørenhedsanstalter kunne nævnes et Hospital og et Herberge for Fattige, der fandtes ved Antiochia i Slutningen af fjerde Aarhundrede. Chrysostomus siger herom[8]): „gaa hen til ham, hvem Forstanderskabet for Xenodochiet er overdraget, og lad ham føre dig ind til dem, der ligge der; — — gaa ogsaa ud til de Fattiges Herberge udenfor Byen." Ligeledes et Hospital, som Paula, Eusto-

5) Can. 16. En saadan Forskjel, hvis den ikke skal bortforklares, havde formodentlig sin Grund i lokale Forhold.

6) Chrysostomus. De s. Babyla contra Julianum et gentiles. Sect. 8.

7) Concil. Carthag. 4 Can. 83.

8) Ad Stagiriam lib. 3, sect. 13. Alligevel var Nøden stor i denne By. Chrys. siger videre: „ved Indgangen til Badene ligger der nogle, der bruge Snaus og Straa som Huus og Klæder, nøgne, plagede af Kulde, Sygdom og Hunger, der opvække de Forbigaaendes Medlidenhed ved det blotte Syn og ved Legemets Skjælven og ved Lyden af de klapprende Tænder, og ikke formaae hverken at fremføre et Ord, eller at udstrække Haanden."

chius' Moder, anlagde ved Veien i Nærheden af Bethlehem[9]). Berømt var især deleshed den Velgjørenhedsanstalt, Basilius af Cæsarea stiftede. Den optog Fremmede og alleslags Syge og var rummelig nok, til at Lægerne og de Haandværkere, hvis Arbeider vare nødvendige for Anstalten, kunde have Bolig og Værksteder der. Gregorius Nazianzenus skriver om den[1]): „Gaa lidet udenfor Byen (ↄ: Cæsarea) og see en ny By; jeg mener hiint Fromhedens Oplagssted, de Riges fælleds Skatkammer, hvor baade det Overflødige og det Nødvendige formedelst hans (ↄ: Basilius') Opmuntringer findes samlet; — — hvor Sygdommen udholdes med roligt Sind, og Ulykken ansees for heldbringende, og Barmhjertigheden kjendes. — — Vi møde ikke længere det sørgelige Syn af Mennesker, der ere ophørte at leve, inden Livet er endt, og døde paa Legemets fleste Lemmer; der ere fordrevne fra Byerne, fra Husene, fra Torvet, fra Badene; der endog for de Mennesker, de elske høiest, ere mere kjendelige paa Navnene, end paa Ansigtets Træk." — Basilius indrettede lignende Huse paa Landet og stillede dem under Landbiskoppernes Opsyn[2]).

Dog fandt Kirken, at der maatte gjøres endnu Mere for de Fattige. Tiden var bestandig rig paa Vold og Undertrykkelse. Ambrosius fortæller[3]): „jeg saae en Fattig føres bort, idet man vilde twinge ham til at betale, hvad han ikke havde, føres bort til Fængslet, fordi Vinen manglede til en mægtig Mands Bord; sætte sine Børn til Auction, at Straffen maatte blive udsat;" og Salvianus klager: „hvormange

---

9) Hieronymus. Epist. 27 ad Eustochium.

1) Oratio 20.

2) Neander Allg. Gesch. der christl. Religion.

3) De Nabuthe cap. 5; de Tobia cap. 8.

er der, jeg vil ikke sige Stæder, men Sogne og Landsbyer, hvor Antallet af Tyrannerne ikke er ligesaastort som Antallet af Raadmændene? — — Hvilket Sted er der, hvor ikke Enkernes og de Umyndiges og derhos næsten alle de Troendes sidste Skjærv fraranes dem af de Fornemme og Mægtige?"[4]). Derfor udtaltes der ikke blot atter en Bansættelse over de Fattiges Undertrykkere: „hvis Nogen af de Mægtige har udplyndret en Geistlig eller hvilkensomhelst Fattig eller en Troende, og Bisskoppen har sendt Bud til ham, at han skal høre ham, og han lader haant derom: skulle til hans Straf Skrivelser øieblikkelig affendes til alle Landskabets Bisskopper, og hvorhen det ellers er muligt, at han maa ansees for excommuniceret, indtil det rygtes, at han giver det Ranede tilbage"[5]); men den afrikanske Kirke besluttede sig endogsaa til den overordentlige Foranstaltning, at ansøge Keiserne om, at beskikke de Fattige „Forsvarere"[6]): „paa Grund af de Plagerier, der øves imod de Fattige, hvis Lidelser uden Ophør trætte Kirken, har man fundet det rigtigt at henvende sig til alle Keiserne med Begjering om, at der af Bisskopperne beskikkes dem Forsvarere imod de Riges Voldsomheder."

Foruden de andre Syge, Kirken bar Omhu for, nævnes i denne Periode ogsaa de Afsindige. Det fjerde Concilium i

---

[4]) De gubern. Dei 5, 4. Et cum his ferme sanctorum omnium. Sancti er maaskee de Geistlige.

[5]) Concil. Toletanum I. Can. 11. — Ambrosius lærte sine Præster, at de vilde forherlige deres Embede, naar Mægtiges Angreb paa Enker og Faderløse afværgedes ved Kirkens Forsvar (de officiis 2, 29. Neander Gesch.)

[6]) Cod. can. eccl Afric. Can. 75. Ut defensores eis adversus potentias divitum cum episcorum provisione delegentur.

Carthago fastsatte disse tre Bestemmelser[7]: „Exorcisterne skulle daglig lægge Hænderne paa de Besatte;" „de Besatte skulle feie Kirkegulvene;" „Exorcisterne skulle paa passende Tid bringe de Besatte, der opholde sig i Kirken, den daglige Føde." Tvende andre Concilier befalede[8]: „man skal give de Afsindige, hvad Menneskekjærlighed fordrer."

Hvad angaaer Christne, der vare faldne i Fangenskab, da gjaldt det som Pligt at løskjøbe dem. Ved at give den Regel, at naar det er uvist, om et Barn er døbt, skal det døbes uden Betænkelighed, bemærker den afrikanske Kirkes Lovbog[9]: „vore Brødre, de mauriske Affendinger, have raadspurgt herom, fordi de løskjøbe mange saadanne Børn af Barbarerne." Der fortælles[1], at da Chosroes tilbød at ville sælge alle de Fanger, han havde taget i Antiochien, var der Ingen i Edessa, der ikke bragte sin Skjærv til Guds Huus, at Tilbuddet maatte benyttes og Fangerne lades løs; at Mange endogsaa gave over deres Evne. Især deleshed beviste enkelte Bisskopper sig virksomme i denne Henseende. Da Genserich Aar 455, efterat have plyndret Rom, drog tilbage til Carthago, havde han mange tusinde Krigsfanger med sig; men Bisskoppen i Carthago, Deogratias, solgte Kirkernes Kostbarheder og løskjøbte mange[2]. Bisskop Epiphanius af Pavia udløste ved Bøn eller Penge sex tusinde

7) Can. 90, 91, 92.

8) Conc. Arausicanum 1, can. 13; concil. Arelatense 2, can. [illegible]

9) Can. 72.

1) Procopius. De bello Persico 2, 13. Justinians Feltherre Buzes holdt det Indsamlede tilbage.

2) Han lod ogsaa to store Kirker indrette til Sygehuse, hvor han [illegible]e for de Syges Beqvemmelighed. Gibbon Kap. 36.

Fanger af Burgundernes Slaveri[3]). Om Bisop Acacius af Amida berettes det endog, at da Pulcheria havde paafort Perserkongen Irzdegerd Krig, fordi han forfulgte de Christne, og hendes Feltherre havde gjort en Deel Fanger, solgte denne Bisop hvad Kirkerne eiede af kostbare Ting og udløste dermed syv tusinde fangne Persere, at disse skulde vende tilbage til deres Land og vise deres Konge, af hvad Aand den Lære var, som han forfulgte[4]). — Endnu er at anføre, at paa en Kirkeforsamling, der holdtes under Chlodevig, bestemtes der, at det Gods, han havde givet, eller vilde give Kirken, skulde anvendes „til Kirkernes Istandsættelse, til Præsternes og de Fattiges Underhold, og til Fangers Løskjøbelse“[5]).

Asylretten, der allerede er omtalt i forrige Kapitel, hævdedes som et Middel til at forsvare saavel den, der forfulgtes af Private, som den, der var udsat for Lovens Straf, og maa paa Tider, hvor Lovløshed, eller umenneskelig Behandling ifølge Loven ofte fandt Sted, have været af stor Nytte og næsten uundværlig; ellers vilde den heller ikke være bleven fordret af Mænd som Basilius, Chrysostomus og Ambrosius. Med Hensyn til den første fortæller Gregorius Nazianzenus[6]): „en Dommer vilde tvinge en fornem Kone, hvis Mand kort iforveien var død, til at gifte sig med ham: hun flygtede da til Alteret og søgte Beskyttelse hos Gud imod denne Forurettelse. Hvad var der altsaa at gjøre“, vedbliver han, „jeg siger ikke for den store Basilius, men for enhver Anden, meget ringere end ham, naar det kun var en Præst? Hvad

---

3) Gibbon Kap. 39. — Ennodius (de vita Epiphanii) nævner ikke Tallet; Gibbons Kilde er mig ubekjendt.

4) Gibbon. Kap. 32.

5) Concil. Aurelianense I. Can. 5.

6) Oratio 20.

Carthago fattede disse tre Bestemmelser[7]): „Exorcisterne skulle daglig lægge Hænderne paa de Besatte;“ „de Besatte skulle feie Kirkegulvene;“ „Exorcisterne skulle paa passende Tid bringe de Besatte, der opholde sig i Kirken, den daglige Føde.“ Tvende andre Concilier befalede[8]): „man skal give de Afsindige, hvad Menneskekjærlighed fordrer.“

Hvad angaaer Christne, der vare faldne i Fangenskab, da gjaldt det som Pligt at løskjøbe dem. Ved at give den Regel, at naar det er uvist, om et Barn er døbt, skal det døbes uden Betænkelighed, bemærker den afrikanske Kirkes Lovbog[9]): „vore Brødre, de mauriske Affendinger, have raadspurgt herom, fordi de løskjøbe mange saadanne Børn af Barbarerne.“ Der fortælles[1]), at da Chosroes tilbød at ville sælge alle de Fanger, han havde taget i Antiochien, var der Ingen i Edessa, der ikke bragte sin Skjærv til Guds Huus, at Tilbuddet maatte benyttes og Fangerne lades løs; at Mange endogsaa gave over deres Evne. Iſærdeleshed beviste enkelte Biskopper sig virksomme i denne Henseende. Da Genserich Aar 455, efterat have plyndret Rom, drog tilbage til Carthago, havde han mange tusinde Krigsfanger med sig; men Biskoppen i Carthago, Deogratias, solgte Kirkernes Kostbarheder og løskjøbte mange[2]). Bisſkop Epiphanius af Pavia udløste ved Bøn eller Penge sex tusinde

---

7) Can. 90, 91, 92.

8) Conc. Arausicanum 1, can. 13; concil. Arelatense 2, can. 38.

9) Can. 72.

1) Procopius. De bello Persico 2, 13. Justinians Feltherre Buzes holdt det Indsamlede tilbage.

2) Han lod ogsaa to store Kirker indrette til Sygehuse, hvor han selv sørgede for de Syges Beqvemmelighed. Gibbon Kap. 36.

Fanger af Burgundernes Slaveri [3]). Om Biskop Acacius af Amida berettes det endog, at da Pulcheria havde paaført Perserkongen Jrzdegerd Krig, fordi han forfulgte de Christne, og hendes Feltherre havde gjort en Deel Fanger, solgte denne Biskop hvad Kirkerne eiede af kostbare Ting og udløste dermed syv tusinde fangne Persere, at disse skulde vende tilbage til deres Land og vise deres Konge, af hvad Aand den Lære var, som han forfulgte [4]). — Endnu er at anføre, at paa en Kirkeforsamling, der holdtes under Chlodevig, bestemtes der, at det Gods, han havde givet, eller vilde give Kirken, skulde anvendes „til Kirkernes Istandsættelse, til Præsternes og de Fattiges Underhold, og til Fangers Løskjøbelse" [5]).

Asylretten, der allerede er omtalt i forrige Kapitel, hævdedes som et Middel til at forsvare saavel den, der forfulgtes af Private, som den, der var udsat for Lovens Straf, og maa paa Tider, hvor Lovløshed, eller umenneskelig Behandling ifølge Loven ofte fandt Sted, have været af stor Nytte og næsten uundværlig; ellers vilde den heller ikke være bleven fordret af Mænd som Basilius, Chrysostomus og Ambrosius. Med Hensyn til den første fortæller Gregorius Nazianzenus [6]): „en Dommer vilde tvinge en fornem Kone, hvis Mand kort iforveien var død, til at gifte sig med ham: hun flygtede da til Alteret og søgte Beskyttelse hos Gud imod denne Forurettelse. Hvad var der altsaa at gjøre", vedbliver han, „jeg siger ikke for den store Basilius, men for enhver Anden, meget ringere end ham, naar det kun var en Præst? Hvad

---

[3]) Gibbon Kap. 39. — Ennodius (de vita Epiphanii) nævner ikke Tallet; Gibbons Kilde er mig ubekjendt.

[4]) Gibbon. Kap. 32.

[5]) Concil. Aurelianense 1. Can. 5.

[6]) Oratio 20.

Andet, end at antage sig hende, holde hende tilbage, beskytte hende af al Magt og understøtte den Lov, der befaler, at Altrene skulle æres?" Om Chrysostomus vide vi[7]), at Consulen Eutropius havde bevirket hans Udnævnelse til Bisskop i Constantinopel og i Begyndelsen viist ham megen Ærefrygt. Men da Chrysostomus oftere dadlede hans Gjerrighed, blev han forbittret og yttrede sin Omstemning ved at fremkalde en Lov, der ophævede Kirkernes Asylret. Men efter nogen Tid faldt han i Unaade og mistede sit Embede og flygtede til en Kirke og bad om Asyl. Da var Chrysostomus den Eneste, der forsvarede baade Asylet og Eutropius, og dristig modstod Soldaternes Anfald og Keiserens Dekret, og udvirkede, at Kirkens gamle Ret ikke krænkedes. Af Ambrosius have vi et Brev til Keiser Theodosius[8]), hvori han skriver, at han har sendt Diakonen Felix til ham, „ogsaa for at indlægge et Ord for dem, der, søgende Forbarmelse, ere flygtede til din Troes Moder, Kirken; hvis Taarer have tvunget mig til, inden din Naades Ankomst, at gaae i Forbøn for dem." Som de forhen anførte Conciliebestemmelser[9]) synes at vise, var det vistnok især flygtende Trælle, hvem Asylretten kom tilgode, og Ingen vil kunne anke over, at Kirken saaledes bødede paa Statens Haardhed. Vi finde kun een Canon[1]), denne Sag betræffende, hvis Retfærdighed og Hensigtsmæssighed maa betvivles. Den lyder saaledes: „Mordere, Hoerkarle og Tyve, der ere flygtede til Kirken, kunne paa ingen Maade rives bort fra Kirkens Indgang, eller Kirkens Huus,

---

7) Chrys. homil. in Eutropium. Montfaucons Note.

8) Epistol. classis 1, ep 62.

9) Concil. Arausicanum 1, can. 6; Arelatense 2, can. 30. 32; Aurelianense 1, can. 3.

1) Concil. Aurelianense 1, can. 1.

eller Bisfoppens Huus, og tør kun udleveres, naar de ved Ed, aflagt paa Evangeliet, have faaet Sikkerhed for, at de ikke skulle lide Døden, eller Lemlæstelse, eller nogensomhelst Straf; hvorimod en Overeenskomst om Erstatning og Affoning bliver at træffe med den, der er berettiget til at optræde som Anklager imod Forbryderen. Overbevises Nogen om, at have brudt sin Ed, skal han som Meeneder ikke blot udsondres af Kirkens eller alle de Geistliges Samfund, men ogsaa udelukkes fra al Forbindelse med de Troende."

Paa en anden Maade tjente Klostrene til Tilflugtssted. Provindsbeboere af alle Stænder, der flygtede for Barbarerne, fandt der Beskyttelse og Underhold [2]). Fremdeles synes de i mange Tilfælde at have tjent som Waisenhuse, hvor Børnene underviistes i Religion og Haandarbeide, og vel opdroges til Munkelivet, men ikke under større Tvang, end at de i en moden Alder selv afgjorde, om de vilde forblive der, eller ikke [3]). Vi have ogsaa Exempel paa, at en Skjøge, der havde lovet Omvendelse, indsattes i et Kloster: "men han", fortælles der om Ephraem [4]), "sørgede for, at Skjøgen ikke skulde betræde sine forrige Veie, og satte hende i et Nonnekloster, hvor man bar Omhu for hendes Forbedring."

Endvidere antog Kirken sig de Fængslede. Ephraem siger i sin Opfordring til uvirksomme Munke [5]): "du fører i Eensomheden et roligt Liv? Tænk paa dem, som holdes inde-

---

2) Gibbon Kap. 37.

3) Neander. Allg. Gesch. der christl. Rel.

4) Vita Ephraemi per Simeonem Metaphrasten. — Der fortælles om Theodora, Justinians Gemalinde, at hun omdannede et Palads paa den asiatiske Side af Bosphorus til et Kloster og optog deri 500 Skjøger fra Constantinopel. Gibbon Kap. 40.

5) Paraenesis 47.

lukkede i Fængsler, som ikke alene holdes indelukkede, men bære Halsjern, eller endog ere lænkede ved Fødderne"; og et andet Sted[6]): „det er de Christnes Ære at besøge dem, som ere i Fængsel." Der fortælles om Martin af Tours, at han færdedes i Keiser Maximus' Palads, „for at udfrie Fangerne af deres Fængsel"[7]). Naar der iøvrigt hos denne Periodes Skribenter forekommer saa Lidet om Fængselsbesøg, har dette formodentlig sin Grund i, at Fængselsbesøg, som næste Paragraph vil oplyse, betragtedes af mange Geistlige som medhenhørende til deres Kaldsforretninger.

Hvad Straffe angaaer, da bemærke vi, at Augustinus udtalte sig imod Dødsstraffen. Nogle Circumcellioner havde begaaet Mord paa Christne. Augustinus skriver til Tribunen Marcellinus[8]): „vi ville ikke, at Guds Tjeneres Lidelser, som ved Gjengjældelsens Ret, skulle hævnes ved lignende Straffe. Ikke, som om vi vilde, at Friheden til at begaae Forbrydelser ikke skulde betages forbryderiske Mennesker; men vort Ønske er, at det skal være nok, at de, levende og uden at have mistet nogen Deel af deres Legeme, ved Lovenes Tvang enten føres fra en rasende Uro til en forstandig Fred, eller omskifte ondskabsfulde Foretagender med en eller anden nyttig Gjerning. Vel kaldes ogsaa dette[9]) Fordømmelse; men hvo indseer ikke, at det snarere fortjener Navn af Velgjerning end af Straf, hvor hverken Modet til at begaae Forbrydelser tør

---

6) De amore pauperum. — Chrysostomus synes ikke at have været stemt for Besøg i Fængsler; han siger (ad Stagirium 1, 8): *τῶν δὲ τὸ δεσμωτήριον οἰκούντων τὴν μανίαν καὶ τὴν λύτταν τίς ἂν ἐνέγκοι ῥᾳδίως;*

7) Sulpicius Severus. Dialogi 3, 7. Ut clausos carcere liberaret exsiliis datos restitueret, bona adempta redhiberet

8) Epist. 133.

9) For Exempel Arbeide i Bjergværkerne.

give sig Luft, eller Leiligheden til en heldbringende Anger unddrages." Og i et andet Brev til den samme [1]: „baade for Samvittighedens Skyld og for at anbefale den christelige Mildhed, beder jeg dig om, at hines Straf, skjøndt de ere overbeviste om saastore Forbrydelser, ikke maa blive Døden." Ville eller kunne Dommerne ikke formilde den idømte Livsstraf: „da lad de Skyldige sættes under Bevogtning, og vi ville sørge for at opnaae dette af Keisernes Mildhed, at ikke Guds Tjeneres Lidelser, hvilke bør ansees som en Ære for Kirken, vanæres ved Fjenders Blod." Et Exempel anføres paa Frugten af Kirkens Forbøn: „thi jeg veed, at i Sagen angaaende de anaunensiske Præster, som bleve dræbte af Hedningerne og nu æres som Martyrer, tillod Keiseren beredvillig, efterat være anmodet derom, at de, der havde dræbt dem og allerede vare fængslede, ikke lede en lignende Straf" [2]).

Gladiatorkampene opvakte nu som før de Christnes Afsky. Prudentius skrev til Keiser Honorius: „at det gyldne Rom ikke længere maa kjende denne Art af Forbrydelse, og at du vil befale, at saa sørgelig en Offring ophæves, som alle de andre, derom anraaber jeg dig, det ausoniske Riges ophøiede Styrer! — — Grib, Herre! den Berømmelse, der blev udsat til dine Tider, og den Roes, din Fader levnede, tilhøre dig, hans Efterfølger! Han forbød at væde Byen med Blod af Oxer; udsted du et Forbud imod ulykkelige Menneskers Offerdød: lad Ingen omkomme i Byen, hvis Straf skal tjene til Forlystelse! — — Lad Rom være tro

---

1) Epist. 139. See fremdeles epist. 134 og 153.

2) Augustinus træffer heri paa en Maade sammen med Julianus Apostata, der forbød, at Christne maatte faae Provindser at bestyre: „efterdi deres Lov forbød dem at bruge Sværdet imod dem, der havde fortjent Døden". Socrates Schol. hist. eccl. 3, 13.

imod Gud, være saa stor en Fyrste værdig, mægtig ved det Gode og ukjendt med Forbrydelse!"[3]). Under samme Keiser reiste Munken Telemachus fra Orienten til Rom og naaede Byen, just som der opførtes Gladiatorkampe. Underrettet derom begav han sig til Amphitheatret, steg ned paa Skuepladsen og formanede Gladiatorerne til at afstaae fra Kampen. Han blev Martyr for sin Iver; thi Folket dræbte ham; men denne Begivenhed fremkaldte et nyt[4]), skjøndt som det synes, intet almindeligt, eller intet bestaaende Forbud imod Gladiatorkampene. Kirken vedblev at yttre sig imod dem og Dyrekampene. Augustinus, der taler om Kampe af Mennesker med Mennesker og af Mennesker med Dyr, hvilke Folk gik hen at see i Theatrene[5]), siger[6]): "heller ikke maae Amphitheatrets Kampe forføre den Christne eller drage ham til sig;" og Salvianus fordømmer Skuespillene[7]): "fordi

---

3) Qvod genus ut sceleris jam nesciat aurea Roma
Te precor, Ausonii dux augustissime regni,
Et tam triste sacrum jubeas ut cetera tolli.
— —
Arripe dilatam tua dux in tempora famam,
Qvodqve patri superest successor laudis habeto;
Ille urbem vetuit taurorum sangvine tingi,
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari:
Nullus in urbe cadat, cujus sit poena voluptas!
— —
Sit devota Deo, sit tanto principe digna
Et virtute potens et criminis inscia Roma!
Lib 2 adv. Symmachum.

4) Theodoritus. Hist. eccl. 5, 26. Honorius erklærede ham for Martyr.

5) Liber de catechizandis rudibus, sect. 25. Eller var maaskee denne Bog skrevet, førend Honorius' Forbud udkom?

6) De symbolo sermo 2 ad catechumenos cap. 2.

7) De gubern. Dei. 6, 2. „At Mennesker døe“ kan tænkes blot at sigte til hvad der skeer i Dyrekampene.

der neppe er nogen Forbrydelse eller Skjændsel, der ikke forekommer paa Theatrene, hvor det er een af de største Forlystelser, at Mennesker døe, eller, hvad der er værre og haardere end Døden, at de sønderrives, at vilde Dyrs Bug fyldes med Menneskekjød.“

En ny Forbrydelse blev begaaet i det romerske Rige og af Staten straffet med Døden, nemlig Fastholden ved den gamle Tro i hele dens Omfang og i nogle Tilfælde Afvigelse fra Kirkens Lære [8]. Der er ingen Tvivl om, at mange Geistlige opmuntrede Keiserne til denne Fremfærd; men Kirkens ypperste Lærere bifaldt den ikke, og nogle forkastede den. Maximus, der i Aaret 385 lod syv Priscillianister henrette, blev dadlet af Martin af Tours [9]. Chrysostomus erklærede sig imod Forfølgelse af Hedningerne med disse Ord: „det er ikke de Christne tilladt, at tilintetgjøre Vildfarelser med Magt og Tvang: de tør kun virke for Menneskenes Frelse ved Overbeviisning, ved fornuftig Belæring og ved Kjærligheds-gjerninger“ [1]; og Augustinus siger [2]: „mange Hedninger have Afguderiets Vederstyggeligheder paa deres Godser. Gaae vi hen for at ødelægge dem? Nei, lader os først be-

---

8) Omtrent Aar 350 skrev Constantius til Italiens Præfekt (C. T. 16, 10, 4): volumus cunctos sacrificiis abstinere. Qvod si qvis forte aliqvid hujusmodi perpetraverit, gladio ultore sternatur. Facultates etiam perempti fisco decernimus vindicari, et similiter adfligi rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint. — Theodosius satte Dødsstraf for flere Slags Kjættere.

9) Sulpicius Severus. Dialogi 3, 15. Nogle Biskopper havde formaaet Maximus til at sende Øvrighedspersoner til Spanien, for at opsøge Kjættere og lade dem henrette. Herimod optraadte Martin saaledes, at de fjendtlige Biskopper sagde om ham, at han var ikke Kjætternes Beskytter, men Hævner.

1) De s. Babyla et contra gentiles.

2) Sermo 62, sect. 17.

stræbe os for at udrydde Afguderne af deres Hjerter. Naar de selv ere blevne Christne, indbyde de os enten til saa godt et Værk, eller de komme os i Forkjøbet med at udrette det. For nærværende Tid maae vi bede for dem og ikke vredes paa dem." Dog finde vi, hvad der maaskee maa billiges, at den afrikanske Kirke ved Aaret 390 petitionerede Keiserne om, at ødelægge Levningerne af Afgudsdyrkelsen i hele Afrika, hvad enten de bestode i Billeder, Træer og Lunde, eller Templer, der „opbyggede paa Marker eller i afsides liggende Egne, ikke tjente til nogen Prydelse" [3]).

Vi slutte denne Paragraph med Isidorus Pelusiotas Beskrivelse af en Biskops Pligter: „at skaffe de Hungrige Spise, de Tørstende Drikke, de Nøgne Klæder; at beskytte dem, der forurettes; at være Formynder for de Faderløse; at forsvare Enkerne; at revse dem, der ville regjere i Skjændsel og Forbrydelse; at hjælpe dem til Frihed, der ere i Fængsel; at trøste de Ulykkelige" [4]).

§ 4.

Lovgivning og Regjerings Foranstaltninger med Hensyn til Nødlidende og Ulykkelige fra 375 til Justinian.

Lovene tale ikke ofte om Godgjørenhed, men hvormeget hiin Tidsalder i denne Henseende havde ladet sig paavirke af Christendommen, kan tildeels søges oplyst i Regenternes Historie. Denne beretter, vistnok exempelviis, at inden Anthemius forlod Constantinopel, for at blive Keiser i Occidenten, Aar 468, forandrede han sit Palads til en Kirke, et Pleie-

---

3) Cod. can. eccl. Afric. Can 58 og 84. Smlgn. C. T. 16, 10, 18. 19 (Honorius' Love af 399 og 408).

4) Lib. 3, epist. 216.

huus for gamle Mænd og et offentligt Bad[5]), og at Justinian byggede mange Pleiehuse og Hospitaler, baade for Mænd og Qvinder, for Oldinger og Børn, og henlagde dertil betydelige Capitaler[6]).

Hvor særdeles vidt det christelige Godgjørenhedsværk var fremrykket[7]), kan skjønnes af en Lov af Justinian[8]), hvori han bekræfter Gyldigheden af Gaver i fromme Øiemed, og derved nævner Xenodochier, Hospitaler, Waisenhuse, Fattighuse, Pleiehuse og Opfostringshuse som bestaaende Anstalter.

Derimod indeholder Lovgivningen i denne Periode to Bestemmelser til Fordeel for fattige Debitorer. Aar 386 befalede Gratian, Valentinian og Theodosius[9]): „paa Solens Dag, hvilken vore Forfædre med Rette kaldte Herrens, skal alt Arbeide med Processer, Forhandlinger, Overeenskomster hvile; Ingen maa indkræve Gjæld til Staten eller til Private; — — og hvo, der afviger fra Religionens Bud og christelig Vedtægt, skal ikke blot ansees for dadelværdig, men

5) Gibbon Kap. 36.

6) Evagrius. Hist. eccl. 4, 30.

7) Efter den ældre romerske Ret var en testamentarisk Bestemmelse til Fordeel for en uvis Person ugyldig (Walter 2, 3, 17). Constantin forordnede (C. T. 16, 2, 4, Aar 321): licere unicuiqve decedenti ecclesiæ cuicunqve catholicæ qvæcunqve bona relinqvere ultima voluntate. Valentinian forbød (16, 2, 20 Aar 370), at Geistlige og Asketer besøgte Enker og faderløse Piger, eller ved Gave eller Testamente modtoge noget af et Fruentimmer. Marcian (L. N. L. § 6 Aar 455) tillod alle fromme Qvinder ved Testamente at efterlade Kirkerne og de Geistlige al deres Formue.

8) C. J. 1, 2, 19. Xenodochia, nosocomia, orphanotrophia, ptochotrophia, gerontocomia, brephotrophia. Smlgn. 1, 3, 46, der handler om testamentariske Gaver til Kirker og Fattige.

9) C. T. 8, 8, 3.

endog for ugudelig." Og 422 forordnede Honorius[1]): „hvis Cautionsbeviser af nogensomhelst Art blive overdragne til Mægtige, skulle Creditorerne straffes med Tabet af deres Fordringer; thi det synes at være aabenbar Begjerlighed af Creditorerne, naar de kjøbe Andre til at exeqvere deres Fordringer." Paa Mildhed imod Debitorer gav ogsaa Justinian et Exempel, da han, paa Forbøn af St. Sabas, eftergav det hærjede Palæstina Skatter til Beløb af 52,000 Pund Guld[2]).

Til Lettelse for Krigsfangers Tilbagekomst, naar de havde unddraget sig Fienders Vold[3]), forordnede Honorius[4]), at naar en Krigsfange vilde drage hjem, og Nogen paa Reisen gav ham Klæder eller Fødemidler, da var dette ydet i Menneskelighedens Navn og skulde ikke tilbagebetales. Men havde Nogen løskjøbt en Fange af Barbarerne, og denne ikke kunde tilbagebetale Udløsningssummen, da burde han ved fem Aars Arbeide give sin Velgjører Erstatning og derpaa erholde Friheden. Han befalede de nærmest boende „Christne" at give Agt paa, at dette Bud blev efterlevet[5]).

Asylretten haandhævedes kraftig af Biskopper og Præster,

---

1) C. T. 2, 13, 1.

2) Gibbon Kap. 40.

3) Først „i det trettende Aarhundrede forsvandt, ved Christendommens stigende Indflydelse, ganske den Skik at gjøre (christne) Krigsfanger til Slaver." Gibbon Kap. 38, Note 96. — Mærkelig er concil. Cabilonense (Aar 650) can. 9: pietatis est maximæ et religionis intuitus, ut captivitatis vinculum omnino a Christianis redimatur. Unde sancta synodus noscitur censuisse, ut nullus mancipium extra fines vel terminos, qvi ad regnum domini Chlodovei regis pertinent, penitus debeat venumdare.

4) C. T. 5, 5, 2. Aar 409.

5) Ut facilis executio proveniat, Christianos proximorum locorum hujus rei sollicitudinem gerere. Ved Christiani menes her clerici.

og deraf fulgte dens hyppige Brug og ofte dens Misbrug. Theodosius fandt sig saaledes foranlediget til at befale[6]: „hvis Statens Skyldnere ere flygtede til Kirkerne, skulle de enten strax drages frem af deres Skjulesteder; eller ogsaa skulle de Bisskopper, der bevises at holde dem skjulte, kræves istedenfor dem." En skrækkelig Begivenhed gav Theodosius Junior Anledning til i Aaret 431 at give Asylretten den lovlige Gyldighed, den endnu manglede. En mægtig Mands Slaver, fortælles der[7]), Barbarer af Fødsel, som kjendte deres Herres Grumhed, vare flygtede til en Kirke og med dragne Sværd sprungne op ved Alteret. Man anmodede dem om at gaae bort derfra, men forgjeves, og de hindrede de gudstjenstlige Handlinger i at forrettes. I flere Dage vare de beredte til at dræbe enhver, der nærmede sig til dem, dræbte ogsaa en Præst og aflivede sig endeligen selv. Theodosius bestemte[8]), at ikke blot den egentlige Kirke, men ogsaa „hele det Kirken tilliggende Rum med Sakristier, Huse, Haver, Bade, Gaarde og Buegange," som der befinde sig, er et helligt Asyl, „og Ingen vove," siger han, „at lægge sine ugudelige Hænder paa dem, der ere flygtede derhen, i den Hensigt, at føre dem bort." Han indrømmede saa stor en Plads, at Ingen, der flygtede til Kirken, skulde søge Hvile eller overnatte i Kirken selv. Han forbyder dernæst at søge bevæbnet hen til Asylet, og bemærker derom: „thi endog vi, der ifølge Herskerens Ret altid omgives af Vaaben, og aldrig bør fattes en væbnet Livvagt, lade Vaabnene udenfor, naar

---

6) C. T. 9, 45, 1. Aar 392. — Asylretten var af hedensk Oprindelse. De, der frygtede for Straf, kunde med Haab om Tilgivelse flygte til et Tempel eller en Billedstøtte af Keiseren.

7) Socrates Scholasticus. Hist. eccl, 7, 33.

8) C. T. 9, 45, 4.

vi ville træde ind i Guds Huus, ja, aftage endog Diademet." Hvis da en Flygtning, der bærer Vaaben, „skjøndt ved Kirkens Røst advaret om, at Religionen er bedre istand til at forsvare ham, end Vaabnene, ikke har villet lægge Vaabnene fra sig, skulle Bevæbnede skikkes ind at føre ham bort og handle med ham, som Omstændighederne byde; dog tør ikke engang dette skee, uden at Bisskoppen er raadspurgt." Asylretten begrundes af Theodosius paa denne Maade: „dersom Omfavnelsen af Billedet, i Kraft af den kongelige Majestæt, forskaffer de Ulykkelige saa stor en Beskyttelse, hvor mægtigt et Forsvar bør de da ikke finde, der søge Frelse ved de hellige Altre!"

En menneskekjærlig Aand med Hensyn til de Anklagede taler i denne Lov af Gratian, Valentinian og Theodosius[9]): „en Anklaget maa ikke lægges i Lænker, førend han er overbeviist. Skal Nogen hentes langveisfra, maa Anklagerens Begjering ikke opfyldes, førend han har bundet sig ved den sædvanlige Formular[1]). Et tilstrækkeligt Tidsrum, idetmindste tredive Dage, skal, i Nærværelse af Stedets Dommer eller Øvrighedspersoner, tilstaaes den, der kaldes tilbage, til at afgjøre sine Forretninger og bringe Ro og Orden i sit bedrøvede Huus."

Hedningen Libanius underretter os om, at der med Hensyn til Detentionsfangernes Behandling stod Meget tilbage at ønske[2]). Han klagede for Theodosius over, at de manglede tilstrækkelig Plads, Føde og Lys. At en silddigere Lovgivning gjorde Meget for de Fængslede, skyldes imidlertid,

---

[9]) C. J. 9, 3, 2.

[1]) At han nemlig vil lide den Straf, han vil paaføre den Anklagede, hvis denne befindes uskyldig.

[2]) I sin Tale περὶ τῶν δεσμωτῶν.

sikkert nok, ikke ham, men Christendommen. En Lov af Gratian, Valentinian og Theodosius, udstedt Aar 380[3]), fordrede i det Væsentlige kun Hurtighed i Retspleien; men 409 befalede Honorius[4]): „hver Søndag skulle Dommerne lade Forbryderne føre frem af Varetægtsfængslet, see dem og gjøre Spørgsmaal til dem, at ikke forhærvede Fangevogtere skulle negte dem en menneskelig Behandling; dem, der mangle Føden, skulle de forskaffe den ved at tilstaae Arrestforvareren to eller tre Libeller om Dagen, eller saameget, som de finde passende, for hvilke Penge da Fødemidler blive at indkjøbe til de Fattige; disse skulle føres til Bad under sikker Bevogtning. — — Og det vil ikke mangle paa roesværdig Omhu hos de christne Præster, der ville minde de ansatte Dommere om Jagttagelse af disse Regler.“ En Lov af Valentinian af 440[5]) forbød Jøder, Samaritaner og Hedninger at have Opsyn over Fængslede, at ikke de Christne, der befandt sig iblandt disse, skulde lide Forfølgelse. Det i Honorius' Lov omtalte geistlige Tilsyn ordnedes af Justinian. „Vi ville ikke,“ siger han[6]), „at Nogen maa kastes i Fængsel uden ifølge Befaling af de høipriselige eller ypperlige eller høianselige Øvrigheder — — eller Folkeforsvarere. Men hvad angaaer dem, der ere eller i Fremtiden komme i Fængsel, befale vi, at vedkommende Gud elskelige Bisköpper een Dag i hver Uge, det vil sige Onsdag eller Fredag, skulle besøge

---

3) C. T. 9, 3, 6.

4) C. T. 9, 3, 7. Libella = Tiendedelen af en sestertium.

5) L. N. L., tit. 3.

6) C. J. 1, 4, 22. Aar 529. Smlgn. 9, 4, 6. Neminem volumus in custodiam conjici absqve jussu gloriosissimorum vel illustrium vel clarissimorum magistratuum — — aut defensorum civitatum.

dem, og nøie udspørge dem om Grunden til deres Arrestation; og hvad enten det er Trælle eller Frie, eller de ere arresterede for Gjæld eller for andre Sager, endog om det er skeet for Mord, skulle de paaminde Øvrighedspersonerne om, at de følge de Regler med Hensyn til dem, som vor allerhøieste Lov derom har givet, saaledes at Biskopperne, dersom de erfare, at nogen Forsømmelighed er begaaet, skulle have Ret til at angive denne, at vi kunne tage en passende Bestemmelse imod de Forsømmelige.“ Fremdeles udstedte han denne Forordning: „vi forbyde aldeles at indrette private Fængsler i Byerne og i Landsbyerne: de, der hensidde i saadanne, skulle ved Biskoppernes Forsorg løslades“ [7]).

At ikke Fyrstens Forbittrelse skulde afstedkomme Uretfærdigheder, forordnede Theodosius [8]): „dersom vi, hvad vi ikke pleie, ifølge et Skjøn befale, at gaae tilværks imod Nogle med særegen Strænghed, ville vi ikke, at disse strax enten skulle lide Straffen, eller modtage Dommen; men i tredive Dage skal det være uvist, hvorledes der med dem skal forholdes: dog skal selvfølgelig Fængslet modtage og indeslutte de Skyldige og nøie have Opsigt med dem ved forstandige Paapassere.“ Denne Lov angaaer naturligviis kun Keiserens extraordinaire Bud, ikke de sædvanlige paa Loven grundede Domfældelser. Men for at den dømmende Magt overhove-

7) C. J 1, 4, 23. Aar 529. Dette geistlige Tilsyn vilde ikke være bleven krævet, hvis ikke de Geistlige ved Besøg i Fængslerne selv havde givet Anledning dertil. Ogsaa en Keiserinde havde besøgt de Fængslede. Gregorius Nyssenus orat. funebris de Placilla Imperatrice: πόσοι τ. κατακλείστων, οὐκ ἐπισκέψεως μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελοῦς ἀφέσεως (sc. παρ' αὐτῆς) ἠξιώθησαν;

8) C. T. 9, 40, 13. Aar 390. Givet paa Ambrosius' Opfordring.

det ikke skulde begaae Uretfærdigheder, tilstod Arcadius de Geistlige Ret til at faae en formeentlig uretfærdig Doms Fuldbyrdelse udsat[9]); „ingen Geistlig eller Munk skal det være tilladt ved Vold og Anmasselse at befrie og beskytte Mennesker, der ere dømte til Døden og skulle lide, hvad de ved Storheden af deres Forbrydelser have forskyldt: dog negte vi dem ikke, idet vi ledes af menneskekjærligt Hensyn, i Criminalsager, naar Omstændighederne tale derfor, at fremkomme med en Appellation, at saadanne Tilfælde da nøiagtigen kunne prøves, hvor Retfærdigheden, til et Menneskes Fordærvelse, enten ved Dommerens Vildfarelse eller Partiskhed, menes at være undertrykt." Denne Lov blev gjentaget af Honorius[1]). — Vi finde ogsaa Exempel paa, at forskyldt Straf er bleven eftergivet paa Forbøn af en Geistlig. Honorius forordnede: „ifølge den høiærværdige Biskop af Chersones Asclepiades' Ansøgning fritage vi dem for Straf og Fængsel, der have meddeelt Barbarerne den Kundskab i Skibsbyggeriet, disse forhen ikke besadde; men skeer der noget Lignende i Fremtiden, skulle saavel de, som andre straffes paa Livet"[2]).

Overhovedet blev det ifølge Loven Skik ved Paasken at løsgive dem, der vare fængslede for mindre Forbrydelser. Herom haves allerede en Lov af Valentinian af Aaret 367: „paa Grund af Paaskefesten — hvilken vi helligholde af inderste Hjerte — løslade vi alle, hvem Brøden binder, hvem Fængslet indeslutter: dog undtages Kirkeraneren, Majestætsforbryderen, Giftblanderen, Hoerkarlen, Jomfrurøveren

---

9) C. T. 9, 40, 16. Aar 398.

1) C. T. 11, 30, 57. Aar 398.

2) C. T. 9, 40, 24 Aar 419. Et andet, som Augustinus nævner, er forhen omtalt.

og Morderen fra Deelagtighed i denne Velgjerning«[3]). Denne Lov gjentoges den følgende Paaske og atter 381 og 384; og endelig befalede Valentinian 385[4]), at Dommerne, uden at vente paa Keiserens Rescript, altid ved Paasken skulde løsgive dem, der vare fængslede for mindre Forseelser. Denne Lov begynder saaledes: »Ingen vente i Fremtiden paa Befalinger, som vi stadigen maatte gjentage: Dommerne udføre de Mildhedshandlinger, vi pleie at øve! Saasnart Paaskedagen kommer, maa Fængslet ikke indeslutte nogen Fange, skulle Alles Lænker løses!«

Hvor haarde Straffe Lovene endnu kunde idømme, tjener dette til Exempel paa, at Arcadius forordnede[5]), at Sønnerne af dem, der blot havde tænkt paa at dræbe en Senator eller en endnu fornemmere Mand, om de ogsaa ikke hvade deeltaget i Faderens Forbrydelse, skulde lide stedsevarende Fattigdom og Vanære, „at Døden skulde blive dem en Trøst, og Livet en Straf.« Dog indtraadte der mange Formildelser. Theodosius befalede: »i Qvadragesimaens hellige Dage maae ingen Legemsstraffe finde Sted«[6]). Af Honorius haves denne Lov: »vi ville, at Alle, der efter Fordømmelsesdommens Beskaffenhed ere bestemte til Landflygtighed i flere eller færre Aar og befindes at have tilbragt det fastsatte Tidsrum i Varetægtsfængslet, skulle, fritagne for Straf og løste af deres Lænker, gaae bort i Frihed og for Fremtiden ikke have at befrygte Landflygtighedens Ulykke. Det være nok, at de eengang have udholdt en Straf af umaadelige

3) C. T. 9, 38, 3.
4) C. T. 9, 38, 4. 6. 7. 8.
5) C. T. 9, 14, 3. Aar 397.
6) C. T. 9, 35, 5. Aar 389.

Pinsler, at de ikke snart igjen, efter længe at have været berøvede Synet af Lyset og Indaandingen af den Luft, der er fælleds for Alle, betyngede af Lænker skulle nødes til at udholde Landflygtighedens Straf" [7]). Theodosius, Arcadius, Honorius og Theodosius Junior vedbleve, ligesom deres Forgængere, at forbyde, at alt de Proscriberedes Gods indlemmes i den keiserlige Fiscus: en Deel deraf skal overgives de Dømtes Sønner, Hustru, eller øvrige Familie, eller endog de Dømte selv [8]). Justinian forordnede [9]): "eftersom vi bør tage det menneskelige Kjøns Skrøbelighed i Forsvar, forbyde vi, idet vi i nogen Henseende formindske de legemlige Straffe, at enten begge Hænder, eller begge Fødder afhugges, eller at der anvendes nogen Straf af det Slags, som sønderriver Ledemodene. — Men hvis Forbrydelsens Beskaffenhed kræver, at et Lem afhugges, skal blot den ene Haand afhugges. Men Tyveri ville vi ikke maa straffes med Lemlæstelse, heller ikke med Døden, men paa anden Maade. — — Dersom Nogen anklages for Forbrydelser, for hvilke Lovene sætte Dødsstraf eller Proscribtion, skal han overbevises og dømmes; men Dommerne eller disses Folk maae ikke tilegne sig hans Gods, heller ikke skal dette ifølge de gamle Love indlemmes i Fiscus, men det tilfalder den Dømtes Descendenter og Ascendenter indtil i tredie Led, hvis han har saadanne." Iøvrigt tilraader Justinian Dødsstraffen som et Afskrækkelsesmiddel fra de større Forbrydelser [1]): "du skal (en Proconsul) straffe saa strængt, at du ved faa Menneskers Henrettelse

---

[7]) C. T. 9, 40, 22. Aar 414.

[8]) C. T. 9, 42, 8. 9. 10. 15. 17. 23. 24. Theodosius den Store tilstaaer de Dømte selv en Deel af deres Formue.

[9]) Novella 134, cap. 13.

[1]) Novella 30.

holder alle Andre i Ave, og være, idet du følger Lovens Bestemmelser, en fuldkommen Tugtemester over Forbryderne«; og henregner den ikke til Umenneskelighed, men Menneskelighed: »thi dette er snarere den høieste Grad af Menneskelighed, at Mange frelses ved Faaes Straf.«

Om Gladiatorkampene[2]) forsikkrer Theodoritus, at Keiser Honorius ophævede dem[3]). Dog forefaldt de maaskee, som før bemærket, nu og da i følgende Tider. Mod Dyrekampene findes intet Forbud[4]). En Lov af 439 dømte endogsaa Trælle, der traadte op som Anklagere imod deres Herrer, til at døe for Flammerne eller for de vilde Dyr[5]). Men de bleve sieldnere, end de havde været. Der fortælles om Theodosius Junior[6]), at da han engang paa Amphitheatret i Constantinopel lod Dyr kæmpe med Dyr, begyndte

---

[2]) Julian Apostata, der var skinsyg paa de Christne, havde forbudet de hedenske Præster at overvære dem, saavelsom Skuespil overhovedet: τοῖς ἀσελγέσι τούτοις θεάτροις τῶν ἱερέων μηδεὶς μηδαμοῦ παραβαλλέτω (Orationis epistolæve c. fragm.; smlgn. hans 49. Brev ad Arsacium pontificem).

[3]) Hist. eccl. 5, 26. Ritter sætter Aaret til 404. I Codex Theodosianus forekommer Loven ikke.

[4]) Dog skulle de, ifølge et Citat af Theophanes' Chronikon i den engelske Udgaves (1720) Note til Evagrius 3, 39, være ophævede af Keiser Anastasius ved Aar 500. — Det lilleasiatiske Folks store Lyst til at see Dyrekampe skildres af Libanius (ep. ad. Cæsarium p. 665 Wolfs Udgave): »du veed, hvormeget Folket holder af Væddeløb, og hvad der ellers gives paa Theatrene; men allermeest finder det dog Behag i Menneskers Kampe med vilde Dyr. For at see de andre Forestillinger, komme de sammen ved Solens Opgang; men for disses Skyld finde de sig i Besværlighederne ved at opholde sig under aaben Himmel, og agte Stene blødere end Hynder.« Han opmuntrer til at forskaffe Folket disse Skuespil.

[5]) C. T. L. N. L. § 47.

[6]) Socrates Schol. Hist. eccl. 7, 22.

Folket at raabe: „Lad en Dyrekæmper komme og kæmpe med Dyrene!“ men Theodosius svarede: „Vide I ikke, at vi pleie at bringe Menneskelighed og Mildhed med til Skuespillene?“ I en Helligdags Anordning af 469 siger Leo og Anthemius [7]): „om Søndagen maa der ikke gives Skuespil eller Væddeløb eller de sørgelige Forestillinger af Dyrekampe.“

At Christendommen formildede Krigene, er et bekjendt historisk Factum. Da Alarich erobrede Rom, opmuntrede han sine Folk til at bemægtige sig det rige Bytte, som deres Tapperheds Løn, men skaane de værgeløse Indbyggeres Liv, og ære Peters og Pauli Kirker, som hellige Asyler. Endog Attila følte sig bevæget af den Aand, der talte til ham igjennem Pave Leo og Biskop Anianus, og opgav Ødelæggelsen af Rom og Orleans [8]). Efter Indtagelsen af Neapel (535) sagde Belisar til sine Soldater: „Skaaner Indvaanerne! de ere Christne, de bede om Skaansel, de ere nu Eders Medundersaatter;“ og Byen blev reddet. Da Totila havde erobret Rom (546), besøgte han Apostlernes Grav, og her udvirkede Archidiakonen Pelagius den Bestemmelse af ham, at Romernes Liv skulde skaanes, saavelsom Konernes og Pigernes Kydskhed, og at hans Krigere kun skulde have Tilladelse til at plyndre [9]).

---

7) C. J. 3, 12, 11. Ferarum lacrymosa spectacula.

8) Gibbon Kap. 31 og 35. Om Bonifacius', Attilas og Aetius' Tider, da Nationerne begyndte at blive sig bevidste, og Troen yttrer sin Magt i Folkelivet, bemærker Gibbon træffende, at vi sympathisere ganske anderledes med dem, end med de tidligere.

9) Gibbon Kap. 41 og 43. — Montesqvieu siger (24, 3): nous verrons, qve nous devons au christianisme et dans le gouvernement un certain droit politiqve, et dans la guerre un certain droit des gens, qve la nature humaine ne sçauroit assez reconnôitre. C'est ce droit des gens, qvi fait, qve, parmi nous, la victoire laisse

Sluttelig maae vi tilføie nogle Oplysninger angaaende de Forfølgelser mod Kjættere og Hedninger, Christendommen allerede i denne Periode beskyldes for at have foranlediget. Theodosius den Store afgjorde Humanitetens Seier ved at erklære den nicæanske Tro for Statsreligion [1]); men saaledes laa det ham, saavelsom hans Efterfølgere nær, at udstede Forordninger mod Kjættere og Hedninger. Dette skete; og disse Forordninger tilsigte i det Væsentlige at hindre dem i at afholde Forsamlinger; Dødsstraf, der i hine Tider anvendtes langt mere end nu, nævnes ikke ofte: for enkelte kjætterske Partier, for Exempel Manichæerne [2]), og for Hedninger, naar de toge Varsel af Offerdyrenes Indvolde [3]). Til Grund for begge Bestemmelser laae vistnok mere politiske end religiøse Grunde. De Hedninger, der lode Offringerne fare og iøvrigt forholdt sig rolige, toges i Beskyttelse af Loven. Theodosius Junior erklærede [4]): „dette befale vi særligen dem, som enten ere Christne, eller siges at være det, at de ikke

---

aux peuples vaincus ces grandes choses: la vie, la liberté, les loix, les biens, et toujours la religion, lorsqu' on ne s'aveugle pas soi-même.

1) C. T. 16, 5, 6. Aar 381.

2) C. T. 16, 5, 9 Aar 382: Dødsstraf for **Encratitæ, Saccofori** og **Hydroparastatæ**, der alle ere Manichæere. Sozomenus (7, 12) siger, at Theodosius ikke fuldbyrdede de strænge Straffe, hans Love truede med. C. T. 16, 5, 34, Aar 398 (Arcadius): Dødsstraf for de Eunomianere og Montanister, der viste sig i Byerne, efterat have faaet Befaling om at forlade dem. — Ogsaa Justinian satte Dødsstraf for Manichæerne. C. J. 1, 5, 11.

3) C. T. 16, 10, 12. Aar 392. — Constantius' strænge Lov (see p. 143) var neppe kommen til Anvendelse i mange Tilfælde.

4) C. T. 16, 10, 24. Aar 423. Samme Aar udstedte han et nyt Forbud imod Offringer. — Valentinian synes for sidste Gang at have omtalt Hedningerne i den romerske Lovgivning. Hans Ord ere

vove under Paaskud, hentet fra Religionen, at lægge Haand paa Jøder og Hedninger, der leve rolig og ikke forsøge paa nogen Tumult eller anden lovstridig Gjerning: thi have de øvet Voldsomheder imod Rolige eller blot plyndret deres Gods, skulle de ikke blot twinges til at erstatte, hvad de have taget; men til i Fællesskab at erstatte det tredobbelt og fiirdobbelt."

---

disse (L. N. L. Tit. 3. Aar 440): qvicunqve pollutis contaminatisqve mentibus in sacrificio, qvolibet in loco, fuerit comprehensus, in fortunas ejus, in sangvinem ira nostra consurgat. — — An diutius perferimus mutari temporum vices, irata coeli temperie? De lyde mere som Trudsel, end som Lov; men indeholde, som Læseren seer, en mærkelig Gjentagelse af hedenske Beskyldninger.

Sjette Kapitel.

Om Forholdet imellem Regent og Undersaat.

---

§ 1.

Kirkens Forhold imod Keiser og Øvrighed fra dens Stiftelse til Constantin.

Det læres i den ældste Kirke, at en Christen, i Betragtning af, at det er Gud, der tildeler verdslig Magt, bør have en særegen Ærbødighed for Keiseren: „at ville det Onde er os ligemeget forbudet med Hensyn til Enhver; hvad, der ikke er tilladt imod Keiseren, er heller ikke tilladt imod nogen Anden; hvad, der ikke er tilladt imod Nogen, er maaskee af den Grund endnu mindre tilladt imod ham, fordi Gud har sat ham paa saa høi en Post“ [5]); „en Christen er ikke Fiende af Nogen, end sige af Keiseren; da han veed, at denne er bestikket af Gud, er det nødvendigt, at han baade elsker ham og har Ærbødighed for ham og ærer ham og vil hans Held og Lykke med hele Romerrigets, saalænge som Verden staaer; thi saalænge vil det bestaae. Vi have altsaa en ærefrygts-

---

[5]) Tertullianus. Apologet cap. 36.

fuld Opmærksomhed ogsaa for Keiseren, saaledes som det baade er tilladeligt for os og gavnligt for ham, idet vi ansee ham for et Menneske, der er den Første efter Gud, og er, hvad han er, ved Gud, og ikke har nogen Overherre, uden i Gud" [6]). Uretfærdige Fornærmelser mod Keiseren, saavelsom imod Øvrigheden straffes af Kirken: „hvo, som uretfærdigen fornærmer Fyrsten eller Øvrigheden — — skal afsættes, hvis han er Geistlig, og excommuniceres, hvis han er Lægmand" [7]).

Men denne Ærbødighed for Keiseren er, ifølge sin Natur, hverken ubetinget med Hensyn til hans Person, eller hans Befalinger.

Med Hensyn til hans Person er retfærdig Dadel tilladt. Derpaa giver Lactantius os et mærkeligt Exempel, der kalder Nero „et ondt Dyr", Decius „et jammerligt Dyr", skriver om Maximianus, at han var „værre end alle de Onde", om Maximinus: „Uhyret føler Smerte og brøler" [8]).

Hvad hans, saavelsom Øvrighedens Befalinger angaaer, da er Ulydighed Pligt, hvis de stride mod hvad en Christen skylder Gud. Denne Grundsætnings Liv og Maaden, hvorpaa den anvendtes, kom især tilsyne i de Lidelser, talløse Christne underkastede sig for Troens Skyld. Kirken lærte, at den, der undflyer Martyriet ved at fornegte Christus, er „ureen og forbandet; vil være Ven med Mennesker og Fjende med Gud" [9]). Det betragtedes som Pligt, at staae dem bi, der forfulgtes for Troen, og om muligt udrive dem af Voldsmændenes Hænder: „dem, der for Christi Skyld, ifølge

---

6) Tertullianus. Ad Scapulam cap. 2. Colimus ergo et imperatorem sic, qvomodo et nobis licet.

7) Can. apostol. Can. 75. Ὅς τις ὑβρίσει βασιλέα.

8) De mortibus persecutorum cap. 2, 4, 9, 32.

9) Constitut. apostol. 5, 4.

falsk Anklage af de Vantroe, kastes i Fængsel, eller overgives til Døden, eller belægges med Lænker, eller dømmes til Landsflygtighed skulle I med al Iver komme tilhjælp, udfriende Eders Lemmer af lovløse Hænder; og hvis Nogen bliver greben i at yde dem Bistand og derfor mishandles, er han salig, thi han er bleven Martyrens Ledsager og en Efterfølger af Christi Lidelser" [1]). Det omtales med Roes, at en Mand i Nikomedien nedtog og sønderrev Edictet om at forfølge de Christne, som han fandt ophængt paa et offentligt Sted; han gjorde det, siges der, „bevæget af en gudelig Iver og opflammet af en brændende Tro" [2]).

I den Overbeviisning, at de Christne altid ville vise denne Modstand, skriver Origenes [3]): „Jordens Konger, Senatet, Romerfolket og dets Fyrster, forenede sig om at udrydde Jesu Navn og dermed Israels. Thi de forordnede ved deres Love, at der ikke maatte være Christne. Enhver Stad, enhver Stand angriber de Christnes Navn. Men ligesom dengang alle hine Konger, der forenede sig imod Josva, Intet kunde udrette; saaledes ville heller ikke disse fiendtlige Fyrster og Magter kunne hindre, at Christendommen udbreder sig til alle Sider."

Som de ældste Christne ikke adløde Keiseren, naar han forlangte, at de skulde opgive deres Tro, saaledes betragtede de ogsaa Keiserens og den verdslige Øvrigheds Villie i reent kirkelige Anliggender, som sig uvedkommende. Licinius forbød Biskopperne at samles paa Synoder, men synes ikke at være bleven adlydt; thi, skriver Eusebius [4]), „dersom Biskopperne

1) Sammesteds 5, 2.

2) Eusebius. Hist. eccl. 8, 5.

3) In librum Josvæ homil. 10.

4) De vita Constantini I, 51. — Gregorius Nyssenus fortæller

havde adlydt ham, maatte den kirkelige Lovgivning gaae tilgrunde; eftersom Stridigheder af større Vigtighed kun kunne bilægges paa Synoder." Om Bispevalg gjaldt den Regel, at hvo, der opnaaede det ved den verdslige Magt, skulde excommuniceres: „hvis nogen Biskop har erholdt en Kirke ved at modtage Hjælp af verdslige Magthavere, skal han afsættes og excommuniceres med alle sine Tilhængere" [5]).

Om den Modstand i Almindelighed, de Christne saaledes kom til at vise Fyrster og Mægtige, skriver Minucius Felix: „hvor skjønt et Syn for Gud, naar den Christne — — hævder sin Frihed mod Konger og Fyrster! Han giver kun efter for Gud, hvis Eiendom han er" [6]).

§ 2.

Kirkens Forhold mod Keiser og Øvrighed fra Constantin til Justinian.

Det fattes ikke i denne Periode paa Formaninger til Lydighed imod den verdslige Øvrighed; men Kirken fasthol-

---

(oratio de S. Theodoro Martyre), at Theodor, der led Martyrdøden under Maximianus „beklagede disse Keisere, fordi de, uagtet de som Keisere havde Værdighed nok, tiltoge sig Navn af Ypperstepræster, og derved bleve Kokke og Fugleslagtere." Denne Ironi er egentlig en Udtalelse af Principet om den verdslige Magts Adskillelse fra den geistlige.

[5]) Can. apostol. Can. 23.

[6]) Qvam pulchrum spectaculum Deo, quum Christianus — — libertatem suam adversus reges et principes erigit; soli Deo, cujus est, cedit.

Spørgsmaalet, om en Christen turde tjene i Krigen, blev besvaret bekræftende. Vel siger Origenes (contra Celsum 8, 73): *οὐ συστρατευόμεθα αὐτῷ* (o: Keiseren), *κἂν ἐπείγῃ*, og Tertullian har Betænkeligheder (de corona 11); men can. apostol. 74 forbyder kun Biskoppen, Presbyteren og Diakonen at gjøre Krigstjeneste (om enhver

der den Regel, at hvor Øvrighedens Befalinger stride imod Guds, gjælde de ikke for den Christne. Aurelius Prudentius lader Martyren Romanus sige til Prætoren: „jeg ønsker, at dette Lys (Troens Sandhed) maatte blive kundbart for din Keiser og min — hvis han vil være min: thi hvis han modstaaer Christi Navn, da skal denne Keiser ikke være min: forlad dig paa, aldrig skal jeg tjene den, der affordrer en Misgjerning“ [7]). „I andre Ting,“ sagde Basilius til en af den arianske Keiser Valens' Præfecter [8]), „ere vi eftergivne — — og rynke ikke Panden, jeg vil ikke sige imod saa stor en Herskeer, men ikke engang imod en Mand af Pøbelen. Men naar Talen er om Gud, naar det er ham, der angribes, lade vi alt Andet ude af Betragtningen og see kun hen til ham.“ „Det var en god Gjerning,“ skriver Gregorius Nyssenus om de arianske Kampe [9]),“ da de kjætterske Lærdomme gjaldt vidt og bredt, at modsætte sig, om endog med Fare, de verdslige Magter, der syntes at ville skaffe Fjendernes Lærdomme Seieren, at ikke Frelsens Lære voldsomt skulde undertrykkes af jordiske Magthavere.“

Den jordiske Magt er altsaa paa en vis Maade deelt imellem Gud og Øvrigheden. Men den Magt, Gud har

---

af dem siges der: *στρατείᾳ σχολάζων καὶ βουλόμενος ἀμφότερα κατέχειν — — καθαιρείσθω*); ligesom traditio apostol. constitut. 20 (Hippolytus) tilsteder Soldaters Optagelse i Kirken med Tilføiende om, at de skulle lade sig nøie med deres Sold.

7) **Hoc opto lumen imperator noverit**
Tuus — meusqve, si velit fieri meus:
Nam si resistit christiano nomini,
Meus ille talis imperator non erit:
Scelus jubenti, crede, nunqvam serviam.

8) **Gregorius Naz. Orat. 20.**

9) **Epist. ad Eustathium.**

forbeholdt sig, repræsenteres ikke blot af de enkelte Troende, der i visse givne Tilfælde for hans Skyld negte Øvrigheden Lydighed; men især deleshed af Kirken, der er stiftet af ham og styres efter hans Forskrifter af saadanne Ledere, som han beskikker: heraf følge disse tvende Grundsætninger, at Keiserens og den verdslige Øvrigheds Indblanding i kirkelige Anliggender er en Usurpation, og at Keiseren og de verdslige Øvrighedspersoner som Christne betragtede have en Art Foresatte i Kirkens Lærere og Forstandere.

Disse Grundsætninger stræbte Kirken at gjennemføre, især den sidste[1]). Var der end mange Geistlige, der frygtede, og mange, der smigrede, der var ogsaa mange, der tænkte som Hilarius: „det er en ugudelig Frygt, naar det frygtes, som ikke fortjener Frygt, og det, som fortjener Frygt, ikke frygtes. Og meget ofte mene vi, at vor Smiger mod Fyrsterne er Fromhed og ligesom foreskreven af Pligten, fordi disse have nogen Magt over vort Legeme; skjøndt de intet Videre formaae over os, end Røveren, end Feberen, end Ildebranden, end Skibbruddet, end Jordskjælvet. Thi ifølge den store Magt, de besidde, give de deres Vrede tilkjende ved legemlige Ulykker, der ligne disse, og for den korte Smertes Skyld overantvorde vi i deres Vold Kirkens Frihed, vort Haabs Frimodighed — — idet vi ikke frygte Gud“[2]); „Ydmygheden bør ikke savne Fasthed, og i den Underdanighed, som vi skylde Alle, bør vi bevare den Frihed, som Gud har skjænket os, at vi ikke skulle forfærdes over de Mægtiges Anfald, at vi ikke skulle give efter for de Ildesindedes Vil-

---

1) Keiserne blandede sig, som bekjendt, idelig i kirkelige Anliggender.

2) Tract. in psal. 52, sect. 14.

kaarlighed. Thi undertiden tjene vi Fyrsterne med skammeligt Smigreri, endog naar de fordre, hvad der er Uret, og vise os føielige mod Andres Laster paa Grund af vor Samvittigheds Svaghed." [3]).

Kirken modsatte sig altsaa Keiserne, naar disse ved Indblanding i kirkelige Anliggender paa een eller anden Maade vilde tilføie den Skade. Exempler paa, at denne Regel fulgtes, kunde anføres i et ikke ringe Antal [4]); vi indskrænke os til at nævne enkelte. Da Bisskop Hosius blev opfordret til at gjendrive Athanasius, skrev han blandt Andet Følgende til Keiser Constantius [5]): „giv dig ikke af med de kirkelige Anliggender, og udsted ingen Befalinger til os om dem; men lær hellere af os, hvorledes der med Hensyn til dem skal forholdes. Dig har Gud overgivet Kongedømmet; os har han betroet, hvad der vedkommer Kirken." Under Justinas Formynderskab forlangte engang Valentinian, at en Kirke i Mailand skulde indrømmes Arianerne. Ambrosius gjorde en langvarig Modstand, og Sagen blev endelig opgivet. Han skriver herom til sin Søster [6]): „endelig kom Befalingen: overgiv Kirken. Jeg svarede: det er hverken mig tilladt at overgive den, eller dig, Keiser! gavnligt at erholde den. Du har ingen Ret til at forgribe dig paa en Privatmands Bolig: mener du at turde bemægtige dig Guds Huus? — — Du maa ikke forileilige dig, Keiser! med den Tanke, at du har nogen Ret til at befale i de Sager, som angaae det Guddommelige. — — Til Keiseren høre Palatserne, til Præsten

---

3) Tract. in psal. 14, sect. 12.

4) Endeel findes hos Theodoritus, hist. eccl. 4, 18. 33. 34.

5) Athanasius. Hist. Arianorum ad monachos sect. 44.

6) Epist. cl. 1, ep. 20, sect. 19.

Kirkerne. Over de offentlige Bygninger er Magten betroet dig, ikke over de hellige." Om Justinian fortælles[7]), at han mod Slutningen af sit Liv udstedte et Edict om Jesu Legemes Uforkrænkelighed, og forlangte, at alle Biskopper skulde antage den deri indeholdte Lære. Disse søgte at vinde Tid, og svarede, at de først maatte høre Biskoppen af Antiochia, Anastasius' Mening. Anastasius modsagde aabenbart Keiseren. Justinian dømte da Anastasius og alle dem, der erklærede sig for ham, til Deportation, men døde, inden Dommen kunde udføres. Paa sin Sotteseng fik han et Brev fra Nicetius, Biskop af Trier, hvori denne siger: „naar du ikke ufortøvet tilbagekalder, hvad du har lært; naar du ikke med lydelig Stemme udraaber: jeg har feilet, jeg har syndet; Anathema over Nestorius, Anathema over Eutyches! saa overgiver du din Sjæl til de samme Flammer, i hvilke disse evig ville brænde."

Herunder bemærke vi, at til et Conciliums Afholdelse fandtes Keiserens Samtykke fornødent. Pave Leo skrev til Theodosius Aar 449[8]): „hvis Eders Kjærlighed værdiges at høre vort Raad og vor Bøn, at I vil befale, at der i Italien holdes en bispoppelig Forsamling" o. s. v. Men Menighedernes Ret til selv at vælge deres Biskopper overholdtes. Leo skrev 446 til Metropolitanerne i Grækenland[9]): „efterdi vi have erfaret, at Achaias Metropolitan ofte har foretaget utilladelige og ved Fædrenes Bestemmelser og vore Befalin-

---

[7]) Evagrius. Hist. eccl. 4, 39. 40.

[8]) Epist. 23. — Til Besættelsen af Bispestolen i Constantinopel udfrævedes den romerske Biskops Samtykke. Leo Epist. 53 ad Theodosium Imp. Han udsætter heri, manifestationem catholicæ ritatis exspectans, at give sit Samtykke til Anatolius' Udvælgelse.

[9]) Epist. 13.

ger forbudne Ordinationer, og endogsaa har vovet at give Thespienserne imod deres Villie og uagtet deres Modstand en ganske ukjendt Mand til Bisskop: tilstede vi paa ingen Maade denne Metropolitan Frihed til uden Geistlighedens og Folkets Samtykke at ordinere Nogen til Bisskop; men den skal han sætte over Guds Kirke, som hele Districtet er bleven enigt om at vælge." Men hvad der saaledes overholdtes imod Geistlige, overholdtes saavidt muligt endnu mere imod Verdslige.

Dernæst lod Kirken, ved Underviisning og ved Dadel, Keiserne vide, at forsaavidt de vare Christne, havde de en Art Foresatte i Kirkens Lærere og Forstandere.

Kirken lærte, lærte ogsaa Keiserne, at en Fyrste, der fortjener dette Navn, behersker allerførst sig selv: „en sand Konge er den, der hersker over Vrede og Ugunst og Lyst, og i Alt retter sig efter Guds Love, og bevarer Sindet frit, og ikke lader Lysterne faae Magt over Sjælen"[1]); „den alene bør kaldes Konge og Fører, som herskende over sig selv behandler sine Undersaatter med Billighed og Kjærlighed; de andre, som uretfærdigen, ved fremmed Arbeide, forskaffe sig Nydelser, ere Tyranner"[2]); „en Keiser kjendes ikke derpaa, at han hersker over Andre, men derpaa, at han styrer og regjerer sig selv, og ikke tillader noget Ondt at indsnige sig i hans Hjerte, og i den Grad formaaer at tæmme sine Lidenskaber, at han fremstiller sig som et levende Billede af Dyden og som et Mønster for alle sine Undersaatter; men den, der har overgivet sig til Vellyster, bliver lidt efter lidt en Daare, en foragtelig Træl, en Fange, der ikke kan løskjøbes for

---

1) **Chrysostomus. De comparatione regis et monachi sect. 2.**
2) **Isidorus Pelusiota. Lib. 5 epist. 395.**

nogen Betaling" [3]). Den fordrer af ham, at han lyder de Love, han selv har givet: „da du har gjort dette til Forskrift for Andre," skriver Ambrosius [4]) til Valentinian: „har du gjort det til Forskrift for dig selv; thi Keiseren giver Love, at han selv først skal holde dem." Den fremstiller Undersaatternes Lykke og Frihed som Maalet for den høieste Magt: „dersom du ønsker at opnaae Christi Rige," skrev Isidorus Pelusiota [5]) til Theodosius, „hvilket Uforkrænkeligheden omgiver ligesom med en Krone, og hvormed Gud belønner dem, der retteligen have anvendt det jordiske Herredømme, da brug din Magt med Mildhed og Venlighed, og let Byrden af dine Rigdomme ved passende Gaver; thi Fyrsten frelses ikke ved sin store Magt, og den, der skaaner sit Gods, bliver skyldig i Afgudsdyrkelse;" ligesaa Ambrosius [6]) til Valentinian: „hos Eder, Keisere! er Intet saa folkeligt og saa elskværdigt, som at elske Friheden ogsaa hos dem, der staae i Soldaterstandens tjenstpligtige Forhold til Eder; efterdi dette er Forskjellen imellem de gode og de onde Fyrster, at de gode elske Friheden, men de onde Trældommen;" og Hilarius [7]) til Constantius: „derfor arbeide I og styre Staten med gavnlige Raad, vaage ogsaa og negte Eder Hvile, at alle de, over hvem I herske, maae opnaae saa lykkelig en Frihed, som det er muligt." Den udtalte det endelig baade i Ord og i Gjerning, at Keiseren er Kirkens Discipel: „hvad

---

3) Evagrius. Hist. eccl. 3, 1, hvor Keiser Zenos Udsvævelser omtales.

4) Epist. cl. 1, ep. 21, sect. 9.

5) Lib. 1, ep. 35.

6) Epist. cl. 1, ep. 40.

7) Ad Constantium lib. 1, sect. 2.

er hæderligere," skrev Ambrosius[8]) til Valentinian, „end at Keiseren kaldes Kirkens Søn — — thi Keiseren er indenfor Kirken, ikke over Kirken"; og da Ambrosius bemærkede, „at Keiseren (Theodosius) pleiede i Kirken at sidde adskilt fra Folket, og have sit Sæde indenfor Alterets Skranke, og betænkte, at dette enten havde sin Grund i Smigreri, eller i Ligegyldighed for den sømmelige Orden, gav han Keiseren Sæde i Kirken foran Alterskranken"[9]).

Kirken dadlede frimodig Keisernes Uretfærdigheder[1]). Hilarius skrev om sin egen Keiser, Constantius[2]): „nu kæmpe vi imod den bedrageriske Forfølger, imod den smigrende

---

8) Epistol. cl. 1, ep. 21, sect. 36.

9) Sozomenus. Hist. eccl. 7, 25. „Theodosius bifaldt denne Foranstaltning", hedder det videre, „og hans Efterfølgere bekræftede den senere, og vi see, at den overholdes endnu."

1) Ogsaa Julian hørte Sandhedens Sprog. Da Biskoppen af Chalcedon, den blinde Maris, blev stillet for ham, og Julian erindrede ham om hans Blindhed, sagde denne: „jeg takker Gud, der fratog mig Synet, at jeg ikke skulde see dig, der er henfalden til saa stor en Ugudelighed". Julian svarede Intet, men udstedte kort efter et Forbud, hvis Hensigt muligen var at udelukke de Christne fra klassisk Dannelse. Socrates. Hist. eccl. 3, 12. Ammianus Marcellinus 22, 10. — Man fortæller ogsaa, hvorledes Julian engang blev irettesat af de christne Indvaanere i Antiochia. Han raadspurgte Apollo i Daphne i Nærheden af Antiochia, men kunde ikke faae Svar, som de hedenske Præster forsikkrede, fordi Martyren Babylas' Grav befandt sig tætved. Julian befalede da de Christne, at rense Graven for Levningerne af Martyrens Lig; og medens de Christne, der vare komne sammen i stort Tal, udførte denne Befaling, sang de til Julians store Forbittrelse, nogle af Davids Psalmer med dette stadig tilbagevendende Omqvæd: „til Skamme blive Alle, som tilbede Billeder!" (Ps. 97, 7). Rufinus. Hist. eccl. 1, 35. cfr. Ammianus Marcellinus 22, 12.

2) Liber contra Constantium sect. 5 og 8.

Fjende, imod Antichristen Constantius, der ikke pidsker Ryggene, men klapper Maven, ikke proscriberer til Livet, men beriger til Døden, ikke hensætter i Fængsel til Frihed, men beviser i Paladset Ære til Trældom, ikke piner Legemet, men bemægtiger sig Hjertet. Han afskjærer ikke Hovedet med Sværd, men dræber Sjælen ved Guld; han truer ikke offentlig med Baal, men antænder hemmelig Helvede; han strider ikke, at han ikke maa overvindes, men smigrer, at han maa herske. Han bekjender Christus, for at fornegte; han tilveiebringer Eenhed, at der ikke skal være Fred; han undertrykker Kjætterne, at der ikke skal være Christne; han ærer Præsterne, at der ikke skal være Biskopper; han opbygger Kirkens Huse, for at nedrive Troen. — — Du største Forbryder af alle Dødelige! du blander alle Forfølgelsens Onder saaledes, at du baade udelukker Synderen fra Tilgivelse og Bekjenderen fra Martyrdom." Da Keiser Maximus bad Martin af Tours til Taffels, svarede denne, „at han ikke kunde være Gjest hos den, der havde berøvet een Keiser Riget og en anden Livet" [3]). Chrysostomus var allerede eengang bleven landsforviist for en Tale imod Qvinderne, Keiserinde Eudoxia tydede paa sig, da han truedes af nye Farer, fordi han med stærke Ord havde dadlet, at der i Nærheden af Sophiekirken anstilledes Lege ved en Billedstøtte af samme Keiserinde: underrettet herom holdt han en Tale, der begyndte saaledes: „atter raser Herodias, atter kommer hun i Uro, atter dandser hun, atter begjerer hun, at Johan-

---

[3]) **Sulpicius Severus. De vita Martini cap. 23.** Sulpicius, der vistnok saae Meget for mørkt, gjør her den Anmærkning: **qvamvis, ut est nostrorum ætas temporum, qvibus jam depravata omnia atqve corrupta sunt, pæne præcipuum sit, adulationi regiæ sacerdotalem non cessisse constantiam.**

nes' Hoved maa bringes hende paa et Fad« [4]). Af Ambrosius' Liv ville vi erindre om Begivenhederne i Thessalonika [5]). Der var i denne By udbrudt et Oprør, der havde kostet nogle Embedsmænd Livet. Da Theodosius havde faaet det at vide, blev han i høieste Grad forbittret, og »som en vilkaarlig og tyrannisk Herre, der havde sønderrevet Fornuftens Baand og afkastet dens Aag," lod han Uskyldige dræbe med Skyldige, saa at der omkom syvtusinde Mennesker. Nogen Tid efter kom Theodosius til Mailand og begav sig til Kirken; men Ambrosius traadte ham imøde og forbød ham at gaae ind, idet han tiltalte ham som Morder, og mindede ham om de Væseners Ret, over hvem han herskede — „de have samme Natur som du, og ere dine Medtjenere« — og den Skrøbelighed, der skjuler sig under Purpuret. Keiseren adlød, og vendte med Suk og Taarer tilbage til sit Palads [6]). Først otte Maaneder efter fik han atter Adgang til Kirken, men udstedte forinden, paa Ambrosii Forlangende, den Lov, at keiserlige Dødsdomme skulde vente tredive Dage, førend de fuldbyrdedes.

§ 3.

Christendommens begyndende Virksomhed til Omdannelsen af den høieste Magt.

(Fra Constantin til 375).

Constantin opgav den Guddomsrang, han havde arvet

---

4) Socrates Schol. Hist. eccl. 6, 18. — Talen haves ikke; den, der findes i Udgaverne af Chrysostomus, er, som Montfaucon oplyser, uægte.

5) Han taler selv derom epist. cl. 1 ep. 51; desuden Rufinus (hist. eccl. 2, 18), Socrates Schol. (hist. eccl. 7, 25) og Theodoritus (hist. eccl. 5, 17. 18).

6) Ellers skriver Ambrosius (apologia David 4, sect. 15): pec-

fra sine Forgængere: han forbød ved Lov at opstille Billeder af ham i de hedenske Templer[7]); lod præge Guldmynter, der udbredtes i hele det romerske Rige, paa hvilke han afbildedes i en bedende Stilling[8]); sluttede ofte sine Breve til Bisskopperne med en Formel, som denne: „Gud bevare dig, elskelige Broder!"[9]) og kaldte overhovedet de Christne „Brødre og Medtjenere".[1]).

Idet Constantin saaledes opgav Tanken om guddommelig Værdighed, tilintetgjorde han for sig og sine Efterfølgere Despotiets Livsprincip. Det var i Overeensstemmelse hermed, at han, som der fortælles[2]), ansaae det for sin Pligt, „at regjere sine Undersaatter efter Fornuftens Regler og stille hele sin Magt i Fornuftens Tjeneste."

Folkefriheden var aldeles gaaet tilgrunde. I een Henseende blev den, paa given Foranledning, bekræftet af Constantin. Det var christelig Vedtægt, at Presbyterne i Forbindelse med Menighederne, eller hele den Folkemasse, der paa Valgdagen strømmede sammen fra Bispedømmets fjerneste Egne, selv udnævnede deres Bisskop[3]). Constantin saavelsom hans Efterfølgere ærede denne Frihed; og medens de i Staten og i Hæren uddeelte og tilbagetoge Ærresposter, tillode de, at attenhundrede høie

---

cavit David, qvod solent reges; sed poenitentiam gessit, flevit, ingemuit, qvod non solent reges.

7) Eusebius. De vita Const. 4, 16.

8) Sammesteds 4, 15.

9) Sammesteds 4, 36. Om Constantins Samliv med Bisskopperne see 3, 15.

1) Sammesteds 3, 24. Ordene numen og divinus beholdtes, men fik en anden Betydning.

2) Sammesteds 4, 29.

3) Hippolytus. Trad. apostol. constit. 1 de ordinatione.

[illegible] — saa stort var Biskoppernes Antal — beslaktes [illegible] frie Valg [4]).

[illegible] en [illegible] findet Keiser saae sig nødsaget til at [illegible] en fra Christendommen udgaaende Folkevillie. Da [illegible], Tilhængeren af den arianske Troesbekjendelse, [illegible] og Grusomhedens Christendom" [5]), i Aaret [illegible] Magten, underrettede den Toven og Forle- [illegible] viste ved at dømme og straffe Athanasius, [illegible] at Kirkens Forrettigheder allerede havde gjen- [illegible] for Orden og Frihed i det romerske Rige [6]).

[illegible] Aarhundrede efter Christus regjerede der i [illegible] halvtredsindstyve Keisere: de fleste af disse bleve [illegible] faa Dages Forløb. Alene dette Træk af den [illegible] Historie er nok til at vise, at Regjeringsformen var [illegible] despotisk. At af syv christne Keisere, der forekomme [illegible] til 375, kun een blev myrdet [7]), er et sikkert

---

4) Eusebius. De vita C. 3, 62. — Gibbon Kap. 20. — Vi [illegible] i denne Forbindelse denne Yttring af Guizot (p. 159): en [illegible], qvand la liberté a manqvé aux hommes, c'est la religion, [illegible] s'est chargée de la remplacer.

5) Gibbon. — Charakteristisk var det, at det endnu hedenske [illegible] erklærede Constantius for Gud efter hans Død.

6) Gibbon Kap. 21. — Det er paa Mænd, som Athanasius, man vil tænke, ved at læse Ord, som disse: l'eglise proclama — — la separation du pouvoir spirituel et du pouvoir temporel, et leur indépendance réciproqve; — — elle à maintenu, qve la force n'avait aucune action sur le système des croyances, des espérances, des promesses religieuses — — L'église a préparé l'indépendance du monde intellectuel individuel, l'indépendance de la pensée. Guizot p. 156.

7) Constans; Magnentius dræbte sig selv. Julian blev maaskee myrdet. Han var stor som Feltherre og som Soldat, men

Kjendetegn paa, at Magten var begyndt at udøves med Forstand[8]).

§ 4.

Christendommens fortsatte Virksomhed til Omdannelsen af den høieste Magt.

(375 til Justinian).

Det Afguderi, der havde været drevet med Keiserens Person, var for indgroet til hurtig at uddøe[9]): endnu Theodosius Junior havde Aarsag til at optræde derimod. Denne Fyrste søgte at skille den keiserlige Værdighed ved al hedensk Tilbedelse. Aar 425 forordnede han[1]): „dersom nogensinde vore Støtter eller Brystbilleder opreises, enten, som det sædvanligen skeer, paa Festdage, eller paa Hverdage, skal Dommeren være tilstede uden Tilbedelsens Høihed, saaledes at

---

langtfra ikke som Menneske. Paafaldende er især det Træk af hans Liv, at han skiftede Religion, efterat have erklæret Oprør imod Constantius.

8) Montesqvieu 24, 3: la religion chez les chretiens rend les princes moins timides et par conseqvent moins cruels. Le prince compte sur ses sujets, et les sujets sur le prince.

9) Hieronymus siger (cap. 3 Danielis): „de Dommere og verdslige Herrer, der tilbede Keisernes Støtter og Billeder, maae altsaa vide, at de gjøre det, som de tre Ynglinger afsloge at gjøre, og derved fandt Velbehag hos Gud." Chrysostomus' forhen omtalte Opposition grundede sig paa noget Saadant.

1) C. T. 15, 4, 1. Adsit judex sine adorationis ambitioso fastigio — — Excedens cultura hominum dignitatem superno numini reservetur. — Dommerens „Tilbedelse" skete for en Deel derved, at han lod Støtterne eller Brystbillederne indvie ved Festligheder og Skuespil. — Hvad angaaer Brystbilledernes Fremstilling under Legene, da pleiede denne at ledsages af de Tilstedeværendes lydelige Hilsener. Ritter.

han (kun) viser, at han ved sin Nærværelse vil hædre Dagen eller Stedet og vor Ihukommelse. Fremdeles skulle Brystbillederne, der fremstilles under Legene, blot betegne, at vor Majestæt og Roes lever i de Tilstedeværendes Sjæle og i deres Hjerters Dyb: en Dyrkelse, der gaaer ud over menneskelig Værdighed, maa forbeholdes det himmelske Forsyn." Samme Aar gav han denne Lov[2]): „om Søndagen, der er Ugens første Dag, paa Christi Fødsels og Daabsdag, ligeledes i Paasken og Qvinqvagesimaens Dage — — negtes Indvaanerne i alle Byer Theatrenes og de circensiske Leges Forlystelser, og de Christnes Tanker optages ganske af hvad der henhører til Guds Dyrkelse. — — Og for at Ingen[3]) skal troe, at de Pligter, han har imod Keiseren, nødvendiger tilskynde ham til Hædersbeviisninger imod vor Majestæt, og at han, hvis han ikke tilsidesætter den hellige Religion og lader opføre Skuespil, muligen vil fornærme os, ved saaledes at vise mindre Hengivenhed for os, end han pleiede, forsikkre vi Alle om, at Menneskenes Slægt da beviser os den største Hengivenhed, naar den ydmyg bøier sig for den almægtige Guds Fuldkommenheder og alle hans Velgjerninger"[4]).

Den samme Keiser erklærede Keiserne bundne ved Lovene: „det er et Ord, der er Herskerens Majestæt værdigt, at Fyrsten tilstaaer, at han er bundet ved Lovene: af Rettens Anseelse afhænger aldeles vor Anseelse. Og, i Sandhed! mere end Magten er det, at stille Herredømmet under Lovene"[5]).

---

[2]) C. T. 15, 5, 5.

[3]) „Ingen" o: ingen af de høie Embedsmænd.

[4]) Tunc maxime mansvetudini nostræ ab humano genere defertur (sc. devotio), quum virtutibus Dei omnipotentis ac meritis universis obseqvium orbis im enditur.

[5]) C J. 1, 14, 4. Aar 429. Fra Aaret 455 forekommer denne

Men at Despotiet var forsvundet, viste sig ogsaa under Theodosius' Formænd. Det viste sig, da Honorius ved denne Lov anerkjendte en Indskrænkning af sin Magt: „saaofte som der handles om Religionen, passer det sig, at Bisskopperne dømme; men andre Sager — — skulle afgjøres ved Lovene“ [6]); eller da han i en Jagtlov udtalte dette Princip: „vore Provindsbeboeres Vel foretrækkes nødvendigviis for vor Fornøielse“ [7]). Det viste sig, da Theodosius den Store gav Loven om de tredive Dages Opsættelse, eller da han forordnede [8]): „hvis Nogen, ubekjendt med Beskedenhed og blottet for Undseelse, har tilladt sig at angribe os med ryggesløse og frække Haansord, og i Drukkenskab har dadlet de nærværende Tider paa oprørsk Viis, ville vi ikke, at han skal underkastes Straf, ei heller lide nogen haard og streng Medfart; thi er det skeet af Letsindighed, maa det foragtes, eller af Raseri, maa det i høi Grad beklages, eller af Uretfærdighed, maa det tilgives. Uden at der altsaa foretages Noget, skulle saadanne Sager altid bringes til vor Kundskab, at vi kunne sammenligne Ordene med Personerne og bedømme, om Sagerne skulle falde hen, eller nøiere undersøges.“ Det oplyses endelig af adskillige af de i det Foregaaende anførte Love.

Lov (1, 14, 10): **omnes legibus regantur, etiamsi ad divinam domum pertineant.**

6) C. T. 16, 11, 1. Aar 399.

7) C. T. 15, 11, 1. Aar 414.

8) C. T. 9, 4, 1. Aar 393. Det var især Hedningerne, der klagede. Ritter.

Slutning.

I disse Udsagn af Fædrene og Bestemmelser af Conciliërne, der gik forud for disse Love af Keiserne fra Constantin til Justinian, mene vi, at Beviset for Christendommens Virksomhed til i hiin Tid at have forskaffet Menneskerettighederne Anerkjendelse umiddelbart ligger. Det forekommer os saa sikkert, at det ikke behøver den Bekræftelse, som vilde haves, hvis alle Lovgiverne havde aflagt en saadan Tilstaaelse for Christendommens Magt over dem, som Tilfældet er med Theodosius Junior og Justinian. Disses Yttringer i denne Retning fortjene imidlertid at anføres. Theodosius Junior, i Forbindelse med Valentinian den Tredie, begynder sin „Nye Loves Bog“ med disse Ord: „blandt de Pligter, som Kjærlighed til vort Folk ved omhyggeligt Overlæg har paalagt os, erkjende vi Undersøgelsen af den sande Religion for en udmærket Gjenstand for vor keiserlige Majestæt: formaae vi at tilegne os den, da aabne vi de menneskelige Foretagender en lykkelig Bane“ [9]; og Justinian siger i en Fortale [1]), „at

---

[9]) L. N. L. Tit. 3. Aar 440. Cujus si cultum tenere potueris, iter prosperitatis humanis aperimus inceptis.

[1]) Tertia digestorum præfatio. Omnibus (sc. legibus) se secundum datam a Deo et Salvatore Jesu Christo scientiam et intellectus vigorem imposuisse competentem formam.

han efter den Kundskab og Forstand, han har faaet af Gud og Frelseren Jesus Christus, har givet alle Love deres tilbørlige Form." — Beviset kan idetmindste neppe føres videre.

Ved sin Indflydelse paa den theodosianske og justinianske Codex gjorde Christendommen sig gjældende i en stor Deel af den sildigere christelige Verdens Lovgivning. Vestgotherne i Frankrig, Burgund (ved Siden af sine egne Love), Østgotherne (thi Theodorichs Edict var ganske grundet paa Romerretten), det frankiske Rige, Tydskland, Bøhmen, Ungarn, Polen og Skotland antoge efterhaanden Romerretten, navnlig den justinianske Codex som almindelig Lov; i England havde den stor Anseelse til Edvard den Første. Til dens Udbredelse maatte dette især tjene, at Geistligheden allevegne rettede sig efter den [a]).

---

[a]) Gibbon Kap. 44, Note 2. — Savigny, Geschichte des röm. Rechts, Heidelberg 1815. 1. Bind p. 99; 2. Bind p. 164; 3. Bind p. 339.

Indhold.

Side.

Indledning . . . . 1—27.

Første Kapitel. Den sociale Forfatning hos Romerne under Keiserne til Constantin . . 1—19.

Andet Kapitel. Det nye Testamentes Lære om de sociale Forhold . . . . 19—22.

Tredie Kapitel. Den ældste Kirkes Bevidsthed om Christendommens Magt i Almindelighed . . . . 23—27.

Christendommens Indflydelse paa den sociale Forfatning fra dens Stiftelse til Justinian, oplyst af Kirkefædrenes Skrifter, Conciliebestemmelserne og de keiserlige Love.

Første Kapitel. Kirkefædrenes Udtalelse af Lighedsprincipet . . . . 28—39.

§ 1. Kirkefædrene til Constantin lærte Menneskenes Lighed . . . . . . 28—34.

§ 2. Kirkefædrene fra Constantin til Justinian lærte Menneskenes Lighed . 35—39.

Andet Kapitel. Den faderlige Magt . . . . . . 40—51.

§ 1. Kirkefædrene og Concilierne fra Kirkens Stiftelse til Constantin fordømte den hedenske Tænkemaade om Faderens (Forældrenes) Ret . . . 40—43.

§ 2. Lovgivning om den faderlige Magt fra Constantin til 375 . . . . . 43—46.

		Side.
§ 3.	Kirkens Lære og Bestemmelser om Faderens (Forældrenes) Ret over Barnet fra Constantin til Justinian	46—48.
§ 4.	Lovgivning om den faderlige Magt fra 375 til Justinian	48—51.
Tredie Kapitel.	Qvindens Stilling	52—73.
§ 1.	Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra dens Stiftelse til Constantin	52—58.
§ 2.	Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra Constantin til 375	58—62.
§ 3.	Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra 375 til Justinian	62—66.
§ 4.	Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra 375 til Justinian	66—73.
Fierde Kapitel.	Slaveriet	74—116.
§ 1.	Kirkens Forhold til Slaveriet fra dens Stiftelse til Constantin . .	74—80.
§ 2.	Lovgivning vedkommende Slaveriet fra Constantin til 375	80—87.
§ 3.	Kirkens Forhold til Slaveriet fra Constantin til Justinian	88—102.
§ 4.	Lovgivning vedkommende Slaveriet fra 375 til Justinian	102—116.
Femte Kapitel.	Om Forholdet imod Nødlidende og Ulykkelige af alle Slags . . .	117—157.
§ 1.	Kirkens Forhold imod Nødlidende og Ulykkelige fra dens Stiftelse til Constantin	117—125.

Indhold.

		Side.
Indledning		1—27.
Første Kapitel.	Den sociale Forfatning hos Romerne under Keiserne til Constantin . .	1—19.
Andet Kapitel.	Det nye Testamentes Lære om de sociale Forhold	19—22.
Tredie Kapitel.	Den ældste Kirkes Bevidsthed om Christendommens Magt i Almindelighed	23—27.

Christendommens Indflydelse paa den sociale Forfatning fra dens Stiftelse til Justinian, oplyst af Kirkefædrenes Skrifter, Conciliebestemmelserne og de keiserlige Love.

Første Kapitel.	Kirkefædrenes Udtalelse af Lighedsprincipet	28—39.
§ 1.	Kirkefædrene til Constantin lærte Menneskenes Lighed	28—34.
§ 2.	Kirkefædrene fra Constantin til Justinian lærte Menneskenes Lighed .	35—39.
Andet Kapitel.	Den faderlige Magt	40—51.
§ 1.	Kirkefædrene og Concilierne fra Kirkens Stiftelse til Constantin fordømte den hedenske Tænkemaade om Faderens (Forældrenes) Ret . . .	40—43.
§ 2.	Lovgivning om den faderlige Magt fra Constantin til 375	43—46.

		Side.
§ 3.	Kirkens Lære og Bestemmelser om Faderens (Forældrenes) Ret over Barnet fra Constantin til Justinian	46—48.
§ 4.	Lovgivning om den faderlige Magt fra 375 til Justinian	48—51.
Tredie Kapitel.	Qvindens Stilling	52—73.
§ 1.	Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra dens Stiftelse til Constantin	52—58.
§ 2.	Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra Constantin til 375	58—62.
§ 3.	Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra 375 til Justinian	62—66.
§ 4.	Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra 375 til Justinian.	66—73.
Fierde Kapitel.	Slaveriet	74—116.
§ 1.	Kirkens Forhold til Slaveriet fra dens Stiftelse til Constantin . .	74—80.
§ 2.	Lovgivning vedkommende Slaveriet fra Constantin til 375	80—87.
§ 3.	Kirkens Forhold til Slaveriet fra Constantin til Justinian. . . .	88—102.
§ 4.	Lovgivning vedkommende Slaveriet fra 375 til Justinian	102—116.
Femte Kapitel.	Om Forholdet imod Nødlidende og Ulykkelige af alle Slags . . .	117—157.
§ 1.	Kirkens Forhold imod Nødlidende og Ulykkelige fra dens Stiftelse til Constantin	117—125.

er hæderligere," skrev Ambrosius[8]) til Valentinian, „end at Keiseren kaldes Kirkens Søn — — thi Keiseren er indenfor Kirken, ikke over Kirken"; og da Ambrosius bemærkede, „at Keiseren (Theodosius) pleiede i Kirken at sidde adskilt fra Folket, og have sit Sæde indenfor Alterets Skranke, og betænkte, at dette enten havde sin Grund i Smigreri, eller i Ligegyldighed for den sømmelige Orden, gav han Keiseren Sæde i Kirken foran Alterskranken"[9]).

Kirken dadlede frimodig Keisernes Uretfærdigheder[1]). Hilarius skrev om sin egen Keiser, Constantius[2]): „nu kæmpe vi imod den bedrageriske Forfølger, imod den smigrende

---

8) Epistol. cl. 1, ep. 21, sect. 36.

9) Sozomenus. Hist. eccl. 7, 25. „Theodosius bifaldt denne Foranstaltning", hedder det videre, „og hans Efterfølgere bekræftede den senere, og vi see, at den overholdes endnu."

1) Ogsaa Julian hørte Sandhedens Sprog. Da Biskoppen af Chalcedon, den blinde Maris, blev stillet for ham, og Julian erindrede ham om hans Blindhed, sagde denne: „jeg takker Gud, der fratog mig Synet, at jeg ikke skulde see dig, der er henfalden til saa stor en Ugudelighed". Julian svarede Intet, men udstedte kort efter et Forbud, hvis Hensigt muligen var at udelukke de Christne fra klassisk Dannelse. Socrates. Hist. eccl. 3, 12. Ammianus Marcellinus 22, 10. — Man fortæller ogsaa, hvorledes Julian engang blev irettesat af de christne Indvaanere i Antiochia. Han raadspurgte Apollo i Daphne i Nærheden af Antiochia, men kunde ikke faae Svar, som de hedenske Præster forsikkrede, fordi Martyren Babylas' Grav befandt sig tætved. Julian befalede da de Christne, at rense Graven for Levningerne af Martyrens Lig; og medens de Christne, der vare komne sammen i stort Tal, udførte denne Befaling, sang de til Julians store Forbittrelse, nogle af Davids Psalmer med dette stadig tilbagevendende Omqvæd: „til Skamme blive Alle, som tilbede Billeder!" (Ps. 97, 7). Rufinus. Hist. eccl. 1, 35. cfr. Ammianus Marcellinus 22, 12.

2) Liber contra Constantium sect. 5 og 8.

Fiende, imod Antichristen Constantius, der ikke pidsker Ryggene, men klapper Maven, ikke proscriberer til Livet, men beriger til Døden, ikke hensætter i Fængsel til Frihed, men beviser i Paladset Ære til Trældom, ikke piner Legemet, men bemægtiger sig Hjertet. Han afskjærer ikke Hovedet med Sværd, men dræber Sjælen ved Guld; han truer ikke offentlig med Baal, men antænder hemmelig Helvede; han strider ikke, at han ikke maa overvindes, men smigrer, at han maa herske. Han bekjender Christus, for at fornegte; han tilveiebringer Eenhed, at der ikke skal være Fred; han undertrykker Kjætterne, at der ikke skal være Christne; han ærer Præsterne, at der ikke skal være Biskopper; han opbygger Kirkens Huse, for at nedrive Troen. — — Du største Forbryder af alle Dødelige! du blander alle Forfølgelsens Onder saaledes, at du baade udelukker Synderen fra Tilgivelse og Bekjenderen fra Martyrdom." Da Keiser Maximus bad Martin af Tours til Taffels, svarede denne, „at han ikke kunde være Gjest hos den, der havde berøvet een Keiser Riget og en anden Livet" [3]). Chrysostomus var allerede eengang bleven landsforviist for en Tale imod Qvinderne, Keiserinde Eudoria tydede paa sig, da han truedes af nye Farer, fordi han med stærke Ord havde dadlet, at der i Nærheden af Sophiekirken anstilledes Lege ved en Billedstøtte af samme Keiserinde: underrettet herom holdt han en Tale, der begyndte saaledes: „atter raser Herodias, atter kommer hun i Uro, atter dandser hun, atter begjerer hun, at Johan-

---

[3]) **Sulpicius Severus. De vita Martini cap. 23.** Sulpicius, der vistnok saae Meget for mørkt, gjør her den Anmærkning: **qvamvis, ut est nostrorum ætas temporum, qvibus jam depravata omnia atqve corrupta sunt, pæne præcipuum sit, adulationi regiæ sacerdotalem non cessisse constantiam.**

nes' Hoved maa bringes hende paa et Fad« [4]). Af Ambrosius' Liv ville vi erindre om Begivenhederne i Thessalonika [5]). Der var i denne By udbrudt et Oprør, der havde kostet nogle Embedsmænd Livet. Da Theodosius havde faaet det at vide, blev han i høieste Grad forbittret, og „som en vilkaarlig og tyrannisk Herre, der havde sønderrevet Fornuftens Baand og afkastet dens Aag," lod han Uskyldige dræbe med Skyldige, saa at der omkom syvtusinde Mennesker. Nogen Tid efter kom Theodosius til Mailand og begav sig til Kirken; men Ambrosius traadte ham imøde og forbød ham at gaae ind, idet han tiltalte ham som Morder, og mindede ham om de Væseners Ret, over hvem han herskede — „de have samme Natur som du, og ere dine Medtjenere« — og den Skrøbelighed, der skjuler sig under Purpuret. Keiseren adlød, og vendte med Suk og Taarer tilbage til sit Palads [6]). Først otte Maaneder efter fik han atter Adgang til Kirken, men udstedte forinden, paa Ambrosii Forlangende, den Lov, at keiserlige Dødsdomme skulde vente tredive Dage, forend de fuldbyrdedes.

§ 3.
Christendommens begyndende Virksomhed til Omdannelsen af den høieste Magt.
(Fra Constantin til 375).

Constantin opgav den Guddomsrang, han havde arvet

---

4) Socrates Schol. Hist. eccl. 6, 18. — Talen haves ikke; den, der findes i Udgaverne af Chrysostomus, er, som Montfaucon oplyser, uægte.

5) Han taler selv derom epist. cl. 1 ep. 51; desuden Rufinus (hist. eccl. 2, 18), Socrates Schol. (hist. eccl. 7, 25) og Theodoritus (hist. eccl. 5, 17. 18).

6) Ellers skriver Ambrosius (apologia David 4, sect. 15): pec-

fra sine Forgængere: han forbød ved Lov at opstille Billeder af ham i de hedenske Templer[7]; lod præge Guldmynter, der udbredtes i hele det romerske Rige, paa hvilke han afbildedes i en bedende Stilling[8]); sluttede ofte sine Breve til Bisskopperne med en Formel, som denne: „Gud bevare dig, elskelige Broder!"[9]) og kaldte overhovedet de Christne „Brødre og Medtjenere"[1]).

Idet Constantin saaledes opgav Tanken om guddommelig Værdighed, tilintetgjorde han for sig og sine Efterfølgere Despotiets Livsprincip. Det var i Overeensstemmelse hermed, at han, som der fortælles[2]), ansaae det for sin Pligt, „at regjere sine Undersaatter efter Fornuftens Regler og stille hele sin Magt i Fornuftens Tjeneste."

Folkefriheden var aldeles gaaet tilgrunde. I een Henseende blev den, paa given Foranledning, bekræftet af Constantin. Det var christelig Vedtægt, at Presbyterne i Forbindelse med Menighederne, eller hele den Folkemasse, der paa Valgdagen strømmede sammen fra Bispedømmets fjerneste Egne, selv udnævnede deres Bisskop[3]). Constantin saavelsom hans Efterfølgere ærede denne Frihed; og medens de i Staten og i Hæren uddeelte og tilbagetoge Ærespøster, tillode de, at attenhundrede høie

---

cavit David, qvod solent reges; sed poenitentiam gessit, flevit, ingemuit, qvod non solent reges.

7) Eusebius. De vita Const. 4, 16.

8) Sammesteds 4, 15.

9) Sammesteds 4, 36. Om Constantins Samliv med Bisskopperne see 3, 15.

1) Sammesteds 3, 24. Ordene numen og divinus beholdtes, men fik en anden Betydning.

2) Sammesteds 4, 29.

3) Hippolytus. Trad. apostol. constit. 1 de ordinatione.

Embeder — saa stort var Bisfoppernes Antal — beklædtes ved Folkets frie Valg [4]).

Ogsaa en despotisk sindet Keiser saae sig nødsaget til at erkjende en fra Christendommen udgaaende Folkevillie. Da Constantius, Tilhængeren af den arianske Troesbekjendelse, „af Raahedens og Grusomhedens Christendom" [5]), i Aaret 353 havde faaet Magten, underrettede den Tøven og Forlegenhed, som han viste ved at dømme og straffe Athanasius, Verden om, at Kirkens Forrettigheder allerede havde gjenvakt en Sands for Orden og Frihed i det romerske Rige [6]).

I det tredie Aarhundrede efter Christus regjerede der i Rom henved halvtredsindstyve Keisere: de fleste af disse bleve myrdede efter faa Dages Forløb. Alene dette Træk af den romerske Historie er nok til at vise, at Regjeringsformen var bleven Despotie. At af syv christne Keisere, der forekomme fra 324 til 375, kun een blev myrdet [7]), er et sikkert

---

4) Eusebius. De vita C. 3, 62. — Gibbon Kap. 20. — Vi anføre i denne Forbindelse denne Yttring af Guizot (p. 159): en general, qvand la liberté a manqvé aux hommes, c'est la religion, vi s'est chargée de la remplacer.

5) Gibbon. — Charakteristisk var det, at det endnu hedenske Senat erklærede Constantius for Gud efter hans Død.

6) Gibbon Kap. 21. — Det er paa Mænd, som Athanasius, man vil tænke, ved at læse Ord, som disse: l'eglise proclama — — la separation du pouvoir spirituel et du pouvoir temporel, et leur indépendance réciproqve; — — elle a maintenu, qve la force n'avait aucune action sur le système des croyances, des espérances, des promesses religieuses — — L'église a préparé l'indépendance du monde intellectuel individuel, l'indépendance de la pensée. Guizot p. 156.

7) Constans; Magnentius dræbte sig selv. Julian blev maaskee myrdet. Han var stor som Feltherre og som Soldat, men

Kjendetegn paa, at Magten var begyndt at udøves med Forstand[8]).

§ 4.

Christendommens fortsatte Virksomhed til Omdannelsen af den høieste Magt.

(375 til Justinian).

Det Afguderi, der havde været drevet med Keiserens Person, var for indgroet til hurtig at uddøe[9]): endnu Theodosius Junior havde Aarsag til at optræde derimod. Denne Fyrste søgte at stille den keiserlige Værdighed ved al hedensk Tilbedelse. Aar 425 forordnede han[1]): „dersom nogensinde vore Støtter eller Brystbilleder opreises, enten, som det sædvanligen skeer, paa Festdage, eller paa Hverdage, skal Dommeren være tilstede uden Tilbedelsens Høihed, saaledes at

---

langtfra ikke som Menneske. Paafaldende er især det Træk af hans Liv, at han skiftede Religion, efterat have erklæret Oprør imod Constantins.

8) Montesqvieu 24, 3: la religion chez les chretiens rend les princes moins timides et par conseqvent moins cruels. Le prince compte sur ses sujets, et les sujets sur le prince.

9) Hieronymus siger (cap. 3 Danielis): „de Dommere og verdslige Herrer, der tilbede Keisernes Støtter og Billeder, maae altsaa vide, at de gjøre det, som de tre Ynglinger afsloge at gjøre, og derved fandt Velbehag hos Gud." Chrysostomus' forhen omtalte Opposition grundede sig paa noget Saadant.

1) C. T. 15, 4, 1. Adsit judex sine adorationis ambitioso fastigio — — Excedens cultura hominum dignitatem superno numini reservetur. — Dommerens „Tilbedelse" skete for en Deel derved, at han lod Støtterne eller Brystbillederne indvie ved Festligheder og Skuespil. — Hvad angaaer Brystbilledernes Fremstilling under Legene, da pleiede denne at ledsages af de Tilstedeværendes lydelige Hilsener. Ritter.

han (kun) viser, at han ved sin Nærværelse vil hædre Dagen eller Stedet og vor Ihukommelse. Fremdeles skulle Brystbilederne, der fremstilles under Legene, blot betegne, at vor Majestæt og Roes lever i de Tilstedeværendes Sjæle og i deres Hjerters Dyb: en Dyrkelse, der gaaer ud over menneskelig Værdighed, maa forbeholdes det himmelske Forsyn." Samme Aar gav han denne Lov[2]): „om Søndagen, der er Ugens første Dag, paa Christi Fødsels og Daabsdag, ligeledes i Paasken og Qvinqvagesimaens Dage — — negtes Indvaanerne i alle Byer Theatrenes og de circensiske Leges Forlystelser, og de Christnes Tanker optages ganske af hvad der henhører til Guds Dyrkelse. — — Og for at Ingen[3]) skal troe, at de Pligter, han har imod Keiseren, nødvendigen tilskynde ham til Hædersbeviisninger imod vor Majestæt, og at han, hvis han ikke tilsidesætter den hellige Religion og lader opføre Skuespil, muligen vil fornærme os, ved saaledes at vise mindre Hengivenhed for os, end han pleiede, forsikkre vi Alle om, at Menneskenes Slægt da beviser os den største Hengivenhed, naar den ydmyg bøier sig for den almægtige Guds Fuldkommenheder og alle hans Velgjerninger"[4]).

Den samme Keiser erklærede Keiserne bundne ved Lovene: „det er et Ord, der er Herskerens Majestæt værdigt, at Fyrsten tilstaaer, at han er bundet ved Lovene: af Rettens Anseelse afhænger aldeles vor Anseelse. Og, i Sandhed! mere end Magten er det, at stille Herredømmet under Lovene"[5]).

---

[2]) C. T. 15, 5, 5.

[3]) „Ingen" o: ingen af de høie Embedsmænd.

[4]) Tunc maxime mansvetudini nostræ ab humano genere defertur (sc. devotio), quum virtutibus Dei omnipotentis ac meritis universis obseqvium orbis impenditur.

[5]) C. J. 1, 14, 4. Aar 429. Fra Aaret 455 forekommer denne

Men at Despotiet var forsvundet, viste sig ogsaa under Theodosius' Formænd. Det viste sig, da Honorius ved denne Lov anerkjendte en Indskrænkning af sin Magt: „saaofte som der handles om Religionen, passer det sig, at Bisskopperne dømme; men andre Sager — — skulle afgjøres ved Lovene"[6]); eller da han i en Jagtlov udtalte dette Princip: „vore Provindsbeboeres Vel foretrækkes nødvendigviis for vor Fornøielse"[7]). Det viste sig, da Theodosius den Store gav Loven om de tredive Dages Opsættelse, eller da han forordnede[8]): „hvis Nogen, ubekjendt med Beskedenhed og blottet for Undseelse, har tilladt sig at angribe os med ryggesløse og frække Haansord, og i Drukkenskab har dadlet de nærværende Tider paa oprørsk Viis, ville vi ikke, at han skal underkastes Straf, ei heller lide nogen haard og streng Medfart; thi er det skeet af Letsindighed, maa det foragtes, eller af Raseri, maa det i høi Grad beklages, eller af Uretfærdighed, maa det tilgives. Uden at der altsaa foretages Noget, skulle saadanne Sager altid bringes til vor Kundskab, at vi kunne sammenligne Ordene med Personerne og bedømme, om Sagerne skulle falde hen, eller nøiere undersøges." Det oplyses endelig af adskillige af de i det Foregaaende anførte Love.

Lov (1, 14, 10): **omnes legibus regantur, etiamsi ad divinam domum pertineant.**

6) C. T. 16, 11, 1. Aar 399.

7) C. T. 15, 11, 1. Aar 414.

8) C. T. 9, 4, 1. Aar 393. Det var især Hedningerne, der klagede. Ritter.

Slutning.

I disse Udsagn af Fædrene og Bestemmelser af Concilierne, der gik forud for disse Love af Keiserne fra Constantin til Justinian, mene vi, at Beviset for Christendommens Virksomhed til i hiin Tid at have forskaffet Menneskerettighederne Anerkjendelse umiddelbart ligger. Det forekommer os saa sikkert, at det ikke behøver den Bekræftelse, som vilde haves, hvis alle Lovgiverne havde aflagt en saadan Tilstaaelse for Christendommens Magt over dem, som Tilfældet er med Theodosius Junior og Justinian. Disses Yttringer i denne Retning fortjene imidlertid at anføres. Theodosius Junior, i Forbindelse med Valentinian den Tredie, begynder sin „Nye Loves Bog“ med disse Ord: „blandt de Pligter, som Kjærlighed til vort Folk ved omhyggeligt Overlæg har paalagt os, erkjende vi Undersøgelsen af den sande Religion for en udmærket Gjenstand for vor keiserlige Majestæt: formaae vi at tilegne os den, da aabne vi de menneskelige Foretagender en lykkelig Bane“ [9]); og Justinian siger i én Fortale [1]), „at

9) L. N. L. Tit. 3. Aar 440. Cujus si cultum tenere potueris, iter prosperitatis humanis aperimus inceptis.

1) Tertia digestorum præfatio. Omnibus (sc. legibus) se secundum datam a Deo et Salvatore Jesu Christo scientiam et intellectus vigorem imposuisse competentem formam.

han efter den Kundskab og Forstand, han har faaet af Gud og Frelseren Jesus Christus, har givet alle Love deres tilbørlige Form." — Beviset kan idetmindste neppe føres videre.

Ved sin Indflydelse paa den theodosianske og justinianske Codex gjorde Christendommen sig gjældende i en stor Deel af den sildigere christelige Verdens Lovgivning. Vestgotherne i Frankrig, Burgund (ved Siden af sine egne Love), Østgotherne (thi Theodorichs Edict var ganske grundet paa Romerretten), det frankiske Rige, Tydskland, Bøhmen, Ungarn, Polen og Skotland antoge efterhaanden Romerretten, navnlig den justinianske Codex som almindelig Lov; i England havde den stor Anseelse til Edvard den Første. Til dens Udbredelse maatte dette især tjene, at Geistligheden allevegne rettede sig efter den[2]).

---

[2]) Gibbon Kap. 44, Note 2. — Savigny, Geschichte des röm. Rechts, Heidelberg 1815. 1. Bind p. 99; 2. Bind p. 164; 3. Bind p. 339.

Indhold.

Side.

Indledning . . . . 1—27.

Første Kapitel. Den sociale Forfatning hos Romerne under Keiserne til Constantin . . 1—19.

Andet Kapitel. Det nye Testamentes Lære om de sociale Forhold . . . . 19—22.

Tredie Kapitel. Den ældste Kirkes Bevidsthed om Christendommens Magt i Almindelighed . . . . 23—27.

Christendommens Indflydelse paa den sociale Forfatning fra dens Stiftelse til Justinian, oplyst af Kirkefædrenes Skrifter, Conciliebestemmelserne og de keiserlige Love.

Første Kapitel. Kirkefædrenes Udtalelse af Lighedsprincipet . . . . 28—39.

§ 1. Kirkefædrene til Constantin lærte Menneskenes Lighed . . . . . . 28—34.

§ 2. Kirkefædrene fra Constantin til Justinian lærte Menneskenes Lighed . 35—39.

Andet Kapitel. Den faderlige Magt . . . . . 40—51.

§ 1. Kirkefædrene og Concilierne fra Kirkens Stiftelse til Constantin fordømte den hedenske Tænkemaade om Faderens (Forældrenes) Ret . . . 40—43.

§ 2. Lovgivning om den faderlige Magt fra Constantin til 375 . . . . . 43—46.

		Side.
§ 3.	Kirkens Lære og Bestemmelser om Faderens (Forældrenes) Ret over Barnet fra Constantin til Justinian	46—48.
§ 4.	Lovgivning om den faderlige Magt fra 375 til Justinian	48—51.
Tredie Kapitel.	Qvindens Stilling	52—73.
§ 1.	Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra dens Stiftelse til Constantin	52—58.
§ 2.	Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra Constantin til 375	58—62.
§ 3.	Kirkens Lære og Bestemmelser med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra 375 til Justinian	62—66.
§ 4.	Lovgivning med Hensyn til Ægteskab og Sædernes Reenhed fra 375 til Justinian.	66—73.
Fjerde Kapitel.	Slaveriet	74—116.
§ 1.	Kirkens Forhold til Slaveriet fra dens Stiftelse til Constantin . .	74—80.
§ 2.	Lovgivning vedkommende Slaveriet fra Constantin til 375	80—87.
§ 3.	Kirkens Forhold til Slaveriet fra Constantin til Justinian. . . .	88—102.
§ 4.	Lovgivning vedkommende Slaveriet fra 375 til Justinian	102—116.
Femte Kapitel.	Om Forholdet imod Nødlidende og Ulykkelige af alle Slags . . .	117—157.
§ 1.	Kirkens Forhold imod Nødlidende og Ulykkelige fra dens Stiftelse til Constantin	117—125.

		Side.
§ 2.	Lovgivning med Hensyn til Nødlidende og Ulykkelige fra Constantin til 375	125—130.
§ 3.	Kirkens Forhold imod Nødlidende og Ulykkelige fra Constantin til Justinian	130—144.
§ 4.	Lovgivning og Regjerings Foranstaltninger med Hensyn til Nødlidende og Ulykkelige fra 375 til Justinian	144—157.
Sjette Kapitel.	Om Forholdet imellem Regent og Undersaat	158—175.
§ 1.	Kirkens Forhold imod Keiser og Øvrighed fra dens Stiftelse til Constantin	158—161.
§ 2.	Kirkens Forhold imod Keiser og Øvrighed fra Constantin til Justinian	161—170.
§ 3.	Christendommens begyndende Virksomhed til Ombannelsen af den høieste Magt	170—173.
§ 4.	Christendommens fortsatte Virksomhed til Ombannelsen af den høieste Magt	173—175.
Slutning		176—177.

(2)

Christendommens Indflydelse

paa

de occidentalske Folkeslags sociale Forhold

fra Aar 500 til 814.

Et Bidrag til Kundskab om Christendommens Virkninger i Almindelighed.

Ved

Lic. P. E. Lind,
Præst.

Kjøbenhavn.
Forlagt af Boghandler Th. Lind, St. Kjøbmagergade Nr. 6
Trykt hos J. H. Schultz.
1858.

Fortale.

For 6 Aar siden udgav jeg et Skrift om „Christendommens Indflydelse paa den sociale Forfatning fra dens Stiftelse til Justinian". Nærværende Skrift, der ligeledes stræber at bevise Christendommens humaniserende Virksomhed, kan betragtes som en Fortsættelse deraf.

I 1849 udsatte det franske Akademi et Priisspørgsmaal, hvoraf to Besvarelser ere offentliggjorte: Essai historiqve sur la société civile dans le monde Romain et sur sa transformation par le christianisme, par C. Schmidt, Strasbourg, 1853, og Etudes historiqves sur l'influence de la charité durant les premiers siècles chrétiens, par E. Chastel, Paris, 1853. Vare disse Skrifter udkomne tidligere, vilde jeg maaskee ikke have følt Lyst til at udgive mit. De behandle Sagen grundigt og udførligt.

Men endnu har jeg ikke seet, at Tidsalderen fra Aar 500 til 800 er bleven Gjenstand for en lignende Behandling. The influence of christianity on civilization by T. Craddock, London 1856 — for at nævne et Værk, der for nylig er

faldet mig ihænde — kan ikke tilfredsstille. Jeg maa derfor antage, at nærværende Arbeide ikke vil befindes overflødigt.

For at formindske Læserens Uvillie, hvis han skulde føle sig noget skuffet ved sjette Kapitel, bemærker jeg, at Indholdet af dette Kapitel allermindst taaler en fragmentarisk Behandling; men at denne dog, ifølge Værkets Plan, maatte blive det tildeel.

December 1857.

P. E. Lind.

Indledning.

1.

Ved Aar 500 efter Christi Fødsel herskede Vandaler i Afrika, paa de baleariske Øer, Corsika og Sardinien; Svever i den nordvestlige Deel af Spanien og i Portugal; Vestgother fra Gibraltar til Loire og Rhone; Franker fra Loire til Sachsernes og Frisernes Stammer og til Graubündtens Bjerge; Sachser i en stor Deel af Brittanien. Det burgundiske Rige strakte sig fra Loire til Sitten og fra Avignon til Maas' og Mosels Kilder; Sicilien, Italien og alle Lande Syd for Donau fra Lech til Aluta stode under Theodorik, Østgothernes Konge. Omkring Morawa og Wag boede Longobarder; omkring Theis og Aluta Gepider.

Ved Aar 600 vare fem af de ved Folkevandringen stiftede Riger igjen gaaede til Grunde: det vandaliske og østgothiske ved Grækerne, det gepidiske ved Longobarderne, det burgundiske ved Frankerne, og det sveviske ved Vestgotherne.

Vestgothernes Rige styrtedes Aar 711 ved Araberne. Iøvrigt aftoge Omvæltningerne i Occidenten fra Aar 600, til Frankernes Konge, Carl den Store, samlede Størstedelen af disse Lande under sit Herredømme. Ved hans Død

strakte hans Rige sig fra Ebro til Eider, fra Rom til Bøhmen, og fra Atlanterhavet til Theis[1]).

Af de nævnte Folkeslag vare Øst- og Vestgotherne, Vandalerne, Svеverne og Burgunderne igjennem den arianske Lære blevne bekjendte med Christendommen allerede før Aaret 420; Frankerne begyndte at christnes ved Aar 496; Sachserne i England ved Aar 600. Longobarderne lode sig undervise i den arianske Lære mod Slutningen af 6te Aarhundrede og gik tildeels over til den katholske Tro mod Slutningen af det 7de Aarhundrede. Det samme var i Løbet af det 6te Aarhundrede skeet med Burgunder, Svever og Vestgother.

Ved Aar 700 forkyndtes Christendommen paa mange Steder i Tydskland og var stærkt udbredt iblandt de Tydske i Midten af 8de Aarhundrede. Sachserne (Westphalen, Østphalen og Nordalbingien) gjorde længe Modstand; de antoge Christendommen mod Slutningen af 8de Aarhundrede.

Det gjælder om alle disse Folkeslag og vil tildeels oplyses i det Følgende, at de, førend de antoge Christendommen, i social Henseende befandt sig som de Vilde nuomstunder. Som de ikke kjendte Gud, kjendte de heller ikke Mennesket[2]).

Det Folk iblandt dem, der i den nærmeste Fremtid skulde udvikle sig meest, var Frankerne. Til Frankerne henregnes: Salierne, Ripuarierne, Østfrankerne, Hesserne, Herulerne, Rugierne, Scirrerne og Burgunderne. Deres Charakteer var som alle Odinsdyrkeres; de elskede Krigen, som

---

1) Smlgn. Raumer, Gesch. der Hohenstaufen, Leipzig 1823, Pag. 5—16.

2) Guizot, hist. de la civilisation en France, Paris 1843, I, p. 204 advarer mod at stole paa Tacitus, der skrev „i en Misstemning imod sit Fædreland".

de ansaae for et Middel til at blive rige i denne Verden og til i den anden at blive Gudernes Gjester[3]).

2.

Vi kalde denne Tid mørk og vild, og med Rette.

Det Mørke og Vilde spores ogsaa stærkt hos dem, der vare Lysets og Kjærlighedens Tjenere. „Vender jeg mit Øie bort fra Eder", skriver Boethius til sin Svigerfader[4]), „finder jeg Intet uden dum Ligegyldighed eller lumsk Misundelse, saa at den synes at paaføre Betragtninger over det Guddommelige Foragt, der snarere giver saadanne Uhyrer af Mennesker Sligt at træde paa, end at gjøre sig bekjendt med"; og paa et andet Sted[5]): „allermeest undrer jeg mig over de ulærde Menneskers Dumdristighed, at de forsøge at tilsløre Uvidenhedens Last med en Sky af Indbildskhed og Uforskammethed. Ikke blot, at de ofte ikke forstaae, hvad der tales om; men naar der handles om Troessager, vide de ikke engang, hvad de selv sige". Saadanne Klager kunde, forsaavidt de angaae Uvidenhed, været førte over Størstedelen af hele Tidsalderens Geistlige; Mange af dem kunde ikke læse, og endnu paa Carl den Stores Tid fandt Bisköp Theodulf sig foranlediget til at give denne Regel[6]): „Den Geistlige, som kjender Skriften, skal prædike den, den, som ikke kjender den, kan idetmindste prædike det for Folket, som er

---

[3]) Smlgn. A. Thierry, lettres sur l'histoire de France, Paris 1846. Oeuvres compl. vol. 5, lettre 6.

[4]) Fortalen til „qvomodo trinitas est unus Deus et non tres Dii".

[5]) I Afhandlingen „de duabus naturis et una persona Christi".

[6]) Capitulare, sect. 28. Findes i Iacobi Sirmondi opera varia. Paris 1696, Tom. 2.

meest bekjendt, saasom at de skulle sky det Onde og gjøre det Gode".

Men naar mange af de Geistlige ikke engang kjendte Christendommen, er det naturligt, at sædelig Fordærvelse var udbredt i deres Stand. Derover lyde til forskjellige Tider alvorlige Klager. Gildas, der levede i 6te Aarhundrede, dadler Størstedelen af den engelske Geistlighed med disse Ord[7]): „Brittanien har Præster, men uforstandige, Diakoner, men uforskammede, Clerikere, men lumske Røvere, Hyrder, som de kaldes, men Ulve, der ere beredte til at dræbe Sjæle; de undervise Folket, men foregaae det med de sletteste Exempler; de kaste stikkende Slangeblik paa retskafne Fattige og ære forbryderske Rigmænd som Engle fra Himlen". Gregor den Store skriver[8]): „forbausede over den nuværende Tids Usselhed og Tomhed maae vi sukke over, at den forbigangne Tids Blomst er visnet hen med Hellighedens Skjønhed. Vi see Præsterne hengivne til det Jordiske, tragtende efter det Forgjængelige, blottede for Vidnesbyrd om, at de vandre i Aanden." Samme Dom udtalte Carl den Store, da han forelagde sin Tids Geistlighed følgende Spørgsmaal[9]): „hvad forstaae Præsterne ved at forsage Verden, og hvorved kunne de, der forsage Verden, adskilles fra dem, der endnu tjene den? Mon alene derved, at de ikke bære Vaaben, og ikke leve i aabenbart Ægteskab?" — Af enkelte, bestemte Laster nævnes især Usædelighed; saaledes befalede Concilium Qvi-

---

[7]) Epistola. Findes i „Historiæ Britannicæ", ed. Gale. Oxoniæ 1691.

[8]) Lib. 4 in 1 Regum, cap. 4, sect 29.

[9]) Capitulare 2 anni 811, sect. 4. Capitularia regum Francorum ed. Baluzius.

visextum[1]) at excommunicere de Geistlige, der holdt Bordeller eller fabrikerede usædelige Billeder, og Erkebiskop Bonifacius omtaler Diakoner i Frankrig, der fra deres Drengealder have levet i Hoer og Utugt, og med saadant Vidnesbyrd ere blevne Diakoner, og som Diakoner underholde flere Concubiner, og dog rykke frem til Presbyterens, endog til Biskoppens Værdighed[2]). Ogsaa nævnes Geistlighedens Havesyge. Isidor af Sevilla forsikkrer[3]), at de fleste Biskopper ordinere Ulærde og vælge ikke dem, som kunne gavne Kirken, men dem, som de have fattet Godhed for, eller af hvem de have modtaget Tjenester, eller for hvem en anseet Mand er gaaet i Forbøn, eller som ligefrem have betalt for at ordineres; og Carl den Store skal engang have sagt til sine Biskopper: „I Biskopper, vore Fædre og Sjælesørgere, burde tjene de Fattige og dermed Christus, og ikke tragte efter daarlige Ting. Men idet I gjøre det Modsatte af hvad I skulle, ere I mere end alle Andre hengivne til Forfængelighed og Gjerrighed“[4]). Hvad der gjælder om Seculærgeistlige gjælder ogsaa om Klostergeistlige. Den italienske Abbed Autpertus skildrer Munkene med disse Ord: „vort hellige Forsæt krænkes i alle Henseender, og hvad vi have tilbage er næsten udtrykt i den hellige Fader Benedicts Forudsigelse, at vi ved Tonsur og Klædedragt lyve for Gud. Vi synes næsten alle

---

[1]) Aar 706. Can. 86 og 100.

[2]) Epistola 132. Ed. Serarius, Moguntiæ 1629.

[3]) De divinis officiis. Lib. 2, cap. 5.

[4]) Monachi Sangallensis gesta Karoli, cap. 16. Findes i Pertz, monumenta Germaniæ historica. Anledningen til Carls Yttring var, at en Biskop havde givet en Jøde en Skjæppe Sølv for en balsameret Muus, som han ikke kjendte og ansaae for et sjeldent Dyr. — I capitulare 3 anni 811, cap. 2 og 3, og capitulare 5 incerti anni klager Carl ligeledes stærkt over Geistlighedens, saavelsom Dommernes Havesyge.

hengivne til Hovmod, Kiv, forargeligt Levnet, Bagvadskelse, Løgn, Fraadseri, Forfængelighed i Klædedragt og lignende Laster" [5]). Stundom gik Fordærvelsen saavidt, at Præster i deres Lære fornegtede Christi Bud; saaledes fortæller Bonifacius, at han ved den franske Konges Hof traf Geistlige, der forsikkrede, at Mordere, selv om de fortsatte deres forbryderske Levnet, kunde ordineres til Præster [6]). Historien har opbevaret Navnene paa nogle, der især udmærkede sig ved Ryggesløshed. En Biskop Cautinus af Tours lod en Præst levende begrave, fordi denne ikke vilde afstaae ham sin Eiendom; Præsten blev reddet og flygtede til Kong Chlotocharius og anklagede Cautinus; men denne fik ingen Straf [7]). Engang da Biskopperne Palladius og Bertchramnus vare til Taffels hos Kong Guntchramnus, beskyldte de hinanden for Hoer og Meeneed; Mange loe deraf, men Nogle bedrøvedes over, at der var saadan Klinte mellem Herrens Præster [8]). Gauziolenus, Biskop i Le Mans, udplyndrede de 36 Klostre, der laae i hans Dioeces, og da Pipin sendte en anseet Mand, der skulde overtage hans Embede, lod han ham gribe og blinde; nu blev Gauziolenus selv greben og fik sine Øine udstukne; dog vedblev han at være Biskop og lod sine Forretninger udføre ved en Chorbiskop [9]). En af hans Eftermænd, Josephus, blev anklaget for Carl den Store, uvist af hvilken Grund; han lod sine Anklagere pidske og nogle af dem blinde og lemlæste; dette blev dog ikke taalt, og han

---

[5]) Mabillon. Annales ordinis S. Benedicti. Lib. 21, cap. 52.

[6]) Epistola 3.

[7]) Gregorii Turonensis historia ecclesiastica Francorum. Lib. 4, cap. 12.

[8]) Sammesteds lib. 8, cap. 7.

[9]) Mabillon. Annales ord. s. Bened. lib. 21, cap. 74.

maatte gjøre Bod i en Celle[1]). Ogsaa Nonner have paa saadan Maade erhvervet sig et Navn. Nonnen Chrodieldis, en født Prindsesse, forlød sit Kloster med 40 Nonner, flygtede til en Kirke, satte sig i Forbindelse med Tyve og Røvere, og førte et Slags Krig med endeel Geistlige, der vilde føre hende tilbage til Klosteret; tilsidst vendte hun sine Vaaben imod dette og fangede Abbedissen; hun blev excommuniceret, men fik paa Kongens Forbøn Excommunicationen hævet og gik ikke tilbage til Klosteret[2]). En særegen Yttring af den Fordærvelse, der havde udbredt sig i Geistligheden, er dens Krigerskhed. De krigerske Bisskopper vise sig først i Midten af det 6te Aarhundrede. Brødrene og Bisskopperne Salonius og Sagittarius kæmpede mod Longobarderne, der gjorde Indfald i Frankrig, og skulle have dræbt Mange med egne Hænder[3]). I en Kamp mod Oprøreren og Usurpatoren Alachis bar Diakonen Zeno den longobardiske Konge Cuniberts Rustning[4]). Dog blev Bisskoppernes Deeltagelse i Krigsførelsen først almindelig, da Carl Martel fordrede Kirkegodset, for dermed at lønne sine Soldater; for at undgaae dette Offer, satte Bisskopper og Abbeder sig selv i Spidsen for det Mandskab, deres Landeiendomme skulde afgive[5]).

---

[1]) Actus pontificum Cenomannis in urbe degentium, cap. 20. Findes i Vetera analecta, ed. Mabillon.

[2]) Gregorii hist. eccl. Franc. lib. 9, cap. 39—43; lib. 10. cap. 20.

[3]) Sammesteds, 4, 43.

[4]) Pauli Disconi de gestis Longobardorum lib. 5, cap. 40. Findes i rerum Italicarum scriptores, ed. Muratorius. — Til samme Tid fortæller Grækernes Historie, at en krigersk Bisskop Domitianus af Melitene fulgte med de Hjælpetropper, som Keiser Mauricius sendte Chosroes. Theophylacti Simocattæ historiarum lib. 5, cap. 4.

[5]) Hegewisch, Gesch. der Regierung Kaiser Carls d. Gr. Hamburg 1791, p. 318.

Een virksom Aarsag til den store Vankundighed og Fordærvelse iblandt Geistligheden var Simoniet, der bragte de høieste geistlige Embeder i deres Besiddelse, der i Reglen kun befandt sig i et udvortes Forhold til Christendommen. Allerede den østgothiske Konge Athalarik fandt Grund til at bringe en Senatsbeslutning i Erindring, ifølge hvilken de Løfter om Gaver, Nogen maatte anvende som Midler til at blive Biskop, erklæres ugyldige[6]). Dog fremtræder i dette Tilfælde Simoniet ikke som Aarsag til Geistlighedens Fordærvelse, men som Yttring af den; og slige Tilfælde forekomme bestandig, have endogsaa været hyppige; men fra den Tid af, da verdslige Herrer tiltoge sig Retten til at besætte Bispeembederne, og besatte dem ved Salg, kan Simoniet alligevel nævnes som en af Aarsagerne til Geistlighedens Fordærvelse. I Midten af det 6te Aarhundrede begyndte Kongerne i Frankrig at sælge Bispeembederne[7]), og denne Handel fortsattes ligetil Carl den Stores Tider[8]). Der er al Grund til at antage, at hvad der var saa almindeligt i Frankrig, ikke var sjeldent i andre Lande. Men vankundige og fordærvede Bisskopper dannede en vankundig og fordærvet Under-Geistlighed. Til Exempel kan anføres hvad Chrodegang beretter[9]).

---

[6]) Magni Aurelii Cassiodorii Variarum lib. 9, epist. 15. Athalarik fortæller, at i Anledning af et nylig stedfundet Pavevalg havde nogle Geistlige, for at skaffe sig Penge og for at kunne optræde som Candidater, endog solgt Kirkernes hellige Kar.

[7]) S. Gregorii Turonensis vitæ patrum, cap. 6, sect. 3. Som Exempel kan anføres, at da Bisskop Ragnemodus af Paris døde 591, tilkjøbte en syrisk Kjøbmand sig hans Embede. Gregorii historia eccl. 10, 26.

[8]) Bonifacii archiep. epist. 132.

[9]) Regula canonicorum, cap. 3. Findes i Patrologiæ Tom. 89, ed. Migne, Paris 1850, p. 1059.

at nogle Bisfopper omgave sig af Forfængelighed med et talrigt Kleresi og toge sig iøvrigt slettintet af dem, de ordinerede til Præster, gave dem ikke engang det Fornødne til Livets Ophold, saa at Mange af disse forledtes til Flugt og Uorden. Saadanne optraadte maaskee paa Landet og gave for en Deel Anledning til de Klager over hovedløse og falske Præster, som vi finde hos Gregorius og Isidor[1]).

Simoni bidrog ogsaa stærkt til Klostrenes Fordærvelse; men denne kan maaskee endnu mere udledes af det Misgreb, at man tvang Mange til Klosterlivet, der aldrig følte Lyst dertil. Forældrene kunde i Almindelighed klostergive deres Børn, navnlig deres Døttre, uden engang at forskaffe sig disses Samtykke; og man har Exempel paa, at en Abbed med Magt gjorde sine Trælle til Munke[2]).

3.

Men ved Siden af Vankundigheden og Fordærvelsen i den geistlige Stand fandtes der ogsaa christelig Oplysning og christeligt Levnet. Det sees af Gregor den Stores, Bonifacius' og Alcuins Brevvexlinger, hvori disse Mænd udtale Høiagtelse og Venskab for mange navngivne Geistlige[3]). Men

---

[1]) Isidor Hispal. de divinis officiis 2, 3 nævner acephali, det ikke erkjendte den bisfoppelige Magt. Gregorii h. e. 9, 6. Smlgn. Bonifacii archiep. epist. 140 (Pave Zacharias' Brev til Bonifacius).

[2]) Mabillon. Annales 27, 83. — Den Lethed, hvormed Trælle indtraadte i den geistlige Stand overhovedet, hvorom siden skal handles, har bidraget meget til Standens Fordærvelse.

[3]) Endeel Bispedømmer vare saa fattige, at de ikke kunde friste til Simoni. Man læser undertiden, at Bisfopper fik Klæder til Foræring, som de synes ikke selv at have havt Raad til at anskaffe sig. See til Exempel Gregorii Papæ 1 epistolarum lib. 12, epist. 47.

isærdeleshed sees det af den reformatoriske Stræben, der næsten uafladelig besjælede Kirken.

Flere af Kirkens øverste Styrere arbeidede imod Simoniet. Gregor den Store skrev til Dronning Brunichildis, at hun for sin Sjæls Saligheds Skyld maatte drage Omhu for at ordinere Præster; „nu skeer, hvad der ikke kan taales, at Lægfolk uden videre ordineres til Præster. Saadanne søge kun forfængeligÆre, ikke deres Næstes Gavn; de kjende ikke det, hvori de skulle undervise; deres Exempel vildleder, og veileder ikke. De have kjøbt deres Embeder"[4]). Han gjentog denne Formaning til hende og Clothar [5]), og søgte at forøge dens Vægt ved at meddele de franske Bispper Virgilius, Ætherius og Arigius sine Instructioner og paalægge dem at holde Synoder til Simoniets Udryddelse[6]). Bedre Frugt bar i sildigere Tider Pave Hadrians Virksomhed i samme Retning. Han skrev til Carl den Store[7]): „Vi have en Hyrdes Omsorg for alle Kirker og undlade derfor ikke at forkynde de guddommelige Forskrifter med Hensyn til den Feil, der ved Simoniet begaaes i Italien og Tuscien. Det være langt fra os, at indvie slige Personer, naar vi have faaet Sandheden at vide; og vi skulle ikke være villige til at høre, hvilken Magt det saa er, der fordrer Indvielse af saadanne Overtrædere af Kirkelovene." Han forsikkrer, at han aldrig indblander sig i Bispeembedernes Besættelse, og raader Carl til at være enig med ham i, at kun den bør blive Bisp, der vælges efter Kirkens Forskrift af Clerus og Almuen og

---

[4]) Sammesteds lib. 9, epist. 109.

[5]) Sammesteds lib. 11, epist. 61 og 63.

[6]) Sammesteds lib. 11, epist. 55, 56, 57.

[7]) Monumenta dominationis pontificiæ ed. Cenni. Romæ 1760. Tom. 1.

hele Folket. Dette Brev bevægede vistnok Carl til i Capitulare Aqvisgranense[8]) at erindre om, at ingen Bisp eller Præst maa ordineres for Penge, og at de, der forsee sig mod denne Regel, miste deres Embede. Carl tabte ikke denne Bestemmelse af Syne; i Aaret 796, da Angilbert gik som Gesandt til Pave Leo 3, fik han Befaling til at conferere med Paven om Simoniets Udryddelse, „efterdi denne Feil slemt pletter Kirkens hellige Legeme paa mange Steder"[9]); og 803 „gav han Geistligheden sit Bifald til, at Bispperne skulle vælges, som Kirkens Love byde, af Clerus og Folket i vedkommende Dioeces, uden Hensyn til Gunst eller Gave, kun efter deres Retfærdighed og Viisdom"[1]). Blandt de Geistlige, der havde begjæret Keiserens Bifald i denne Retning, maa Alcuin, selv om han dengang var fraværende, fortrinlig nævnes. I sine Breve ytrer han sig paa det Stærkeste imod Simoni. Saaledes skrev han engang til sine Venner i York[2]): „jeg besværger Eder ved vor Herre Jesus Christus, at I aldrig tillade Nogen at blive Bisp ved Simoni; thi det er Folkets Fordærvelse, hvis det skeer. Og det er den værste Art af Kjætteri. Den, der sælger Bispedømmet, sælger Guds Rige. Hidtil er Kirken i York forbleven ukrænket i sit Valg". I et andet Brev[3]) beder han Erkebisp Arno især deleshed have dette for Øie, at Simoniet udryddes, „der hersker paa en ulykkelig Maade over Mange, og har sine Rødder blandt Verdens Store, men

---

[8]) Cap. 21. (Capitularia regum Francorum). Aar 789.

[9]) Commonitorium datum Angilberto. Findes blandt Capitularierne, Baluzius' Udgave, 1 Tome.

[1]) Capitulare Aqvisgranense. Aar 803. cap. 2.

[2]) Epistola 48.

[3]) Epistola 116.

udstrækker sine Grene over kirkelige Personer" saavidt, at Paven selv fornemmer Virkningen deraf.

Ligeledes arbeidede Kirken for de Geistliges Oplysning. Gregor den Store fordrede bestandig, at Præsten skal besidde christelig Kundskab, og lærer udtrykkelig, at det er ikke nok til at være Præst at føre et helligt Levnet; at det Andet, som ogsaa er nødvendigt, er Duelighed til at prædike [4]). Omtrent fra samme Tid findes en Conciliebestemmelse [5]), der paalægger Biskopperne at visitere deres Kirker, og prøve deres Præster, hvorledes de forvalte Sakramenterne, og overhovedet, hvorledes de udføre deres kirkelige Pligter; dersom de da opdage Uvidenhed, skulle de rette den. En anden Regel [6]) forbyder Biskopperne at ordinere Nogen til Diakon eller Præst, der ikke kan læse; er det skeet, skal Vedkommende lære det [7]). Sildigere gjentog et Concilium i Toledo [8]) denne Bestemmelse; og et følgende Concilium sammesteds [9]) forordnede,

---

[4]) Lib. 3 in 1 Reg. cap. 4, sect. 2.

[5]) Concil. Bracarense 2, Aar 572. Can. 1. (Braga).

[6]) Concil. Narbonense Aar 589. Can. 11.

[7]) En Færdighed, hvorpaa der lagdes megen Vægt, var Sang; Gregor den Store gjorde, som bekjendt, Musiken til en Hovedsag ved den christelige Gudstjeneste. Pave Leo 2, Aar 682, var en lærd Mand og derhos „cantilena ac psalmodia præcipuus" (Liber pontificalis, ed. Vignolius, 1, p. 287); Pave Benedict 2, Aar 684, siges ved sin Bibelkundskab og sin Syngefærdighed at have været værdig til sin høie Stilling (sammesteds p. 292). Keiser Carl lagde Mærke til Forskjellen imellem Italienernes og Frankernes Sang og stiftede to Syngeskoler i Soissons og Metz, lod ogsaa underviise i Orgelspil (Hegewisch p. 168).

[8]) Concil. 4, Aar 633, can. 19.

[9]) Concil. 8, Aar 653, can. 8. Nullus cujuscunqve dignitatis ecclesiasticæ deinceps percipiat gradum, qvi non totum psalterium vel canticorum usualium et hymnorum sive baptizandi perfectum noverit supplementum.

at Ingen maatte indtræde i nogensomhelst geistlig Stilling, naar han ikke besad de nødvendige Kundskaber til at foretage de kirkelige Handlinger. Biskop Aidanus, Kong Sigbert, Erkebiskop Theodor og Abbed Adrianus virkede med Held for Geistlighedens Oplysning i England[1]; Beda fortæller, at der paa hans Tid levede Disciple af de to Sidste, der forstode Latin og Græsk ligesaagodt som deres Modersmaal. Gregor 3 paalagde Bonifacius, at han ikke maatte ordinere Nogen til Præst iblandt Germanerne, der ikke kjendte Skriften[2]). Ved samme Tid foreskrev et Concilium i England[3]), at Biskoppen skal baade studere og undervise sin Geistlighed, at de vordende Geistlige skulle anføres til at elske christelig Kundskab, at Præsterne skulle kunne forklare Symbolet, Herrens Bøn og Sakramenterne. Egbert af York holdt i Midten af 8de Aarhundrede en Skole, hvorfra der udgik mange Geistlige[4]). Pave Stephan 2 siges ofte at have forsamlet sin Geistlighed og formanet dem til med al Iver at studere den hellige Skrift, at de maatte rettelig kunne svare Kirkens Modstandere[5]). Disse og andre geistlige Mænds Bestræbelser for deres Stands Oplysning fandt, som bekjendt, en kraftig Bistand hos Keiser Carl den Store, „Guds hellige Kirkes hengivne Forsvarer og ydmyge Medhjælper", som han selv kalder sig[6]). I sit første Capitulare[7]) befaler han, at

---

[1]) Beda, eccles. hist. gentis Anglorum lib. 3, cap. 5. 18; lib. 4, cap. 1.

[2]) Bonifacii epist. 124 (er et Slags aaben Skrivelse af Pave Gregor 3 om Bonifacius).

[3]) Concil. Cloveshoviæ (Schff.) 2, Aar 747, can. 1, 7, 9, 10.

[4]) Frobenii de vita Alcuini commentatio, cap. 2.

[5]) Liber pontificalis, 2, p. 86.

[6]) Devotus sanctæ Dei ecclesiæ defensor humilisqve adjutor.

[7]) Fra Aar 769. cap. 16.

Amandus, Biskop i Utrecht: „naar vi søge dem til geistlige Embeder, hvem ingen Plet, intet besmittet Liv gjør uskikkede dertil, hvormeget mere bør da ikke den, der forseer sig grovt, efterat være bleven ordineret, aldeles afholdes fra at berøre Frelsens Mysterium med sine urene Hænder," og viser ved denne Skrivelse, hvorlidet han og sikkert Mange paa hans Tid havde opgivet de kanoniske Fordringer[9]). Concilium Cabilonense Aar 650 forbød, hvilket iøvrigt næsten gjælder om alle Concilier, at Geistlige levede med Qvinder, der ikke vare deres nære Paarørende[1]). Det 16de Concilium i Toledo satte evig Landsforviisning til Straf for den Cleriker, der havde gjort sig skyldig i Sodomiteri[2]). Concilium Qvinisextum truede den Præst eller Munk med streng Straf, der, naar han var Gjæst ved et Bryllup, ikke strax gik bort, saasnart nogen usømmelig Lystighed begyndte[3]). Hvor nøie Bonifacius gav Agt paa Præsternes Sæder, viser han ved at spørge Erkebiskop Egbert, om han kunde lade en Præst blive i sit Embede, der for mange Tider siden havde gjort sig skyldig i Ukydskhed, var bleven straffet af Kirken og derpaa af Frankerne gjenindsat i sit Embede. „Hvad er bedst", spørger han, „eller hvad er dog det mindste Onde, at en Saadan gjør Tjeneste for Alteret, eller at mange Folk døe som Hedninger, da man ikke har nogen Bedre at sætte i hans Sted[4])"? Hvad han fordrede af Præsterne, fordrede han ogsaa af Klostergeistligheden. Til Exempel herpaa tjener et Brev til Biskop Cudberth i England, hvori han tilskynder

---

[9]) Epistola 2. Findes i Patrologiæ Tom. 87 ed. Migne p. 135.
[1]) Can. 3. (Chalons).
[2]) Aar 693; can. 3.
[3]) Aar 706; can. 24.
[4]) Epistola 85.

denne til at udvirke et Lovbud imod, at Nonner gjøre Valfarter til Rom, en Reise, der efter Bonifacius's Sigende ofte blev dem til Fordærvelse[5]). Han kaldte endog den verdslige Magt til Hjælp imod Geistlighedens Usædelighed og formaaede Carloman til ved en særegen Forordning at indskærpe kirkelige Bestemmelser, ifølge hvilke Præster og Klostergeistlige, der synde paa saadan Maade, straffes med Pidsk og et eller to Aars Fængsel[6]). Hans Samtidige, Erkebiskop Lullus af Mainz, bansatte Abbedisse Osuvitha, fordi hun paa hovmodige og vellystne Lægfolks Begjæring havde tilladt nogle af sine Nonner at gjøre en lang Reise, „til deres Sjæles Fordærvelse", og paalagde disse en streng Bod[7]). Biskop Theodulf tillod ikke engang sine Præster at have nærbeslægtede Qvinder i Huset, „fordi", siger han, „de give Anledning til, at der kommer andre i Huset, der ikke ere beslægtede med Præsten"[8]). Keiser Carl understøttede, som man vil vente, saadanne Bestræbelser; navnlig tog han i sine Forordninger Hensyn til Klostrene[9]).

Den første, der med Alvor modsatte sig Biskoppernes Deeltagelse i Krigene, synes Bonifacius at have været. Det maa tilskrives ham, at Carloman forbød Geistligheden at

---

[5]) Epistola 105; perpaucæ enim sunt civitates in Longobardia, vel in Francia, aut in Gallia, in qva non sit adultera vel meretrix generis Anglorum. Om Valfarter til Rom cfr. epist. 47; Pauli Diaconi de gestis Longobard. 6, 37.

[6]) Carlomanni capitulare primum, Aar 742, cap. 6.

[7]) Bonifacii epist. 47.

[8]) Capitulare, cap. 12.

[9]) Capitulare Francofordiense Aar 794, cap. 11; capitulare 1 anni 802, cap. 17. Carl siger: pervenit ad nos fama, in fornicatione et abominatione et immunditia multos jam in monasteriis esse deprehensos. Han truer med de strengeste Straffe.

ære Vaaben, kæmpe, drage til Armeen eller imod Fjenden; dog skulde der være Feltpræster, og Fyrsten kunde have een eller to Feltbiskopper[1]). Han underrettede tillige Pave Zacharias om denne Vanart; og denne udstedte en Skrivelse til Franker og Gallier, hvori det hedder: „I have til disse Tider havt falske og vildfarende Præster. Hvilken Seier kan der gives, naar Præsterne i den ene Time behandle de guddommelige Mysterier og uddele Herrens Legeme, og i den næste, med egne, vanhelligede Hænder, dræbe Christne, hvem de skulde tjene, eller Hedninger, hvem de skulde prædike Christus"[2]). Omtrent 30 Aar efter blev Pave Hadrian ved en Munk, Johannes, underrettet om, at nogle Bisкopper overtraadte Forbuddet; han skrev da til Keiser Carl og formanede ham til ikke at tillade saadant, og erindre, at Bisкopper og Præster ikke maatte føre andre Vaaben end aandelige[3]). „Ifølge denne Formaning", der formodentlig er bleven gjentagen, og „isærdeleshed efter Biskoppernes og de andre Præsters Raad", udgav Carl ved Aar 800 atter en Lov imod, at Guds Tjenere bar Vaaben, eller gik i Krig[4]).

Et Hovedmiddel til Geistlighedens Paavirkning ved de oplyste og christelige Mænd, der fandtes i den, var Synoder. Det var vel stundom kun Ting af liden Betydenhed,

---

[1]) Bonifacii epist. ed. Serarius p. 110.

[2]) Zachariæ papæ epist. 4. Findes i Patrologiæ Tom. 89 p. 923.

[3]) Monumenta dominationis pontificiæ, Tom. 1. — Brevet er fra Aar 784.

[4]) Caroli Magni capitula, cap. 3. Findes i Conciliorum collectio, Tom. 4. Ved denne Leilighed kalder Carl sig gratia Dei rex, maaskee, for at hans Eftergivenhed ikke skulde misforstaaes. — Capitulare 8 anni 803 fremstiller Anledningen til Forbudet som en petitio populi ad imperatorem.

der forhandledes paa dem; vi læse saaledes, at paa en Synode i Frankrig mod Slutningen af 6te Aarhundrede fremkom en Biskop med den Betænkning, at en Qvinde ikke kunde kaldes Menneske; og en anden forelæste nogle Bønner, han havde forfattet i sin Landflygtighed[5]); ogsaa udartede de for en Tid, navnlig i Frankrig, næsten til verdslige Møder, hvor Biskopperne optraadte som Godseiere ved Siden af Adelen og kæmpede for Standens materielle Interesser[6]); men de tabte aldrig deres Maal ganske af Sigte. En ny Impuls, der var bleven nødvendig, erholdt den synodale Virksomhed i ottende Aarhundrede ved Bonifacius, Gregor 2 og Carloman[7]); under Pipin og Carl den Store udvidedes den endnu mere[8]). Der skal i Frankrig i 7de Aarhundrede kun være bleven holdt 20 Synoder, og i den første Halvdeel af 8de Aarhundrede kun 7; Pipin holdt 14 i 16 Aar, og Carl den Store 33 i 46[9]). Et vistnok ikke almindeligt Exempel paa, hvilken Betydning Synoder kunde have med Hensyn til Geistlighedens Oplysning, er det andet Concilium i Rheims, Aar 813. Her oplæstes en stor Deel af det nye Testamente, saavelsom Kirkelovene, Benedicts Regel, Gregors Pastoralbog og Sententser af forskjellige Fædre; desuden samtaledes der om de fornemste kirkelige Handlinger.

---

[5]) Gregorii h. e. F. 8, 20.

[6]) Eichhorn, deutsche Staats- und Rechtsgesch., Göttingen 1843, 5 Ausgabe. 1, 477.

[7]) Bonifacii epist. 129. Gregor 2 fordrer Synode to Gange aarlig. — Carlomanni capitulare 1, cap. 1.

[8]) Pipini capitulare Suessionense, Aar 744, cap. 1. — Capitula synodi Vernensis, Aar 755, cap. 4. — Capitulare Aqvisgranense, Aar 789, cap. 13.

[9]) Guizot 2, 284.

Den ypperste geistlige Mand i hele Tidsalderen synes Bonifacius at have været[9]); han virkede ligesaa kraftigt og heldigt til Kirkens Fornyelse som til dens Udbredelse. Udrustet af Paven med fornøden Magt, ogsaa til at afsætte de mange „falske Præster" og indespærre dem i Klostre paa Livstid[1]), vandt han Carloman for sine Planer til Kirkens Forbedring[2]) og fremkaldte den kirkelige Bevægelse, der dannede Pipin og derpaa Carl den Store til Virksomhed for Christendommen. I sit Brev til Biskop Cudberth i England fremstiller han de Bestemmelser, han med endeel andre Præster har truffet, Geistligheden vedkommende. Vi have besluttet, siger han, at Kirkelovene og Reglen for de Geistliges Liv skulle hvert Aar oplæses paa Synoden; at Metropolitanen skal formane Biskopperne og undersøge, hvo der blandt dem bekymrer sig om Folkets Frelse, og hvo der er ligegyldig; at han skal formane Biskopperne til, naar de komme fra Synoden, at samle deres Præster og Abbeder og indskærpe dem Lydighed mod Synodens Forskrifter; at enhver Biskop aarlig skal reise omkring i sit Dioeces, undervise Folket og stræbe at udrydde Resterne af Afgudsdyrkelsen; at enhver Præst aarlig skal gjøre sin Biskop Regnskab for sin Embedsførelse. Hos Klostergeistligheden fik han Benedicts

---

[9]) Hans Levnet findes i monumenta Germaniæ historica.

[1]) Bonifacii epist. 140.

[2]) Carlomanni capitulare 1, Aar 742. Han holdt Synode, for at Geistligheden skulde raade ham, quomodo lex Dei et ecclesiastica religio recuperetur, qvæ in diebus præteritorum principum dissipata corruit; et qvaliter populus christianus ad salutem animæ pervenire possit, et per falsos sacerdotes deceptus non pereat.

Regel gjenoprettet[3]), en Reform, der i følgende Tider oftere blev nødvendig og oftere foretoges[4]).

Som de Lande, hvor Geistligheden meest var, hvad den burde være, kan med Hensyn til Tiden først Frankrig, dernæst England nævnes. I 6. Aarhundrede omtales flere apostoliske Biskopper i Frankrig; de optraadte som strenge Asketer og fandt sig muligt tilskyndede til denne Leveviis ved Synet af den vilde Befolknings Fordærvelse[5]). Større Roes tilkommer fra samme Aarhundredes Slutning Geistligheden i England. De Missionærer, Gregor den Store sendte herhen[6]), efterfulgtes i deres Virksomhed af mange Indfødte, der lignede dem i christelig Oplysning og rene Sæder[7]).

4.

Geistligheden vandt i denne Periode stor Anseelse. Hvor det geistlige Embede var forenet med en udmærket Personlighed, dannede det ofte en Magt, under hvilken Fyrsterne bøiede sig. Biskop Arnulf ønskede Kong Dagoberts Tilladelse til at forlade hans Hof og boe i Ørken. Da han

---

[3]) Carlomanni capitulare 1, cap. 7. — Capitulare Liftinense, Aar 743, § 1 bemærker, at Benedicts Regel er gjenoprettet. Patrologiæ Tom. 96, ed. Migne, p. 1503.

[4]) Pipini capitulare Vernense duplex, Aar 755, cap. 5 gjentager allerede Fordringen. Ibid. p. 1509.

[5]) Gregorii h. e. F. — En særegen Slags Asketer i Frankrig paa denne Tid vare reclusi. Exempler findes i det nævnte Skrift lib. 6, cap. 6. 8. — Capitulare Francofordiense cap. 10 anordnede, ut reclusi non fiant, nisi qvos ante episcopus atqve abbas comprobaverint.

[6]) Beda h. e. A. 1, 26.

[7]) Beda h. e. A. 4 og 5. Bog.

en Dag var for paatrængende med sin Begjæring, greb Kongen en Dolk og truede med at saare ham. Dronningen kom til, og nu kastede baade hun og Kongen sig for Arnulfs Fødder og bade ham med Taarer om at tilgive[8]). Pipin adlød alle de Forskrifter, Bonifacius gav ham i kirkelige Anliggender[9]). Kong Osvald i England havde foræret Biskop Aidanus en god Hest; Aidanus forærede den til en Fattig. Da Kongen fik det at vide, sagde han til Aidanus, at han havde daarligere Heste, og en af dem havde været god nok til den Fattige. Bisskoppen svarede ham: „holder du mere af din Hest, end af hiint Menneske, der er et Guds Barn?“ Nogle Timer efter, da Kongen atter befandt sig i Bisskoppens Selskab, spændte han sit Sværd fra sig, ilede hen til Bisskoppen, kastede sig ned for ham, bad ham om Tilgivelse for sine Ord og lovede, at han aldrig oftere skulde anstille nogen Betragtning over, hvorledes hans Gods blev anvendt, naar det skete for at hjælpe Fattige[1]). En anden Biskop i England havde excommuniceret en af Kong Sigberts fornemste Mænd, der havde indgaaet et ulovligt Ægteskab. Kongen aflagde ham dog et Besøg og spiste med ham. Men paa Hjemveien mødte han Bisskoppen. Han sprang forskrækket af sin Hest og tilstod sin Uret; Bisskoppen berørte ham med sin Ridepidsk og truede ham med, at han snart skulde døe[2]). Om Isidor af Sevilla, der bevægede

---

[8]) Arnolfi episc. vita. Bedæ opera.

[9]) Bonifacii vita. cap. 10.

[1]) Beda 3, 14. Aidanus sagde græbende til en Præst, at han endnu aldrig havde seet en ydmyg Konge, og at Osvald vilde døe snart. Det skete, og Aidanus overlevede ham kun 12 Dage.

[2]) Ibid. 3, 22.

Reccared til at antage den orthodoxe Lære, siges der, at Konger og Magthavere ærede ham ydmygt som en Fader og stræbte med al Iver at udrette, hvad han paalagde dem[3]). Kong Totilas menneskelige Opførsel skal være begyndt paa den Dag, den hellige Benedict havde gjort ham alvorlige Forestillinger[4]). Allemannernes Konge Gibuldus erklærede, at han aldrig, hverken i Krigen eller ved nogen anden Leilighed, var bleven saaledes slaaet af Frygt, som da han havde en Samtale med Biskop Severinus, og gav paa hans Forlangende en Deel Krigsfanger Friheden[5]).

Geistlighedens Anseelse grundede sig vel især paa en rigtig Erkjendelse hos de christnede Folkeslag af Præste-Embedets Betydning saavel for Menighederne, som for Præsten selv. Naar Kong Athalarik ved at tilstaae Paven Ret til at dømme, hvor en romersk Geistlig sagsøges, henvender denne Formaning til Præsterne: „lever I, hvem vi ære ved vore Domme, efter Kirkens Anordninger! I erklære, at I have Himlen for Øie; stiger ikke ned til de Dødeliges lave Attraaer; lad de Verdslige tvinges af verdslig Ret; Eders Vandel være hellig“[6]); eller naar Carl den Store kalder Præsterne Verdens Lys og foreholder dem, at de med aarvaagen Omhu og stadig Formaning skulle stræbe at lede Guds Folk ad det evige Livs Veie og ved godt Exempel og Ordets Prædiken føre de Vildfarende tilbage indenfor Kirkens faste Mure[7]) — udtale de en Erkjendelse af det geistlige Embedes Betydning, der sikkert var almindelig. Et

---

[3]) Acta sanctorum, 4 Aprilis.
[4]) Mabillon, annales 4, 22.
[5]) Acta sanctorum, 8 Januarii.
[6]) Cassiodorius, variarum 8, 24.
[7]) Capitulare Aqvisgranense, Aar 789, Fortalen.

mærkeligt Vidnesbyrd om denne Almindelighed finde vi i Bonifacius's Brev til Erkebiskop Egbert, hvori han foreslaaer ikke at afsætte en Præst, der engang er straffet for Hoer, men har faaet sit Embede tilbage og vundet almindelig Agtelse, da ellers Synden vil blive aabenbaret og give stor Forargelse, navnlig derved, at Folket taber Tilliden til Præsterne og anseer dem alle for utroe[8]). — Som medvirkende Aarsag til Geistlighedens Anseelse maae imidlertid nævnes hierarchisk Magt og hierarchiske Lærdomme. Chilperik, der iøvrigt charakteriseres som sin Tids Nero og Herodes, klagede over, at Biskopperne vare de Eneste, som regjerede[9]); og Visigothernes Lovbog optog den Bestemmelse, at naar „Kongen eller en Biskop" havde Strid med Nogen, skulde de ikke selv føre deres Sager, fordi det maatte synes krænkende for „saa høie Magter", at blive modsagte af en ringere Person[1]). Paven steg bestandig i Magt og drog Geistligheden med sig.

Men da en stor Deel af Geistligheden opfyldte deres Pligter og levede i Troen paa det guddommelige Ord, de forkyndte[2]), blev Geistlighedens Anseelse et Middel for christelige Ideers Virkeliggjørelse i Livet.

---

[8]) Scandalizabitur multitudo plebium et per scandalum plurimæ peribunt animæ, et detestatio erit maxima sacerdotum.

[9]) Gregorii h. e. F. 6, 46.

[1]) Lib. 2, tit. 3, sect. 1. Tantis culminibus.

[2]) At Præsterne virkelig underviste og prædikede, vil man kunne overbevise sig om af Mabillon, annales 1, 45; acta sanctorum 27. Augusti; concil. Bracarense 2, can. 1; concil. Qvinisextum, can. 80; Beda h. e. A. 3, 26; statuta Bonifacii, can. 8. 27; concil. Cloveshoviæ 2, can. 9, 10; excerptiones Egberti, arch. Eboracensis lib. 1, can. 3; concil. Arelatense 6, can. 3; o. a. St. Det, som Alle skulde vide, var omtrent Indholdet af vor Kirkes Catechismus;

5.

De Christne have altid vidst, at Christendommen formaaer at gjenføde Mennesket, og at den som Folketro er at ligne ved Suurdeigen, der gjennemsyrer Massen, det vil sige, at den gjenføder Folket til en vis Grad indvortes og skaber sig Vidnesbyrd derom i Folkets udvortes Liv. Dette udtales ogsaa i denne Periode. „Guds levende Kirke", siges der i Visigothernes Lovbog[3]), „har iført de forskjellige Folkeslag og Mennesker den samme Udødelighedens Dragt og sammenknyttet dem ved den samme hellige Troes Baand". „See", skriver Gregor den Store[4]), „Troen har næsten gjen-

---

concil. Cloveshoviæ 2, can. 10; commonitorium ad sacerdotes, regula 31. 47 (Patrologiæ Tom. 96, p. 1375); Alcuini epist. 28, ad Carolum regem. Carl den Store forudsætter, at Lægfolk ere istand til at undervise deres Børn i Hovedlærdommene; capitulare 1 anni 813, cap. 18: de fide unusqvisqve compater vel parentes vel proximi filios suos spiritales catholice instruant, ita ut coram Deo ratiocinare debeant. — Gjennem hele Perioden havde Geistligheden at kæmpe mod Hedenskabet. Paa Monte Casino dyrkedes Apollo Aar 528, Mabillon, annales, 3, 5; Præsten Lonegisilus beretter, at han var født i Slutningen af 6. Aarhundrede i Alemannien af rige og fornemme, men hedenske Forældre, Mabillon, annales, 11, 50; i Belgien dyrkedes Afguder i 7. Aarhundrede, vita s. Eligii, 2, 8 (findes i Dacherius, veterum aliqvot scriptorum spicilegium Tom. 5); ligesaa i Spanien, concil. Toletanum 12, Aar 681, can. 11; og i Kent, concil. Berghamstedæ, Aar 697, can. 13; et Diplom af Dagobert nævner Hedninger i Frankrig ved Aar 706, Patrologiæ Tom. 88, p. 1104; formodentlig var der Hedninger i Frankrig endnu paa Carlomans Tid, Bonifacii epistola, p. 110.

³) 12, 2, 1. — Guizot (hist. de la civilisation en France 1, 341) kalder Ideen om det aandelige Samfund den betydeligste, der nogensinde har forenet Menneskene.

⁴) Moralium 27, 21. — Gregor den Store havde ikke ofte saa glædelige Syner; han var Vidne til megen, baade aandelig og legem-

nemtrængt alle Folkeslags Hjerter, har i sig forenet Orientens og Occidentens Kyster; see, Brittaniens Sprog, der ikke formaaede andet end at skjære Tænder paa Barbarisk, er allerede forlængesiden begyndt til Guds Ære at synge Hebræernes Halleluja. See, Oceanet, fordum i Oprør; ligger som en Skammel for de Helliges Fødder, og dets rasende Uro, som Jordens Fyrster ikke kunde tæmme ved Sværdet, stilles, efterat Gud kjendes og frygtes, ved simple Ord af Præsternes Mund; og den, der som vantro ikke var bange for Skarer af Væbnede, frygter nu, som troende, ringe Menneskers Stemmer. Thi efterat have hørt Guds Ord, der ogsaa ledsagedes af Tegn, lærer Barbaren Gud at kjende, holdes i Tømme ved Frygten for ham, saa at han ikke tør gjøre det Onde og af al Magt stræber efter den evige Naade". „Hvor der fordum boede Dyr", siger Beda[5]), „eller hvor Mennesker levede som Dyr, der fremspirede og modnedes", efter Christendommens Udbredelse i England, „gode og kjærlige Gjerninger". „Gothernes og Hunnernes Flammesværd", skriver Alcuin[6]), „tømte næsten alle Europas Lande; men ved Guds Forsyn ere de nu bedækkede af Kirker, som Himlen af Stjerner, og i Kirkerne trives og voxe den christelige Troes hellige Gjerninger".

De Christne paa hiin Tid kunde ikke være tilfredse med de fra Hedenskabet overantvordede sociale Forhold; de maatte nødvendigviis i dem see Udtrykket af en Aand, der

---

lig Elendighed, og følte den dybt. S. f. Gr. in Ezechielem lib. 2. hom. 6.

[5]) H. e. A. 3, 23.

[6]) Epist. 8. — Johannes Damascenus ad Romanos 13, 1 bemærker, at „Christus har ikke, som Nogle sige, givet sine Love, for at kuldkaste Staten, men for at forskaffe den en bedre Forfatning".

var Christendommen fjendsk. De fik Leilighed til at reformere disse; thi Biskopperne fik Indflydelse paa Lovgivningen. I en gammel Fortale til de ripuariske Frankers Love siges[7]), at Kongerne Theoderik, Childebert og Chlothar „rettede efter christelig Lov hvad der grundede sig paa hedensk Sædvane"; Visigothernes Love, den tidlige Middelalders herligste Værk, ere forfattede af Geistlige paa Concilierne i Toledo[8]); Withræds og Ines Love ere ligeledes i det Væsentlige at henføre til Geistlige[9]). Tilstræbtes der da ikke en Reformation af de sociale Forhold gjennem den verdslige Lovgivning?

Tildeels; men det vil vise sig, at medens en Reformation af de sociale Forhold virkelig tilstræbtes, skete dette mere ved Geistlighedens Lære og Exempel, end ved den verdslige Lovgivning, der kæmpede med den hedenske Aand og ikke formaaede at løsrive sig fra den[1]).

---

[7]) Findes i capitularia regum Francorum; Tom. 1, p. 25.

[8]) Ere forfattede i Tidsrummet 642 til 701, fra Chindasvint til Egica.

[9]) Af dem, der hjalp Withræd med Affattelsen af hans Love, nævnes kun Erkebiskop Birthwald og Biskop Gybmund; af de tre Personer, Kong Ine nævner, ere To Biskopper. — Die Gesetze der Angelsachsen, Schmid, Leipzig 1832.

[1]) Om Kirkens Magt til at civilisere findes, med Hensyn til denne Periode, meer eller mindre motiverede Domme f. Ex. Guizot 1, 341; St. Priest, histoire de la royauté, Paris. 1842, 2. Bd. p. 8; Macaulay, the history of England, 1. Vol. 1. Cap.

Christendommens Indflydelse paa de occidentalske Folkeslags sociale Forhold fra Aar 500 til 814.

Første Kapitel.

Lighedsprincipet.

Som Erklæringen af Menneskenes Lighed ligger til Grund for det Bud: du skal elske din Næste som dig selv; saaledes maa Forvisningen om denne Lighed gaae forud for Efterlevelsen af dette Bud.

Erklæringen af Menneskenes Lighed var opfattet af de Christne i en tidligere Periode og blev det ligeledes i denne.

„Hele Menneskeslægten", siges der[2]), „har samme Op-

[2]) Boethius, de consolatione philosophiæ lib. 3, metrum 6.
Omne hominum genus in terris
Simili surgit ab ortu;
Unus enim rerum pater est,
Unus cuncta ministrat. —
Qvid genus et proavos strepitis!
Si primordia vestra
Auctoremqve Deum spectes,
Nullus degener exstat,
Ni vitiis pejora fovens
Proprium deserat ortum.

rindelse; thi Een er Alles Fader, Een styrer Alt. Hvorfor rose I Eder af Herkomst og Forfædre? See I hen til Eders Begyndelse og Guds Skabelse, passer Navnet Vanslægtet paa Ingen". — „Vi og alt Folket ere den samme Guds Tjenere, gjenløste ved samme Betaling, indtraadte i denne Verden under samme Vilkaar og skulle forlade den paa samme Maade; skulle ogsaa, om vi have levet christelig, opnaae den samme Salighed. Hvorfor kan da den Fattige ikke spise med dig, da han med dig skal arve Riget?"[3]). — „Ifølge sin Natur er Mennesket sat over de ufornuftige Dyr, men ikke over de andre Mennesker; og derfor siges der til ham, at Dyret, men ikke, at Mennesket skal frygte ham; thi at ville frygtes af sine Lige, det er at hovmode sig imod Naturen; skjøndt ogsaa hellige Mænd ofte ønske at blive frygtede af deres Undergivne, dog kun, naar de mærke, at disse ikke frygte Gud; idet de nemlig ville, at de, der ikke frygte Guds Domme, skulle idetmindste afholde sig fra Synden af Frygt for Mennesker. — — Men er der ingen Last, der skal modarbeides, saa glæde hine sig ikke over Magtens Fortrin, men over Standens Lighed; og de afskye ikke blot at frygtes af deres Undergivne, men endog at æres mere, end det er nødvendigt"[4]). — „Den øverste Plads er vel forsynet, naar den, som har Magten, snarere hersker over Feilene, end over Brødrene. Thi Naturen frembringer os alle lige; men naar Nogle tilholdes at lyde Andre, da er det ikke Naturen, men Brøden, der stiller hine paa det lavere Trin"[5]). —

---

[3]) Cæsarii, episc. Arelatensis, sermo 42 (appendicis sermo 116). Findes i Augustins Værker, Benedictinerudgaven, Antwerpen 1700, 4. Tome.

[4]) Gregorius 1, moralium, lib. 21, sect. 23. 24.

[5]) Ibid. 26, 46.

„Som oftest bedrager Magten med hovmodige Tanker. Dette Hovmod maa dæmpes ved ydmyg Betragtning. Stiger Mennesket i sit indvortes Liv ned fra Høihedens Top, finder han let den naturlige Ligheds Slette. Thi, som vi have sagt, Naturen har frembragt alle Mennesker lige, men en hemmelig Styrelse stiller den Ene under den Anden efter de gode Egenskabers Forskjellighed. Men de hellige Mænd, naar de staae i Spidsen, tænke ikke paa Magten, de besidde, men paa Ligheden; og de glæde sig ikke ved at befale over Menneskene, men ved at gavne dem"[6]). — „Vær mild imod de Fattige, hvo du saa er, der har Magten, og viid, at du har samme Natur, som de. Ikke Naturen har gjort dig til deres Herre, men Synden, hvis Virkning blev, at Menneske stilledes under Menneske. — — Da Tjeneren ikke skaanede sin Medtjener, nedkaldte han strax den retfærdige Herres Vrede over sig. Vær derfor beredt, du Dødelige, til at skaane de Dødelige, med hvem du er sat under den samme Naturens Lov"[7])! — „Ved ham, der fødtes af Jomfru Maria, henvendes denne Tale til Jomfruer, Mænd, Qvinder,

---

[6]) Paterius super Genesin, lib. 1, cap. 38. Findes efter Gregors Skrifter i Benedictinerudgaven.

[7]) Theodulfi, episc. Aurelianensis, carminum lib. 1, parænesis ad judices, vers. 895 til Enden (findes i Sirmondi opera varia):

Parcere mortalis mortalibus ergo parato,
Cum qvîs naturæ lex manet una tibi.
Qvîsqve tuo dispar si sit per prospera cursus,
Ortus et occasus, qvi tibi par et eis.
Fons sacer hos tecum beat, inlinit ungven avitum,
Atqve agni satiat hos caro sive cruor.
Ut pro te vitæ est, pro his qvoqve mortuus auctor,
Qvemqve et pro meritis ad sua dona vocat.

Med denne Opfordring ender Skriftet.

Enker, Mægtige, Fattige, Trælle: Gud kjender ingen anden Forskjel, end Forskjel paa Retfærdighed" [8]). — „Saasom Kirken optager Mennesker af forskjellige Vilkaar, Fornemme og Ringe, Trælle, Stavnsbuudne, Livegne, og hvad Navne der ellers haves, bør de Foresatte, Geistlige eller Verdslige, handle mildt og barmhjertigt imod deres Undergivne — — og vide, at de ere deres Brødre og have den samme Fader, som de, til hvem de raabe: Fader vor, du, som er i Himlen, og den samme Moder, nemlig den hellige Kirke, som har født dem af den hellige Kildes ubesmittede Skjød" [9]). — I Forvisningen om Ligheden stræbte man i Klostrene efter at gjøre den synlig. Benedict tillod Alle uden Forskjel at indtræde i hans Orden, Fattige og Rige, Fornemme og Ringe, Slaver og Frie; disse vare i Klostrene fuldkommen ligestillede og beviste hinanden gjensidig Trælletjeneste, i Kjøkkenet, Bageriet, Haven, o. s. v. [1]). At stræbe efter det samme udenfor Klostrene var en Ære for Præsterne. „Biskop Qvintianus", siges der [2]), „tilsidesatte ikke den Fattige og frygtede ikke den Mægtige, men behandlede Alle med den samme hellige Frihed, saa at den Fattige fandt den samme Modtagelse hos ham, som den ansete Senator". „Bonifacius anvendte den samme Formaningens Tugt paa Rige og Mægtige, Frie og Trælle, smigrede ikke for de Rige, var ikke haard mod Trællene" [3]).

---

[8]) Theodulphi fragmentum de omnibus ordinibus hujus sæculi. (Findes i Dacherius, spicilegium, Tom. 5).

[9]) Concil. Cabilonense 2, Aar 813, can. 51.

[1]) Mabillon, annales, lib. 3, cap. 8. — Først fra 11. Aarhundrede optog Benedictinerordenen fratres conversi til udvendigt Arbeide.

[2]) Gregorii Turonensis vitæ patrum, cap. 4, sect. 5. — Qvintianus levede ved Aar 520.

[3]) Vita Bonifacii, cap. 3.

Erkjendelsen af Menneskenes Lighed udtales ogsaa i specielle Domme over dem, der efter hedenske Begreber i virkeligt Værd stode under eller over den frie Mand.

Qvinden har samme Værd som Manden. „Man betænker ikke", siges der[4]), „at Qvinderne ere ligesaavel som Mændene gjenløste ved Christi Blod, at begge Kjøn ere rensede i det hellige Bad og gaae til Guds Bord og modtage tilsammen Herrens Legeme og Blod, og at Gud ikke gjør Forskjel paa Mand og Qvinde og ikke anseer Personer. Følgelig, hvad der ikke er Qvinderne tilladt, har heller aldrig været Mændene tilladt og vil aldrig blive det". — Det Følgende vil vise, at denne Theori var almindelig for Geistligheden.

Trællen har samme Værd som den Frie. „Der er ingen Persons Anseelse hos Gud, som har udvalgt det Ringe og Foragtede i Verden, det, som ikke var, for at nedbryde det, som var, at intet Kjød, det er, ingen kjødelig Magt, skulde rose sig for ham. Thi den samme Herre sørger ligemeget for Herrerne og Trællene. Bedre er ydmyg Trældom end hovmodig Frihed. Der er Mange, der staae under nedrige Herrer, men tjene Gud i Frihed; med Hensyn til Legemet ere de Herrerne undergivne, men ere ophøiede over dem med Hensyn til Sjælen"[5]). — „Foragt ikke Trællen;

---

[4]) Cæsarii sermo 86 (appendicis 288). — Johannes Damascenus dialectica περὶ τοῦ ἔχειν cap. 62: „vi siges ogsaa at have en Kone, og Konen siges ligeledes at have en Mand. Men denne Talemaade synes ikke at passe med Begrebet at have, efterdi den kan vendes om. Den siger nemlig ikke mere om Manden, at han besidder Konen, end om Konen, at hun besidder Manden. Thi den ene har ikke Overvægt over den anden; men de have hinanden indbyrdes ligemeget og uden Forskjel".

[5]) Isidorus Hispalensis, sententiarum lib. 3, cap. 47.

maaskee er han i Guds Dine bedre end du"[6]). — „Trællene maae formanes paa een Maade, Herrerne paa en anden; Trællene, at de altid betænke deres lave Stilling, Herrerne, at de erindre, at de have samme Natur som Trællene; Trællene, at de ikke maae foragte deres Herrer, at de ikke skulle synde imod Gud, dersom de hovmodigt trodse hans Kald; Herrerne, at de ikke skulle hovmode sig imod Gud af hans Gave, dersom de ikke agte deres Undergivne som deres Lige paa Grund af den fælleds Natur. Trællene skulle paamindes, saa at de vide, at de ere Herrernes Trælle; Herrerne skulle paamindes, saa at de erkjende sig for deres Trælles Medtrælle"[7]). — „Ere Trællene retfærdige, saa ere de bedre end slette Herrer. Thi Gud dømmer Alle, ikke efter deres Fornemhed, men deres Gjerning, ikke efter deres Herkomst, men deres Handlemaade"[8]). — Endog den verdslige Lovgivning tilstod en enkelt Gang dette, den Fries og Trællens lige Værd som Mennesker. „Finder Nogen en Død", hedder det i Bairernes Lov[9]), „og begraver ham — — hvad enten det er en Fri eller en Træl, og det siden bliver vitterligt, skal han, der har begravet den Døde, om han gjør Paastand derpaa, have een Solidus, og modtage den af

---

[6]) Vita Eligii episc. Noviomensis, ved Aar 670; lib. 2, cap. 15.

[7]) Gregorii 1, regulæ pastoralis pars 3, cap. 5.

[8]) Theodulfi, fragmenta sermonum, findes hos Sirmondi, Tom. 2, p. 1026. — Johannes Damascenus ad Ephes. 6, 5: „den menneskelige Tjeneste, som de yde, der trælle med et reent og villigt Sind, bliver et Billede af den guddommelige Trældom, som han underkastede sig, der kom i Trællens Skikkelse".

[9]) Lex Bajuvariorum, tit. 18, cap. 6, § 1. Findes blandt Capitularierne.

den Dødes Forældre, dersom den Døde var en Fri, men af vedkommende Herre, dersom han var Træl".

Da Trældom saaledes ikke har sin Oprindelse i en naturlig Ulighed, søges efter en anden Aarsag, og denne angives Synden at være. „Noah saae sin Søns Brøde og gav ham hans Søskende til Træl; saaledes dannedes dette Slag, thi Alle nedstamme vi fra eet Par. Synden har aabenbart givet Anledning til Trældom, og den, der synder som Fri, bliver ved Brøden en Træl"[1]). „For det første Menneskes Synd paalagde Gud den menneskelige Slægt Slaveriets Straf, saaledes, at han barmhjertigt gjør dem til Trælle, for hvem han seer, at Friheden ikke passer. Og omendskjøndt Menneskeslægtens Synd ved Daabens Naade er forladt alle dem, der troe, har den Retfærdige dog ordnet Menneskenes Liv saaledes, at Nogle blive Trælle, Andre Herrer, at Trællenes Tøilesløshed skal holdes i Ave ved Herrernes Magt. Thi dersom Alle vare uden Frygt, hvo vilde da formaae at hindre Nogen i det Onde! Derfor er der ogsaa valgt Fyrster og Konger over Folkene"[2]).

Undersaatten har samme Værd som Fyrsten. „Kongerne, du seer paa den ophøiede Throne, straalende i Purpur, omgivne af truende Vaaben, barske af Aasyn, tungtaandende af Lidenskab — dersom Nogen afførér de Stolte den forfængelige Høiheds Klædedragt, skal han see Herrerne indenfor bære snevre Lænker"[3]). At den Tanke, der ligger

---

[1]) Alcimi Aviti poematum lib. 4. vers. 412.

[2]) Isidorus Hispal. Sententiarum lib. 3, cap. 47.

[3]) Boethii de consolatione philosophiæ, lib. 4, metrum 2. Johannes Damascenus lærer, oratio de imaginibus 3, cap. 41., at Helgenerne ere mere end Keiserne: „thi dersom Menneskene kaste sig ned for de forkrænkelige og meget ofte ugudelige og syndefulde Konger

til Grund for disse Ord, var almindelig blandt de germaniske Folkeslag, vil man imidlertid allerede kunne slutte deraf, at de antoge Christendommen, inden deres Fyrster havde lært at gjøre Fordring paa Forgudelsen.

I Missionerne anerkjendtes alle Folkeslags Lighed. En bestemt Udtalelse deraf have vi til Exempel i Columbans Anmodning til nogle BisKopper i Frankrig: „beder for os, ligesom vi, hvor ringe vi ere, bede for Eder, og anseer os ikke som fremmede for Eder; thi vi ere Lemmer af det samme Legeme, baade Franske og Engelske og Irlændere og alle Folkeslag"[4]!

---

og de af dem indsatte Befalingsmænd, saavelsom for deres Billeder ...... hvor meget mere bør det sig da ikke, at vi kaste os ned for Kongernes Konge og hans Tjenere og Venner, som vare Konger over deres Lidenskaber og ere satte til Befalingsmænd over hele Jorden". — Dette Sted antyder Nødvendigheden af, at den græske Kirke holdt fast ved Billeddyrkelsen.

[4]) Columbani Abbatis epist. 2. Patrologiæ, ed. Migne, Tom. 80, p. 268.

Andet Kapitel.

Den faderlige Magt.

At de hedenske Fædre i det nordlige og vestlige Europa havde samme Magt over deres Børn som de nulevende Vilde, kan ikke betvivles. Tacitus siger for nogle Stammers Vedkommende: „at sætte en Grændse for Børnetallet — — ansees for en Skjændsel, og gode Sæder formaae mere iblandt dem, end andetsteds gode Love“[5]). Han siger hermed, at den offentlige Mening forbyder Fædrene i nogle Stammer at berøve deres Børn Livet for at undgaae de Uleiligheder, Opdragelsen fører med sig; men som han ikke kan have villet frakjende germaniske Fædre Ret til at dømme deres Børn fra Livet[6]), saaledes har den Skjændsel, der fulgte med „at sætte en Grændse for Børnetallet“, neppe været tilstrækkelig til at afholde Fædre, hvor Fristelsen var der, fra at bruge den Ret, de ogsaa i denne Henseende have besiddet.

Om Herulerne vide vi, at de lode deres gamle eller syge Slægtninge ihjelstikke paa et Baal, som derpaa antændtes[7]). Hvor Børn handle saaledes imod Forældre, har

---

[5]) Germania, cap. 19.

[6]) Justus Möser. Osnabrückische Geschichte. Berlin 1843. 1. Deel, p. 10.

[7]) Procopius de bello Gothico, lib. 2, cap. 14.

Alt været Forældrene tilladt imod Børnene. Friserne dræbte ikke sjelden Børn, naar disse endnu ikke havde diet eller paa anden Maade faaet Føde[8]). Irlænderne offrede deres førstefødte Børn til Afguden Crom-Cruach, Phoniciernes Baal[9]).

Der er ogsaa andre Indskrænkninger at gjøre i den vilde faderlige Magt end at hindre Børnedrab, og det Følgende vil vise, hvorfor Tacitus's Ord ikke kunne lede til en gunstig Dom om Udøvelsen af den faderlige Magt iblandt Germanerne.

Der tales ofte i denne Periode om Fosterfordrivelse. Kirkens Lærere, f. Ex. Cæsarius[1]) og Pirminius[2]), advare derimod og erklære, at de Qvinder, der begaae denne Gjerning, gjøre sig skyldige i Mord. De understøttes af den kirkelige Lovgivning. Concilium Ilerdense[3]) forudsætter, at denne Forbrydelse kun begaaes udenfor Ægteskab og paalægger Forældrene syv Aars, men den, der har givet dem Midler dertil, livsvarig Bod; Concilium Qvinisextum straffer alle de Skyldige som Mordere[4]). Til den kirkelige Lovgivning slutter sig Visigothernes. Efter en tidligere Bestemmelse[5]), der vil, at Giftblanderen skal dræbes, men Moderen, hvis hun er Slavinde, straffes med 200 Pidskeslag, og hvis hun er Fri, med Tabet af Friheden, følger denne[6]): „Intet

---

[8]) Vita Liudgeri. Cap. 7.

[9]) Münter. Die altbrittische Kirche. Findes i „Studien und Kritiken“ 1833, 1. Bind.

[1]) Sermo 88 (appendicis 292).

[2]) Vetera Analecta, ed. Mabillon. Pag 69.

[3]) (Lerida). Aar 524, can. 2.

[4]) Can. 91.

[5]) Lib. 6, tit. 3, sect. 1.

[6]) 6, 3, 7.

staaer under deres Slethed, der fornegte den naturlige Kjærlighed og dræbe deres Børn. Da man siger, at denne Forbrydelse har saaledes udbredt sig i vort Rige, at saavel Mænd som Qvinder gjøre sig skyldige i den, befale vi, at den Qvinde, Fri eller Slavinde, der har dræbt sin Søn eller Datter, eller paa nogensomhelst Maade forsøgt at dræbe Barnet før Fødselen, skal, saasnart Gjerningen er beviist, offentlig henrettes, eller om Dommeren foretrækker det, blindes; og at hendes Mand skal lide Straf som hun". — Den ripuariske[7]) og den saliske Lov[8]) straffer Fosterfordrivelse med en Mulkt af 100 Guldstykker; Bairernes med Pidskeslag eller Slaveri, og udvikler derhos Gjerningens Afskyelighed af en religiøs Grund[9]).

Hvor Ripuariernes og de saliske Frankers Love tage Fosteret i Forsvar, nævne de ogsaa Barnet „inden det har faaet Navn", eller „inden det er ni Dage gammelt", og antyde dermed, hvorlænge det havde været hedenske Forældre tilladt at bestemme deres Barns Død. Den kirkelige Lovgivning erklærer alle Barnemordere for Mordere[1]), og den visigothiske straffer dem med Døden[2]).

Imod Børneudsættelser forordnes i Visigothernes Lov[3]), at dersom det oplyses, at et Hittebarn har en Fri til Fader, skal denne enten udløse det med en Træl eller med Penge;

---

[7]) Cap. 36, § 10. 8) Tit. 26, cap. 5.

[9]) Tit. 7, cap. 18. — I cap. 20 siges: postqvam incarnationem suscepit anima, qvamvis ad nativitatis lucem minime pervenisset, diuturnam patitur poenam; qvia sine sacramento regenerationis abortivo modo tradita est ad inferos.

[1]) F. Ex. Canones Isaac episc. Lingonensis, Tit. 2, cap. 11. Findes blandt Capitularierne.

[2]) 6, 5, 18. [3]) 4, 4, 1.

vil han ikke, skal Dommeren fratage ham, hvad Barnet kan være værdt og derhos landsforvise ham for bestandig; men eier han ikke saameget, som behøves til Barnets Udløsning, skal han selv gaae i Trældom for Barnet. For at afværge Barnemord, maatte Kirken imidlertid begunstige Udsættelser. En Synodus Matiscensis opfordrede saaledes de Qvinder, der fødte uægte Børn, til at henlægge dem ved Kirkerne; i Trier, siges der[4]), var ved Aaret 650 en Marmorskaal hensat i dette Øiemed; Kirkens Betjente toge Børnene og satte dem i Pleie og underrettede derpaa Biskoppen om det Forefaldne.

Naar Nøden var stor, solgte ogsaa christne Forældre deres Børn. Ibin-Mavia, der regjerede i Spanien i sidste Halvdeel af ottende Aarhundrede, lagde saa store Skatter paa de Christne, at mange fandt sig drevne til dette Skridt[5]). Med Corsicanerne var det Samme Tilfælde paa Gregor den Stores Tid; han skrev i denne Anledning til den græske Keiserinde Constantina og bad hende tale de Fortryktes Sag hos Keiseren, at Skattebyrden maatte lettes, og denne Ulykke fjernes fra hans Undersaatter[6]).

I England blev denne Betalingsmaade endog tilladt af Erkebiskop Theodor[7]); „dreven af Nøden", siger han, „kan en Fader give sin Søn i Trældom uden dennes Villie"; han vilde sikkert ved denne Tilladelse afværge større Ulykker. Men Theodoriks Edikt erklærer den ugyldig; han forordner tillige, at hvis en Creditor med sit Vidende modtager fri-

---

4) Mabillon. Annales, 13, 62. — Matisco, nu Maçon.

5) Cronicon Moissiacense. Findes hos Pertz.

6) Epistolarum lib. 5, ep. 41.

7) Theodori Cantuariensis archiep. capitula, anno 690. Cap. 79.

fødte Børn i Pant af deres Forældre, skal han landsforvises[8]). Den visigothiske Lov forbyder Forældrene baade at sælge, bortgive og pantsætte deres Børn[9]). Og Erkebiskop Egbert i York tillod vel den Fattige at overdrage en Creditor sine Børn i Trældom paa syv Aar, saafremt disse indvillige, men erklærede tillige alle dem, der solgte deres Børn, for udelukte af de Christnes Samfund, til de atter skaffede dem Friheden[1]).

Med Hensyn til Arveretten optræder den visigothiske Lovgivning med nye, af christelig Aand fremgaaede Anordninger. Naar Moderen døer, arve Børnene hende. Faderen er deres Formynder og bestyrer deres Gods. Gifter nogen af Børnene sig, udbetaler han dem, Døttrene saavelsom Sønnerne, to Trediedele af deres Mødrenearv; een Trediedeel beholder han selv Nytten af til sin Død. Enten de gifte sig, eller ikke, udbetaler han dem Halvdelen af deres Mødrenearv, naar de have fyldt det tyvende Aar; den anden Halvdeel erholde de (Ugifte), naar han døer. Men indgaaer han selv nyt Ægteskab, sikkrer han dem strax paa lovlig Maade den hele dem tilkommende Arv. — En Fader eller Moder, Bedstefader eller Bedstemoder maa ikke overdrage mere end en Femtedeel af sin Formue til en fremmed Person, til Kirker eller til Frigivne; heller ikke maae Forældrene gjøre deres Børn arveløse af Lune eller til Straf for ringe Forseelser, men have at forebringe den Klage, hvorpaa en Fordring om Børns Arveløshed kan begrundes, for Domstolene. Af sin Medgift kan Enken kun skjenke en Fjerde-

---

[8]) §§ 94, 95. [9]) 5, 4, 12.

[1]) Egberti Eboracensis archiep. Poenitentiale. Lib. 4. — Patrologiæ Tom. 89, p. 378.

deel til Kirker, eller Frigivne, eller hvem hun vil; de tre Fjerdedele tilfalde hendes Børn[2]). De samme Love hævde Børnenes Eiendomsret og erklære det, som Børnene erhverve sig ved Arbeide eller Yndest, medens Forældrene leve, for deres ubetingede Eiendom; boe de hos Forældrene, skulle de give dem Trediedelen af hvad de erhverve ved Arbeide som en Art Vederlag[3]).

I følgende Tider synes kun et Concil i Mainz 813 at have tænkt paa Børns Arveret. Dette Concilium fordrede, at man skulde rette de Feil, der vare begaaede imod dem, hvis Fædre eller Mødre, ved Andres Overtalelser eller af Lune, havde gjort dem arveløse.

I een Henseende forsvarede Kirken Faderens Magt; den vilde nemlig, at Faderen eller Forældrene skulde kunne overgive deres Børn i Kirkens Tjeneste. Denne Fordring grundede sig paa Benedicts Regel, der fastsætter, at de Børn, der overgaves til hans Ordens Klostre, ikke skulle have Frihed til at vende tilbage til Verden, en Frihed, der, som bekjendt, var tilstaaet de egentlige Novicer[4]). Det andet Concilium i Toledo forordnede endnu, at de Børn, der fra deres tidligste Barndom overgives til Kirken af deres Forældre, for at opdrages til at blive Geistlige, skulle, naar de have fyldt 18 Aar, i Geistlighedens og Folkets Nærværelse, erklære sig for Biskoppen, om de ville opfylde deres Forældres Ønske, eller forlade Kirken og indgaae Ægteskab[5]). Men

---

[2]) 4, 2, 13; 4, 5, 1. 2.

[3]) 4, 5, 5.

[4]) Regulæ cap. 58. 59. I Løbet af et Aar læstes Reglen tre Gange for Novicen, og hver Gang tilføiedes: ecce lex, sub qva militare vis; si potes observare, ingredere; si vero non potes, liber discede.

[5]) Aar 531, cap. 1.

det femte Concilium Parisiense forbyder de af Forældrene klostergivne Nonner at forlade deres Klostre[6]; og det tiende Concilium i Toledo bestemmer, at saalænge Børn ikke have fyldt 10 Aar, kunne de uigjenkaldelig offres til Kirkens Tjeneste[7]). Denne Bestemmelse fastholdtes af Paverne Gregor 2.[8]) og Gregor 3.[9]), saaledes endog, at de ikke nævne en bestemt Aldersgrændse, inden hvilken Forældrene skulle have taget deres Beslutning. Keiser Carl gjorde nogen Modstand. Han fordrede, at ingen Qvinde maatte klostergives inden sit 25. Aar, eller ialtfald, at ingen Pige maatte blive Nonne, før hun var saa gammel, at hun vidste, hvad hun gjorde. Men han holdt ikke fast ved denne Fordring og befalede næsten samtidig, at Smaapiger maatte bringes til Nonneklostrene, hvis de skulde blive der; men ikke for at opdrages af Nonnerne og i en voxen Alder vende tilbage til deres Hjem[1]). Denne Befaling stemmede med adskillige Geistliges Paastand, at Disciplinen kunde ikke haandhæves i Klostrene, naar de tillige skulde være Opdragelsesanstalter[2]).

---

[6]) Aar 614, can. 13.

[7]) Aar 656, can. 6.

[8]) Epistola 7. Er Barnet klostergivet in infantiæ annis, kan det ikke forlade Klosteret, postqvam ubertatis impleverit annos.

[9]) Bonifacii epistola 126.

[1]) Capitulare Francofordiense, cap. 44; capitulare 1 anni 805, cap. 14; capitulare ad Salz, Aar 804, cap. 5, 6, 7, 8.

[2]) Donati Vesontionensis episc. regula ad virgines, Aar 650, reg. 54; findes i Patrologiæ Tom. 87 — Regula monasterii S. Cæsariæ; acta sanctorum 12 Januarii.

Tredie Kapitel.

Qvindens Stilling.

Tacitus skildrer de germaniske Qvinders Stilling omtrent saaledes: Germanerne troe, at der boer noget Helligt og Forudseende i Qvinderne, og foragte ikke deres Raad. De ledsage deres Mænd i Krigen, og stundom skal en Hær paa Valpladsen, der tænkte paa at flye, ved deres Forestillinger have besluttet sig til fornyet Kamp. Hjemme maae de ikke blot passe Huset, men ogsaa tildeels besørge Markarbeidet; thi naar der er Fred, bestiller Krigeren Intet. I Modsætning til andre Barbarer nøies Germanen i Reglen med een Hustru; har han flere, er det for Ærens Skyld. Hustruen bringer ikke Manden, men Manden Hustruen en Medgift. Ægteskabsbrud ere sjeldne i dette talrige Folk, og straffes strax og af Manden[a]).

Germanen kjøbte altsaa sin Hustru, og Fleerkoneri var ham tilladt; naar han, „næsten ene af alle Barbarer" i Reglen nøies med een Hustru, da ligner han heri alle Vilde, der leve i fattige Kaar.

Adskillige, især tydske Forfattere, have rost Qvindens Stilling hos de hedenske Germaner, men ikke med tilstrækkelig

---

[a]) Germania, cap. 8, 15, 18, 19.

Grund. Bonifacius fortæller, at naar en Jomfru i det gamle Sachsen havde besmittet sin Faders Huus med Utugt, eller en gift Qvinde gjort sig skyldig i Ægteskabsbrud, tvang man hende til at hænge sig selv, opbrændte hendes Legeme og hængte hendes Forfører over Baalet[4]), og heraf kan man med nogen Sandsynlighed slutte sig til den Agtelse, der vistes mod tydske Qvinder. Longobarderne skulle i det Hele taget have lagt en vis Ærbødighed for Qvindekjønnet for Dagen[5]). Men det er sikkert, at Germanerne ikke erkjendte Qvindens menneskelige Rettigheder[6]).

Tacitus selv har gjort det overflødigt at bevise denne Sætning. Dens Sandhed er begrundet i Hedenskabet. Hvad Tacitus's Germaner ikke erkjendte, erkjendtes maaskee endnu mindre af andre Folkeslag. Den følgende Fremstilling af Christendommens Kamp for at forbedre Qvindens Stilling, vil tildeels vise, hvorledes denne var hos de hedenske occidentalske Folkeslag.

Navnlig om de i Frankrig boende Folkestammer vide vi, at Fleerkoneri ikke var sjeldent, og at det var almindeligt, at Ægtemænd havde Concubiner. Kong Dagobert forskjød sin Dronning Gomatrudis og ægtede Nantechildis, en Pige, der gjorde Tjeneste ved Hoffet; Aaret efter tog han Ragnebruda til Concubine, og havde tilsidst tre Dronninger og en stor Mængde Medhustruer. Kong Chlotacharius havde paa eengang to Søstre, Ingundis og Aregundis, til sine

---

4) Epistola 19. Til Kong Ethibald.

5) Saint Priest, histoire de la royauté. Paris 1842, 1, p. 457.

6) Man har ogsaa tillagt Nordboen en særegen Agtelse for Qvindekjønnet. Og dog er det vel tvivlsomt, om han antog Qvindens Udødelighed; og det var først, da Harald Haarfager havde forelsket sig i Ragna, at han satte Straf for at øve Vold imod Qvinder.

Hustruer. Kong Charibert var gift med Merofledis og ægtede derhos hendes Søster Marcovefa, der havde bestemt sig til at gaae i Kloster. Af Mænd af ringere Stand kan nævnes en Borger i Poitiers, Uviliulfus, der efterlod sig tre levende Hustruer og endeel Concubiner iblandt sine Slavinder[7]). Næst Frankrig synes Fleerkoneri især at have fundet Sted i England[8]).

Geistligheden gjorde Forestillinger herimod. Clotacharius vilde ogsaa ægte Uvaldetrada, men maatte opgive dette paa Grund af Geistlighedens Indsigelser. Charibert blev tillige med Marcovefa excommuniceret af Biskop Germanus. Og naar det antydes, hvorledes Ukydskhed bragte Dagoberts Sjæl efter hans Død i den største Fare, tør det vel antages, at han heller ikke, imedens han levede, er gaaet fri for Dadel[9]). Kirkens Lærere holdt nemlig fast ved Monogamiet i christelig Forstand. „Naar hine, om hvem vi tale", siger Cæsarius[1]), „fordre Kydskhed af deres Hustruer, hvorledes tør de da selv synde, og med hvilken Ret paastaae de, at hvad der er Hustruen formeent, er dem tilladt, som om Gud havde givet Mænd og Qvinder forskjellige Love! — — Men denne Synd forhindres ikke, fordi den begaaes af Mange, men jo mindre den straffes af Menneskene, desto

---

[7]) Fredegarii Scholastici chronicon, cap. 58, 59, 60. — Gregorii h. e. F. 4, 3. 26; 9, 13.

[8]) Bonifacii epist. 10. Gens Anglorum legitimas uxores dedignetur habere; luxuriando et adulterando omnia turpiter foedet. — En engelsk Konge optog en Datter blandt sine Hustruer. Nennius, historia Brittonum, cap. 38 og 49. (ed. Gale).

[9]) Gregorii h. e. F. 4, 9. 26. — Gesta domus Dagoberti; findes i Patrologiæ Tom. 96, p. 1395.

[1]) Sermo 86 (appendicis 288).

maatte forstyde sin retmæssige Hustru[2]); Abbed Pirminius skrev: „er din Hustru ufrugtbar, hæslig, gammel, heftig, vredagtig, uopdragen, overdaadig, indskrænket o. s. v., du skal beholde hende, enten du vil eller ikke; da du var fri, tog du selv Aaget paa dig“[3]). En Kirkeforsamling i Herudford Aar 673 forordnede[4]): „alt uordentligt Samliv imellem Mænd og Qvinder forbydes. Ingen maa forlade sin Hustru, undtagen, som det hellige Evangelium lærer, for Hoers Skyld. Forstyder Nogen sin lovmæssige Hustru og vil gjælde for en Christen, maa han ikke indgaae nyt Ægteskab, men bør forblive uden Hustru, eller forlige sig med den, han havde“. Der nævnes ingen Straf; formodentlig tænkes der paa Excommunication. Det tolvte Concilium i Toledo forordnede: „dersom Nogen af hvilkensomhelst Grund, Hoer undtagen, forlader sin Hustru, excommuniceres han og udelukkes af alt Samfund med Christne“[5]). Concilium Qvinisextum har denne Canon: „den, der forlader sin lovmæssige Hustru og ægter en anden, gjør sig ifølge Herrens Lære skyldig i Hoer“; Straffen er 6 Aars Excommunication[6]). Den franske Biskop Isaac, hvis Canones Aar 742 skulle være blevne bekræftede af Pave Zacharias, optog denne Bestemmelse: „de, som skille sig ved deres Hustruer, førend de have fremsat Aarsagerne for vedkommende Biskopper, og førend deres Hustruer ere

---

[2]) Vita 2, 15. Beskrevet af Erkebiskop Audoenus, der havde kjendt ham.

[3]) Libellus. P. levede i Schweitz (?) Aar 750.

[4]) Can. 10. Omtales af Beda, h. e. A. 4. 5.

[5]) Aar 681, can. 8.

[6]) Can. 87. — De Bestemmelser, der toges paa concilium Qvinisextum, gjaldt som Statslove; thi de ere underskrevne: Flavius Justinianus, fidelis in Jesu Christo Deo imperator Romanorum, consentiens omnibus, qvæ definita sunt, et ea recipiens.

dømte, excommuniceres"[7]). Endelig maa Dionysius's Codex nævnes, der virkede ligemeget til at støtte Kirkens Uafhængighed og give Ægteskaberne Fasthed. Den blev forfattet omtrent Aar 540 og overraktes Carl den Store ved Pave Hadrian.

Geistligheden hævdede den christelige Lære og Lov om Skilsmisses Utilladelighed. Da Kong Lothar i Begyndelsen af 7de Aarhundrede skilte sig ved sin Hustru og ægtede en anden, fandt han alvorlig Modstand hos Pave Nikolaus 1[8]). Da Carl og Carloman, der begge vare gifte, tænkte paa, at en af dem skulde ægte en Datter af Kong Desiderius, skrev Pave Stephan til dem: „det er Eder ikke tilladt at forskyde de Hustruer, I have, og ægte andre. — — Det er ugudeligt, om I blot tænke paa at tage andre Hustruer end dem[9]), I, som det er vitterligt, have indgaaet Ægteskab med Det sømmer sig ikke for Eder at begaae saa skjændig en Gjerning, I, som kjende Guds Lov og straffe dem, der synde saaledes. Thi det er Hedninger, der gjøre slige Gjerninger. — — I ere Christne, et helligt Folk, et kongeligt Præstedømme; erindrer Eder og betænker, at I ere salvede med hellig Olie af St. Peders Vicarius, at I ere helliggjorte ved Himlens Velsignelse, og vogter Eder, for at paa-

---

[7]) Tit. 3, cap. 7.

[8]) Acta sanctorum, 18 Januarii.

[9]) Alias uxores super eas er, som baade Begyndelsen og Slutningen af Stedet tyder paa, ikke at oversætte ved „foruden". Brevet findes i Monumenta dominationis pontificiæ. Pave Stephan erklærer tillige aabent, at han under ingen Omstændigheder kan ønske et Ægteskab imellem en fransk Prinds og en longobardisk Prindsesse.— Hans Skrivelse var iøvrigt til ingen Nytte; da den kom, havde Carl allerede ægtet Desiderius's Datter. Om den bevirkede at han Aaret efter hjemsendte hende, er uvist.

drage Eder saa stor en Skyld! Erindrer Eder, høianseelige Sønner, at vor Forgjænger, Pave Stephan, høilovlig Ihukommelse, besvor Eders Fader, høilovlig Ihukommelse, at han ikke maatte driste sig til at forskyde Eders Fru Moder, og som han i Virkeligheden var en christeligsindet Konge, adlød han hans heldbringende Formaninger"[1]). Skrivelsen indeholder i Slutningen de alvorligste Trudsler til den, der handler anderledes, end Paven anviser. — — Ikke engang af religiøse Grunde vilde Kirken, at Skilsmisse maatte finde Sted, skjøndt den billigede Ægteskabets Opløsning af saadanne Grunde, naar begge Parter vare enige. I et Brev til Theoctista, en anseelig Dame i Constantinopel, fastholder Pave Gregor 1. med al Styrke den bibelske Lære, at en Mand kan ikke for Religionens Skyld forlade sin Hustru, og Hustruen ikke sin Mand[2]). Dronning Radegundis kom til Biskop Medardus af Nymwegen og bad ham indstændig, at han vilde vie hende til Nonne. Han afslog det, ihukommende Apostelens Ord: er Nogen bundet i Ægteskab, søge han ikke at løse det. Omsider kom hun til ham i Nonnedragt og sagde: „hvis du ikke vil vie mig og frygter mere for Mennesker end for Gud" — han havde ogsaa beraabt sig paa sin Frygt for Kongen — „saa skal Hyrden kræve en Sjæl af din Haand". Han viede hende da til Diakonisse, en Stilling, der neppe medførte Ægteskabets Opløsning[3]).

---

[1]) Pipin vilde skille sig ved sin Hustru Bertrada og ægte Angla, der var gift med Theodardus, men adlød Paven og afstod fra sit Forsæt. Cenni's Note 7. — Om græske Geistliges Forhold imod deres Keiser i en lignende Sag s. Georgius Cedrenus, ed. Bekkerus, 2, p. 26.

[2]) Epistolarum lib. 11, ep. 45.

[3]) Acta sanctorum, 13 Augusti.

Den verdslige Lovgivning beskjæftigede sig stadig med denne Sag og i christelig Aand. Af den burgundiske Lovgivning vil man ikke vente sig meget[4]); dog bestemte den, at naar en Mand forskyder sin Kone uden Aarsag, skal han betale hende dobbelt saa meget, som han har givet for hende, og desuden mulkteres paa 12 Guldstykker[5]). Visigothernes Lov har denne Forordning: „dersom det er Synd at fornærme en fremmed Qvinde, hvormeget synder da ikke den, der foragter hende, som han efter egen Attraa har faaet til Hustru. Da nu Pengebegjærlighed eller ond Lyst forleder saa Mange til at foragte deres Hustruer og ved hvilkesomhelst Midler indgaae nye Ægteskaber, befale vi for bestandig, at ingen Mand maa, naar Hoer ikke kan bevises, nogensinde forlade sin Hustru. — — Men er Talen om at gaae i Kloster, ska Præsten forskaffe sig sikker Kundskab om Mandens og Hustruens fælleds Samtykke“. Straffen for den Mand eller Qvinde, der forlader sin Ægtefælle og indgaaer nyt Ægteskab, er 200 Pidskeslag, Haarets Afklipning samt Landsforviisning eller Trældom[6]). De franske Love indeholde gjentagne Forbud imod, at Manden forskyder sin Kone uden for Hoers Skyld, eller at een af Ægtefolkene indgaaer nyt Ægteskab, saalænge den anden endnu lever[7]). De tillade den Mand, hvis Hustru er gaaet i Kloster uden hans Samtykke, at tage hende tilbage; og forbyde, i Henhold til den forhen nævnte

---

4) Burgundiernes Lov blev forfattet af Arianeren Kong Gundebald ved Aar 500.

5) Tit. 34.

6) 3, 6, 2.

7) Pipini capitulare Suessoniense, Aar 744, cap. 9; capitulare Aqvisgranense Aar 789, cap. 42; capitulare 1 incerti anni, cap. 22.

almindelige Regel, den Mand, der har samtykket i, at hans Hustru blev Nonne, at indlade sig i nyt Ægteskab[8]). Ogsaa Trællenes Ægteskaber stræbte man at befæste. I den Lov, Carl gav Longobarderne, siges der: Trællenes Ægteskaber maae ikke opløses, selv om de have forskjellige Herrer; de forblive da i det engang indgaaede Ægteskab og tjene saaledes deres Herrer; dog under den Forudsætning, at Ægteskabet er lovligt og sluttet med Herrernes Villie[9]).

Hoer opløser Ægteskabet ifølge Kirkens Lære, og det, hvad enten Manden eller Hustruen er den Skyldige. Om de af denne Grund Adskilte atter burde forenes, høres der forskjellige Meninger. Erkebiskop Theodor af Canterbury opstiller denne Regel: „en Mand maa ikke samleve med en Hustru, der har bedrevet Hoer; og en Hustru maa ikke forlige sig med en Mand, der har bedrevet Hoer". Upaatvivlelig forbeholdt han dem dermed begge Ret til at indgaae nyt Ægteskab[1]). Derimod har Biskop Isaac denne Canon: Hustruen har Ret til at forskyde sin Mand for Hoers Skyld; Manden ligesaa sin Hustru; dog har hverken Manden eller Hustruen Ret til at indgaae nyt Ægteskab; men de kunne tilgive og atter leve sammen[2]). — Ligeledes finder Skilsmisse Sted, hvor et Ægteskab er indgaaet imellem Beslægtede i de Grader, Kirken betegnede[3]). De saaledes Adskilte skulle

---

[8]) Capitulare Compendiense, Aar 757, cap. 3; Pipini capitula synodalia, Aar 752, cap. 21.

[9]) Aar 801, cap. 14.

[1]) Capitula, cap. 92.

[2]) Tit. 3, cap. 9. — At Hustruen, uagtet Geistlighedens Paastand, i Virkeligheden ikke opnaaede Magt til at forskyde den utroe Mand, behøver neppe at bemærkes.

[3]) Zachariæ papæ epistola Pipino; Bonifacii epistola 122

helst forblive ugifte, men kunne dog indgaae andet Ægteskab[4]).

Der var endnu et Tilfælde, hvor Kirken fandt lovlig Grund til Skilsmisse; naar det nemlig, efterat Ægteskabet var indgaaet, opdagedes, at den ene Part var ufri[5]). Dog ønskede den vistnok, at Ægteskabet skulde vedblive. Den visigothiske Lov forordner, at dersom en Træl flygter og udgiver sig for fri og indgaaer Ægteskab med en fri Qvinde, og det senere opdages, hvad han er, saa blive Hustruen og Børnene ikke ufrie, og dersom hun vil, og Trællens Herre tillader det, opløses Ægteskabet ikke; men nødtes dog, paa Grund af de mange Trælles Flugt og Ægteskaber med fribaarne Qvinder, at tage Bestemmelsen om Børnenes Frihed tilbage[6]). Concilium Compendiense forordner: „dersom en fri Mand tager en Hustru og anseer hende for fri, men siden opdager, at hun ikke er det, kan han, om han vil, forskyde hende og ægte en anden. — — Denne Bestemmelse gjælder baade for Mænd og Qvinder"[7]). Derimod var Kirken ikke sikker paa, at den gifte Træl eller Trælqvinde, der fik sin Frihed, derfor var berettiget til at forskyde sin ufrie Ægtefælle; og Erkebiskop Egbert erklærer dem, der handle saaledes og gifte sig med Frie, for skyldige i Hoer og paalægger dem

---

(af Gregor 3); capitulare 1 anni 802, cap. 35. — Bonifacii epist. 11 og 14 udtale Forundring over, at mange Geistlige paastaae, at en Mand maa ikke ægte den Enke, til hvis Barn han har staaet Fadder.

[4]) See f. Ex. Concil. Forojulense, Aar 791. Si fieri potest, perseverent innupti.

[5]) En verdslig Lov herom haves i Pipini capitula synodalia.

[6]) 9, 1, 15—16.

[7]) Aar 756, can. 5.

livsvarig Poenitents[8]). — At den Frie, der veed, at den Ægtefælle, han vælger sig, er ufri, ikke senere kan bruge Ufriheden som Paaskud for Skilsmisse, erkjendtes i den verdslige Lovgivning allerede af Pipin[9]).

Ved at omhandle den Stilling, der blev Qvinden anviist i det christne Samfund, kommer det ogsaa i Betragtning, at Kirken modarbeidede al Usædelighed. Der prædikedes Kydskhed for de Ugifte. Saaledes siger Cæsarius i en Prædiken: „jeg beder og formaner de Ugifte, at de føre et reent Liv til deres Bryllup; thi ligesom ingen Mand ønsker at faae en krænket Brud, saaledes bør han heller ikke besmitte sig med Utugt før sit Bryllup. Men desværre, der er altfor Mange, der leve med Concubiner, før de gifte sig, og fordi der er saa Mange, kan Biskoppen ikke excommunicere Alle, men taaler det Onde med Suk og Klager, og venter, om maaskee den barmhjertige Gud vil føre dem til Omvendelse. Og efterdi dette Onde er blevet til Sædvane, saa at det ikke ansees for Synd, saa vidner jeg for Gud og hans Engle, at hvad enten Nogen har en Concubine før sit Giftermaal, eller efter sit Giftermaal, bedriver han Hoer. — — Saa stor er denne Synd, at den, der i Rom vil indlade sig i Ægteskab og ikke tør bekjende, at hans Liv har været reent, ikke tør fremstille sig for at modtage Velsignelsen til sit Ægteskab"[1]). „Vi forbyde", siger Eligius i en Prædiken, „at have Concubiner, saavel før Bryllupet, som efter Bryllupet, eftersom det er aldeles utilladeligt. — — Den, der før sit

---

[8]) Excerptiones lib. 1, can. 124.

[9]) Capitulare Vermeriense, Aar 753, § 13.

[1]) Sermo 86. Paa lignende Maade sermo 42, 51, 87.

Bryllup drister sig til at have en Concubine, begaaer større Synd end den, der bedriver Hoer"[2]). Columban bebreidede oftere den franske Konge Theodorik, at han levede med Concubiner og ikke indgik ordentligt Ægteskab, hvoraf Følgen var, at „det kongelige Afkom syntes at fremgaae af Bordeller". Theodoriks Bedstemoder Brunehildis frygtede for, at han skulde adlyde Columban, og hun derved tabe sin Indflydelse. Engang da Columban var hos hende, kaldte hun Kongens Børn ind, at han skulde velsigne dem; men Columban sagde: „disse skulle aldrig blive Konger, thi de stamme fra Bordeller". Omsider truede Columban med Excommunication og blev med Magt ført ud over Landets Grændser[3]). Bonifacius dadlede Mercierne̊s Konge Ethibald, at han ikke indgik ordentligt Ægteskab, men forspildte sin Ære for Gud og Mennesker ved et vildt og udsvævende Levnet. „Det er Tid", skriver han, „at du ihukommer din Herre, at du udriver dig af Djævelens Snarer og renser din besmittede Sjæl; det er Tid, at du skaaner dit Folk, som ved at følge sine vildfarende Fyrster, styrtede i Fordærvelse". To engelske Konger, Ceolredus og Osredus, tilføies der, have levet paa samme Maade, men omkom ynkeligt ved Guds Dom; „nedstyrtede fra dette Livs kongelige Høide, overraskede af en tidlig og frygtelig Død, fremmede for det evige Lys, ere de henviste til Underverdenens Dyb og Helvedes Afgrund"[4]). Keiser Carls Liv var ikke sædeligt[5]). Hetto, Biskop af

[2]) Vita 2, 15. — Eligius støtter sig her til et Udsagn af Augustin i sermo 243; Augustin grunder sin Dom paa den aabenbare Forargelse.

[3]) Beda, Columbani vita, cap. 17.

[4]) Bonifacii epist. 19.

[5]) Efter Eginharti vita Caroli, cap. 18, havde han levet med

af Basel og Carls Ven, der skrev kort efter hans Død, fortæller, at han saae ham i Skjærsilden og ved Siden af ham et Dyr, der plagede ham[6]). — Kirken straffede Usædelighed, navnlig Forførelse. Det var en vilkaarlig Straf, naar Gregor den Store truede en Mand ved Navn Felix, der havde bedrevet Utugt med en Diakons Datter, med Pidsk og Indsættelse i Kloster paa Pavens Naade, hvis han ikke ægtede hende[7]); den canoniske Straf for denne Brøde nævner Gregor 3, naar han taler om fem Aars Poenitents, hvilken han, „for at hylde en mildere Tænkemaade", nedsætter til tre Aar[8]). — Den visigothiske Lovgivning var langt strengere end Kirkens i Almindelighed. Den giver en Fader Ret til at dræbe en ukydsk Datter i sit Huus[9]); bestemmer, at hvis en Slavinde gjør sig skyldig i Utugt i sin Herres Huus, straffes den skyldige Mand, hvis han er fribaaren, med 50 eller 100 Pidskeslag, hvis han er Træl, med 150 Pidskeslag; at fribaarne Skjøger faae 300 Pidskeslag og forvises fra Stedet, og at Skjøgens Forældre, hvis hun har havt deres Samtykke til sit Levnet, faae 100 Pidskeslag; at en Slavinde, der lever som Skjøge, straffes som den Fribaarne, og at hendes Herre, hvis han har skaffet sig Indtægt ved hendes Løsagtighed, straffes med 300 Pidskeslag, at Dommeren, der ikke overholder disse Bestemmelser, selv straffes med Pidsk og betaler 30 Guldstykker. „Af Hensyn til den rette Tro", bemærkes der, „tilskyndes vi til at anvende Lovens Straf paa slette Sæder,

---

fire Dronninger, af hvilke han forskjød den første. Efter den sidste Dronnings Død havde han fire Concubiner.

6) Leben Karls des Großen v. Dippoldt. Tübingen 1810 p. 121.

7) Epistolarum lib. 3, ep. 41.

8) Gregorii 3 judicium 18.

9) 3, 4, 5.

og til med Afholdenhedens Baand at lægge Tøile paa dem, der leve i Kjødets Synder. Thi da sørge vi især for vort Folk og vort Fædreland med Mildhed og Kjærlighed, naar vi stræbe at udrydde de Ondes Forbrydelser"[1]). Den saliske Lov straffer den Fribaarne, der forseer sig med en anden Mands Slavinde, med en Mulkt af 15 Guldstykker, men har derved visnok især den materielle Skade, Eiermanden kunde lide, for Øie[2]). At de Geistlige selv ikke maatte gjøre sig skyldige i Usædelighed, er en Sag, som næsten alle Concilier behandle. Det er aabenbart, at disse Bestræbelser vare ærlige.

I sin Erkjendelse af Qvindens menneskelige Værdighed og i sin Virksomhed for at udbrede denne Erkjendelse, kunde Kirken ikke lade Tvangsægteskabet upaaagtet. Det tredie Concilium i Toledo erklærer, at Ingen kan bortgifte Enker eller Jomfruer imod deres Villie, og at den, der vil forbyde dem at gaae i Kloster, hvis de have besluttet sig dertil, skal excommuniceres[3]). Erkebiskop Theodor af Canterbury indrømmer Faderen Ret til at bortgifte sin Datter til hendes femtende Aar; men fra denne Tid kommer hendes Villie i Betragtning[4]). Visnok har Kirken, forsaavidt den har virket mod Tvangsægteskabet, dermed ogsaa havt til Hensigt at holde Veien til Klosteret aaben; dog indrømmede den heller ikke, som forhen viist, Faderen Ret til at sætte sin fuldvoxne Datter i Kloster.

Den visigothiske Lovgivning fordrede, at Datteren skulde

---

[1]) 3, 4, 17; 3, 5, 5. 7.

[2]) Tit. 27, cap. 1.

[3]) Aar 589, can. 10.

[4]) Capitulare; cap. 82.

ægte den Mand, hendes Forældre bestemte hende; giftede hun sig imod deres Villie, saa gik hun ikke i Arv med sine Brødre[5]; men iøvrigt vidner denne Lovgivning heelt igjennem om Agtelse for Qvinden. Den bestemmer saaledes, at naar Pigen er fyldt 14 Aar, kan hun ligesom Drengen aflægge gyldigt Vidnesbyrd for Retten; at Søstre gaae i lige Arv med Brødre; at naar Manden fører en Sag for sin Hustru, uden at hun har overdraget ham den, og taber den, er Sagen ikke tabt endnu, men kan atter bringes for Domstolen; at naar Faderen er død, er Enken Børnenes Formynder, om hun ønsker at være det, og kun de Børn skulle kaldes „Pupilli", der baade have mistet Fader og Moder; at den Qvinde, der ingen Børn har, er berettiget til at handle med Sit, som hun vil[6].

Historien har bevaret Navnene paa ikke faa udmærkede Qvinder, som Christendommen havde dannet, og hvis Liv og Virksomhed vel var skikket til at udvikle Agtelse for Qvindekjønnet; navnlig finde vi Bonifacius i Forbindelse med flere saadanne. Disse vare: Chunihilda og hendes Datter Berathgit, Chunidrut, Tekla, Lioba og Waltpurgis, der alle stode i Spidsen for Congregationer af Nonner og virkede for Christendommens Udbredelse i Thüringen, Baiern og Franken[7]. Til samme Virksomhed kaldtes de christne Prindsesser, der ægtede hedenske Konger[8]; Østgothernes Konge Theodo-

---

[5]) 3, 1, 2; 3, 2, 8.

[6]) 2, 4, 11; 4, 2, 1, 9. 10; 2, 3, 6; 4, 2, 20; 4, 3, 1. 4.

[7]) Mabillon annales 20, 63.

[8]) Den gamle Kirkelov, at christne Piger ikke maatte ægte Hedninger, gjaldt bestandig; cfr. Pave Hadrians Brev til Biskop Egilas i Spanien (Cenni); Beda, h. e. A. 3, 21.

rik venter, at hans „velunderviste og sædelige“ Datterdatter, der bliver gift med Thüringernes Konge, Herminafridus, skal oplyse Folket[9]); og Pave Bonifacius opfordrer Edelburga, den engelske Konge Edvins Gemalinde, til af al Kraft at arbeide paa hans Omvendelse[1]).

---

[9]) Cassiodorius, variarum 4, 1.

[1]) Beda h. e. A. 2, 11. Aar 620.

Fjerde Kapitel.

Slaveriet.

Tjenerstanden hos de Folk, vi her have for Øie, kan deles i to Hovedklasser: de Livegne og de egentlige Slaver. De Livegne[2]) vare Landenes oprindelige Beboere, der maatte dyrke Jorden for Seierherrerne; de vare et Slags Arvefæstere og manglede ikke ganske politiske Rettigheder. De egentlige Slaver erhvervedes oprindelig ved Krig eller Handel, derpaa ved Fødsel; deres Stilling var yderst slet[3]).

„De dræbe ofte deres Slaver", siger Tacitus; „ikke for at holde dem i Ave og til Straf for Forseelser, men i rasende Vrede, ligesom man dræber en Fiende, kun med den Forskjel, at de gjøre det ustraffet"[4]). Der fortælles, at en anseet Heruler i Narses's Hær dræbte en af sine Trælle, kort førend et Slag skulde leveres. Narses lod ham falde og foreholdt ham hans Gjerning. Heruleren trodsede og meente, at han havde Ret til at gjøre med sine Slaver, hvad han

---

[2]) Tributarii, coloni, aldiones; lazzi, liti, litones; Leut.

[3]) Allerede Tacitus antyder to Klasser; Germania, cap. 25. See iøvrigt Guizot, 1, p. 209; Wiarda, Geschichte und Auslegung des salischen Gesetzes, Bremen 1808, p. 163; Eichhorn, Deutsche Staats und Rechtsgeschichte 1843, 1 p. 71 og 295.

[4]) Germania cap. 25.

vilde; men Narses dømte ham til Døden[5]). I den Grad troede Herrerne paa deres Eiendomsret over Slaverne, at næsten ingen af de ældste christelige Lovgivere satte Straf for den, der dræbte sin egen Slave.

En særegen Brug af Slavens Liv udkræves af Religionen. Tacitus fortæller om en Ø i Oceanet, hvor man dræbte de Trælle, der havde afvasket et helligt Billede[6]). CherusKerne og deres Bundsforvante offrede efter Varus's Nederlag mange af de romerske Fanger paa deres Altre i Teutoburgerskoven. Cimbrernes Qvinder gik Krigsfangerne imøde med dragne Sværd og førte dem til en Kobberkjedel, der stod ved Foden af et Stillads, hvorpaa en Præstinde havde sin Plads; Fangerne løftedes op over Kjedlen, en efter anden, og slagtedes af Præstinden, der propheterede af den Maade, hvorpaa Blodet udstrømmede. I en Krig imellem Katterne og Hermundurerne seirede disse, og offrede, ifølge Løfte, deres Guder de tagne Mænd og Heste[7]). Naar Sachserne vendte tilbage fra deres idelige Streiftog, slagtede de hver tiende Fange, under mange Piinsler, til deres Guder[8]). Ogsaa Gallierne offrede Krigsfanger; de havde desuden den Skik at brænde med den Døde dem af hans Slaver, han havde fundet meest Behag i[9]). Overhovedet vare Menneskeoffringer meget i Brug; Sveverne begyndte altid deres Forsamlinger med at dræbe et Menneske[1]); Friserne hængte og

---

[5]) **Excerpta ex Agathiæ historia. Ex lib. 2.** Findes hos **Muratorius, Tom. 1.**

[6]) **Germania, cap. 40.**

[7]) Creuzer, Symbolik der alten Völker. Fortges. v. Mone; 6 Theil, p. 20.

[8]) Ibid. p. 58.

[9]) Ibid. p. 399.

[1]) Germania, cap. 39.

druknede Børn til Ære for Guderne; Gallierne friede sig i Sygdom og Fare ved at hengive en Andens Liv [2]). Det er en Selvfølge, at Offrene især bestode af Slaver; derfor skrev Pave Gregor til Bonifacius: „du fortæller, at nogle af dem, der have ladet sig døbe, sælge Hedningerne deres Slaver til at offres. Jeg anbefaler dig, Broder, af al Magt at hindre dette, og ikke at taale det længere; thi det er Synd mod Gud og Mennesker. Du maa paalægge dem, der have gjort sig skyldige deri, samme Poenitents, som Mordere“ [3]).

Frigivelser havde hos Hedningerne en lovlig Form; den bestod i, at Slaven bød sin Herre en Mynt, og Herren slog denne ud af Haanden paa ham [4]).

Christendommen kunde neppe ansee det for sin Opgave at bevirke nogen Forandring i de livegne Fæsteres Stilling. Denne var af den Beskaffenhed, at den alemanniske Lov kaldte disse Folk „frie“ [5]); de svarede visse Afgifter, maatte gaae Ærinder eller gjøre Smaareiser, og havde dermed opfyldt deres Forpligtelse til Godseieren [6]). Dog beviste Christendommen den Velgjerning imod dem, at den sikkrede dem en Stilling, der tidligere havde været udsat for al Slags Vilkaarlighed; man har endogsaa meent, at en Hovedaarsag til Christendommens hurtige Udbredelse iblandt Germaner og Franker var den, at de mange Livegne glædede sig over en Lære, der paa alle Maader indskrænkede Herrernes Rettig-

---

[2]) Creuzer, p. 67 og 399.

[3]) Bonifacii ep. 122.

[4]) Wiarda, p. 178. — Pactus legis Salicæ, Tit. 28, cap. 1 og 2. Ogsaa Livegne frigaves ante regem per denarium.

[5]) Lex Alamannorum, cap. 9.

[6]) Lex Alamannorum, cap. 22 og 23; Lex Bajuvariorum, Tit. 1, cap. 14, §§ 1—6.

heder[7]). Men Slaverne gjorde øieblikkelig Krav paa Christendommens Medfølelse og Hjælp.

Slavernes Mængde var stor[8]); de hørte med til enhver nogenlunde velindrettet Huusholdning; ogsaa Livegne havde Slaver[9]). Ikkun Klostrene skulde have gjort en Undtagelse. Benedict paalagde sine Munke selv at udføre alle Arbeider og forbød dem at have Lægbrødre eller Trælle[1]). Den samme Lov blev gjort gjældende for S. Cæsarias Nonnekloster i Frankrig[2]). Men Loven overholdtes ikke. Erkebiskop Theodor af Canterbury anfører det som en almindelig Regel, at de romerske Munke have Trælle, de græske derimod ingen[3]). Dog vilde Benedict af Aniana ikke have Slaver i det store Kloster, han stiftede[4]).

De Christne erhvervede sig Slaver paa samme Maade som Hedningerne, ved Krig og ved Handel. Paa Gregor den Stores Tid holdtes der Slavemarked i Rom; selv befa-

---

[7]) Möser, Osnabrückische Geschichte, 1, p. 164. — Paa Mösers Tid var der mange Frie i Osnabrück, der foretrak at være Livegne; de betegnes efter deres sociale Stilling som „Beiwohner", ere om Vinteren hjemme og spinde, men gaae om Sommeren til Holland, for at søge Arbeide. „Ihr größter Ehrgeiz ist so viel zu erwerben, daß ihre Kinder einmal leibeigen werden können. Denn da der Leibeigenthum erblich Hof und Haus giebt, so ist er beliebter und angesehener als die Freiheit solcher Flüchtlinge" (p. 91).

[8]) Den havde ogsaa været stor blandt Galliens oprindelige Indbyggere; disse bestode af Druider, Adel og Slaver.

[9]) Formula Lindenbrogii 103. — Salisk Lov, 27' 5.

[1]) Regula, cap. 66. Findes i Molinæi annotationes.

[2]) Acta sanctorum, 12 Januarii.

[3]) Capitula, cap. 8.

[4]) Mabillon, annales, 25, 2. Servos et ancillas ad servitutem monasterio tradi neqvaqvam passus est; sed in libertatem prius asseri voluit.

lede han Presbyteren Candidus at anvende en Deel af Indægterne af de pavelige Godser i Frankrig til at kjøbe unge Englændere paa 17 eller 18 Aar og sætte dem i Kloster, for at underviſes i Christendommen; og en anden Gang kjøbte han nogle Numider, som Vandalerne havde fordrevet fra Afrika til Sardinien, til at gjøre Opvartning i et Fattighuus[5]). Forældre ſolgte endnu deres Børn, naar de ikke vidſte anden Udvei til at betale deres Gjæld[6]), og en Lov af Pipin forudſætter den Mulighed, at Mænd og Qvinder ſælge ſig ſelv i Hungersnød[7]). Derſom disſe havde Børn, kunde ſaaledes paa engang hele Familier nedſtyrtes i Slaveſtanden[8]). Det ſtaaer hermed i Forbindelſe, at Hittebørn ifølge Retten vare Slaver[9]).

Slaveri var ogſaa, hvad der heller ikke havde været uden Exempel iblandt Hedningerne, Straf for visſe Forbrydelſer. Qvinder, der bleve trufne i geiſtlige Mænds Værelſer og opvakte Mistanke om uſædelige Forbindelſer, Spaamænd og Spaaqvinder, Børn af Geiſtlige, ligefra Biſkoppen til Subdiakonen, kunde ſælges eller gjøres til Slaver[1]). Den Frie, der havde forbrudt ſit Liv, løskjøbtes undertiden og blev da dens Slave, der havde løskjøbt ham[2]).

---

[5]) Gregorii vita, auctore Johanne Diacono. 1, 21. Epistolarum lib. 6, ep. 7; lib. 11, ep. 23.

[6]) Gregorii epistolarum 5, 41.

[7]) Capitula synodalia, apud Vermeriam, Aar 752.

[8]) Gregorii h. e. F. 7, 45.

[9]) Gregorii epistolarum 3, 35.

[1]) Concil. Toletanum 3, can. 5; concil. Narbonense, can. 14; capitulatio de partibus Saxoniæ, cap. 23; concil. Toletanum 9, can. 10.

[2]) Marculfi formularum lib. 2, form. 28. — Kong Chintaſind dræbte 700 af de fornemſte Gother, ſom han vidſte vare tilbøielige til

De Christnes verdslige Lovgivning fra det 6te til det 9de Aarhundrede synes ligesaalidet som den tidligere romerske at have havt nogen Ahnelse om Slaveriets Ophør[3]). Den behandler Slaveriet som en Kjendsgjerning og træffer allevegne dobbelte Bestemmelser, af hvilke den ene gjælder for de Frie, den anden for Slaverne. Stundom udtaler den den gamle hedenske Foragt for dem, der ikke ere fødte af Frie. Ripuariernes Lov forordner[4]): „dersom en frifødt Qvinde flygter bort med en Slave, og hendes Forældre klage, skal Kongen eller Provindsens Befalingsmand byde hende en Kaarde og en Teen. Tager hun Kaarden, skal hun dræbe Trællen; tager hun Tenen, bliver hun Trælqvinde“[5]). Herrernes Forhold var ofte haardt og grusomt. Concilium Emeritense var endog nødsaget til at forbyde Bisopperne at lemlæste Kirke-

---

Opstand, og skjenkede deres Hustruer og Døttre til Mænd, der vare ham hengivne; Fredegarii Scholastici chronicon, cap. 82. Dertil var han imidlertid neppe berettiget; den visigothiske Lov forbyder at straffe andre end de enkelte Skyldige. Chintasinds Gjerning er da et Exempel paa, hvorledes Frie kunde blive Trælle ved uordentlig Retspleie. Et andet Exempel af denne Art fortæller Gregor af Tours (6, 36): en Geistlig flygtede med en gift Mands Hustru; hendes Slægtninge fandt dem og opbrændte hende, men solgte den Geistlige. En Bisop løskjøbte ham og gjorde ham til Skolelærer.

[3]) Herved tænkes ikke paa Justinian. Ifølge Joannis Malalæ chronographia lib. 16 yttrede allerede Keiser Anastasius (Aar 500) i et Edict: *ἡμῖν ἐστιν ἐυχὴ τοὺς ἐν ζυγῷ δουλείας ἐλευθεροῦν· πῶς ὀυν ἀνεξόμεθα τοὺς ἐν ἐλευθερίᾳ ὄντας ἄγεσθαι ἐις δουλικὴν τύχην;*

[4]) Cap. 58, § 18.

[5]) Den allamanniske Lov, der synes mere end den ripuariske at være affattet under Indflydelse af Geistligheden, giver den frifødte Pige der ægter en Træl, 3 Aars Betænkningstid, om hun vil forlade ham og dermed beholde sin Frihed.

trælle for hvilkensomhelst Forseelse[6]; og det 11te Concilium i Toledo truer de Geistlige, der begaae slige Voldsomheder, med Cassation og Fangsel[7]).

Hvad Christendommen virkede med Hensyn til Slaveriet i dette Tidsrum, sees, naar man betragter dens Bestræbelser for at bevare Friheden, hvor den fandtes, for at forskaffe Slaven en taalelig Stilling, og for at forvandle Slaveri til Frihed.

1. At Friheden er et Gode, var en Overbeviisning, som de Christne deelte med Hedningerne[8]). Men de Christne arbeidede derhos kraftig paa at bevare den, hvor den fandtes. Abbed Lupicinus fremstod for en fransk Konge og hindrede en fornem Mand i at gjøre endeel Fattige til Slaver[9]). Abbed Severinus modsatte sig to Gange en Dronning Gisa, der vilde behandle frie Mænd som Trælle, og nødte hende til at opgive hendes Forehavende[1]). Pave Gregor irettesatte en Geistlig, der til Fordeel for Kirken vilde paastaae, at nogle Mænd, hvis Moder havde været Slavinde, men senere var bleven frigivet, vare Slaver[2]). Det femte Concilium

---

[6]) Aar 666, i Lusitanien, can. 15.

[7]) Aar 675, can. 6.

[8]) F. Ex. Isidor af Sevilla, originum 5, 27: Servitus a servando vocata; apud antiqvos enim, qvi in bello a morte servabantur, servi vocabantur. Hæc est sola malorum omnium postrema, qvæ liberis omni supplicio gravior est, nam ubi libertas periit, una ibi perierunt et omnia.

[9]) Ved Aar 500. Acta sanctorum, 21 Martii.

[1]) Ved Aar 500. Acta sanctorum, 8 Januarii.

[2]) Epistolarum lib. 1, ep. 55. Durum est, ut si alii pro mercede sua libertates tribuunt, ab ecclesia, qvam tueri hos oportuerat, revocentur.

i Orleans havde erfaret, at Slaver, der fik Friheden i Kirken, uden videre stødtes tilbage i Slavestanden, og modsatte sig „eenstemmig denne Ugudelighed"; overdrog derhos Kirkerne at varetage de Frigivnes Ret[3]). Det andet Concilium Matisconense dadler, at Frigivne, hvad enten de ere blevne frie ved en kirkelig Handling, eller ved Brev, eller ved Testamente, eller ved Hævd, foruroliges i Nydelsen af deres Ret, og truer dem med streng Straf, der ville gjøre dem til Slaver; det overdrager vedkommende Bisskop at behandle alle Sager af denne Art[4]). Det tredie Concilium i Toledo stiller alle Frigivne under Bisskoppernes Beskyttelse[5]). Det femte Concilium i Paris indeholder lignende Bestemmelser og nævner Bansættelse som deres Straf, der ville tage den givne Frihed tilbage[6]). Det tredie Concilium i Zaragoza finder sig foranlediget til at tage Frigivne i Forsvar imod gjerrige og ugudelige Bisskopper. Det var en Lov, at naar en Bisskop døde, skulde alle de, som han og hans Formænd havde frigivet, inden et Aars Forløb fremstille sig med deres Beviser for den nye Bisskop; ellers bleve de atter Trælle. Slettænkende Bisskopper benyttede sig af denne Lov til at skaffe sig Slaver ved at foranledige Udeblivelser; dette Concilium forordner derfor, at enhver ny Bisskop skal selv skaffe sig Underretning om, hvilke Slaver hans Formænd have frigivet, og tilsige dem til at møde hos sig; dersom de da ikke ville indfinde sig, inden Aaret er omme, ansees de som Slaver[7]). — Den verdslige Lovgivning sanctionerede Bisskop-

---

3) Aar 549, can. 7.
4) Aar 583, can. 7.
5) Aar 589, can. 6.
6) Aar 614, can. 5.
7) Aar 691, can. 4.

pernes Ret til at beskytte de Frigivne; saaledes Chlothars Edict[8]) og Ripuariernes Love[9]). Keiser Carl føiede Statens Beskyttelse til Biskoppernes og straffede ulovlige Efterstræbelser mod Frigivne med høie Bøder[1]).

Som enkelte Geistlige, antog ogsaa Kirken i det Hele sig Frifødte, hvis Frihed var i Fare. Vi henvise exempelviis til Concilium Remense[2]). Af størst Betydning i denne Henseende var imidlertid Kirkens og Geistlighedens Omsorg for Krigsfangers Befrielse.

Denne Pligt har altid været erkjendt i Kirken. Concilium Remense straffer Biskoppen med Cassation, hvis han forlader Alteret, førend de gudstjenstlige Gjerninger ere endte, men fritager ham, hvis det skete for at løskjøbe Fanger[3]). Concilium Cabilonense erklærer endog: „det er den sande Gudsfrygts og Religionens Øiemed, at Krigsfangenskabets Baand aldeles aftages de Christne"[4]). De Geistlige handlede i denne Aand. Pave Symmachus løskjøbte mange

---

8) Givet Aar 615 paa et Concilium i Paris, § 7. Findes blandt Capitularierne.

9) Cap. 58, § 1—2.

1) Capitulare 2 anni 803, cap. 7.

2) Aar 630, can. 17: si qvis ingenuum aut liberum ad servitium inclinare voluerit, aut fortasse jam fecit, et commonitus ab episcopo se de inqvietudine ejus revocare neglexerit, aut emendare noluerit, tanqvam calumniæ reum placuit seqvestrari.

3) Can. 22. „Ardua necessitas pro redemptione captivorum".

4) Aar 650, can. 9: pietatis est maximæ et religionis intuitus, ut captivitatis vinculum omnino a Christianis redimatur. — I Theophanis chronographia (Aarene 592 og 594) fortælles, at Avarerkongen Chaganus havde gjort mange Romere til Fanger; han tilbød Keiser Mauritius dem for en billig Løsepenge; men Mauritius, der altid var i Pengemangel, vilde ikke indlade sig derpaa; Chaganus dræbte dem da alle. For denne Synds Skyld skrev Mauritius to Aar

Krigsfanger i Ligurien, Mailand og andre Provindser, og hjemsendte dem[5]). Gregor den Store udskikkede til forskjellige Tider Geistlige i dette Ærende; modtog og anvendte Gaver dertil, der bragtes ham endog fra Constantinopel; solgte Kirkekar, for at skaffe sig de fornødne Summer[6]). Pave Johannes 4 løskjøbte mange i Dalmatien og Istrien; Pave Johannes 6 i Campanien; Pave Gregor 2 gav Neapolitanerne 70 Pund Guld for 500 fangne Longobarder[7]). Sidonius, Erkebiskop af Mainz, Severinus, Norikernes Apostel, Cæsarius, Biskop af Arles, roses ved Aar 500 for deres Iver i denne Henseende[8]). Cæsarius gav sin Kirkes hellige Kar for at løskjøbe Vantroe, som Gotherne havde fanget, og skikkede dem hjem. Theodorik forærede ham et Sølvfad, som han brugte paa samme Maade; Theodorik omtalte denne Gjerning med Roes, og Hoffolkene sendte nu ogsaa deres Gaver. Confessoren Eparchius af Angouleme skal have løskjøbt 2,000 Mennesker for de Gaver, han modtog[9]). Eogainus, Biskop i Irland, befriede engang med egen Livsfare 100 Fanger af begge Kjøn, der vare i Søroveres Vold i

---

efter til Patriarcherne og til mange Klostre, om de vilde bede for ham, at han maatte lide i denne Verden og faae Naade i den anden. Han fik det Svar fra Klostrene: „Gud bifalder din Anger; din Sjæl frelses fra Fordømmelsen; med din Familie indskrives du i de Helliges Tal; men Keiserdømmet mister du med Vanære og Straf".

5) Liber pontificalis p. 179. (Aar 500). Tom. 1.

6) Epistolarum lib. 3, ep. 16; 6, 35; 8, 22; 7, 26; 7, 13.

7) Liber pontificalis, Tom. 1, p. 251 og 315; Tom. 2, p. 14. (Aarene 640, 701, 715).

8) Venantii Fortunati operum pars 1. Miscellanea, lib. 9, cap. 9 (Patrologiæ Tom. 88). Acta sanctorum, 8 Januarii og 27 Augusti.

9) Gregorii h. e. F. 6, 8. Acta sanctorum, 1 Julii. — Aar 580

Byen Lettach[1]). Eptadius, Præst og Confessor i Frankrig, bevægede endeel Hedninger til at lade sig døbe og udlevere ham deres Fanger, og overtalte en anden Gang Burgundernes Konge Sigismund til at løsgive 3,000 Mennesker, der vare tagne ved Erobringen af en Fæstning[2]). I syvende Aarhundrede nævnes blandt andre S. Vinebaudus, Abbed Remaclus, Abbed Richarius i Frankrig, Eligius, Biskop i Nymwegen, Amandus, Biskop i Utrecht, Aidanus, Biskop i England, og Filibertus, Abbed paa en Ø i Nærheden af Frankrig[3]). Vinebaudus overtalte Kong Chlothar til, for Troens og sin egen Velfærds Skyld, at løsgive en stor Mængde Krigsfanger, han holdt i grusomt Fængsel. Remaclus løskjøbte en Deel saxiske Krigsfanger og gav dem Valget imellem at gaae som Frie tilbage til deres Fædreland, eller blive hos ham, ikke som Trælle, men som Brødre. Richarius erholdt rige Gaver af Folket i Frankrig og løskjøbte Mange; han forlod Frankrig og gik til England for at fortsætte sin Virksomhed, „der bestod i at udfrie Syndere af den indvortes Trældom og Slaver af den udvortes“. Eligius havde aldrig Ro, naar han hørte, at Fanger skulde sælges; han løskjøbte undertiden hele Skarer, Romere, Franskmænd, Englændere, Maurere, helst dog Sachsere, som paa hans Tid ofte falbødes; han solgte sine Klædningsstykker, hungrede endog, for at tilveiebringe det Fornødne. Dem, han udløste, forsynede han med Beviser for deres Frihed, og lod dem derpaa vælge imellem at reise hjem eller blive

---

1) Acta sanctorum, 23 Augusti. — 6 Aarh.

2) Acta sanctorum, 24 Augusti. — 6 Aarh.

3) Acta sanctorum, 6 Aprilis; Mabillon, annales 12, 23; acta s., 26 Aprilis; vita Eligii, 1, 10; acta s., 6 Februarii; Beda A. 3, 5; acta s., 20 Augusti.

hos ham. Amandus og Aidanus gjorde mange af dem, de udfriede, til deres Disciple; og nogle af dem, Amandus løskjøbte, skulle være blevne Abbeder og Bisfopper. Filibertus udsendte Skibe med Munke og Penge for at løskjøbe Fanger i Udlandet. I det ottende Aarhundrede nævnes Bisfop Silvinus i Belgien, Bisfop Bonitus af Clermont[4]), og, foruden Andre, Alcuin. Alcuin formanede Carl den Store til at bevise sin Taknemlighed imod Gud for en vunden Seier ved at løskjøbe Fanger, og Carl adlød ham[5]). Det er en Selvfølge, at det Exempel, som mange Geistlige gav, undertiden fulgtes af Verdslige. Den spanske Konge Sisebut kjøbte engang af sin Armee de Fanger, denne havde taget, og gav dem Friheden[6]). Dronning Bathildis, Enke efter Chlodoveus, løskjøbte ligeledes mange christne Slaver[7]).

2. Geistligheden lærte, at Slaverne skulde behandles vel. Cæsarius sagde ofte i sine Prædikener, at en Christen skulde have samme Omhu for sine Trælle, som for sine Venner og Slægtninge[8]). Fulgentius fordrer, at naar en Herre straffer sin Træl, for at opretholde Tugt og Orden i sit Huus, skal han tage Billighed og Medlidenhed paa Raad med[9]). Isidor af Sevilla negter, at den fortjener Navn af Familiefader, der handler ubillig mod sine Trælle[1]); og

---

[4]) Acta sanctorum, 17 Februarii og 15 Januarii.

[5]) Epistola 32 og 33.

[6]) Isidori Hisp. chronicon Vandalorum, æra 641.

[7]) Acta s., 26 Januarii.

[8]) Acta s., 27 Augusti. Exempel: sermo 76 (appendicis 276).

[9]) Fulgentii Ruspensis, epistola 1, sectio 20.

[1]) Originum 9, 5.

Smaragdus erindrer om, at den Christnes Trælle ere hans Næste[2]).

Kirken beskyttede Slavens Liv imod hans Herre. Concilium Epaonense satte to Aars Excommunication til Straf for den, der uden Dommerens Samtykke dræbte sin Træl[3]). Gregor 3 tog Hensyn til Tidernes Vildhed, naar han bestemte fire Aars Poenitents for den Lægmand, der dræbte en Lægmand af Had, tre Aars, hvis han gjorde det i Vrede, to Aars, hvis han gjorde det for at hevne en Broder, og et Aars for tilfældigt Drab; men heri er sikkert indbefattet, naar en Herre dræbte sin Træl; thi der føies umiddelbart til: „dersom en Qvinde, opflammet af Skinsyge, pidsker sin Slavinde, og denne døer med Smerter inden tre Dages Forløb, excommuniceres hun i 7 Aar, hvis hun tilsigtede Døden, ellers i 5"[4]). Erkebiskop Egbert forordnede: „hvis en gift Kone i let opvakt Forbittrelse lader sin Trælqvinde pidske, og denne døer deraf, og var uskyldig, skal hun gjøre Bod i 7 Aar; kan hun bevise, at Trælqvinden var skyldig, i 3"[5]). Det Dunkle og Usikkre, der kan findes i disse Bestemmelser, er ikke tilstede i den visigothiske Lovgivning. Den omtaler, at grusomme Herrer ofte tiltoge sig Ret til at dræbe deres Trælle paa egen Haand, og forbyder alle Herrer og deres Hustruer nogensinde at begaae denne Gjerning. Dog, da den undertiden kan blive nødvendig og retfærdig, forordnes tillige, at den Herre, der har dræbt sin Træl eller Trælqvinde, skal ufortøvet indfinde sig hos Dommeren og

---

[2]) Via regia, cap. 1. Findes hos Dacherius. — Smaragdus var Abbed i Verdun paa Carl den Stores Tid.

[3]) Paa den burgundiske Kong Sigismunds Tid. Can. 34.

[4]) Aar 731. Judicium 3.

[5]) Poenitentiale 2, 4.

bevise, at Trællen fortjente Døden. Kan han ikke det, skal han bøde et halvt Pund Guld og være æreløs. Denne Lov angaaer imidlertid ikke det Tilfælde, at en Herre under Udøvelsen af Huustugten, imod sin Villie, bliver Aarsag i Slavens Død. Mod Slutningen tilføies „i Guds Navn": „den Herre eller Frue, der uden retsligt Forhør og aabenbar Forbrydelse afskjærer sin Træl eller Trælqvinde Haand, Næse, Læbe, Tunge, Øre eller Fod, eller udriver nogen af dem et Øie, eller lemlæster eller lader dem lemlæste paa nogen Maade, forvises i 3 Aar, for at gjøre Poenitents hos den Biskop, paa hvis Territorium han boer, eller Misgjerningen er forøvet"[6]). Den verdslige Lovgivning i andre Lande synes ikke at have frigjort sig fra den hedenske Fordom om Herrens Ret over sin Slaves Liv. Theodoriks Edict taler om den, der dræber en Andens Slave, men ikke om den, der dræber sin egen[7]). Den burgundiske Lov mulkterer Trælledrab lavere eller høiere i Forhold til Trællens Duelighed, og vil altsaa heller ikke straffe Herren[8]). Bairernes Lov fastsætter Mulkter for alt det Onde, der gjøres en Træl; men tænker dermed neppe paa Herren[9]). Et Capitulare af Keiser Carl bestemmer, at der for at dræbe en Franker bødes 600 Guldstykker, for en Frifødt 200, for en Livegen 100, og for en Træl 50; men siger ikke, at den sidstnævnte Straf ogsaa gjælder Trællens Herre[1]). Derimod er det sandsynligt, at Ripuariernes Love, der forbød Herrerne at lemlæste deres Trælle paa nogen Maade under en Mulkt

---

[6]) 6, 5, 12.
[7]) § 152.
[8]) Tit. 10. Mulkten varierede fra 30 til 150 Solidi.
[9]) Tit. 5, cap. 1—18.
[1]) Capitulare 3 anni 813, cap. 2—5.

af 18 Guldstykker, straffede den, der dræbte sin egen Slave, med at bøde 36 Guldstykker[2]).

Kirken beskyttede dernæst Slavens Ægteskab, der, som det laa i Sagens Natur, i Reglen blev indgaaet med Herrens Tilladelse. Beskyttelsen bestod deri, at den straffede Skjørlevnet og Hoer, og søgte at hindre Opløsningen af Trællens Ægteskab, naar han flyttedes fra et Sted til et andet[3]). Den verdslige Lovgivning ydede i denne Henseende næsten ingen Beskyttelse. Den baierske Lov mulkterer den, der har Samleie med en Andens Trælqvinde, paa 20 Guldstykker, hvis hun er gift, og paa 4, hvis hun er ugift, og udtaler dermed Agtelse for Ægteskabet, men en Agtelse, der ikke kan maale sig med Herrens Ret[4]). Alamannernes Lov synes, hvad Ægteskab og Sædelighed angaaer, ikke at vide af nogen anden Brøde af Fri mod Træl end den, der omtales i disse Ord: „hvis Nogen har Samleie med en

---

[2]) Cap. 8, 19, 21, 26.

[3]) Liber diurnus Romanorum pontificum (fra 8de Aarh.) cap. 6, tit. 15 har denne Formel: Abbas monasterii N. N. propria nobis relatione suggessit, memorati monasterii qvendam servum in possessione N N. famulam nostræ ecclesiæ fuisse sortitum (nemlig ved Ægteskab). Curator patrimonii paa vedkommende Sted befales da at tage fra Klosteret, hvor et saadant Ægteskab har fundet Sted, en Trælpige af Familien der og skikke hende til den Kirke, der har lidt Tabet. — Concilium Cabilonense 2, Aar 813, can. 30: dictum nobis est, qvod qvidam legitima servorum matrimonia potestativa qvadam præsumptione dirimant, non attendentes illud evangelicum: qvod Deus conjunxit, homo non separet. Unde nobis visum est, ut conjugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant; sed in uno conjugio permanentes, dominis suis serviant. Et hoc in illis observandum est, ubi legalis conjunctio fuit et per voluntatem dominorum.

[4]) 7, 12—13.

Andens Trælqvinde imod hans Villie"[5]. Men Pipin forordnede efter Geistlighedens Anmodning: „hvis en Træl og en Trælqvinde skilles ad ved Salg, skulle de formanes til at forblive saaledes, hvis vi ikke formaae atter at bringe dem sammen"[6].

Endvidere mildnede Kirken Slaveriets Tryk ved at indføre Sabbatshvilen. Saasnart et Folk antog Christendommen, fremkom Kirken uophoeldelig med denne Fordring. Til Exempel kan et Concilium i Kongeriget Kent anføres, der forordner, at dersom en Træl udretter noget Trællearbeide efter sin Herres Befaling fra Løverdag Aften til Mandag Morgen, skal Herren betale 80 Solidi[7]. Concilium Matisconense foreskrev endog Trællens Fritagelse for Arbeide i hele Paaskeugen[8]. Denne Formildelse blev i Almindelighed vedtaget af de verdslige Lovgivere[9].

Fremdeles modsatte Kirken sig, at christne Trælle bleve Jøders eller Hedningers Eiendom. Det tredie Concilium i Orleans indskrænker sig, som det synes, til at fastsætte en betydelig Pengebøde for de Jøder, der have

---

5) Cap. 80. Stedet kan neppe oversættes anderledes.

6) Capitula synodalia apud Vermeriam, 752, cap. 19

7) Concilium Berghamstedæ, Aar 697, can. 10.

8) Aar 583, can. 2.

9) Man finder Spor af stærk Sympathi for Sabbatsloven baade hos Folk og Lovgivere. De Franske i 8de Aarhundrede ansaae det for Synd at kjøre, eller tilberede Spiser om Søndagen; Geistligheden og Pipin erklærede dette for jødisk Overtro; capitula synodi Vernensis, cap. 14. Bairernes Lov truer den Frie, der femte Gang gribes i Arbeide om Søndagen, med at gjøres til Slave, 6, 2, 1—5; en lignende Trusel findes i Alamannernes og i Kong Ines Love. Til det Arbeide, Fruentimmerne ikke maatte gjøre om Søndagen, henregnede Carl den Store at væve, tilskjære, sye og brodere; capitulare Aqvisgranense, cap 79.

christne Trælle og paalægge disse, hvad den christne Religion forbyder, eller mishandle dem, efterat de ere flygtede til Kirken og vendte tilbage med Løfte om Tilgivelse[1]). Det fjerde Concilium sammesteds gjør det til en fri Sag for christne Trælle, om de ville være Jøders Eiendom; ville de ikke, behøve de kun at flygte til Kirken, og skulle da afkjøbes deres jødiske Herrer[2]). Et Concilium Matisconense erklærer, at for Fremtiden maa ingen Christen trælle en Jøde; Jøden skal sælge sin christne Træl for 12 Guldstykker til hvilkensomhelst Christen, der melder sig som Kjøber[3]). Det tredie Concilium i Toledo gjorde samme Forbud, og erklærer de Christentrælle for frie, som Jøderne have forledet til at synde mod deres Religion[4]). Gregor den Store havde sin Ommærksomhed meget henvendt paa denne Sag. Han tillod Jøderne at have christne Livegne paa deres Godser og modtage de Afgifter af dem, hvortil de vare berettigede; men han taalte ikke, saavidt han kunde udstrække sin Omsorg, at Jøder havde christne Trælle; skrev derfor ogsaa til Dronning Brunichildis og Kongerne Theoderik og Theodebert i Frankrig, at de maatte fjerne dette Onde fra deres Rige, eftersom de Christne ere Christi Lemmer, og det ikke gaaer an, at ære Hovedet og lade Fjenden søndertræde Lemmerne[5]). Concilium Remense excommunicerer den Christen, der sælger en christen Træl til en Jøde eller en Hedning[6]), og Concilium Cabi-

---

[1]) Aar 532, can. 13.

[2]) Aar 541, can. 30.

[3]) Aar 581, can. 16.

[4]) Aar 589, can. 14.

[5]) Epistolarum lib. 4, ep. 21; 1, 10; 7, 24; 8, 21; 9, 36; 6, 32; 9, 109 og 110.

[6]) Aar 630, can. 11.

lonense forbyder, i samme Aand, at sælge en Træl udenfor Riget[7]). Uagtet disse og lignende Bestemmelser, der rigtignok ogsaa meest afgjort ere rettede imod Joderne, finde vi dog, at venetianske Slavehandlere kjøbte mange Trælle i Rom paa Pave Zacharias's Tid, i den Hensigt at sælge dem til Hedninger i Afrika[8]); og at Keiser Carl, hvem Biskop Catulfus formanede, aldrig at sælge nogen Christen til Hedninger, bebreidede Pave Hadrian, at Romere havde solgt christne Slaver til Saracenerne[9]). Zacharias betalte de venetianske Kjøbmænd Slavernes Værdi og gav dem Friheden; og Hadrian oplyser, at den Handel, Carl sigter til, har fundet Sted imellem Longobarder og græske Kjøbmænd, og at han, der afskyede denne Forbrydelse, har straffet nogle af disse Kjøbmænd med langvarigt Fængsel og Tabet af deres Skibe. — Den verdslige Lovgivning bifaldt tildeels disse Kirkens Bestræbelser. Visigothernes Lov befaler Joderne at sælge eller frigive deres Slaver, og erklærer den Træl fri, der to Gange er solgt af sin Herre udenfor Riget og to Gange flygtet og vendt tilbage[1]). Alamannernes Lov straffer den med Tabet af Kjøbesummen og en Mulkt, der sælger sin Slave udenfor Provindsen; men ledede heri vistnok af politiske Hensyn[2]). Carloman forbød, at christne Trælle kom i Hedningers Vold[3]).

---

7) Aar 650, can. 9. Lignende Bestemmelser findes concil. Toletanum 4, can. 66; concil. Romanum 1, can. 10.

8) Liber pontificalis, Tom. 2, p. 58. Aar 741.

9) Instructio epistolaris Catulfi ad Carolum, Patrologiæ Tom. 96, p. 1363. — Monumenta dominationis pontificiæ, Tom. 1.

1) 12, 2, 13. 14; 9. 1, 10.

2) Cap. 37.

3) Capitulare 2 anni 743, cap. 3.

Men den fornemste Hjælp, Kirken ydede Slaverne, bestod deri, at den, i al deres Nød, holdt sit Asyl aabent for dem. De gamle Bestemmelser herom forøgedes med nye. Det femte Concilium i Orleans vedtog, at Slaven kan flygte til Kirken for hvilkensomhelst Brøde og ikke skal vende tilbage til Herren, forend denne har beediget, at han tilgiver ham; bryder Herren sin Ed, excommuniceres han[4]). Det andet Concilium Matisconense forbyder alvorligt, at rive undvegne Trælle bort fra de hellige Steder[5]). Gregor af Tours fortæller et Exempel fra Slutningen af sjette Aarhundrede paa Asylets Anvendelse, der fortjener at meddeles. En fornem Mand, ved Navn Rauchingus, havde en Træl og en Trælqvinde, der i to Aar havde elsket hinanden og af Frygt for at blive adskilte flygtede til en Kirke. Da Rauchingus erfarede dette, begav han sig til Præsten og fordrede dem udleverede. Præsten sagde til ham: „du veed, hvilken Ærefrygt der skyldes Guds Kirker; du kan ikke faae dem tilbage, uden du indestaaer for deres bestandige Forening, og derhos lover, at de skulle blive frie for al Straf". Rauchingus betænkte sig længe, lagde endelig sine Hænder paa Alteret og svoer, at de aldrig skulde blive adskilte. Slaverne udleveredes, men da Rauchingus kom hjem, lod han dem levende begrave i samme Grav. Præsten blev underrettet derom, skyndte sig til ham og bevægede ham endelig til, at lade Graven aabne. Slaven levede endnu, men Slavinden var qvalt[6]). — At Slaverne iøvrigt ofte misbrugte Asylet, er en Selvfølge. Den visigothiske Lov siger: „vi have erfa-

---

[4]) 549, can. 22.
[5]) 583, can. 8.
[6]) Gregorius, h. e. F., 5, 3.

ret, at mange Slaver og Slavinder, efter Andres Tilskyndelse, flygte til Kirken og klage der over deres Herrers uretfærdige Brug af Magten, for at saaledes Herrerne, ved Præsternes Mægling og tilsyneladende ifølge Religionens Fordringer, maae nødes til at sælge disse Slaver"; den indskjærper derfor, at de Geistlige ikke maae skille Herrerne ved deres Slaver, men skulle kun sørge for, at Herrerne fritage de Slaver, der flygte til Kirken, for Straf[7]). Den verdslige Lovgivning maatte vel ønske at bøde paa sin Haardhed imod Slaverne og indrømmede tildeels Kirkens Fordringer. Theodoriks Edict forordner: flygter en Træl af hvilkensomhelst Nation til en Kirke, skal han udleveres, dersom Herren lover at tilgive ham; vil Trællen ikke forlade Kirken, skulle Kirkens Embedsmænd formaae ham dertil; ville de ikke dette, skulle de give Herren en Slave af samme Værdi[8]). Alamannernes Lov fordrer, at Herren skal stille lovlig Borgen for, at han tilgiver Slaven, førend han faaer ham tilbage[9]). Bairernes Lov erindrer om, at ingen Brøde er saa stor, at den Skyldiges Liv jo bør skaanes af Frygt for Gud og Ærbødighed for de Hellige, og at Herren har sagt: forlader, saa skal Eder forlades; den straffer den „oprørske og hovmodige" Herre, der med Magt river sin Slave ud af Kirken, med en Pengemulkt af 80 Solidi[1]).

Ogsaa paa andre Maader forbedrede Christendommen Slavernes Kaar. Det var saaledes ikke sjeldent, at Herrer stode Faddere til deres Slavers Børn, og dermed traadte i

---

[7]) 5, 4, 17.
[8]) § 70.
[9]) Cap. 3, sect. 1.
[1]) Tit. 1, cap. 7, § 1—4.

et Forhold til disse, der medførte hellige og anerkjendte Forpligtelser[2]). Men som Slaverne i det Hele taget vare givne til Priis for Vilkaarlighed, saaledes afhang den Hjælp, Kirken tragtede efter at yde dem, væsentlig af de Geistliges Personligheder. En agtet og barmhjertig Præst havde i denne Retning Leilighed til udstrakt Virksomhed. Man har, for at nævne et mærkeligt Exempel, Formler, der tyde hen paa, at geistlige Mænd have forskaffet den Slave Naade, der var bortrømt med sin Herres Datter og havde indgaaet Ægteskab med hende[3]).

Den eneste Lovgivning, der modarbeidede Vilkaarligheden og stræbte at sikkre Slaven en taalelig Stilling, var Visigothernes. Den fastholder Forskjellen imellem Fribaarne og Trælle, indrømmer Trællene kun en indskrænket Vidnefrihed, erklærer det endog for Hoer, dersom en fribaaren Qvinde forseer sig med sin Slave og agter at indgaae Ægteskab med ham, og dømmer dem begge til at brændes; men — foruden hvad der alt er anført — den tilstaaer Slaverne fuld Ret over deres Eiendom[4]), tillader dem at arve Halvdelen af frigivne Slægtninges efterladte Gods, giver dem Ret til at stevne Frie til at møde med dem for Domstolen, beskytter dem mod en uretfærdig Anvendelse af Torturen, tager dem i Forsvar, dersom de vise sig uartige og stridige mod fornemme Fremmede, saafremt disse have foranlediget en saa-

---

[2]) Gregorii h. e. F. 10, 28. — Den vilde og grusomme Dronning Fredegundis skaanede en Mand, hun vilde have dræbt, fordi hun havde staaet Fadder til hans Datter. Sammesteds 9, 9.

[3]) Marculfi formularum lib. 2, formula 29 Nr. 1 og 2. — Cfr. concil. Aurelianense 4, can. 24.

[3]) Erkebiskop Theodor af Canterbury gjorde samme Fordring for Slaverne, capitula, cap. 107.

dan Opførsel, og straffer dem, hvis de saare en Fri, ikke meget strengere, end den Frie straffes, naar han saarer en fremmed Træl [5]).

3. De Christne i denne Periode, der, som forhen viist, erkjendte Menneskenes Lighed, kunde ikke mangle Erkjendelsen af Slaveriets Uretfærdighed. Vi finde ogsaa denne Erkjendelse udtalt. Gregor den Store giver to Slaver Friheden og tillader dem at beholde, hvad en afdød Presbyter har testamenteret dem, og skriver i denne Anledning: „da vor Frelser, al Verdens Skaber, naadefuld iførte sig det menneskelige Legeme, for ved sin guddommelige Styrke at sønderrive de Trældomslænker, der holdt os bundne, og forhverve os den fordums Frihed, er det rigtigt, at Mennesker, som Naturen fra Begyndelsen frembragte lige, og som hedensk Ret gjorde til Slaver, ved Løsladerens Velgjerning gjenerholde den Frihed, hvori de ere fødte" [6]). Biskop Eligius, der selv forskaffede saa Mange Friheden, maa have lært Slaveriets Uretfærdighed; thi der fortælles, at Mange, ved at høre hans Prædikener, lode sig bevæge til at give deres Slaver Friheden [7]). Abbed Smaragdus skrev til Keiser Carl: „iblandt de nyttige Regler og gode Gjerninger er ogsaa denne, at Enhver bør for Guds store Kjærligheds Skyld give sine Slaver Friheden, idet han betænker, at ikke Naturen, men Synden har givet dem i hans Magt; thi vi ere skabte lige, men ved Synden givne i hverandres Magt. Tillige maa dette betænkes, at naar vi forlade, forlades der os" [8]). Men

---

[5]) 2, 4, 4. 9; 3, 2, 2. 3; 5, 4, 13; 5, 7, 13; 2, 2, 9; 6, 1, 5; 6, 4, 7; 6, 4, 1.

[6]) Epistolarum lib. 6, ep. 12.

[7]) Vita, 2, 8.

[8]) Via regia, cap. 30. Dimittere servos liberos og si dimiseritis; et Ordspil.

som Tiden var tilbøieligere til at handle end til at tale, tør man antage, at den stundom betegner Slaveriets Uretfærdighed umiddelbart i Handling. S. Bavonius mødte en Dag et Menneske, som han, medens han endnu levede paa verdslig Viis, havde solgt. Da han saae ham, kastede han sig for hans Fødder, bad ham om at straffe ham, binde ham og kaste ham i Fængsel; saaledes, meente han, kunde han endnu faae Naade hos Gud. Den Anden vilde ikke gjøre dette ved „sin Herre“; men Bavonius vedblev at bede ham, blev ogsaa bundet og bragt til det offentlige Fængsel, hvor han tilbragte flere Dage med Sorg og Klage over sin fordums Uretfærdighed[9]). Gregorius fortæller om en Geistlig, ved Navn Aventinus, der løskjøbte Slaver, uden anden tilsyneladende Hensigt, end den at forskaffe dem Friheden; han fortæller ligeledes om en Abbed Senoch i Nærheden af Tours, der løskjøbte efterhaanden meer end 200 Trælle[1]). Da Abbed Richarius var reist til England for at løskjøbe Krigsfanger, sendte han Bud hjem til Frankrig og løsgav alle de Slaver, han eiede[2]). Det synes, at disse Handlinger tale ligesaa klart som Ord om Slaveriets Uretfærdighed[3]).

Da denne Erkjendelse var tilstede, maa den antages at have været medvirkende ved de mange Frigivelser, der

---

[9]) Anføres af Guizot 2, 35, Aar 653.

[1]) De gloria confessorum, cap. 68; vitæ patrum, cap. 15, sect. 1.

[2]) Acta sanctorum, 26 Aprilis.

[3]) Johannes Damascenus, sacra parallela, litr. D, tit. 10, anfører disse Ord af Basilius: *ἔνδικως καταδουλωσάμενος ὁ πατὴρ ἀφῆκε σοι δοῦλον. δὸς αὐτῷ τ. ἐλευθερίαν, κἀκείνῳ κουφοτέραν ποιήσεις τ. βάσανον, καὶ σεαυτῷ τ. ἀληθινὴν ἐλευθερίαν παρασκευάσεις*, og anvender disse Ord som alminbelig Regel.

flete ved Kirken. Biskop Perpetuus af Tours gjorde ved Testamente alle de Slaver og Slavinder frie, som han havde paa et Landgods, og selv havde kjøbt[4]). Abbed Avidius overførte ved Testamente endeel Slaver i de Livegnes Stand, og frigav 20 Mænd, med deres Hustruer og Børn, med den Forpligtelse, at de ikke maatte sælge eller bortgive noget af deres Marker og Viinhaver. Baade hans Fader, Jocundus, og hans Broder, Eustadius, havde frigivet Slaver[5]). Biskop Bertichramnus testamenterede ligeledes mange Slaver Friheden, og paalagde dem kun den Forpligtelse, at de aarlig skulde møde ved hans Grav og erindre ham med Taknemlighed[6]). Biskop Builfridus i England erholdt et stort Stykke Land med dets Beboere til Foræring af Kong Edilvualch; de lode sig undervise og døbe, og Builfridus gav 250 Trælle og Trælqvinder Friheden[7]). Paverne erkjendte det for deres Pligt at lønne trofaste Slaver med Friheden[8]), og fordrede ofte, naar de bortgave en Slave, at den, der modtog ham, skulde testamentere ham Friheden[9]). Den visi-

---

4) Aar 751. Acta sanctorum, 8 Aprilis. Ita tamen, ut libere serviant ecclesiæ.

5) Vetera analecta, ed Mabillon, p. 208. — Aar 590.

6) Actus pontificum Cenomannis in urbe degentium (sammestedes p. 255). — 6te Aarh.

7) Beda, h. e. A. 4, 13.

8) Liber diurnus Roman. pontificum, cap. 6, tit 21, har en Frigivelses-Formel, hvori disse Ord forekomme: ad Dei imitationem nos, qvi pastoris vices, eo dispensante, gerimus, fidelia exhibentibus servitia præmia laborum reddere debemus, ut illi, qvod miserando fecerimus, sit acceptabile. Paven siger videre til den, der frigives: pro Dei amore et mandato hoc te constat promeruisse.

9) Sammestedes cap. 6, tit 16, indeholdes et præceptum de donando puero, hvori der siges, at Paven skjenker NN. Slaven NN

gothiske Lov omtaler Kirkeslavernes Frigivelse ved Bisopperne som noget Almindeligt[1]). Det blev endog nødvendigt at sætte Grændser for Frigivelserne. Det fjerde Concilium i Toledo har denne Canon: „de Bisopper, der ikke have meddeelt Christi Kirke af deres egen Eiendom, maae ikke driste sig til at gjøre Frie af Kirkens Familie. Thi det er Synd, at den, der ikke har skjenket Christi Kirke Sit, skal forfordele Kirken og gjøre den Skade. Saadanne Frie skal derfor den følgende Biskop uden Modsigelse kalde tilbage til deres forrige Stilling; thi det er ikke Billighed, men Slethed, der har frigivet dem". Denne Canon er optaget blandt de franske Capitularier, og maa da ogsaa have været anvendelig paa Frigivelserne i Frankrig[2]).

Geistlighedens Opfordringer og Exempel virkede paa de Verdslige. Det synes at have været Brug, at de franske Konger, naar der fødtes dem en Søn, frigave tre Slaver af hvert Kjøn paa alle deres Avlsgaarde, at „den barmhjertige Gud maatte ville lade Barnet leve"[3]). De forskjellige Frigivelses-Formularer, hiin Tid betjente sig af, betegne Frigivelserne som religiøse Handlinger; de udtale Tanker som disse: „hvo der løser det Baand, der knytter et Menneske

---

sub ea conditione, ut post tui (ɔ: Modtagerens) diem obitus, si bene servierit, jugo servitutis absolvatur, libertate a te munitus.

[1]) 4, 5, 7: Multi de familiis ecclesiarum libertate donantur, nec tamen absolutæ libertatis licentia potiuntur, in eo, qvod illi ecclesiæ, de qva originem ducunt, per obseqvium illigantur.

[2]) Aar 633, can. 67.

[3]) Marculfi formularum lib 1, form. 39, cfr. lib. 2, form. 52. — De franske Konger kom ikke saavidt, som Alfred den Store af England, der optog alle de mildeste Love af den mosaiske Lovgivning, Slaveriet vedkommende, og bevirkede mange Slavers Frihed. Schmid, die Gesetze der Angelsachsen, 1 Theil p. 32.

til ham som hans Slave, kan være vis paa at faae Løn hos Gud"; eller: „hvert Menneske bør, imedens han lever her paa Jorden, tænke paa sin Sjæls Frelse"[4]), og angive dermed Aarsagen til Frigivelserne. Det synes af Lovgivningen, at Frigivelser ved Verdslige vare hyppige i Frankrig.

Den Frihed, der opnaaedes, var større eller mindre. Paverne skjenkede en fuldkommen Frihed, saa at den Frigivne kun var forpligtet til at hilse[5]). Kirken i Kent vedtog, at den Slave, der blev frigivet ved Alteret, skulde besidde almindelig Frihed og have Ret til at opholde sig, hvor han vilde[6]). Den visigothiske Kirke gav snart en større, snart en mindre Frihed; de, der havde modtaget denne, stode i et vist Afhængighedsforhold til den Kirke, der havde løsladt dem, et Forhold, der i Almindelighed kan betegnes som Livegenskab[7]). De Frigivne besadde i Reglen aldrig den samme Anseelse som Fribaarne. Den visigothiske Lovgivning var streng imod dem, tillod dem ikke at aflægge Vidnesbyrd imod Fribaarne, eller at gifte sig med Fribaarne, og truede med at støde dem tilbage i Slavestanden, hvis de tragtede efter Ægteskabsforbindelser med Descendenter af Løsladeren, eller viste sig hovmodige og utydige mod ham og hans

---

[4]) Pro animæ remedio, næsten et staaende Udtryk ved Frigivelser. Marculfi, formularum l. 2, f. 32; formulæ Bignonianæ, f. 1. — Marculfi l. 2, f. 17 findes en Formular til et Testamente, der erklærer alle tidligere tagne Dispositioner ugyldige, undtagen Frigivelserne.

[5]) Liber diurnus, 6, 21. Slaven bliver civis Romanus, solutus ab omni subjectionis noxa, og skylder ikke Andre Noget nisi solam salutationem.

[6]) Concil. Berghamstedæ, can. 9. — I Withræds Love siges Slaven, der frigives ved Alteret, at blive „folkfry".

[7]) 4, 5, 7.

Familie[8]). Ogsaa Carloman forbød Frigivne at vidne imod Fribaarne[9]).

Men endnu mere end ved Tale og ved Frigivelser i Almindelighed virkede Kirken til Slaveriets Opløsning ved den Fordomsfrihed, hvormed den optog Slaver i den geistlige Stand.

Biskopper og Præster opdroge ofte Trælles Børn til Geistlige. Man træffer adskillige Exempler derpaa. Nicetius, Biskop af Lyon, begyndte saaledes strax, saasnart de Trælleborn, der fødtes i hans Huus, kunde tale, at lære dem at læse og synge Psalmer[1]) At det skete ofte, sees af Keiser Carls Love. Et Sted omtaler han „Præsternes Skolarer og andre Tjenere", som de have i deres Huse; og et andet Sted opmuntrer han Præsterne til ikke blot at tage Børn af Trællestanden, men ogsaa Fribaarnes Børn til sig og undervise dem[2]). Dette var imidlertid ingen Regel; man gjorde ogsaa mange Trælle til Geistlige, der ikke vare opdragne med denne Bestemmelse. Helst valgtes Kirketrælle dertil. Det fjerde Concilium i Toledo tillader at gjøre Kirketrælle til Præster og Diakoner og ansætte dem ved Menighederne; „dog saadanne, som en retskaffen Vandel anbefaler dertil; og paa den Maade, at de først løslades og erholde Friheden"[3]). Det niende Concilium i Toledo gjentager og indskærper disse Bestemmelser[4]). Concilium Eme-

---

[8]) 4, 5. 7; 5, 7, 12. 17.

[9]) Capitulare incerti anni, cap. 15.

[1]) Gregorius Turon., vitæ patrum, cap. 8. sect. 2.

[2]) Capitulare qvintum incerti anni, cap. 7; capit. Aqvisgranense, cap. 70.

[3]) Can. 74.

[4]) Can. 11.

ritenfe dadler de Sognepræster, der ikke bekymre sig om at have Geistlige til at staae dem bi ved Gudstjenesten, og befaler dem at gjøre saamange af deres Kirkers Trælle til Geistlige, som de kunne underholde af deres Embedsindtægter [5]. Andre af Kirkens Trælle bleve Munke, og endeel af dens Trælqvinder Nonner. Eligius byggede saaledes et Kloster for 300 Nonner i Paris, og tilstod ligesaavel sine Trælpiger, som fornemme Qvinder at optages deri [6]. Denne Fremgangsmaade er vistnok ofte bleven efterfulgt af Verdslige, der byggede Klostre; de frigave Slaver paa den Betingelse, at de indtraadte i disse Klostre [7]. Et stærkt Vidnesbyrd om den Letsindighed, hvormed overordnede Geistlige undertiden gik frem ved at gjøre Kirketrælle til Clerikere og Klosterfolk, afgiver en Skrivelse fra nogle Munke i Fulda til Keiser Carl, hvori de anmode om, at Ingen, hverken Fri eller Træl, maa med Vold tvinges til at blive Munk eller Cleriker, efterdi saadanne give sig hen i Laster og begaae Forbrydelser [8]. — Optoges andre Trælle end Kirkens i den geistlige Stand, da maatte de først frigives. Det tredie Concilium i Orleans anordner: „ifølge den apostoliske Stols Bestemmelse maa ingen Slave eller Livegen befordres til kirkelige Værdigheder, førend han har faaet sin Frihed paa lovlig Maade, ved Testamente eller ved Brev" [9]. Det femte Concilium sammesteds vil ogsaa, at den Frigivne skal have Losladerens Samtykke, førend han ordineres [1]. Det

[5]) Can. 18.

[6]) Vita.

[7]) Et Exempel i Limoges nævnes Gregorii h. e. F., 10, 29.

[8]) Mabillon, annales, 27, 83.

[9]) Can. 26.

[1]) Can. 6.

fjerde Concilium i Toledo erklærer, at Enhver, der har faaet fuld Frihed, saaledes, at Løsladeren ikke har forbeholdt sig nogen Rettighed over ham, kan, hvis hans Liv er daddelfrit, blive Cleriker [2]). Biskop Fructuosus foreskrev, at de, der vilde optages i Klostrene, først skulde adspørges, om de vare Frie eller Trælle; vare de Trælle, maatte de ikke optages, førend deres Herrer havde frigivet dem og forsynet dem med Beviser for deres Frihed [3]).

Særdeles mange Trælle bleve Clerikere og Klosterfolk. Gregor den Store siger i en Forordning om den Prøve, Munkene skulle underkaste sig: „vi vide, at Mange, saavel af Kirkens, som af verdslige Herrers Trælle, begive sig i Guds Tjeneste, for at de, frie for den menneskelige Tjeneste, kunne i Guds Tjeneste leve paa en behageligere Maade i Klostrene; og tillade vi, at de optages uden videre, give vi Alle Anledning til at unddrage sig Kirkens Herskab; holde vi dem derimod uden Forskjel tilbage, da negte vi Ham Noget, der har givet Alt“ [4]). Chrodegang beretter, at der er Nogle, der ikke antage Andre til Clerikere end Kirketrælle, og „synes at gjøre det af den Grund“, at saadanne ikke vove at klage, hvis de blive slet behandlede, eller ikke faae det Fornødne; han tilføier, at det ikke er hans Mening, at agtværdige Kirketrælle skulde holdes borte fra den geistlige Stand, „thi hos Gud er der ingen Persons Anseelse“; men han raader Vedkommende til ogsaa at optage Mænd af anseet Familie [5]). Carl den Store forordnede, at de, der gjorde deres Trælle

---

[2]) Can. 73.

[3]) Fructuosi Bracarensis regula monastica communis, Aar 670, cap. 4. Patrologiæ Tom. 87, p. 1112.

[4]) Appendix ad Gregorii epistolas § 5 (decreta), sect. 6.

[5]) Regula canonicorum, cap. 5.

og Trælqvinder til Clerikere og Klosterfolk, skulde holde Maade og give Agt paa, at ikke Avlsgaardene bleve tomme[6]). — Den Lov, at kun frigivne Trælle maatte blive Clerikere og Munke, overholdtes ligesaalidet af Biskopperne som af Abbederne. Carl den Store og de Kirkeforsamlinger, der holdtes under ham, erklære sig tre Gange derimod[7]); men, som det sees af et Capitulare fra Ludvig den Frommes Tid[8]), udrettedes Intet. Carl havde tildeels selv foranlediget disse Misbrug ved at forbyde Frifødte at indtræde i den geistlige Stand, forend de havde faaet hans Tilladelse dertil[9]).

De Trælle, der bleve Clerikere og Munke, opnaaede en fuldkommen Frihed. Den visigothiske Lov fritager Clerikerne for Afhængighed af Løsladeren[1]). De franske Love erklære, at de Geistlige ere frie for al menneskelig Trældom og kun skulle tjene Kirken[2]). Benedict fordrede, at Abbeden maatte ikke gjøre Forskjel paa Personer, at den Fribaarne maatte ikke foretrækkes for den, der var traadt ind i Klo-

---

[6]) Capitulare 1 anni 805, cap. 11; nøiere forklaret i Capitularium lib. 1, cap. 106. — Guizot, 1, 360, antager, at den Omstændighed, at saamange Geistlige havde været Slaver, har ikke bidraget lidet til Kirkens Bestræbelser for at forbedre Slavernes Kaar.

[7]) Capit. Aqvisgranense, cap. 22; capit. Francofordiense, cap. 21; capit. 1 incerti anni, cap. 26. Forstnævnte Capitulare udtaler atter den gamle Klage: admittuntur passim ad ordinem sacrum, qvibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur.

[8]) Capit. Aqvisgranense, Aar 816, cap. 6.

[9]) Capitulare 2 anni 805, cap. 15. En af Grundene til denne Lov var, at nogle Frie lode sig ordinere, for at unddrage sig Krigstjenesten. — Keiser Justinians Lov om Hævd paa Klosterliv er optaget i de franske Love, capitularium lib. 5, cap. 380.

[1]) 5, 7, 18.

[2]) Capitularium 7, 185. Rimeligviis dog fra en sildigere Tid.

skeret som frigiven[3]). Vi finde ogsaa Exempler paa, at Frigivne opnaaede høie Værdigheder i Kirken. Portianus, en Frankers Træl, der flygtede til et Kloster for sin Herres Vrede, blev Abbed[4]); en anden Abbed, Honoratus i Campanien, havde ligeledes været Træl[5]). Herhen hører ogsaa, at Brigida, en af de fornemste Helgener, var trællefødt[6]). Den Frigivne, der var bleven Cleriker eller Munk, kunde imidlertid, naar han forsaae sig, atter blive Slave. Gregor den Store straffede nogle Gange Munke paa denne Maade[7]); og af Chrodegangs Regel sees, at denne Straf oftere er bleven anvendt paa Clerikere.

---

[3]) Regula, cap. 2

[4]) Gregorii Turon. vitæ patrum, 5, 1. Aar 520.

[5]) Mabillon, annales, 2, 7. Aar 520.

[6]) Acta sanctorum, 1 Februarii, (den skotske Brigida). — Gregor den Store bad: intercedite pro me ... sancti domini, sancti servi, sancti divites etc. Kirken roser ellers gjerne sine Helgeners høie Fødsel.

[7]) Epistolarum 5, 34; 9, 37.

Femte Kapitel.

Om Forholdet imod Nødlidende og Ulykkelige af alle Slags.

Af det Foregaaende, eller af de nulevende Vildes Forhold, kan der drages Slutninger med Hensyn til den Retfærdighed og Kjærlighed, Nødlidende og Ulykkelige fandt hos de gamle europæiske Folkeslag. Historien synes ikke at have opbevaret meget derom [1]). Tildeels vil den gamle Tilstand blive klar af de Christnes Bestræbelser.

De Ord, Herren taler hos Matthæus 25, 35: „jeg var hungrig, og I gave mig at æde; jeg var tørstig, og I gave mig at drikke; jeg var fremmed, og I toge mig til Eder; jeg var nøgen, og I klædte mig; jeg var syg, og I besøgte mig; jeg var i Fængsel, og I kom til mig"; og: „hvad I have gjort imod Een af disse mine mindste Brødre, have I gjort imod mig" — disse Ord anviste de Christne Velgjørenhedens forskjellige Pligter og virkede med guddommelig Magt.

Den Skrivelse, som blev sendt en Biskop, naar han

---

[1]) Cæsar (de bello Gallico 6, 13) skyldes den Efterretning, at de fleste Almuesfolk i Gallien undertrykkedes saaledes, at de bleve Slaver.

modtog Pallium, indeholdt denne Formaning: „viis dig, saavidt du formaaer, medlidende mod de Fattige; kom de Undertrykte til Hjælp med dit Forsvar; gjør Undertrykkerne Modstand, uden at du forglemmer dig; døm aldrig efter Gunst imod Retfærdighed; foragt Ingen, der fremstiller sig med Klage"[2]); og Isidor af Sevilla udtalte en almindelig erkjendt Sætning, naar han skildrer en Biskops Pligter paa denne Maade: „at bære Omhu for de Fattige, at mætte de Hungrige, at klæde de Nøgne, at modtage de Fremmede, at løskjøbe de Fangne, at beskytte Enker og Faderløse"[3]). Præsternes Pligter vare forholdsviis de samme som Biskoppernes; „de skulle give de Fattige Almisse, forsvare de Ulykkelige, trøste de Fremmede"[4]). For Klostrenes Vedkommende gjaldt Benedicts Regel: „at vederqvæge de Fattige, klæde de Nøgne, besøge de Syge, modtage alle Fremmede som Christus selv"[5]).

1. Hvad særlig den Art af Velgjørenhed angaaer, der bestaaer i at understøtte Trængende, da indskærpes denne idelig de Geistlige. Gregor den Store lærer saaledes, at den Biskop, der ikke betragter fremmed Nød som sin egen, er kun Biskop af Navn[6]); og Cassiodorius skriver til de af ham stiftede Klostre, at de skulle give Almisse og vogte sig for at forøge deres Bønders Afgifter[7]). Ved deres Embeds-

[2]) Liber diurnus, cap. 4, tit. 1.

[3]) De divinis officiis, 2, 5.

[4]) Alcuini epistola 228.

[5]) Regula, cap. 4 og 53.

[6]) Epistolarum 6, 30.

[7]) De institutione divinarum litterarum, cap. 32. — Cassiodorius handler udførligt om Almisse, exposit. in psalm. 40, v. 1. Qvi petenti tribuit, siger han, bonum opus efficit; qvi vero tacentem intelligit, beatitudinem sine aliqva dubitatione conqvirit.

tiltrædelse maatte Bisskopperne love at give Fjerdedelen af deres Indtægter til de Fattige; Gregor den Store fordrer, at denne Regel ogsaa skal følges i England; Gregor 3 gjør den i en Skrivelse til Bonifacius gjældende for Tydskland; omsider foreskrives den i et Capitulare af Keiser Carl[8]. Paa Concilierne finde vi gjentagne Gange den Forskrift givet: at Bisperne skulle lade Fattige spise ved deres Bord[9]. Som nogle af dem, der især udmærkede sig ved Velgjørenhed, nævnes Gregor den Store, Bisskop Aidanus, Abbed Otmar i Schweitz og Bisskop Eligius. Da Gregor engang hørte, at en Fattig var funden død, og fik Grund til at antage, at han var død af Hunger, sørgede han i nogle Dage saaledes over ham, som om han selv havde dræbt ham[1]. Bisskop Aidanus gav Alt, hvad Kongen eller rige Folk skjenkede ham, til de Fattige, han mødte[2]. Otmar tog sine Klæder af og gav til dem, der ingen havde, og kom derfor undertiden hjem til sit Kloster uden Overkjole[3]. Eligius bortgav stadig Alt, hvad han kunde raade over; naar han havde bortgivet Alt, indbød han dog Fattige til at spise hos sig, og det traf sig da bestandig, at En eller Anden sendte ham Levnetsmidler[4]. Mange Bisskopper betænkte de Fattige i deres Testamenter; i en saadan Anledning tiltaler Bisskop Perpetuus af Tours dem med disse Ord: „I, mit Hjerte, mine kjære Brødre, min Krone, min Glæde, mine Herrer,

---

[8]) Liber diurnus 3, 9; Beda, h. e. A., 1, 27; Bonifacii epistola 124; capitula excerpta ex lege Longobardorum, cap. 54.

[9]) Conc. Remense 2, 813, can. 17; conc. Turonense 3, 813, can. 6.

[1]) Vita, auct. Johanne Diacono, 2, 29.

[2]) Beda, h. e. A., 3, 5.

[3]) Otmari, abb. Sangallensis, vita, cap. 2. Findes hos Pertz.

[4]) Vita, 1, 11.

brede af Lægfolk, anføre vi, at det andet Concilium i Tours fordrede, af enhver Stad og Landsby skulde underholde sine Fattige, at disse ikke skulde flakke om blandt Fremmede[6]; og at Theodulf af Orleans foreskrev, at Fastedagene skulde være Velgjørenhedsdage, paa hvilke de Christne henlagde for de Fattige de Levnetsmidler, de ellers selv vilde have fortæret[7]. — Keiser Carl forordnede, at forældreløse Piger skulde, ved Bisfoppernes og Præsternes Forsorg, stilles under retskafne Qvinders Varetægt[8].

2. Lovene imod Debitorerne, der ikke betalte deres Gjæld, vare haarde. Det behøver neppe at anføres, at de Christne betragtede det som en gudvelbehagelig Gjerning at komme dem til Hjælp, der ikke kunde betale[9]. Den visigothiske Lovgivning forskaffede Debitorerne den Lettelse, at Creditoren ikke maatte forurolige dem paa hellige Dage; ligesom den ogsaa anviste dem Tilflugt til Kirken og straffede den Creditor strengt, der forsøgte paa at rive dem bort fra Alteret[1].

3. Kirken fordrede, at de Geistlige skulde forsvare de Ringe imod de Mægtigeres Undertrykkelse. Gregor den Store skrev til Subdiakonen Petrus, der skulde anstille et Slags Visitats paa Sicilien: „de Geistlige skulle ikke blande sig i verdslige Sager, uden forsaavidt de Fattiges Forsvar

---

[6]) Aar 567, can. 5.

[7]) Capitulare. cap. 38.

[8]) Capitulare Francofordiense, cap. 38. — Capitulare 5 anni 806, cap. 16 og 18 indeholder en mærkelig Forklaring af og Lov imod turpe lucrum.

[9]) Exempler: Gregorii epistolarum, 3, 58; liber pontificalis, Tom. 2 p. 126; Gregorius Turon. de miraculis Martini.

[1]) 2, 1, 11; 9, 3, 3.

nøder dem dertil. — — Bestræb dig før, at de fornemme Lægfolk maae elske dig for Underdanighed og ikke afskye dig for Stolthed. Men mærker du, at de øve Uretfærdighed imod Fattige, da lad strax Underdanigheden vige og hæv dig imod dem, at du baade maa være dem undergiven, naar de handle vel, og deres Modstander, naar de handle ilde"[2]). En anden Gang skrev han til Bisskop Maximus i Salona i Anledning af en Dommers, Julians, Uretfærdighed: „du maa, saameget du kan, gjøre Modstand paa de Fattiges og Undertryktes Vegne. — — Menneskenes Vrede og Gunst er som Røg, der rives bort af en let Luftning og forsvinder. Vær aldeles overbeviist om, at Ingen kan baade behage Gud og slette Mennesker. Du kan antage, at du behager den Almægtige saameget, som du mishager de Slette. Men du maa forsvare de Fattige med Sindighed og Betænksomhed, at ikke Folk skulle tænke, naar du tager en Sag for strengt, at din Ungdom fører Overmod med sig"[3]). Theodulf skildrer den sande Bisskop som den, der beskytter Folket og afleder den voldsomme Dommers lidenskabelige Vrede fra de Ringe[4]). Det fjerde Concilium i Toledo formaner Bisskopperne til ikke at tvivle om, at Gud har betroet dem Omsorgen for Folkets Beskyttelse og Forsvar; see de derfor, at Dommere og Magthavere undertrykke de Fattige, skulle de irettesætte dem; nytter det ikke, skulle de anklage dem for Kongen[5]). Det sjette Concilium i Arles har en Canon af samme Indhold[6]).

---

[2]) Epistolarum 1, 36.

[3]) Sammestebs 10, 36; cfr. 13, 27.

[4]) Carminum lib. 5, vers. 528 sq., 654 sq. (Sirmondi opera varia).

[5]) Can. 32.

[6]) Can. 17.

Vi finde ogsaa, at Bisopperne hævede deres Rost imod Undertrykkerne. Isidor skriver: „Dommerne og de, som regjere over Folkene, skulle vide, at for de timelige Onder, de paaføre de Ringe, skulle de brænde i en evig Ild"[7]). Autpertus, Abbed af Benevent, sagde i en Prædiken: „Nogle, og meest denne Verdens Fyrster, omstyrte Retfærdigheden af Menneskegunst, at ikke deres Domme skulle krænke deres Venner; de frygte for at miste den jordiske Høihed, naar de ikke opfylde deres Tjeneres Villie"[8]). Det andet Concilium Remense udtalte: „mange Steder ere paa forskjellig Maade de Fattiges Vilkaar blevne meget forværrede; vi sigte dermed til dem, der vides at være frie, men ere afhængige af Mægtigere; dersom vor milde og gudfrygtige Fyrste vil lade deres Stilling omhyggelig undersøge, vil det vise sig, at saare Mange ere bragte til den yderste Fattigdom. —— Herrerne maae formanes, at de behandle deres Undersaatter med Kjærlighed og Medlidenhed, og ikke fordømme dem af hvilkensomhelst uretfærdig Grund, ikke undertrykke dem med Vold, ikke uretfærdig berøve dem, hvad de eie, ikke afpine dem de Afgifter, de have at svare, paa en ugudelig og grusom Maade"[9]). Stundom betjente Bispperne sig af Bansættelsen imod de uretfærdige Magthavere. Det andet Concilium i Tours bemyndigede dem dertil, naar Formaning havde viist sig frugtesløs[1]); ligesaa de Forskrifter af Bispoppen i Metz, Angelramnus, som Pave Hadrian sanctionerede[2]). Gregor den Store befalede derimod, at Præfecten Innocentius skulde

---

[7]) Sententiarum lib. 3, cap. 57.

[8]) Sermo de cupiditate, sect. 6. (Patrologiæ Tom. 89).

[9]) Can. 44 og 49.

[1]) Aar 567. Can. 26.

[2]) Angelramni capitula, cap. 65 (Patrologiæ Tom. 96).

undersøge og straffe de afrikanske Dommeres Forhold, om hvem Bisskop Victor i Phaustana havde meddeelt ham, at de indkrævede dobbelte Skatter[3]); og Pave Hadrian forlangte, at Carl den Store skulde udlevere ham to mægtige Mænd fra Ravenna, Eleutherius og Gregor, der havde udsuget Folket og derpaa begivet sig til Carl og indsneget sig i hans Gunst[4]). Som de straffede Undertrykkerne, søgte de at ophjælpe de Undertrykte. At Bisskop Maroveus sørgede for, at Skatterne i Poitiers fordeeltes efter Billighed, og ikke trykkede Enkerne, de Faderløse og Krøblingene, var sikkert ingen Eiendommelighed ved hans Embedsførelse[5]). Et eiendommeligt Træk fortælles derimod om Nicetius. Da han var bleven udnævnt til Bisskop af Trier, og befandt sig paa Reisen dertil, slog det Følge, som Kongen havde medgivet ham, Leir om Aftenen og slap Hestene løs i Bøndernes Sædemarker. Da Nicetius saae det, sagde han: „jager øieblikkeligt Eders Heste ud af de Fattiges Sæd, ellers skal jeg excommunicere Eder!" De svarede: „hvad mener du? Endnu er du ikke Bisskop, og truer allerede med Excommunication?" „Kongen har revet mig fra mit Kloster", svarede Nicetius, „og befalet, at denne Byrde skulde lægges paa mig. Skee Guds Villie! Men i alt Ondt skal jeg være Kongen imod

---

[3]) Epistolarum lib. 11, ep. 5. — En Bisskop af Tarent, der havde ladet en fattig Qvinde, der ernæredes af Kirken (de matriculis), „grusomt slaae med Stokke", blev straffet af Gregor med to Maaneders Suspension. Epistolarum 3, 45.

[4]) Monumenta dominationis pontificiæ, Tom. 1.

[5]) Gregorii h. e. F. 9, 30. — A. Thierry, lettres sur l'histoire de France, l. 25, siger, at under Merovingerne begave Bisskopperne sig undertiden til Hoffet, for at intercedere for deres Medborgere og klage over de altfor høie Skatter og Embedsmændenes Udsugelser.

og hindre det". Derpaa jog han selv Hestene ud[6]). Da Bisskopperne altfor ofte maatte føle, at de manglede den fornødne Magt, formanede de ogsaa christelige Fyrster til at staae de Ringe bi. Det var maaskee paa en saadan Foranledning, at Kong Theodorik erklærer: „iblandt de ærefulde Sorger for det Offentlige, som vi, med Guds Hjælp, stadig have Sind for, ligger det os paa Hjerte at forbedre de Ringes Tilstand, idet vi gjøre vor Gudsfrygt til et Værn imod de Stoltes Magt"[7]). Abbed Smaragdus skrev til Carl den Store: „vil du, Konge, at Herren skal befæste din Throne, saa maa du ikke ophøre at skaffe den Fattige og Faderløse Ret, saa maa du ikke ophøre at hjælpe Enken og den Undertrykte, saa maa du ikke ophøre at forsvare den Fremmede og den Ulykkelige; hjælp den Nødlidende, opreis den Faldne, trøst den Bedrøvede, styrk den Trætte, opfyld Betlerens Begjering og udfri den Undertrykte af Synderens Vold! — — Vær de Fattiges Fader, underhold de Faderløse, elsk de Forældreløse, forsvar Enkerne og veiled de Fremmede! — — Opfylder du nøiagtig disse Pligter, vil Gud befæste din Throne"[8]).

Den verdslige Lovgivning bifaldt for en Deel Bisskoppernes Indblanding. Den visigothiske Lov forordnede, at dersom Nogen, navnlig den Fattige, erklærede, at han havde sine Dommere mistænkte, skulde der ved Bisskoppen constitueres et Slags Overret til hans Sags Paakjendelse; fremdeles, at dersom en Dommer havde dømt uretfærdig, skulde Bisskoppen, i hvis Diøces det var forefaldet, kalde Dommeren og nogle Præster eller andre dertil skikkede Mænd til sig

[6]) Gregorii vitæ Patrum, cap. 17, sect. 1. Aar 560.
[7]) Cassiodorius, variarum lib. 3, ep. 20.
[8]) Via regia, cap. 9 og 30.

og bevirke en passende Forandring af Dommen; gjorde Dommeren Modstand, skulde Bisskoppen selv fælde Dommen og derpaa indgive Beretning til Kongen[9]). Chlothar forordnede, at naar en Dommer havde dømt uretfærdig, og Kongen var fraværende, skulde Bisskoppen lade ham straffe[1]). Pipin indrømmede de Geistlige Ret til at optræde i Sager, der angik Kirker, Faderløse og Enker[2]). Men den verdslige Lovgivning maatte nødvendig stræbe efter selv at overtage Forsvaret for de Ringe. Dette skete især ved Carl den Store, der erklærer sig for Beskytter og Forsvarer af Enker, Faderløse og Fremmede[3]). Han sanctionerede den kirkelige Bestemmelse[4]), at Dommerne altid snarest muligt skulde afgjøre Enkers og Faderløses Sager; og satte ved gjentagne Love høi Mulkt for at bryde Enkers eller Faderløses eller de „mindre Mægtiges" Fred[5]).

4. Geistligheden aabnede Kirkerne som hellige Fristeder for alle dem, der truedes af Fjender og Forfølgere. Det andet Concilium i Orleans befaler: „hvis Nogen i Nøden flygter til Kirken, og Forfølgeren, med Foragt for Kirkens Præst eller Forstander, vover, med Vold eller List, at bortrive ham fra de hellige Steder eller fra Indgangene, eller at forurolige ham, skal han som en Kirkens Fjende

---

[9]) 2, 1, 23. 30.

[1]) Constitutio generalis, Aar 560, § 6.

[2]) Capitula syn. Vernensis, cap. 16.

[3]) Capitulare 1 anni 802, cap. 5.

[4]) Concil. Vernense, can. 23. Aar 755.

[5]) Capit. excerpta ex lege Longobardorum, cap. 26; capitulare Bajuvariorum, cap. 2; capit. addita ad legem Longobardorum, cap. 2. — Om den Forbedring af de lavere Stænders Kaar, der fremgik af, at Klostrene adlede Arbeidet s. Chastel, etudes historiqves, p. 385, og Schmidt, essai historiqve, p. 228.

holdes borte fra den, indtil Forbedring paafølger ved en af Bisskoppen paalagt Poenitents; dog saaledes, at den, han har bortrevet, først gives tilbage til Kirken"[6]). Det tolvte Concilium i Toledo udtaler det samme Forbud og udstrækker derhos Fristedet til 30 Skridt fra Kirkens Døre[7]). Hvad Kirken vilde opnaae for de Flygtede ved Asylretten, sees af Concilierne i Rheims og Mainz. Dens Hensigt var at sætte en Skranke for Voldsomheden og hindre Død, Lemlæstelse og Tortur; at frelse de Uskyldige og straffe Forbryderne menneskeligt, enten ved alene at underkaste dem den kirkelige Poenitents, eller ved at affordre Dommeren et passende Løfte[8]). Mange, især i Frankrig, baade Høie og Lave, gjorde Brug af denne Ret[9]). Det behøver neppe at bemærkes, at en stor Deel af dem vare slette Personer. En Kammerherre Eberulfus, der var anklaget som Kongemorder, og havde fundet Asyl hos Martin af Tours, opførte sig yderst slet i Asylet, vanhelligede Kirkens Vægge med usømmelige Tegninger, behandlede Præsterne voldsomt og truede dem med, at hvis han nogensinde blev forsonet med Kongen, skulde han gjøre dem en Ulykke; og dog blev han ikke udviist, rimeligviis fordi Folket i Tours under ingen Omstændigheder vilde taale, at der blev øvet Vold mod en Flygtning i S. Martins Kirke[1]). Derimod udjog Geistligheden en mægtig Mand ved Navn Leudastes, der efter megen Udaad

---

[6]) Can. 21.

[7]) Can. 10.

[8]) Concil. Remense (630) can. 7; concil. Moguntiacum (813) can. 39.

[9]) F. Ex. Chilperiks Søn Merovechus, Chlothars Søn Dagobert, Chilperiks Dronning Fredegundis.

[1]) Gregorii h. e. F. 7, 22. — Tilsidst mistede Eberulfus dog Livet i Asylet, men, som det synes, uden Geistlighedens Skyld.

var flygtet til S. Hilarius's Kirke i Poitiers; han brød undertiden ud fra Asylet og begik Røverier og bedrev ofte Hoer paa Kirkens Grund [2]). Men hvor ofte Asylet end er bleven benyttet af Uværdige, dets Hensigtsmæssighed for hine Tider er ubestridelig. Derfor anerkjendtes det ogsaa af den verdslige Lovgivning i alle christelige Lande. Theodorik truede engang med at lade to Forbrydere brændemærke, hvis de ikke paa en bestemt Dag forlode en Kirke i Ravenna; men forvandlede dog en Drabsmands Straf fra Død til Landflygtighed, fordi han var flygtet til en Kirke [3]). Longobardernes Konge Liutprand straffede endeel oprørske Undersaatter med langvarigt Fængsel, men tilgav een af dem, Hersemar, der med Sværdet i Haanden havde banet sig Vei til en Kirke [4]). Burgundernes, Alamannernes, Visigothernes, Englændernes og Frankernes Love erkjende alle Asylretten, skjøndt ikke i saa bestemte Udtryk som dem, hvori de ovennævnte Concilier gjorde Paastand paa den [5]). Misbrugen, navnlig i Frankrig, er dog omsider bleven for stor; en Forordning, rimeligviis af Pipin, forbyder at bespise Mordere eller andre Forbrydere, der ifølge Lovene skulle døe, men ere flygtede til en Kirke. Denne Lov gjentages af Carl den Store [6]). Dog

---

[2]) Gregorii h. e. F. 5, 50.

[3]) Boethius, de consolatione philosophiæ, lib. 1, prosa 4; Cassiodorius, variarum, lib. 3, ep. 47.

[4]) Pauli diaconi de gestis Longobardorum lib. 6, cap. 51.

[5]) De Verdslige overholdt i Almindelighed Asylretten med megen Samvittighedsfuldhed. En Mand, der vilde myrde Kong Guntchramnus i en Kirke i Chalons og blev opdaget, slap med Pidskeslag, fordi Kongen ansaae det for Synd at dræbe et Menneske, der var ført ud af en Kirke; Gregorii h. e. F. 9, 3. — De engelske Love (Ine, § 5) fritage Flygtningen ogsaa for at straffes med Pidskeslag.

[6]) Capitulare incerti anni, cap. 21 (rimeligviis fra 744); Carls Capitulare af 779, cap. 8.

fandt han senere Grund til at tilskikke den, der var flygtet til Kirken, Liv og „alle Lemmer", og antyde, at al hans Straf mulig vilde bestaae i at blive sendt hen, hvor det maatte behage Kongens Mildhed[7]).

Paa en anden Maade end Kirkerne tilbøde Klostrene et Tilflugtssted. Fyrstelige Personer i alle Lande, der Intet havde forbrudt, men stode Magthaverne i Veien, og som til andre Tider vilde have mistet Livet, sattes i Kloster[8]). Hvor lidet tillokkende iøvrigt denne Skjebne har været, kan sluttes af en fransk Dronnings Forhold. Da Childebert saae, at hans Moder Chrotechildis gjorde meget af hans dræbte Broders, Chlodomers, Sønner, sendte han Bud til hende og befalede, at hun skulde vælge for dem Døden, eller Tonsuren. Hun svarede: „kunne de ikke blive Konger, vil jeg hellere see dem døde end kronragede". De bleve derpaa dræbte[9]). — Iblandt Longobarderne havde det været Vedtægt, at en Enke ikke maatte gaae i Kloster førend et Aar efter Mandens Død; men da dette foranledigede, at mange

[7]) Capitulatio de partibus Saxoniæ, cap. 2; cfr. capitulare 2 anni 803, cap. 3. — Alcuin (epist. 118 og 119) havde en meget alvorlig Strid med Carl angaaende en Kleriker, der var flygtet til S. Martinskirke i Tours, som han forsvarede, og som Carl fordrede udleveret. Hegewisch siger (p. 136), at Carl behøvede hele sin Anseelse for at sætte sin Lov, at flygtede Forbrydere ikke maatte faae Næringsmidler i Kirkerne, igjennem mod Geistlighedens Privilegier. Han kan neppe motivere denne Dom — der tillige overseer, at Loven var ældre end Carl, og at Carl ikke var hævet over sin Tids Kirke, men udgaaet af den — ved synderligt Andet end denne Strid med Alcuin. Men slige Domme ere ikke sjeldne i Historieskrivningen.

[8]) Den spanske Konge Tulga blev gjort til Kleriker. Fredegarii Chronicon, cap. 82.

[9]) Gregorii h. e. F. 3, 18.

Enker bleve bortførte, gav Keiser Carl dem Tilladelse til at gaae i Kloster strax efter Mandens Død[1]).

5. At Geistlige skulde besøge de Syge, var en almindelig christelig Lære, og omtales saaledes til Exempel af Cassiodorius[2]). Cassiodorius formanede ogsaa Munkene til at læse Galenus og Hippokrates, og lægge sig efter Havevæsen og Biavl, for bedre at kunne hjælpe de Syge[3]). Enkelte Sygdomme vare af den Natur, at de fremkaldte specielle Forskrifter. Det femte Concilium i Orleans paalægger Biskopperne at sørge for, at de Spedalske faae de fornødne Klæder og Levnetsmidler[4]). Det tredie Concilium i Lyon gav et lignende Paalæg[5]). Pave Gregor 2 indskærpede, at de Spedalske, dersom de vare troende Christne, havde Ret til at fordre den hellige Nadvere[6]); ligesaa Gregor 3, dog med den Bemærkning, at de ikke maae communicere med kunde Mennesker[7]). Om dem, der lede af Guulsot (? morbus regius), skrev Pave Zacharias til Bonifacius, at hvis de vare fødte saaledes, skulde de vises ud af Byerne, men hvis de vare blevne syge efter Fødselen, skulde man sørge for deres Helbredelse; de maatte communicere i Kirken, men adskilte fra andre[8]). Hvad Pestsyge angaaer, beretter Theodor af Canterbury, at baade de romerske og græske Geistlige lærte, at de skulde besøges ligesom andre Syge[9]). — Det fortælles, at Pave Paulus besøgte om Natten, alene,

---

[1]) Capitula excerpta ex lege Longobard. cap. 13.
[2]) Exposit. in psalm. 83, v. 3.
[3]) De institutione divinarum literarum, cap. 28 og 31.
[4]) Aar 549, can. 21. [5]) Aar 583, can. 6.
[6]) Epistola 10. [7]) Bonifacii epist. 126.
[8]) Bonifacii epistola 142.
[9]) Capitula, cap. 11.

eller ledsaget af nogle Venner, fattige Syge og bragte dem Hjælp[1]). Abbed Richarius behandlede de Spedalske som sine Venner og pleiede dem; ligesaa Arnolf, der havde været Biskop i Metz, men opgivet sit Embede og taget Bolig i en Ørken[2]). Abbed Otmar byggede et Hospital for Spedalske, ikke langt fra sit Kloster, og udenfor det de Bygninger, hvori Fattige optoges, begav sig ofte ud til dem om Natten og pleiede dem med en fuldkommen Selvforglemmelse[3]). Da Pesten rasede i Omegnen af Clermont, og Mange flygtede, blev Præsten Cato tilbage og begrov de Døde og læste Messer, indtil Pesten bortrev ham selv[4]). Chlothars Dronning, Radegundis, der havde ladet sig indvie til Diakonisse, udmærkede sig ligeledes ved sin Omhu for Syge, navnlig for spedalske Qvinder[5]).

6. Kirken fordrede ogsaa Gjæstfrihed af den Geistlige. Isidor skriver: „naar Lægmanden tager Een eller To i sit Huus, har han opfyldt Gjæstfrihedens Pligt; naar Biskoppen ikke optager Alle, er han umenneskelig"; og Munkene paalagde han at modtage den Fremmede med Hurtighed og Iver[6]). Det andet Concilium i Maçon forordnede, at da „Biskoppernes Huse vare byggede, for gjæstfrit at optage Alle uden Persons Anseelse", maatte der ingen Hunde findes i dem[7]). Hvormegen Priis Gregor den Store satte paa Gjæstfrihed, sees deraf, at han gav En af den romerske Kir-

---

[1]) Liber pontificalis, Tom. 2 p. 126. Aar 757.
[2]) Acta sanctorum, 26 Aprilis og 18 Julii.
[3]) Vita, cap. 2.
[4]) Gregorii h. e. F. 4, 31.
[5]) Acta sanctorum, 13 Augusti.
[6]) De divinis officiis 2, 5; regula monachorum, cap. 22.
[7]) Can. 13.

kes Bønder, der havde viist Lyst til at modtage Fremmede, et Stykke Land paa Livstid frit for alle Skatter[8]). Erkebiskop Egbert foreskrev, eftersom den Skyldige var Lægmand eller Geistlig, en mindre og større Bod for dem, der ikke med Glæde og Iver, saavidt de formaaede, ydede Fremmede den Hjælp, de behøvede[9]). Theodulf vilde, at Præsterne skulde formane deres Menigheder til at vise Gjæstfrihed mod Alle og uden Betaling[1]).

Ogsaa Lovgivningen begyndte at antage sig de Fremmede. Den burgundiske Lov truer den med Straf, der vil gjøre en Fremmed til Slave[2]). Den baierske Lov anfører de Ord: „du skal ikke plage en Fremmed og ikke undertrykke ham" (Exod. 22, 21), og sætter streng Straf for at plyndre, slaae, binde, sælge eller dræbe en Fremmed[3]). Den visigothiske Lov forordner, at hvad der røves fra den Skibbrudne, skal erstattes fiirdobbelt[4]). Carl den Store befalede, at Ingen i hele hans Rige, hverken Rig eller Fattig, maatte negte at modtage den Fremmede, dog saaledes, at der ved Fremmed blev at forstaae den, der reiste af Kjærlighed til Gud og for sin Sjæls Frelse[5]).

7. For at lette Udøvelsen af ovennævnte Pligter, ind-

---

[8]) Epistolarum lib. 11, ep. 21.

[9]) Excerptiones, lib. 2, can. 18. Derimod vedtoges det paa concil. Berghamstedæ, at den Fremmede, der ikke fulgte Veien, og hverken raabte eller blæste i Hornet, skulde ansees som Tyv og dræbes eller sendes over Havet. (Trans mare ablegare var allerede dengang Straf for Forbrydere i England, can. 26).

[1]) Capitulare (ad parochiæ suæ sacerdotes), cap. 25.

[2]) Additamentum 2, § 5.

[3]) 3, 14, 1—4.

[4]) 7, 2, 18.

[5]) Capitulare 1 anni 802, cap. 27.

rettedes Stiftelser af forskjellig Art, Vaisenhuse, Pleiehuse, Hospitaler og Fattighuse[6]). Det almindelige Navn for alle velgjørende med Huus og Grund forsynede Stiftelser var iøvrigt Xenodochium. Deres Tal var meget betydeligt. I ottende Aarhundrede skal der have været Xenodochier næsten ved alle Klostre[7]); mange byggedes ogsaa særskilt[8]). De optoge i Almindelighed baade Fremmede, Syge og Fattige; dog havde mange af dem nærmest een af disse Klasser for Øie. Biskop Massona i Spanien, byggede og berigede et Xenodochium, ved hvilket han ansatte Læger, der endog skulde opspore Syge, og antage sig dem, enten de vare Frie eller Trælle, Christne eller Jøder[9]). Abbed Victorianus tænkte nærmest paa Fremmede, Bisskop Domitianus paa Fattige[1]). Kloster-Xenodochierne bestyredes af Abbeden; de, der laae særskilt, havde en Geistlig til Forstander. En saadan lønnedes af de Godser, der vare henlagte til Xenodochiet; hans Ærlighed beviste sig i, at han beholdt Saalidet som muligt af disse Indtægter for sig selv. Den Instrux, han modtog ved Tiltrædelsen af sit Embede, paalagde ham at sørge for Senge og Sengeklæder, for Sygepleie og Fattigpleie, at

---

[6]) Liber diurnus, cap. 7, tit. 19, viser at den romerske Kirke tog sine Sangere fra orphanotrophia. Gregor 2 stiftede et gerontocomium. Paa Bjerget Sinai var der en Anstalt af samme Navn; Gregorii 1 epistolarum 11, 1. Andre Navne ere: hospitale, ptochium, domus ad pauperum necessitatem. — Xenodochium forvanskes undertiden til synodochium.

[7]) Mabillon, annales, 21, 68.

[8]) Cæsarius byggede et Xenodochium op til en Kirke, at de Syge kunde høre Sangen og Prædikenen. Acta sanctorum, 27 Augusti.

[9]) Paulus Emeritanus (Patrologiæ Tom. 80), cap. 9. Aar 570.

[1]) Acta sanctorum, 12 Januarii og 7 Maji.

Christus maatte see med Velbehag til ham[2]). Bisfoppen i det Dioeces, hvor Xenodochiet laae, var hans Foresatte[3]).

I ottende Aarhundrede var der endog Xenodochier paa de Alper, der gaae ned i Italien. Pave Hadrian forlangte Carl den Stores Beskyttelse for dem[4]). Carl erkjendte Xenodochiernes Vigtighed i Almindelighed og gav den Lov: „de Fremmede og Fattige skulle have de rette og anordnede Herberger paa forskjellige Steder, efterdi Herren selv vil sige paa Gjengjældelsens store Dag: jeg var fremmed, og I toge mig til Eder"; ved en anden Lov foreskrev han, at de allerede stiftede Xenodochier skulde vedligeholdes[5]).

8. Kirken har ligeledes bestandig anseet det for de Geistliges Pligt at antage sig dem, som ere i Fængsel. Pirminius formaner de Christne i Almindelighed: „besøger dem, der ere i Fængsel, og hjælper dem med Eders Gods"[6])! Cassiodorius og Theodulf nævne Fængselsbesøg som en af Præstens Embedspligter[7]). Det femte Concilium i Orleans har denne Canon: „Archidiakonen eller Kirkens Forstander skal hver Søndag besøge alle dem, der ere i Fængsel, ligegyldigt af hvad Grund de ere fængslede, at deres Nød, ifølge den guddommelige Forskrift, barmhjertig maa lindres; og Bisfoppen skal ansætte en tro og omhyggelig Person, der sørger for det Fornødne, og lade dem erholde den tilstrække-

---

2) Liber diurnus, 7, 13.

3) Zachariæ epistola Pipino, Aar 748 (monumenta dominationis pontificiæ). — Gregor den Store dadler alvorlig Bisfop Januarius paa Sardinien for Xenodochiernes Forfald; epistolarum 14, 2.

4) Brev af Aar 784 (monumenta dominat.).

5) Capitulare Aqvisgranense, cap. 73; capit. excerpta ex lege Longobard. cap. 38.

6) Libellus.

7) C. Exposit. in psalm. 83; T. capitulare, cap. 32.

lige Føde af Kirkens Midler"[8]). Keiser Carl anerkjendte og indskærpede, som det synes, denne Pligt; han forordnede, „at Præsterne skulde bære stor Omhu for Forbryderne, at de ikke maatte døe i deres Synder, og Christus ikke affordre Præsterne deres Sjæle"[9]).

Det var maaskee foranlediget ved Erkebiskop Leidradus's egne Fængselsbesøg, at han yttrede sig imod Torturen. Han skriver: „den Uskyldige lider for en uvis Forbrydelse den vissește Straf, ikke fordi det opdages, at han har begaaet den, men fordi han ikke vides ikke at have begaaet den; og saaledes bliver Dommerens Uvidenhed meget ofte den Uskyldiges Ulykke; og — hvad der er aldeles utaaleligt og i høieste Grad beklageligt og værdt at begræde, om det var muligt, med Strømme af Taarer — Dommeren piner den Anklagede, for at han ikke uvidende skal dræbe en Uskyldig; men denne sørgelige Uvidenhed har til Følge, at han dræber den, der baade piintes og var uskyldig, den, som han piinte, at han ikke maatte dræbe en Uskyldig; thi de, der anklages, lade sig som oftest overvinde af Smerten og tilstaae Ting om sig selv, de ikke have begaaet, og straffes da uskyldige; og Dommeren veed ikke, om han har dræbt en Skyldig eller en Uskyldig"[1]).

9. Forbrydere straffedes i mange Tilfælde med Lemlæstelse eller Død. Loven dømte strengt, og Vilkaarligheden forøgede Offrenes Antal. At Chlotacharius, da han havde fanget sin Søn Chramnus, der havde gjort Oprør imod ham, indebrændte ham med hans Hustru og Børn, er et stærkt,

---

[8]) Can. 20.

[9]) Capitulare 1, Aar 769; cap. 10,

[1]) Responsio Leidradi ad Carolum. Findes i Mabillon, vetera analecta.

men charakteristisk Træk af hine Tiders vilkaarlige Straffemaade [2]). Kirken fordrede en anden Behandling af Forbrydere. At Straffen skal forbedre, er en Grundsætning, der gaaer igjennem hele den kirkelige Lovgivning, og udtaltes oftere. Da saaledes den engelske Missionær Augustinus havde spurgt Gregor den Store, hvorledes man skulde straffe Kirketyveri, svarede denne, at de, der stjal af Nød, maatte ikke straffes saa strengt som de, der stjal af Begjærlighed; men selv hvad disse angaaer, skal der straffes i Kjærlighed, men ikke i Vrede, thi Straffens Hensigt er at frelse; den, der straffer, bør have samme Sind, som Faderen, der tugter sin Søn, og denne Kjærlighed maa bestemme Straffens Maal [3]). Det kan ansees som en Følge af ovennævnte Grundsætning, at Kirken næsten afgjort erklærede sig imod Livsstraffen. Paverne havde, som deres Historie paa flere Steder viser, stor Afsky for at dømme Nogen fra Livet. Theodulf formaner Dommerne til aldrig at straffe med Lemlæstelse eller Død [4]). Da en Prælat, uvist hvem, var bleven dræbt, skrev Alcuin til Erkebiskop Arno ved Carls Hof: „den ugudelige Gjerning bør have sin Straf. Naar ethvert Drab straffes, hvad maa man da dømme om det, der begaaes paa en saadan Person og et saadant Sted og en saadan Tid! Dog raader jeg ikke til Nogens Død, efterdi Gud siger: jeg vil ikke Synderens Død, men at han skal omvende sig og leve; men jeg ønsker, at

---

[2]) Gregorii h. e. F. 4, 20.

[3]) Beda h. e. A. 1, 27. Sammesteds nævnes denne Regel: sancta ecclesia quædam per fervorem corrigit, qvædam per mansvetudinem tolerat, qvædam per considerationem dissimulat, atque ita portat et dissimulat, ut sæpe malum, qvod adversatur, portando et dissimulando compescat.

[4]) Theodulfi carminum lib. 1, v. 847 sq.

der maa straffes viist og forstandigt paa anden Maade"[5]). Det fjerde Concilium i Toledo erklærer de Præster for afsatte, der efter kongelig Anmodning domme i criminelle Sager, uden først at afforbre det Løfte, at de Skyldige ikke skulle straffes paa Livet[6]). Herhen hører ogsaa, hvad ovenfor er anført, at Præsterne tilsikkrede dem, der flygtede til Kirkerne, Liv og Lemmer.

Exempler paa, at Geistlige søgte at gjøre denne Afsky for Dødsstraffe gjældende, forekomme oftere. Gregor af Tours frelste ved sin Forbøn nogle Tyve, der havde gjort Indbrud i S. Martinskirke[7]). Domkapitlet i Rouen forskaffede sig i 7de Aarhundrede Ret til aarlig at erholde Naade for nogle Misdædere[8]). Men det synes, som de i denne Henseende ofte ere gaaede frem paa en listig Maade. Der forekommer nemlig særdeles mange Beretninger om, hvorledes Helgener og udmærkede Præster ved Underværker have aabnet Fængsler og skaffet Fanger, af hvilke mange vare bestemte til at henrettes, deres Frihed; og disse Beretninger ere vistnok for en Deel mere end blotte Digtninger, der skildre geistlige Mænds Mening om Dødsstraffen[9]). — Stundom gik Geistlighedens Modstand mod Statens Love for vidt. Da Columban var forviist fra sit Kloster, kom han til en By, hvor han hørte, der var et Fængsel med mange Fanger, som ventede Døden. Han gik til dem, prædikede for dem, og da de lovede at forbedre sig og gjøre

---

[5]) Alcuini epistola 176.

[6]) Aar 633, can. 31.

[7]) H. e. F. 6, 10.

[8]) Estrup, Bemærkninger paa en Reise i Normandiet.

[9]) F. Ex. Gregorii Turon. de gloria confessorum, cap. 101; h. e. F. 5, 8; vitæ patrum, cap. 8, sect. 10. — Acta sanctorum, 16 Januarii, 29 Augusti.

Bod for de Forbrydelser, de havde begaaet, befriede han dem fra deres Lænker og lod dem flygte[1]).

En mildere Aand begyndte svagt at yttre sig igjennem den verdslige Lovgivning. Den visigothiske Lov tilstod Kongen Benaadningsret, og befalede, at kun den Skyldige skulde straffes, „saa at Efterkommere og Arvinger ingen Fare havde at befrygte af Fædrenes Gjerninger“[2]). Den burgundiske Lov tager af Paaskens Nærhed Anledning til at eftergive en Forbryderske Livsstraffen[3]). Carl den Store forordnede, at de, der gave sig af med Trolddom og Spaadomskonster, skulde ikke miste Livet, men holdes i Fængsel, til de lovede Forbedring[4]). Undertiden bleve Forbrydere, der i tidligere Tider vilde have mistet Livet, satte i Kloster; saaledes Oprøreren Pipin, Carls Søn, og Forræderen Tassilo, hans Fætter[5]).

10. De Formildelser, der ved Christendommen skete i Krigsførelsen, bestode væsentlig deri, at Krigsfangerne ikke længere vare udsatte for at offres, og at de havde større Udsigt til at erholde deres Frihed. Gladiatorkampene vare forsvundne. Isidor omtaler „Grusomhedens Skuespil“, som Djævelen har opfundet, og som en Christen ikke tør være

---

[1]) Beda, Columbani vita. Vagten erfarede, hvad der var skeet, og forfulgte Fangerne. De kom til en Kirke, hvis Døre vare tillaasede. Paa Columbans Bøn skeer der et Mirakel; Dørene aabnes, og da Vagten kommer til, ere de atter lukkede.

[2]) 6, 1, 7. 8. Si divina miseratio cor principis misereri compulerit, cum adsensu sacerdotum majorumqve palatii licentiam miserandi libenter habebit.

[3]) Tit. 52. Benaadninger vare vistnok almindelige, naar Paasken nærmede sig. Cassiodorius, variarum, 11, ep. 40.

[4]) Capitulare 2 anni 805, cap. 25.

[5]) Annales Laureshamenses, anno 792. Annales Lauressenses, anno 788 (Pertz). — Eginhard bemærker om Tassilo i Klostret: tam religiose vixit, qvam libenter intravit.

Vidne til, men hensætter Gladiatorkampene i den forbigangne Tid[6]). Cæsarius dadler dem, der besøge „rasende og grusomme Skuespil"; men sigter dermed upaatvivlelig til Kampe mellem Mennesker og Dyr[7]). Disse fandt endnu Sted. Theodorik omtaler dem i en Skrivelse til en Consul i Rom og formaner ham til at være gavmild imod Kæmperne[8]). Men denne Formaning viser, at disse ikke vare Krigsfanger.

Af menneskelige Krigere, hvem Christendommen har lært at forbinde Tapperhed med Kjærlighed, træffes næsten ingen. Naar Theodorik skriver, at andre Konger mulig have begjæret at plyndre eller ødelægge de Byer, de erobrede, men at han, med Guds Hjælp, vil seire saaledes, at de Overvundne skulle beklage, at de saa seent have faaet ham til Herre[9]), da er denne Tanke af den Beskaffenhed, at en Hedning kunde have yttret sig paa lignende Maade. Dog sees det oftere, at christelige Biskopper stræbte at formilde de vilde Krigere. Da saaledes Sigibert rykkede ud imod sin Broder Chilperik, sagde Biskop Germanus til ham: „har du ikke det Forsæt at dræbe din Broder, vil du seire og leve; tænker du anderledes, vil du omkomme"[1]). Og eet Exempel paa Christendommens Indvirkning i denne Retning afgiver Totias. Han lærte Gotherne, at Gud giver de Retfærdige Seier, om disse ogsaa ere faa, og formanede dem til Retfærdighed. Da En af hans Livvagt, en tapper Kriger, havde øvet Vold imod en romersk Pige, lod han ham henrette, og angav sine Vaabenfæller som Grund dertil, at han frygtede Gud. Efter Roms Indtagelse begav han sig til

---

6) Originum 18, 59.

7) Sermo 7 og 60.

8) Cassiodorius, variarum, 5, 42.

9) Variarum 3, 43.

1) Gregorii h. e. F. 4, 52.

Peterskirken for at bede; imidlertid rasede Gotherne mod de Overvundne; en romersk Geistlig anraabte ham om Skaansel, og han udstedte Befaling til at lade Qvinderne i Fred og ikke dræbe Mændene. Ved Indtagelsen af Neapel viste han, efter Procopius's Ord, en Menneskelighed, der hverken lignede en Fjende eller en Barbar; han gjorde ingen Fanger og bar endog Omsorg for, at Indbyggerne ikke skadede sig ved at spise for graadig efter den langvarige Hungersnød[2]).

11. Blandt de Ulykkelige maae ogsaa Jøder og Hedninger omtales.

I de Christnes Forhold imod Jøderne viste sig Intolerance og uforstandig Iver. At Dagobert tvang Jøderne i sit Rige til at lade sig døbe, udledes af en politisk Grund. Keiser Heraklius skal have anmodet ham derom, fordi det var bleven ham betydet, at et Folk af Omskaarne vilde erobre hans Rige[3]). Men Kong Chilperik satte en Jøde i Fængsel, „for at tvinge den, der ikke vilde troe med sin Villie, til dog at troe imod sin Villie"[4]). Endog Biskop Avitus af Arvernum forsøgte voldsomme Midler. Han prædikede Christendommen for Jøderne i sin By og forlangte derpaa, at de enten skulde lade sig døbe, eller drage bort. Femhundrede valgte Daaben. Avitus græd af Glæde og „hele Byen skinnede af den hvide Skare"[5]). I Spanien seirede Intolerancen fuldkomment. Det fjerde Concilium i Toledo forbyder at øve Vold imod Jøderne, for at tvinge dem til at troe, „thi de kunne ikke frelses imod deres Villie"; men befaler tillige, at de Jøder, hvem Daaben er bleven paa-

---

[2]) Procopius de bello Gothico, 3, 8. 20. 21.

[3]) Chronicon Moissiacense (Pertz).

[4]) Gregorii h. e. F. 6, 17.

[5]) Sammestebs 5, 11.

tvungen, skulde „holde fast ved Troen", og at alle Børn skulle frataget Jøderne og anbringes hos christelige Mænd og Qvinder, for at opdrages i Christendommen[6]). Det tolvte Concilium i Toledo gaaer endnu videre og fordrer alle Jøders Daab[7]). Denne Fordring er optaget i den visigothiske Lov. Den begyndte sin Forfølgelse med at forbyde Jøderne at holde Paaske, at gjøre Forskjel paa rene og urene Spiser, at bruge deres eiendommelige Ceremonier ved Ægteskabs Indgaaelse, og gav dem tilsidst Valget imellem at lade sig døbe, eller pidskes, landsforvises og mulig miste deres Formue[8]).

Dog er dét tvivlsomt, om Intolerance og uforstandig Iver var det Fremherskende i de Christnes Forhold imod Jøderne. Theodorik erkjendte, at Troen kan ikke paatvinges, og hævdede de genuesiske og mailandske Jøders Ret til de Synagoger, de allerede besad[9]). Theodahad har heller ikke taalt, at de behandledes uretfærdig; i en Skrivelse til Keiser Justinian udtaler han sin tolerante Tænkemaade i disse Ord: „da Gud taaler, at der er forskjellige Religioner, vove vi ikke at paabyde en enkelt. Vi erindre at have læst, at Offre skulle bringes Gud frivillig, og ikke efter nogen Herskers Befaling. Dersom altsaa Nogen handler anderledes, modstaaer han aabenbart Guds Befalinger"[1]). Isidor billigede ikke, at Kong Sisebut i Spanien tvang Jøderne til at antage den christelige Religion; han dømmer herom: „han

---

[6]) Can. 57 og 60.

[7]) Can. 9. Har Heraclius ogsaa skrevet til Spanien?

[8]) 12, 2, 5. 6. 8; 12, 3, 3.

[9]) Variarum, 2, 27; 5, 37. Sed qvid, Judæe! spørger Theodorik, supplicans temporalem qvietem qværis, si æternam reqviem invenire non possis?

[1]) Variarum, 10, 26.

havde Iver for Gud, men ikke med Forstand; thi han drev dem med Magt, som han skulde vinde ved en Fremstilling af Troen"; dog føier han til, at han vil glæde sig, af hvad Grund saa Christus prædikes [2]). Men af megen Betydning maa det have været, at Gregor den Store erklærede sig imod Jødeforfølgelser. I et Brev til Biskopperne Bacaudas og Agnellus i Nedre-Italien erkjender han Jødernes Ret til at leve efter deres Viis, og forlanger kun, at de skulle flytte en Synagoge i Terracina, hvis det er sandt, at deres Sang forstyrrer Gudstjenesten i en nærliggende Kirke. I et andet Brev om den samme Sag fordrer han, at Biskop Petrus af Terracina skal rense sig for den Beskyldning, at han har frataget dem den nye Synagoge, de i Henhold til Gregors Skrivelse havde bygget sig, og føier til, at de, der ikke troe paa Christendommen, skulle vindes ved Mildhed og Velvillie, og ikke stødes tilbage ved Trusler og Skrækkemidler. Han forsvarede ligeledes Jøderne i Palermo og Caralis mod dem, der vilde berøve dem deres Synagoger; og da han erfarede, at Synagogerne i Palermo allerede vare blevne omdannede til christne Kirker, erkjendte han, at der var skeet dem Uret, og lod Palermos Defensor Fantinus betale dem, hvad Synagogerne med tilliggende Bygninger og Haver vare værd. Da Biskop Paschasius af Neapel havde forbudet Jøderne sammesteds at helligholde nogle af deres Fester, angav han atter den rette Maade til at vinde anderledes Troende, og paastod, at de, der brugte Tvangsmidler, kæmpede ikke Guds Sag, men deres egen. Han udstrakte endog sin Beskyttelse til de Jøder, der boede i Frankrig, og formanede Biskopperne i Arles og Marseille til at vogte sig for al voldsom Frem-

---

[2]) Chronicon Vandalorum, æra 641.

færd imod dem. Kun taalte han naturligviis ikke, at Jøder vilde gjøre Proselyter iblandt de Christne, og lod en Jøde paa Sicilien, der havde forledet nogle Christne til at deeltage i sine gudstjenstlige Handlinger, straffe strengt[3]).

Mod Hedningene vistes ingen Tolerance, og det indsees heller ikke, hvorledes denne, i Ordets strengere Forstand, havde været mulig, da Hedningens Religion tillader og anbefaler Gjerninger, som Christendommen kalder Forbrydelser, og som den christelige Stat ikke kan taale. Theodorik befalede, at de, der offrede til Afguderne, skulde henrettes[4]). Gregor den Store erklærede, at han vilde straffe de Biskopper paa Sardinien, der havde Hedninger iblandt deres Bønder, og foreslog, hvis saadanne Bønder fandtes, at betynge dem med svære Afgifter. I en følgende Skrivelse til Biskop Januarius af Sardinien paalægger han ham at formane Afgudsdyrkere og Spaamænd og prædike imod dem; nytter dette ikke, skulle de pidskes, hvis de ere Slaver, og holdes i strengt Fængsel, hvis de ere Frie, at „de saaledes maae opnaae den Sundhed paa Sjælen, der fattes dem". Han opfordrede Kong Edilbert i England til at forfølge Afgudsdyrkelsen og omstyrte Gudehusene[5]). Men denne Konge vilde ikke tvinge Nogen og viste kun en større Kjærlighed imod dem, der vare hans Medborgere i Guds Rige[6]). Først Earconbertus, Kenternes Konge, udstedte en Lov imod Afgudsdyrkelsen[7]). Det Samme skete ved Withræd, der straffede Afgudsdyrkelse med Formues-

---

[3]) Epistolarum 1, 10; 1, 35; 8, 25; 9, 6; 9, 55; 13, 12; 1. 47; 3, 38.

[4]) Edictum, § 108.

[5]) Epistolarum 4, 26; 9, 65; 11, 66.

[6]) Beda, h. e. A., 1, 26.

[7]) Sammesteds 3, 8. Aar 640.

confiskation[8]). En Synode fra Aar 787 nævner kun Levninger af Hedenskabet, saasom Tatovering og Afskjæring af Hestenes Haler[9]). I Spanien blev Afgudsdyrkelsen forbudet af det tredie Concilium i Toledo, og Forbudet gjentaget af det tolvte Concilium sammesteds. Den visigothiske Lov fastsatte Straffen for dem, der om Natten offrede til Dæmonerne, til Pidskning, Haarets Afklipning, Gabestok og Fængsel[1]). I Frankrig gav Childebert Aar 554 en Lov mod Afgudsdyrkelsen[2]). Tohundrede Aar efter nævnes endnu 30 Arter af hedensk Overtro, der fandtes i Landet og forfulgtes af den verdslige Magt[3]). Med Hensyn til Sachserne satte Carl den Store Dødsstraf for Menneskeoffer, mulkterede dem, der deeltoge i Afgudsdyrkelsen, og truede dem med Døden, der skjulte sig og ikke vilde lade sig døbe[4]).

---

[8]) Love, § 13.

[9]) Concil. Calchuthense, can. 19.

[1]) 6, 2, 3.

[2]) Childeberti regis constitutio.

[3]) Carlomanni capitulare 1, cap. 5, og capitulare 2, cap. 4. F. Ex. Elskovstrylleri, Veirmagere, Sammenknytten, Forgjørere, Talpropheter.

[4]) Capitulatio de partibus Saxoniæ, cap. 9, 21 og 8. — Alcuin, der var imod Tiendens Indførelse i Sachsen, har vistnok fraraadet Carl at anvende Dødsstraffen. Cfr. Lorentz, Alcuins Leben, Halle, 1829.

Sjette Kapitel.

Om Forholdet imellem Regent og Undersaat.

Regjeringsformen i de occidentalske Lande før Christendommens Indførelse var ikke despotisk. Den frie Huusbonde øvede Despoti, men var ikke selv Vilkaarligheden undergivet. Om Regjeringsformen efterhaanden, som Befolkningen voxede, og Civilisationen tog til, vilde have udviklet sig til Despoti, kan synes sikkert, men ikke bevises. Men de Grundsætninger, Kirken opstillede og fulgte med Hensyn til den verdslige Magt, vare skikkede til at hindre Despotiet, dersom det mulig havde udviklet sig. Det er kun med Fremstillingen af disse Grundsætninger, vi her beskjæftige os.

Kirken stræbte at haandhæve den Grundsætning, at den verdslige Magt er uberettiget til at afgjøre Noget i reent kirkelige Anliggender.

Pave Agapetus (535) reiste som Kong Theodats Gesandt til Keiser Justinian og kom i Strid med denne om Christi to Naturer. Justinian truede ham med Deportation, hvis han ikke antog hans Mening; Agapetus svarede: „jeg har begjæret at stilles for den christelige Keiser Justinian, men har truffet paa Diocletian; dog frygter jeg ikke dine

Trusler". Omsider bragte han Keiseren til at give efter[5]). Keiserinde Theodora var misfornøiet med, at den kjætterske Patriarch Anthimus af Constantinopel var bleven forjaget, og anmodede Pave Silverius om at kalde ham tilbage; men denne svarede, at Anthimus var dømt retfærdig, og at han aldrig vilde gjenindsætte ham. Belisar havde kort iforveien erobret Rom, og Theodora benyttede sig af Leiligheden til at faae Silverius afsat og gjort til Munk[6]). Theodora havde Grund til at vente, at den følgende Pave, Vigilius, vilde opfylde hendes Ønske, men fandt sig skuffet. Hun lod ham da fange og bringe til Constantinopel. Her var han i to Aar, men kunde ikke overtales til at kalde Anthimus tilbage. Tilsidst maatte han høre, at han havde dræbt Silverius, flygtede for sin Sikkerheds Skyld til en Kirke, blev revet ud af den og sat i Fængsel. Han blev atter fri, men døde paa Hjemreisen til Rom[7]). Paverne Johannes og Theodor fordømte imod Keiser Constans's Ønske og Forventning Monotheleterne. Da Fordømmelsen gjentoges ved Pave Martinus (649), blev Constans rasende, fangede Martinus og straffede ham med Tortur og Deportation. Dog fældede den følgende Pave, Agatho, samme Dom over Monotheleterne. Endelig gik Keiser Constantin (672) over paa Pavernes Side[8]). Pave Gregor 2 (715) fik Bud fra Kei-

---

[5]) Liber pontificalis, Tom. 1 p. 201.

[6]) Ibid. p. 204.

[7]) Ibid. p. 213. — Gregor den Store fik engang Befaling om at afskedige en Biskop, der led af Sygdom i Hovedet. Han lod Keiseren svare: id facere pro omnipotentis Dei timore omnimodo non valemus .... Nusqvam canones præcipiunt, ut pro ægritudine episcopo succedatur. Derimod vil han udnævne en Vicarius. Epist. lib. 11, ep. 47.

[8]) Theophanis chronographia. Til Aar 621.

ser Leo, at der ikke maatte være Billeder i Kirkerne, og at han skulde have Keiserens Naade, hvis han var enig med ham, men i andet Tilfælde afsættes. Men Gregor „foragtede den ugudelige Befaling, og væbnede sig imod Keiseren som imod en Fjende", og formanede de Christne allevegne til ikke at lyde ham[9]). Pave Gregor 3 (731) holdt en Forsamling i Rom, der erklærede enhver Billedstormer for excommuniceret, og sendte Keiserne Leo og Constantin Formaningsskrivelser om at gjenopreise Billederne[1]). Denne Pavernes Bestræbelse for at holde de græske Keisere udenfor Troessagers Afgjørelse vilde ogsaa have viist sig hos mange Biskopper med Hensyn til de occidentalske Konger, dersom der havde været Anledning dertil. Men Kongerne i Occidenten vare for uvidende til at optræde som Lærere. Dog fortælles der, at Chilperik fik det Indfald at forkaste Treenighedslæren og befale Biskopperne at antage hans Tro; men Gregor af Tours erklærede den for en Taabe, der bifaldt Kongens Mening; og Biskop Salvius vilde sønderrive det Papir, hvorpaa han havde optegnet den nye Formel[2]).

Det skete i Kraft af den samme Grundsætning, at Kirken ikke opgav den gamle Regel for Bispevalget. Naar Paven fik en Meddelelse om, at en Biskop var død, og hvem man ønskede i hans Sted, var Meldingen ikke blot affattet i de Geistliges, men ogsaa i Lægfolks Navn, og Paven hen-

---

[9]) Liber pontificalis, Tom. 2 p. 14. Theophanis chronographia (til Aar 722) skildrer Gregor som en Oprører og kalder ham tillige ὁ πανίερος ἀποστολικὸς ἀνὴρ.

[1]) Ibid. p. 39. — Johannes Damascenus udtalte den Grundsætning, som Paverne fulgte: „det er ikke Keisernes Sag at give Love i Kirken; .... at ordne Kirkens Anliggender tilkommer Præsterne og Lærerne"; orat. de imaginibus 2, cap. 12.

[2]) Gregorii h. e. F. 5, 45.

vendte sit Svar til „Presbyterne, Diakonerne, Klerikerne, de høie Embedsmænd, Godseierne og hele Folket“ [3]). Chlothar den Andens Edict anerkjendte den kirkelige Regel, og bød, at naar en Bisp døde, skulde den nye vælges af Klerus og Folket [4]). Dog var Kirken ikke stærk nok til at gjennemføre denne Regel. Paverne selv valgtes ofte paa ukanonisk Maade [5]); og bedre Orden var ikke at opnaae for Valget af Bispper. Især deleshed krænkedes den kirkelige Regel af Carl den Store [6]).

Dernæst betegnede Kirken paa flere Maader og med tilstrækkelig Tydelighed, at de christne Konger havde en Art Foresatte i Kirkens Lærere og Forstandere.

Kirken underviste Kongerne om deres Pligter. „Den retfærdige Konges Retfærdighed“, siges der, „bestaaer deri, at han ikke dømmer Nogen med Urette, at han forsvarer Fremmede, Enker og Faderløse, at han hæmmer Tyverier, straffer Hoer, ikke underholder Skjøger og Gjøglere, ikke ophøier de Slette; at han udrydder de Ugudelige, straffer de grove

---

[3]) Liber diurnus, cap. 3, tit. 1. 2.

[4]) Edictum in concil. Parisiensi Aar 615. § 1.

[5]) Liber pontificalis, Tom. 1 p. 295, fortæller, at Johannes den 5te Aar 685 post multorum pontificum tempora vel annorum, juxta priscam consvetudinem, a generalitate (det er: alle Geistlige og de fornemste Civile og Militære) electus est.

[6]) Carl den Store opnaaede større Magt i Kirken end nogen anden Fyrste. — Abbed Smaragdus (via regia, cap. 18) skrev til ham: si qvid forte perversum in ecclesia videris Christi, satage corrigere et emendare non cesses. Si videris aliqvem in domo Dei, qvæ est ecclesia, currere ad luxuriam, ad ebrietatem, prohibe, veta, terre. — — Fac qvidqvid potes pro persona, qvam gestas, pro ministerio regali, qvod portas, pro nomine Christiani, qvod habes, *pro vice Christi, qva fungeris.*

Mordere og Meenedere paa Livet, beskytter de Fattige, giver rigelig Almisse, indsætter retskafne Embedsmænd, foragter Troldmænds og Spaaqvinders Overtro, forsvarer sit Land tappert og retfærdigt mod Fjenden, og i Alt stoler paa Gud"[7]. „Det er retfærdigt, at Fyrsten adlyder sine Love. Da kan han vente, at Alle ville adlyde hans Forskrifter, naar han ogsaa selv holder dem i Ære. Det er aabenbart, at Fyrsterne ere forpligtede til at lyde deres Love, og at de ikke ved deres eget Liv maae fordømme de Love, som de give deres Undersaatter. Den Myndighed, hvormed de befale, er retfærdig, dersom de ikke tillade sig, hvad de forbyde Folket. De verdslige Magter ere undergivne Religionens Tugt; og ere de end stillede paa Kongedømmets Høide, holdes de dog bundne af Troens Baand, saa at de baade ved deres Love prædike Christi Tro, og give Troens Prædiken Betydning ved rene Sæder"[8]. „Vi have seet nogle Konger, som, efterat de havde opnaaet den kongelige Magt, under Folkets Svaghed, sammendyngede Gods, glemte, at de vare kaldte til at regjere, og forvandlede Forsvar til Ødelæggelse, de, som burde hindre Ødelæggelse ved Forsvar. De gaae endog saavidt, at hvad de synes at erhverve sig, anvende de ikke til Rigets Ære, men, hvad der ligner en forsætlig Forvirring angaaende deres Rettigheder, overdrage det til deres Børn. — — Retten, ikke Personen, danner Kongen; heller ikke bestaaer han ved sin Persons Ubetydelighed, men ved sin Høiheds Ære. — — Maatte Kongerne for Fremtiden være omhyggelige i at regjere, sømmelige i deres Handlinger, ret-

---

7) Patricius, canones selecti. Findes i Patrologiæ Tom. 96, p. 1282.

8) Isidorus, liber sententiarum 3, 51. (Lignende 3, 48. 49. 50).

færdige i deres Bestemmelser, hastige til at skaane, nøisomme i at erhverve, oprigtige i at forsvare deres Land"[9]). Hvad der saaledes foredroges i Almindelighed, anvendtes paa de Enkelte. Biskop Desideratus formanede Kong Chlothar, at han skulde dyrke Kongen Christus, uden hvem Ingen regjerer retfærdig, og ære og frygte ham; at han mere skulde ansee sig for sine Undersaatters Lige, end deres Herre; at han skulde kjærlig hjælpe de Fremmede, de Fattige, de Faderløse og alle Lidende[1]). Eligius foreholdt Chlodovig den Anden: „viid, at du er Guds Tjener, indsat af ham, for at de, der gjøre det Gode, skulle hos dig finde kjærlig Understøttelse, men de, der gjøre det Onde, alvorlig Straf! Overvei omhyggelig og med Hjertets hele Frygt, hvorledes du ganske kan lade dig regjere af Gud, at du længe og lykkelig maa herske over Andre! Vogt dig først og sidst for de Ondes Raad og for Partiskhed! Vær kydsk og lev med een Hustru"[2])! Biskop Eugenius skrev til en spansk Konge: „udræk kraftig den kongelige Arm til Hjælp, og forsvar Enkerne og de ulykkelige Faderløse! Lad Kongens Herlighed og Magt frelse Alle, som længe have ligget nedtrykte under uretfærdige Byrder"[3])! Ikke længe før eller efter blev der paa et Concilium i Toledo holdt en Tale til Kongen og Folket; Folket formanedes til Trofasthed; til Kongen sagdes der: „vi opfordre, ydmygst som vi bør, dig, Konge, som er her tilstede, og dine Eftermænd, at I ere milde mod Eders Undersaatter og regjere med Retfærdighed og Kjærlighed, med

---

[9]) Decretum concil. Toletani 8, Aar 653.

[1]) Acta sanctorum, 8 Maii.

[2]) Sermo ad regem. Patrologiæ Tom. 87.

[3]) Eugenii ep. Toletani († 657) opusculorum pars 2, versus 72. Findes sammesteds.

Ydmyghed og Iver for det Gode, og bevise Eder taknemmelige mod Christus, der har indsat Eder"[4]. Alcuin skrev til Kong Ædilfred i England: „den er ikke fri eller fornem, som tjener Synden; thi Herren siger: hvo, der gjør Synd, er Syndens Træl. Det sømmer sig ikke, at du, der har den øverste Magt, er raa i Sæder. Lad ikke Vreden, men Forstanden herske over dig! Lad Medfølelse gjøre dig elskværdig, ikke Grusomhed afskyelig! Lad Sandhed, og ikke Løgn, høres af din Mund! Lad din Samvittighed kunne give dig Vidnesbyrd for Kydskhed, Nøisomhed, Ædruelighed, og ikke beskylde dig for Vellyst, Overdaad og Drukkenskab"[5])!

Hvor Underviisningen viste sig uvirksom, maatte Kongerne mangen Gang høre alvorlig Dadel af de Geistlige. Biskop Prætextatus sagde til Dronning Fredegundis: „du vil fra din Kongethrone blive nedstyrtet i Helvede. Det var bedre for dig, at opgive Dumhed og Ondskab og omvende dig fra det hovmodige Sind, som altid koger i dig, at du baade kunde vinde det evige Liv og see Drengen, du har født, opnaae Myndigheds-Alder"[6]. Biskop Nicetius

---

[4]) Concil. Toletan. 4, can. 75.

[5]) Epist. 11. Lignende i epist. 45 og 169 til Kongerne Ecgfrid og Cenulvus. — Naar Paven skrev til Keiseren, kaldte han ham dominus piissimus et serenissimus, victor et triumphator filius, amator Dei et Domini nostri Jesu Christi, Augustus; en Konge kaldte han: dominus excellentissimus et præcellentissimus filius (liber diurnus, cap. 1, tit. 1. 6). Chosroes tituleredes derimod: Kongernes Konge, Herrernes Herre, Fredens Fyrste, Menneskenes Frelse, blandt Guderne et godt og et evigt Menneske, blandt Menneskene den herligste Gud, oprunden med Solen, Ophav til Stjernerne o. s. v. Theophylacti Simocattæ historiarum lib. 4, cap. 8.

[6]) Gregorii h. e. F. 8, 31. Kort efter lod Fredegundis ham dræbe for Alteret. En anseet Borger, der erklærede hende, at denne

dadlede ofte Kong Theodebert, der begik mange uretfærdige Gjerninger. En Dag kom Kongen i Kirke med nogle Hoffolk, som Nicetius havde excommuniceret. Førend Nadveren uddeeltes, forlangte Nicetius, at de skulde gaae ud. Kongen befalede dem at blive; men pludselig begyndte En af Folket, „greben af en Dæmon", at opregne Nicetius's Dyder og Kongens Laster. Kongen fordrede, at dette Menneske skulde føres bort; men Nicetius sagde: „først skulle de, som have fulgt med dig, Skørlevnerne, Morderne, Hoerkarlene jages bort; saa vil Gud befale denne at tie." Theodebert lod nu de Excommunicerede gaae ud[7]). Som et Exempel paa, hvorledes Dadelen ogsaa forfulgte døde Konger, anføre vi Bisskop Eugenius's Gravvers over Chindasvint: „Her hviler jeg, Chindasvint, som altid var en Ven af Synd og en Ugjerningsmand. Ugudelig, ukydsk, nedrig, liderlig, uretfærdig, vilde jeg aldrig det Gode og formaaede altid det Onde. Hvad den gjør, der attraaer det Slette og søger det Fordærvelige, det har jeg gjort altsammen, og værre endnu. Ingen Synd er der, som jeg ikke har ønsket at begaae; i Laster har jeg været stor og et Forbillede for Andre"[8]).

Men Ordet ledsagedes ogsaa af Handling, og Geistligheden modsatte sig ofte Kongernes Uretfærdighed og Misbrug af deres Magt. Det fjerde Concilium i Orleans bestemmer, „at Ingen maa vove, støttet til Magthaverens Bud, at begjære sig en Hustru, at ikke Ægteskabet, som knyttes paa en ugudelig Maade, dersom det indgaaes imod For-

---

Misgjerning skulde straffes, lod hun forgive. En Bisskop Leudovaldus lod Kirkerne lukke i den By, hvor dette forefaldt; ogsaa ham vilde hun dræbe, men blev hindret deri.

[7]) Gregorii Turon. vitæ patrum, cap. 17, sect. 2.

[8]) Opusculorum pars 2. Epitaphium.

ældrenes Villie, skal blive et Slags Fangestand", og truer de Skyldige med Excommunication*). Det tredie Concilium i Paris gjentager Forbuddet og nævner udtrykkelig Kongens Gunst som Midlet, hvorved slige Ægteskaber stiftedes[1]). Biskop Angelramnus af Metz optog i sin Samling disse tvende Canones: at „den uretfærdige Dom, der fældes af en Dommer af Frygt for Kongen eller paa hans Befaling, gjælder ikke"; og at „den Konge eller Magthaver, der fritager Nogen for Kirkens Straf, excommuniceres"[2]). Paa det fjerde Concilium i Toledo besluttedes, at Kongen herefter maatte ikke være ene om at dømme, naar det gjaldt et Menneskes Liv eller Gods, og at saadanne Sager skulde afgjøres ved ordentlig Rettergang. „Hvad angaaer de følgende Konger", føies der til, „da erklære vi, at dersom nogen af dem, imod den Ærbødighed, der skyldes Lovene, med hovmodig Herskerlyst og kongelig Overdaad over en grusom Magt over Folket i Skjændsel og Misgjerning og Begjærlighed, skal han excommuniceres"[3]). Det trettende Concilium sammesteds bemærker, at Kongerne have anvendt Huustugten paa vilkaarlig Maade imod fribaarne Folk, og paabyder for Fremtiden en ordnet Rettergang og et vel indrettet Fængsel for slige Personer; det truer den Konge, der handler anderledes, med Excommunication[4]). Concilium Calchuthense formanede de engelske Konger i Almindelighed „til at adlyde deres Biskopper af Hjertet i stor Ydmyghed[5]).

---

*) Can. 22. [1]) Aar 557.
[2]) Capit. 78 og 80. Patrologiæ Tom. 96.
[3]) Can. 75.
[4]) Aar 683; can. 2.
[5]) Can. 11.

Det er øiensynligt, at forsaavidt Kirken formaaede at skaffe de tvende her nævnte Grundsætninger Anerkjendelse, var Samfundet sikkret mod Despoti; men var den verdslige Regjering ikke istand til ligesaa kraftig at afholde de Geistlige fra Indblanding i verdslige Anliggender og derhos haandhæve sin Magt over dem som Borgere, var Hierarchiet ikke fjernt.

Indhold.

		Side.
Indledning	....	1—27.
§ 1.	Historisk Overblik................	1—3.
§ 2.	Fordærvelse blandt Geistligheden....	3—9.
§ 3.	Christeligt Levnet og Oplysning hos Geistligheden..................	9—21.
§ 4.	Geistlighedens Anseelse	21—24.
§ 5.	Geistlighedens Indvirkning paa Lovgivningen	25—27.

Christendommens Indflydelse paa de occidentalske Folkeslags sociale Forhold fra Aar 500 til 814.

Første Kapitel.	Lighedsprincipet	28—35.
Andet Kapitel.	Den faderlige Magt........... ..	36—42.
Tredie Kapitel.	Qvindens Stilling.............	43—59:
Fjerde Kapitel.	Slaveriet.....................	60—90.
§ 1.	Bestræbelser for at bevare Friheden, hvor den fandtes................	66—71
§ 2.	Formildelse af Slavens Stilling....	71—81.
§ 3.	Bestræbelser for at afskaffe Slaveriet.	81—90.
Femte Kapitel.	Om Forholdet imod Nødlidende og Ulykkelige af alle Slags.........	91—119.
§ 1.	Understøttelse af Trængende	92—96.
§ 2.	Lovene mod Debitorer...........	96.
§ 3.	De Ringeres Beskyttelse...........	96—101.
§ 4.	Asylretten	101—105.

§ 5 Sygebesøg .... 105—106.
§ 6. Gjæstfrihed .... 106—107.
§ 7. Milde Stiftelser .... 107—109.
§ 8. Fængselsbesøg .... 109—110.
§ 9. Mildere Behandling af Forbrydere.. 110—113.
§ 10. Mildere Behandling af Krigsfanger. 113—115.
§ 11. Forhold mod Jøder og Hedninger.. 115—119.
Sjette Kapitel. Forholdet imellem Regent og Undersaat .... 120—129.

